

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1976, LETNIK XIII, UDK 3

12

IZ VSEBINE

Edvard Kardelj: O sistemu samoupravnega planiranja

Stane Dolanc: Družbene vede in socialistična praksa

Marija Ambrožič-Počkar: Dosedanji razvoj malih držav

Cavtat 1976: Iz gradiva mednarodne tribune »Socializem

v sodobnem svetu« objavljamo prispevke naslednjih avtorjev:

Adolf Bibič, Dušan Popović, Vjekoslav Mikecin, Miladin Korać,

Stane Južnič, Lucio Libertini, Jean-Pierre Chevenement,

Ololo Gaston

Tomo Martelanc: Nairobijske razsežnosti prihodnosti UNESCO

Peter Klinar: Imigrantski staž in remigracije

Stane Kotnik: Ljudska obramba kot funkcija samoupravne družbe

Andrej Kirn: Znanost kot družbena revolucionarna

in konservativna sila

Oto Norčič: Smithova »nevidna roka« in vloga države

v zgodovinski perspektivi

Resolucija 7. posebnega zasedanja generalne skupščine ZN

TEORIJA IN PRAKSA

1976

12

revija za družbena vprašanja, let. 13, št. 12, str. 1121—1320, Ljubljana, december 1976

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kejžar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vanek Šiftar, Ivo Tavčar, Niko Toš, Peter Toš, Lojze Vežočnik, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNISKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 50 din, za druge individualne naročnike 80 din, za delovne organizacije 150 din, za tujino 200 din (12 dolarjev), v prosti prodaji je cena enojne številke 10 din in dvojne 20 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Ljubljana — za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-00133-32040-10-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

ČLANKI, RAZPRAVE:

- EDVARD KARDELJ: O sistemu samoupravnega planiranja 1123
- STANE DOLANC: Družbene vede in socialistična praksa 1140
- MARIJA AMBROŽIČ-POČKAR: Dosedanji razvoj malih držav (III) 1153

SOCIALIZEM V SODOBNE SVETU:

- ADOLF BIBIČ: Socializem v sodobnem svetu 1163
- DUSAN POPOVIČ: Marksizem — celostno spoznanje zgodovinskega razvoja 1167
- VJEKOSLAV MIKECIN: Socializem in problemi teorije revolucije 1173
- MILADIN KORAČ: Dileme in razvoj blagovne proizvodnje v socializmu 1177
- STANE JUŽNIC: Ideologija protikolonialistične revolucije 1183
- LUCIO LIBERTINI: Demokracija in socializem v deželah razvitega kapitalizma 1196
- JEAN-PIERIE CHEVENEMENT: Vidiki socializma v Južni Evropi 1209
- OLOLO GASTON: Socializem v sodobnem svetu — (LR Kongo) 1213

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

- MARJAN SIFTAR: Nekaj misli o štipendiranju 1217
- TOMO MARTELANC: Nairobijske razsežnosti prihodnosti UNESCO 1221
- JANKO RUPNIK: Pomen ustavnosti in ustavnega sodstva v Avstriji 1228
- PAVLE ZRIMSEK: Razmerje med prispevkom in recipientom 1232

SODOBNI SVET:

- PETER KLINAR: Imigrantski staž in remigracije 1238

DRUŽBA IN ARMADA:

- STANE KOTNIK: Ljudska obramba kot funkcija samoupravne družbe 1249

ZNANOST IN DRUŽBA:

- ANDREJ KIRN: Znanost kot družbena revolucionarna in konservativna sila 1262
- OTO NORČIČ: Smithova »nevidna roka« in vloga države v zgodovinski perspektivi 1271
- ANTON BEBLER: Razvoj vojaške sociologije v Jugoslaviji 1279

DOKUMENT ČASA:

- Resolucija 7. zasedanja generalne skupščine ZN 1287

PRIKAZI, RECENZIJ:

- RUDOLF RIZMAN: Filozofsko družbeni vidiki naravoslovnih, medicinskih in tehničnih znanosti 1298
- BOŠTJAN MARKIČ: X. svetovni kongres Mednarodnega združenja za politične vede (IPSA) 1304
- SLAVKO SPLICHAL: Deseta konferenca IAMRC (AIERI) 1307
- Iz domačih revij 1310
- Med novimi knjigami 1312
- Bibliografija knjig in člankov 1315
- Avtorski sinopsisi 1319

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja,
let. 13, št. 12, str. 1121—1320,
Ljubljana, december 1976

CONTENTS

ARTICLES, STUDIES:

- EDVARD KARDELJ: On the System of Self-management Planning 1123
 STANE DOLANC: Social Science and Socialist Reality 1140
 MARIJA AMBROŽIČ-POČKAR: Development of Small States (III) 1153

SOCIALISM IN THE WORLD OF TO-DAY

- ADOLF BIBIČ: Socialism in the World of To-day 1163
 DUŠAN POPOVIČ: Marxism — Integral Comprehension of Historical Development 1167
 VEKOSLAV MIKEČIN: Socialism and the Problems of the Theory of Revolution 1173
 MILADIN KORAČ: Dilemmas and the Development of Commodity Production in Socialism 1177
 STANE JUŽNIČ: Ideology of the Anti-colonial Revolution 1183
 LUCIO LIBERTINI: Democracy and Socialism in Countries of Developed Capitalism 1196
 JEAN-PIERRE CHEVENEMENT: Aspects of Socialism in Southern Europe 1209
 OLOLO GASTON: Socialism in Contemporary World (PR Congo) 1213

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

- MARJAN SIFTAR: Some Thoughts Concerning Scholarship Policy 1217
 TOMO MARTELANC: The Future of UNESCO, its Dimensions after Nairobi 1221
 JANKO RUPNIK: The Role of Constitutionality and Constitutional Judiciary in Austria 1228
 PAVLE ZRIMSEK: The Relation between the Message and the Recipient 1232

THE WORLD OF TO-DAY:

- PETER KLINAR: The Length of Time Spent Abroad and Remigration 1238

SOCIETY AND ARMY:

- STANE KOTNIK: National Defence as a Function of Selfmanagement Society 1249

CSIENCE AND SOCIETY:

- ANDREJ KIRN: Science as a Social Revolutionary and Conservative Force 1262
 OTO NORČIČ: Smith's »invisible hand« and the Role of the State in the Historical Perspective 1271
 ANTON BEBLER: The Development of Military Sociology in Yugoslavia 1279

THE DOCUMENT OF THE TIME:

- The Resolution of the 7th Special (Session) of the UN General Assembly 1287

REVIEWS, NOTES:

- RUDOLF RIZMAN: Philosophical and Social Aspects of Natural, Medical and Technical Sciences 1298
 BOŠTJAN MARKIČ: The X. World Congress of the International Political Science Association (IPSA) 1304
 SLAVKO SPILCHAL: The 10th Conference of IAMCR (AIERI) 1307
 FROM DOMESTIC REVIEWS 1310
 A SURVEY OF NEW BOOKS 1312
 BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 1315
 AUTHORS' SYNOPSIS 1319

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

- ЭДВАРД КАРДЕЛЬ: О системе планирования на основе самоуправления 1123
 СТАНЕ ДОЛАНЦ: Общественные науки и социалистическая практика 1140
 МАРИЯ АМБРОЖИЧ-ПОЧКАР: Как до сих пор развивались малые страны (III) 1153

СОЦИАЛИЗМ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ:

- АДОЛЬФ БИБИЧ: Социализм в современном мире 1163
 ДУШАН ПОПОВИЧ: Марксизм — целостное познание исторического развития 1167
 ВЕКΟΣЛАВ МИКЕЦИН: Социализм и проблемы революционной теории 1173
 МИЛАДИН КОРАЧ: Дилеммы и рост товарного производства в социализме 1177
 СТАНЕ ЮЖНИЧ: Идеология антиколониальной революции 1183
 ЛУЧО АНБЕРТИНИ: Демократия и социализм в странах развитого капитализма 1196
 ЖАН-ПЬЕР ШЕВЕНЕМОН: Аспекты социализма в Южной Европе 1209
 ОЛОЛО ГАСТОН: Социализм в современном мире (НР Конго) 1213

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

- МАРЯН ШИФТАР: Некоторые размышления о выделении стипендий 1217
 ТОМО МАРТЕЛАНЦ: Найробийские перспективы будущего ЮНЕСКО 1221
 ЯНКО РУПНИК: Значение конституционности и конституционного судопроизводства в Австрии 1228
 ПАВЛЕ ЗРИМШЕК: Соотношение между статьей и читателем или слушателем 1232

СОВРЕМЕННЫЙ МИР:

- ПЕТЕР КЛИНАР: Иммигрантский стаж и повторное возвращение 1238

ОБЩЕСТВО И АРМИЯ:

- СТАНЕ КОТНИК: Народная оборона как функция общества основанного на самоуправлении 1249

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

- АНДРЕЙ КИРН: Наука как революционная и консервативная сила общества 1262
 ОТО НОРЧИЧ: »Невидимая рука« Смита и роль государства с исторической перспективой 1271
 АНТОН БЕБЛЕР: Развитие военной социологии в Югославии 1279

ДОКУМЕНТ ВРЕМЕНИ:

- Резолюция 7-го специального заседания Генеральной Ассамблеи ООН 1287

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

- РУДОЛЬФ РИЗМАН: Философско-общественные аспекты природоведческих, медицинских и технических наук 1298
 БОШТЯН МАРКИЧ: X-ый Всемирный съезд Международного объединения политических наук (ИПСА) 1304
 СЛАВКО СПИХАЛ: Десятая конференция ИАМЦР (АИЕРИ) 1307
 По страницам отечественных журналов 1310
 Среди новых книг 1312
 Библиография книг и статей 1315
 Авторские синопсисы 1319

EDVARD KARDELJ

O sistemu samoupravnega planiranja

(Brionske diskusije)*

I. DILEME O DRUŽBENOZGODOVINSKI VSEBINI POJMA PLANIRANJA V SAMOUPRAVNI SOCIALISTIČNI DRUŽBI

Kadar razpravljamo o tem, kakšen sistem družbenega planiranja želimo imeti, moramo izhajati iz tega, da planiranje ni samo niti ni prvenstveno ekonomska kategorija, zlasti pa ni samo kategorija metodologije poslovanja, čeprav je v določenem smislu tudi vse to. Planiranje je v bistvu in predvsem oblika razpolaganja z delom, s proizvodjalnimi sredstvi, z dohodkom, z družbenim kapitalom. Zato ga tudi ni mogoče ločiti od tistega, ki ima lastninsko pravico do proizvodjalnih sredstev oziroma družbenega kapitala ali ki ima monopol politične oblasti nad temi sredstvi. Zatorej je sistem planiranja vedno neposreden izraz narave predvsem proizvodnih odnosov oziroma vseh družbenoekonomskih in političnih odnosov. Naša naloga je potemtakem, da izgrajujemo takšen sistem družbenega planiranja, ki bo neposreden izraz proizvodnih oziroma družbenoekonomskih in demokratičnih odnosov *samoupravne socialistične družbe* in ki bo prav takšne odnose nepretrgano reproduciral na kvalitativno vse višji ravni.

1. Centralizirano ali decentralizirano planiranje

Pri nas, pa tudi v svetu, zelo veliko razpravljajo o tem, ali naj bo planiranje centralizirano ali decentralizirano. Po mojem mnenju v tej dilemi ne prihaja do izraza resnična družbenozgodovinska vsebina pojma planiranja v socialistični družbi. Vsako planiranje je v določenih svojih vidikih centralizirano, ker teži k maksimalnemu skupnemu ekonomskemu učinku. Brez tega sploh ne bi mogli govoriti o planiranju. Po drugi strani je decentralizirano planiranje zelo pomemben dejavnik ekonomske učinkovitosti planiranja, še zlasti sistema planiranja, ki je po svojem značaju samoupraven in demokratičen. Brez določene stopnje decentraliziranosti bi sistem planiranja postal orodje v rokah državnega aparata in tehnokracije, oziroma bi se spremenil v monopol odu-

* S privoljenjem avtorja objavljamo prvi dve poglavji njegovih delno redigiranih in dopolnjenih prispevkov v razpravah, ki so potekale na Brionih in v Beogradu pred sprejemom novega zakona o sistemu družbenega planiranja. Teksti so izšli v knjigi: Edvard Kardelj: *O sistemu samoupravnog planiranja*, Brionske diskusije, izd. Novinsko preduzeće »Radnička štampa«, Beograd 1976, 140 str. — op. ur.

jenih centrov politične in ekonomske moči. Vendar pa naši samoupravni socialistični družbi ne more biti ne centralizirano ne decentralizirano planiranje samo sebi namen, temveč le orodje v rokah delovnega človeka, v skladu z njegovimi življenjskimi, delovnimi, ekonomskimi in družbenimi potrebami in interesi. Dejansko je resnična dilema v tem: ali je planiranje monopol lastnika kapitala oziroma države kot aparata oblasti ali pa je ekonomska in demokratična pravica in dolžnost človeka, ki dela v okviru sistema samoupravno združenega dela. Po naši ustavi lahko edino delavec, združen z drugimi delavci in v odnosih medsebojne odvisnosti ter odgovornosti, razpolaga in upravlja s proizvodjalnimi sredstvi oziroma z družbenim kapitalom. Drugače povedano, bistvo omenjene dileme je v tem: ali monopol politične oblasti nad proizvodjalnimi sredstvi oziroma družbenim kapitalom ali sistem družbenega in demokratičnega planiranja samih delavcev na temelju njihove pravice do dela z družbenimi sredstvi v okviru sistema samoupravno združenega dela. Zato stopnja centraliziranosti oziroma decentraliziranosti planiranja ni stvar neke subjektivne metodološke, v bistvu tehnokratske ocene, temveč je izraz resničnih potreb in interesov delavcev v njihovem svobodnem in samoupravno združenem delu, ki poleg drugega zahteva tudi skupno urejanje materialnih tokov proizvodnje oziroma celotnega materialnega razvoja temeljne organizacije združenega dela in družbe v celoti. V tem smislu je planiranje izraz potrebe po usklajevanju in koordiniranju interesov delavcev oziroma temeljnih organizacij združenega dela na vseh ravneh samoupravno združenega dela in družbe v celoti.

2. Obvezno ali neobvezno planiranje

Druga dilema — o kateri so zelo veliko razpravljali in še razpravljajo — se izraža v vprašanju, ali naj bo plan obvezen ali neobvezen. Po mojem mnenju tudi ta dilema sama po sebi ne izraža realnega stanja stvari. Zakaj plan, ki ne bi vseboval določnih obveznosti, ne bi imel nikakršnega vpliva na materialna in celotna družbena gibanja, oziroma bi se ne mogel upirati stihiji. Smisel planiranja pa je ravno v upiranju stihiji. Po drugi strani bi bilo voluntaristično-subjektivistično vsiljevanje obveznosti iz enega ali več centrov izraz monopola nad družbenim kapitalom, oziroma pomenilo bi odpravljanje delavskega in družbenega samoupravljanja.

Bistvo te dileme je v tem, kako se določajo obveznosti v okviru sistema družbenega planiranja — ali gre za samoupravno in demokratično odločanje delavcev v okviru sistema združenega dela ali pa za tehnokratsko-birokratsko monopolistično vsiljevanje obveznosti iz določenega gospodarskega ali državne-ega centra, pa najsi bi to bile tudi naše delegatske skupščine. V pogojih takšne tehnokratsko-birokratsko monopolistične obveznosti plana se na plan pogosto gleda zgolj skozi prizmo hierarhične prisile »višjega« plana nasproti »nižjemu« planu, na njegovo vsebino pa zgolj kot na seznam prisilnih ukrepov, s pomočjo katerih je treba zagotoviti uresničevanje razvojnih ciljev in nalog, ki so jih določili in izdelali v določenih strokovnih centrih. Posledica tega je, da probleme razvoja oziroma pospeševanja proizvodnih in celotnih družbenoekonomskih in političnih odnosov neredko postavljajo v drugi plan, včasih pa jih celo obravnavajo kot probleme, ki sodijo v »ideološko sfero«, čeprav tvorijo ravno ti odnosi družbeno bistvo planiranja. Ni dvoma, da bi nas lahko takšen

pristop vrnil k že zdavnaj preseženemu pojmovanju in praksi obveznosti plana v tem smislu, da si nekdo v centru — katerem koli si že bodi — izmisli cilje in da potem ves sistem planiranja podredi tem voluntaristično-subjektivistično določenim ciljem oziroma razvojni politiki, zasnovani na tako določenih ciljih.

Prav zaradi vsega tega je treba do konca razčistiti vprašanje, kaj so to planske obveznosti. Kajti še je moč naleteti na pojmovanja, ki bi jih lahko — nekoliko karikirano — opisali približno takole: vloga plana je, da organizacijam združenega dela predpiše, kaj in koliko morajo proizvesti, komu, koliko in po kakšnih cenah prodati, v kaj investirati itd.

Ni potrebno dokazovati, da bi tako pojmovana obveznost plana pomenila ne samo odpravljanje samoupravljanja oziroma vračanje delavca v položaj državnega najemnega delavca, temveč bi to bilo tudi ekonomsko škodljivo. Po drugi strani bi ti plani, tudi če bi jih pripravljali celo najeminentnejši strokovnjaki in pri tem uporabljali najnatančnejše znanstvene analize, kot subjektivistična tvorba ne mogli biti nezmotljivi. In če družbena praksa delovnemu človeku ne bi omogočila, da bi v svobodnem delu in ustvarjanju popravljaj napake in jih korigiral z racionalnimi rešitvami, bi se te napake multiplicirale, uresničevanje ciljev takšnega plana pa bi se spopadalo z objektivnimi ekonomskimi zakonitostmi. Takšni plani bi pri tem, ko bi odpravljali ena protislovja, ustvarjali druga. V vsakem primeru pa bi odpravili človekovo ustvarjalno svobodo in naredili prostor za nova družbena in politična nasprotja.

V naših razmerah mora biti plan po eni strani sinteza svobodne delovne in ustvarjalne prakse vseh samoupravnih subjektov, vštevši tudi družbenopolitične skupnosti, in po drugi strani jasne socialistične in samoupravne idejne opredelitve, znanstvene analize stanja, nujnosti in možnosti, kakor tudi strokovne obdelave konkretnih nalog razvojne in družbene politike.

Pri tem je za znanstveno in strokovno pripravo plana neizogibna tudi kvantifikacija obstoječih materialnih odnosov, kakor tudi nujnosti in možnosti končnih rezultatov dela in družbenega ustvarjanja. Samo na temelju takih ocen lahko pride do veljave koordinirajoči vpliv plana na materialne tokove družbenega življenja in na samostojno akcijo samoupravnih subjektov. In vendar je vse to samo subjektivna ocena možnih rezultatov, ki kot takšna ne more biti planska obveznost.

Dejanske planske obveznosti na področju družbenega planiranja morajo biti po mojem mnenju vezane zlasti na naslednja dva kompleksa:

prvič, na globalne družbene cilje, ki jih opredeljuje skupno določena razvojna in družbena politika, iz česar izhaja, da se mora vsakdo držati razvojnih smeri, ki omogočajo uresničevanje teh globalnih ciljev, oziroma da se nihče ne more obnašati in delovati v nasprotju s tako določenimi cilji;

drugič, na kompleks nalog, sredstev in ukrepov, ki so neizogibno potrebni, da se dosežejo postavljeni globalni cilji in uresničuje potrebna skladnost v razvoju materialnih tokov, kakor tudi na subjektivne akcije ljudi, ki temelje na takšni usmerjenosti.

Pri tem je pri izdelavi novega sistema družbenega planiranja — zasnovanega na samoupravljanju — zlasti potrebno, da imamo pred očmi predvsem dve zahtevi: prvič, da mora biti planiranje izraz proizvodnih in celotnih družbenoekonomskih in političnih odnosov v samoupravno združenem delu; in drugič, da se planske obveznosti določajo predvsem v okviru demokratičnega sistema samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja samih delavcev in drugih nosilcev planiranja, da pa se prisilne odločitve državnih

organov sprejemajo samo v tisti meri, v kateri so neizogibno potrebne, da bi demokratični mehanizem samoupravnega planiranja lahko funkcioniral kot enoten sistem, v katerem skupščine in drugi organi družbenopolitičnih skupnosti, v skladu s pristojnostmi, ki jih določa ustava, izražajo skupni in splošni družbeni interes.

Ravno zaradi tega plana ne more biti samo državni zakon, temveč tudi samoupravni sporazum oziroma družbeni dogovor. Zato je treba plan samoupravno pripravljati in demokratično sprejemati, ker bo le tedaj zares skupni temeljni okvir svobodne akcije samoupravnih subjektov, ki tak okvir vzpostavijo ravno zaradi tega, da bi lahko svobodno in enakopravno delali in ustvarjali, ne pa da bi postali žrtve oziroma sužnji stihije ali nekega lastniškega monopola.

3. Plan — državni akt ali prognoza

Teze, o katerih razpravljamo,¹ so pomemben korak v razvoju koncepta planiranja v sistemu samoupravno združenega dela. Vendar je v njih čutiti pritisk dilem, ki izhajajo iz sistema planiranja, ki je nastal v razmerah, monopola državnih organov v upravljanju oziroma v razpravljanju s proizvodnimi sredstvi in družbeno akumulacijo. To je tudi razumljivo, ker smo bili tudi pozneje — ko je bil sistem samoupravljanja v največjem vzponu — celo vrsto let v svojevrstnem prehodnem stanju, za katero so značilna zelo močna omahovanja glede smeri in poti nadaljnega razvoja sistema družbenega planiranja. V teh omahovanjih sta prevladovali dve skrajnosti.

Po enem konceptu naj bi ostali — v manjši ali večji meri — pri starem državnolastniškem sistemu planiranja, včasih edino s to razliko, da bi v takšnem sistemu republike in pokrajini dobile pomembnejšo vlogo in samostojnost oziroma da bi organi republike in pokrajine imeli v planiranju tisto vlogo, ki so jo prej imeli organi federacije.

Po drugem konceptu bi bil plan v glavnem prognoza, izvedena iz analize nekaterih stihijskih gibanj, določena pa v federaciji in republikah oziroma pokrajinah, in sistem državnih ukrepov ekonomske politike, s katerimi bi družba usklajevala in usmerjala ta stihijska gibanja.

V praksi pa so bili naši plani svojevrstna kombinacija teh dveh konceptov. V nekem smislu so bili kar koristni za usklajevanje materialnih gibanj. Poleg tega so ustvarili širši prostor za uveljavitev samoupravljanja, kar je ravno tako treba oceniti kot pozitivno stran tega, tako imenovanega prehodnega obdobja v razvoju našega planiranja. Pa vendar je tak »sistem« planiranja bil v bistvu izraz dejstva, da samoupravno združeno delo še ni postalo odločujoč dejavnik v njem. Drugače povedano, samoupravno organizirani delavci še niso bili zadosti močni niti usposobljeni, da bi vplivali na usklajevanje in usmerjanje materialnih gibanj ne v samem sistemu združenega dela ne v odnosih med združenim delom in splošnimi družbenimi interesi in potrebami, oziroma da bi koordinirali in usmerjali akcijo številnih samoupravnih subjektov odločanja, zato da bi bili doseženi optimalni skupni rezultati.

¹ Gre za gradivo delovne skupine Zveznega komiteja za družbeno planiranje z naslovom *Teze zakona o temeljih sistema družbenega planiranja* (Beograd, januar 1975). Te teze so bile podlaga za razpravo na skupnih sejah zveznih svetov za vprašanja družbene ureditve in za gospodarski razvoj ter ekonomsko politiko, ki so bile na Brionih 27.—28. februarja in 1. marca 1975.

V tolmačenju vloge planiranja oziroma plana v naši samoupravni socialistični družbi so tudi omenjene teze v določeni meri pod vplivom koncepta državnolastniškega sistema planiranja, od katerega je seveda nerealno pričakovati, da bi bil učinkovit v pogojih samoupravljanja delovnih ljudi. Če na primer izhajamo od načina, kako je v tezah obravnavana metodologija izdelave družbenih planov, zatem dogovor o planu in hierarhija planov, bi lahko rekli, da bi bil takšen plan v praksi zreduciran, *via facti*, na državni plan, ki bi ga sprejela skupščina družbenopolitične skupnosti, medtem ko bi hierarhija planov omogočala, da bi bile — z ekonomskimi in hierarhično-pravnimi odnosi in instrumenti — na raznih ravneh družbenega planiranja omejevale tako z ustavo zagotovljene samoupravne pravice delavcev v združenem delu kakor tudi republiške oziroma nacionalne pravice. Res je, da teze izhajajo iz tega, da so te ustavne pravice omenjenih družbenih dejavnikov temelj za izdelavo planov. Vendar pa hkrati dopuščajo tako veliko možnost državne intervencije v procesu sprejemanja, usklajevanja in uresničevanja planov, da bi to lahko pripeljalo do razveljavitve nekaterih ustavnih pravic, pa celo — tak vtis imam — tudi do omejevanja neodtujljivih pravic delavcev v temeljnih organizacijah združenega dela, posebno pravice, da razpolagajo in upravljajo z dohodkom oziroma pogoji, sredstvi in sadovi svojega dela. Vse to predstavlja ugodna tla za to, da postane planiranje v praksi bolj rezultat akcije državnega aparata kakor pa funkcija samoupravno združenega dela. Seveda, tudi država mora imeti tu pomembno vlogo. Toda da bi mogli govoriti o njeni vlogi, je treba najprej spoznati vsebino medsebojnih odnosov delavcev v samem sistemu združenega dela.

Ko tako govorim o teh tezah, govorim hkrati kritično tudi o spoznanju, do katerega smo prišli v naših razmišljanjih — posebno v času sprejemanja nove ustave SFRJ — glede vsebine planiranja v pogojih socialističnega samoupravljanja. Tu sploh ne gre — to moram posebej poudariti — za spopad med tistimi, ki zagovarjajo potrebo po državni intervenciji, in tistimi, ki zastopajo tezo, da državna intervencija ni potrebna oziroma da mora biti občutno manjša. Bistvo problema, o katerem govorimo, ni v tem, ali nam je potrebno več ali manj državne intervencije, temveč v tem, kako zgraditi izviren sistem samoupravnega planiranja, v katerem bo imela država tisto vlogo, ki je v sedanjem zgodovinskem trenutku nujno potrebna prav zaradi tega, da se utrdi in dalje razvija naša samoupravna socialistična družba. Zato mora biti vloga države precizno definirana in zagotovljena v našem pravnem sistemu. Drugače povedano, ni se nam treba bati odkrito povedati, da ima država zelo pomembno vlogo v našem sistemu planiranja. Toda pri tem je treba precizno določiti, na katerih točkah vse prihaja do izraza takšna vloga države in kakšna sredstva lahko uporablja pri uresničevanju svojih funkcij v našem sistemu planiranja, zato da v praksi ne bi prihajalo do politične samovolje državnih organov oziroma do dominacije državnega aparata.

Seveda ima naša država v sodobnih pogojih mednarodnega življenja tudi posebne funkcije in potrebe, ki ne izhajajo neposredno iz vsakdanjega dela in samoupravljanja delovnih ljudi. Tu mislim predvsem na vzdrževanje armade in sistema obrambe neodvisnosti in ozemeljske integritete dežele kakor tudi sistema notranje varnosti, potem na premagovanje ekonomskega zaostajanja oziroma ekonomske neenakopravnosti v sistemu ekonomskih odnosov v svetu itd. Za zadovoljevanje teh in podobnih interesov in potreb kakor tudi potreb, v katerih mora priti do izraza organizirana družbena solidarnost, je dala ustava

SFRJ zadosti pooblastil za samostojno akcijo države. Zaradi tega je potrebno, da tudi zakon o planiranju predvidi takšna izjemna pooblastila države za primere, o katerih sem govoril. Toda izhodiščna točka za izgrajevanje celotnih odnosov v sistemu samoupravnega planiranja naj ne bodo takšni, bolj ali manj izjemni, niti kaki drugi dopolnilni elementi sistema, temveč utrjevanje in izpopolnjevanje socialističnega in samoupravnega položaja delovnega človeka v sistemu združenega dela in v sistemu upravljanja družbe v celoti. Če bomo to izhodiščno točko dobro obdelali v zakonu o planiranju, ne bo težko precizirati, na katerih točkah sistema vse in na katerih področjih je potrebna ustrežna — manj ali bolj močna — vloga države in s kakšnimi sredstvi naj država razpolaga, da bo lahko uresničevala takšno vlogo.

4. Učinkovitost planiranja — funkcija državne prisile ali medsebojnih odnosov delavcev v sistemu združenega dela

Razlog, da smo v svojih razmišljanjih o vlogi planiranja in plana v našem družbenoekonomskem življenju zavili v stran s prave poti, je tudi v tem, ker še nismo premagali pojmovanja, po katerem je planiranje lahko učinkovito samo tedaj, če je funkcija državne prisile — v imenu splošnega družbenega interesa, oziroma tedaj, če je funkcija tehnokracije — v imenu njene strokovnosti.

Po mojem mnenju bi morali učinkovitost planiranja v večji meri izvajati iz sistema institucionaliziranih medsebojnih odnosov in vzajemnih obveznosti in odgovornosti samih nosilcev plana — od temeljnih organizacij združenega dela in krajevnih skupnosti, občin, pokrajin in republik do federacije, v ta sklop medsebojnih odnosov in vzajemnih obveznosti in odgovornosti pa vključiti tudi delovne organizacije, sestavljene organizacije in druge asociacije združenega dela, raznovrstne finančne asociacije o okviru kreditno-bančnega in monetarnega sistema ter tako imenovane reprodukcijske celote.

Takšno planiranje bi bilo izraz celote medsebojno povezanih in usklajenih samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov o temeljih plana na raznih ravneh združevanja dela in sredstev — od temeljne organizacije združenega dela do republike in federacije, o čemer bom pozneje posebej govoril. V takšnem kompleksu medsebojnih odnosov morajo imeti vsi subjekti planiranja možnost, da izrazijo svoje ekonomske, socialne in druge interese in pobude in da hkrati demokratično sprejmejo določene obveznosti in odgovornosti, ki izhajajo iz medsebojne odvisnosti in enakopravnosti delavcev v skupnem delu in uresničevanju njihovih osebnih in družbenih interesov. Mislim, da mora biti ravno takšen sistem demokratičnih medsebojnih odnosov delavcev v združenem delu realen nosilec učinkovitosti planiranja v pogojih socialističnega samoupravljanja.

5. Plan — instrument razvojne politike ali utrjevanja samoupravnega položaja delavca

Drugi moment, ki do neke mere navaja na napačno pot v razpravah o družbenem planiranju, je v tem, da razpravljalci po navadi enostransko izhajajo samo iz ekonomskih aspektov planiranja — iz razvojne politike, ekonomske politike, iz programa ekonomskega razvoja, plana dela in razvoja itd. Tako na primer izhajajo v omenjenih tezah pri definicijah družbene vsebine plana iz tega, da

je plan izraz določanja skupne ekonomske politike, zato da se uresničujejo skupni cilji. Vendar pa pri tem ni jasno, kaj so to skupni cilji, kaj je to skupna ekonomska in razvojna politika, oziroma kdo in kje odloča o tem.

Kadar se na primer govori o uresničevanju planov, se misli na razvojno politiko in cilje, določene s planom, ne pa na konkreten učinek tako sprejete tega plana na samoupravni položaj delavca v združenem delu, na njegovo pravico, da postane samostojen ustvarjalni subjekt planiranja, da v svoji temeljni organizaciji združenega dela upravlja z dohodkom, da nihče ne more razpolagati z dohodkom brez soglasja večine delavcev v temeljni organizaciji združenega dela itd. Skratka, v takem konceptu planiranja zginja ravno delavec, človek, ki dela in ustvarja in ki bi moral biti ustvarjalni subjekt, kot tak pa tudi družbeni cilj planiranja.

Takšen pristop k planiranju bi ustrežal oživiljanju starih teženj, da se interesi delavcev v združenem delu podredijo političnim ciljem, da se z administrativno-proračunskim posegom obremeni dohodek temeljnih organizacij združenega dela, da si država oziroma njen aparat po zaslugi takšne svoje vloge v planiranju ponovno pridobi monopol v razpolaganju z družbenim kapitalom.

S tem v zvezi je treba opozoriti tudi na nekatere teze za osnutek zakona o ugotavljanju in obračunavanju celotnega prihodka in dohodka v organizacijah združenega dela.² Konstrukcija tega zakonskega osnutka je približno takšna: celotni dohodek temeljne organizacije združenega dela se razdeli na del, ki pripada državi oziroma družbi, in na del, ki ga je s planom treba usmerjati za razvoj, ostanek pa pripade delavcem v temeljni organizaciji združenega dela. Če bi se takšen postopek razporejanja dohodka temeljnih organizacij združenega dela funkcionalno povezal s konceptom sistema planiranja (kakršen je v precejšnji meri prisoten v omenjenih tezah o planiranju), po katerem mora najprej nekdo po hierarhični liniji določiti plan skupnih razvojnih in drugih ciljev in interesov, vsi drugi subjekti planiranja pa morajo temu podrediti svoje plane — bi to v družbeni praksi pripeljalo do zelo resnih deformacij v sistemu samoupravno združenega dela. S tem bi delavec kaj hitro izgubil ustavno pravico, da razpolaga in upravlja z dohodkom temeljne organizacije združenega dela kot pogojem, ki zagotavlja njegovo kontrolo nad pogoji, sredstvi in rezultati dela, ter temeljem svobodnega razvoja njegove ustvarjalne osebnosti.

Še zlasti bi opozoril na to, da bi bilo vse to zelo nevarno tudi za nadaljnji razvoj medrepubliških in mednacionalnih odnosov. Rad bi v zvezi s tem spomnil na to, da še ni tako dolgo, kar smo imeli opraviti s pojavom nacionalizma v resni obliki. Pri tem pojava nacionalizma ne bi reduciral zgolj na delovanje sil, ki so sovražne socializmu in samoupravljanju, čeprav so prav te bile glavni nosilec nacionalizma. Nacionalistične sile so lahko dobile takšno moč med drugim tudi zaradi tega, ker so jim določene negativne tendence v razvoju našega družbenega sistema in zlasti sistema mednacionalnih odnosov dajale argumente. Namreč v našem prejšnjem ustavnem, posebno pa še pravnem in gospodarskem sistemu je bilo kar dovolj prostora za nastajanje nejasnih materialnih in pravnih odnosov na enotnem jugoslovanskem trgu, pri čemer so vso odgovornost za to pripisovali federaciji. Pritiski na organe federacije so se čedalje bolj krepili, s tem pa se je večalo tudi nezaupanje v njihovo

² Gre za delovno gradivo Zveznega sekretariata za finance z naslovom *Nekatera načela vprašanja v zvezi z osnutkom zakona o ugotavljanju in obračunavanju celotnega dohodka in dohodka v organizacijah združenega dela* (Beograd, januar 1975).

nepristranost. Po drugi strani v tem času ni bila zadosti poudarjena ustavna odgovornost republik in pokrajin za stanje stvari v družbi in so se tako tudi posamezni njihovi organi začeli vesti kot svojevrstna stalna opozicija nasproti organom federacije. Čeprav je bila ustavna pristojnost zveznih organov precejšnja, so začeli ti konflikti omejevati pristojnost organov federacije in celo v precejšnji meri paralizirati njihovo delo. Jasno je, da je takšno stanje moralo spodbujati in krepiti nacionalizem.

Zaradi vsega tega moramo biti pri sprejemanju sistemskih zakonov kar se le da budni, da ne bi spet nastal takšen — dejal bi, prazen — prostor, v katerem bi bila možna najrazličnejša kombinatorika. Odnosi v našem gospodarskem in družbenem sistemu morajo biti čimbolj precizno formulirani — da je jasno, kdo za kaj odgovarja in kdo kakšne pravice, dolžnosti in odgovornosti ima. Pri tem je treba imeti pred očmi, da so ti odnosi dokaj precizno fiksirani v ustavi SFRJ, in zato ne bi smeli zdaj s kakimi širokimi tolmačenji teh ustavnih določb razvodeniti njihovo vsebino.

V našem sistemu socialističnega samoupravljanja mora biti plan predvsem instrument delavcev, njihovih samoupravnih organizacij in skupnosti ter družbenopolitičnih skupnosti v uresničevanju njihovih družbenoekonomskih, gospodarskih, socialnih, kulturnih, političnih in drugih interesov in potreb, kakor tudi njihovih pravic in medsebojnih obveznosti in odgovornosti. Pri tem ima poseben pomen in vlogo njihov skupni boj za visoko produktivnost dela, za povečanje dohodka in za njegovo delitev po delu. Iz tega izhaja tudi, da je neizogibno znanstveno zasnovano ugotavljanje prihodnjega razvoja materialnih pogojev dela in življenja delavcev, kakor tudi, da je neizogibno potrebna njihova kontrola nad gibanjem celotnega dohodka, ki ga pridobivajo s svojim delom in katerega del kot svoje in podružbljeno minulo delo združujejo v procesu skupne oziroma družbene razširjene reprodukcije, s čimer se zagotavlja vodilna pozicija delavcev v njihovih temeljnih organizacijah združenega dela in v družbi v celoti.

Rezultanta vseh teh odnosov mora biti razvojna politika, ki ni sama sebi namen, temveč funkcija dela delavcev in njihovega upravljanja družbenih sredstev z namenom, da bi izboljšali pogoje svojega dela in življenja, oziroma da bi pridobili dohodek z večanjem produktivnosti svojega celotnega družbenega dela. Drugače povedano, s planom je treba zagotoviti predvsem realizacijo družbenoekonomskih odnosov socialističnega samoupravljanja oziroma vseh materialnih procesov, ki potekajo ravno v takšnih ne pa v kakšnih drugih odnosih. Ne gre torej izhajati iz tega, da je plan državni instrument z močjo prisile na temelju ciljev, ki so rezultat v tehnokratskih kabinetih določenih »optimumov« materialnega, ekonomskega razvoja družbe, ki pa se pozneje v praksi pokažejo kot zelo »neoptimalni«, ker stihijsko izzivajo nove in nepredvidene disproporce. Nasprotno, zares optimalen je lahko samo tisti plan, ki temelji na pravici delovnih ljudi, da — v skladu s svojimi življenjskimi in delovnimi potrebami in interesi — svobodno urejajo predvsem medsebojne družbenoekonomske in tekoče materialne in druge odnose kakor tudi odnose, ki se tičejo razvoja družbe v celoti.

V dosedanjih razpravah o planiranju smo se strinjali, da je planiranje v pogojih socialističnega samoupravljanja nekaj občutno višjega kakor plan dela in razvoja. Plan je namreč predvsem instrument nenehnega reproduciranja socialističnih družbenoekonomskih odnosov, reproduciranja samoupravljanja na čedalje višji ravni socialističnega razvoja na temelju družbenolastninskih

odnosov; plan je instrument reguliranja dohodkovnih odnosov, to je ustvarjanja in delitve sredstev za razvoj, za skupno porabo in za osebne dohodke po delu. Plan je prav tako instrument ustvarjanja nujno potrebnih pogojev za ustvarjalno in materialno delo ter razvoj delovnega človeka, za čedalje boljši ekonomsko-socialni in kulturni položaj delavca in njegove družine. Prav ti aspekti so izhodiščna točka samoupravnega planiranja. Zaradi tega bi nas reduciranje planiranja na plan dela in razvoja zelo oddaljilo od njegove prave in polne vsebine v naši samoupravni socialistični družbi.

Pristop k planiranju v pogojih socialističnega samoupravljanja mora biti precej širši od programa ekonomskega razvoja, od razvojnih ciljev ekonomske politike. Sicer bi grozila velika nevarnost, da bi postale želje in voluntaristično določeni razvojni in investicijski cilji vodilni motiv planiranja, kar bi pod firmo plana spet podrejalo delavca sistemu birokratskega odločanja o določenih politično in tehnokratsko formuliranih »višjih« ciljih. V tem drugem pristopu k planiranju se ne izhaja iz družbenoekonomske vsebine planiranja, to je od delovnega človeka in njegove pravice do dela z družbenimi sredstvi kot skrajnega cilja planiranja in temelja formuliranja razvojne politike ter določanja razvojnih smeri, temveč se izhaja od samih teh sredstev planiranja, to je iz težnje, da se doseže maksimalna centralizacija delavčevega minulega dela ne glede na njegove dejanske življenjske in delovne potrebe in interese.

S planom se ne usklajajo voluntaristično-subjektivistično določeni cilji razvojne politike, temveč predvsem družbenoekonomski in materialni tokovi in odnosi med samoupravnimi subjekti v naši samoupravni socialistični družbi, pri čemer cilje razvojne politike določajo delovni ljudje sami — najprej delavci v temeljni organizaciji združenega dela, zatem pa na vseh ravneh združenega dela in družbe v celoti. Razumljivo je, da morajo v pogojih medsebojne odvisnosti in enakopravnosti delavci v temeljni organizaciji združenega dela te cilje medsebojno usklajevati z delavci v drugih temeljnih organizacijah združenega dela ter v drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih oziroma s skupnimi družbenimi interesi. Pri tem mora prav interes delovnega človeka določati realni skupni družbeni interes, ne pa obratno — da voluntaristično-subjektivistično tolmačeni skupni družbeni interes, v pogojih državnega monopola na planiranje, določa interes delovnega človeka. Seveda so v praksi možna tudi odstopanja od tega načela, toda to mora biti izjema, precizno določena z ustavo in zakonom, ne pa pravilo.

II. TEMELJI DRUŽBENEGA PLANIRANJA V POGOJIH SOCIALISTIČNEGA SAMOUPRAVLJANJA

1. *Poglavitni cilji in naloge planiranja*

Izhodišče našega sistema družbenega planiranja bi moralo biti načelo, da je delovnim ljudem v samoupravno združenem delu in v drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih kakor tudi v družbenopolitičnih skupnostih — v občini, avtonomni pokrajini, republiki in federaciji — temelj njihovega dela in njihove odločujoče vloge v določanju družbenoekonomske, razvojne, socialne in druge politike, enoten sistem družbenega planiranja. Takšen enoten sistem planiranja pa je mogoče zgraditi, vzdrževati in razvijati samo v sistemu demokratičnih odnosov v samoupravno združenem delu, to je tedaj,

če družbeno planiranje ni monopol nekih državnolastniških tehnokratskih centrov, temveč instrument samih delovnih ljudi, demokratično organiziranih v sistemu samoupravnega socialističnega dela in v sistemu socialističnega samoupravljanja nasploh. Drugače povedano, skupni plan oziroma — dejal bi — »centralizirani del« plana je tisti plan, ki ustreza dejanskim interesom in potrebam vseh udeležencev v planiranju in o katerem je doseženo njihovo demokratično soglasje. Samo v nekaterih primerih, ki so z našim ustavnim sistemom zelo precizno določeni, je mogoče v procesu planiranja uporabiti tudi instrumente državne prisile. O tem pa lahko odloča samo skupščina s svojim zakonom, upravni organi pa samo s pooblastilom in na podlagi zakona. Kot takšen postaja sistem družbenega planiranja hkrati tudi instrument oblasti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, glede na to, da dominantna vloga delavskega razreda ne temelji samo na politični oblasti delovnih ljudi v sistemu državnih organov, temveč tudi na njihovi skupni ekonomski oblasti, ki prihaja do izraza predvsem skozi vlogo samoupravno združenega dela in v drugih oblikah samoupravne dejavnosti v sistemu družbenega planiranja.

S planiranjem zagotavljajo delovni ljudje zlasti naslednje:

prvič, svojo pravico do dela z družbenimi sredstvi za delo oziroma svojo odločujočo vlogo v upravljanju s proizvodjalnimi sredstvi v družbeni lastnini in svojo svobodo ter enakopravnost pri delu s temi sredstvi, kakor tudi svojo samostojnost in iniciativo, da s svojim delom in gospodarjenjem s skupnimi proizvodjalnimi sredstvi izgrajujejo materialni temelj in možnosti za enakopravno razpolaganje s pogoji, sredstvi in sadovi svojega dela;

drugič, določanje pravic in medsebojnih obveznosti in odgovornosti, zato da se zagotovi enakopravnost v medsebojnih samoupravnih socialističnih proizvodnih in celotnih družbenih odnosih, še zlasti pa v pogledu splošnih pogojev gospodarjenja, odgovornosti za doseganje čedalje večje produktivnosti dela, kakor tudi pridobivanja in delitve dohodka glede na rezultate takšnega dela;

tretjič, enakopravnost v delitvi osebnega dohodka po kvalitativnih in kvantitativnih rezultatih dela;

četrtič, ustvarjanje materialnih pogojev za čedalje popolnejše uresničevanje skupnih delovnih, ekonomskih, socialnih, kulturnih in drugih interesov, kakor tudi nenehno izboljševanje svojih življenjskih razmer v skladu z večanjem produktivnosti družbenega dela;

petič, ekonomsko, socialno in kulturno svobodo in enakopravnost narodov in narodnosti;

šestič, določanje pravic in medsebojnih obveznosti in odgovornosti v upravljanju proizvodjalnih sredstev in dohodka v družbeni lastnini, zato da bi se uresničevala skupaj določena ekonomska in razvojna politika;

sedmič, določanje pravic in medsebojnih obveznosti in odgovornosti v raznih oblikah in na raznih stopnjah združevanja dela in dohodka z namenom, da bi se povečala produktivnost skupnega družbenega dela in pridobival čim večji skupni dohodek na podlagi večje produktivnosti dela;

osmič, na znanosti temelječe usklajevanje materialnih proporcev in tokov v proizvodnji in porabi oziroma v celotni družbeni reprodukciji in v posameznih njenih delih;

devetič, nenehno izpopolnjevanje samoupravnih oblik socialističnih proizvodnih in demokratičnih družbenih odnosov na temelju zavestnega razreševanja protislovij blagovne proizvodnje na sedanji stopnji socialističnega razvoja; in

desetič, ustvarjalno svobodo delavcev, ki delajo z družbenimi sredstvi oziroma razvoj ustvarjalne osebnosti delavca kot zavestnega kovača svoje prihodnosti, ki izboljšuje svoje in družbeno delo oziroma samoupravno socialistično družbo v celoti.

2. Odnosi v sistemu planiranja

Izhajajoč iz spredaj definiranih temeljnih ciljev in nalog planiranja v pogojih socialističnega samoupravljanja, bi morali odnosi v sistemu planiranja temeljiti zlasti na temle:

prvič, na neodtujljivi pravici vsakega delavca, da v svoji temeljni organizaciji združenega dela, skupaj in enakopravno z drugimi delavci, upravlja delo in poslovanje svoje temeljne organizacije in organizacije združenega dela, v kateri sestavi je; da v svoji temeljni organizaciji — v skladu s svojimi ustavnimi pravicami, dolžnostmi in odgovornostmi nasproti drugim delavcem v združenem delu in nasproti družbeni skupnosti v celoti — odloča o celotnem dohodku in njegovem združevanju; da nadzira razpolaganje z dohodkom na vseh stopnjah in v vseh oblikah njegovega združevanja; ter da v svoji temeljni organizaciji združenega dela, po svojih delegacijah pa tudi v vseh drugih oblikah združevanja dela in sredstev ter v družbenopolitičnih skupnostih upravlja s temi sredstvi in posli družbene reprodukcije;

drugič, na pravici delavcev in vseh delovnih ljudi, da v republiki oziroma avtonomni pokrajini odločajo o pogojih in rezultatih svojega dela; da določajo skupno politiko ekonomskega in družbenega razvoja republike oziroma avtonomne pokrajine; da skupaj in enakopravno z drugimi delavci in delovnimi ljudmi ter narodi in narodnostmi v drugih republikah oziroma avtonomnih pokrajinah po načelih medsebojnega sporazumevanja in dogovarjanja, določajo skupno politiko ekonomskega in družbenega razvoja v SFRJ, s čimer zagotavljajo tudi svoj nacionalni interes, to je popolno ekonomsko, socialno in kulturno svobodo in enakopravnost vseh narodov in narodnosti.

Plan v organizacijah in skupnostih združenega dela mora predvsem izražati odnose med temeljno organizacijo združenega dela in delovno organizacijo, med delovno in sestavljeno organizacijo oziroma širšimi poslovnimi skupnostmi, kakor tudi med njimi in banko ter drugimi finančnimi asociacijami združenega dela. Plan mora biti izraz združevanja dela in dohodka kakor tudi delitve ustvarjenega dohodka med nosilce skupnega plana. V takšnem sistemu odnosov so temeljna organizacija združenega dela in njena proizvodnja, njena produktivnost dela in njen dohodek vedno izhodišče in hkrati končni cilj planiranja. Na tak način celotni sistem družbene reprodukcije služi delavcu v temeljni organizaciji in njegovem delu oziroma rezultatom tega dela, s samim tem pa nepretrgani bogatitvi materialne osnove združenega dela in družbe ter njene kulture v celoti. Vsebinsko teh odnosov morajo izražati samoupravni sporazumi v okviru združenega dela in družbeni dogovori z družbenopolitičnimi skupnostmi, v katerih delavci iz temeljnih organizacij združenega dela uresničujejo svoje interese in potrebe.

V istem smislu mora izhodišče planiranja v družbenopolitičnih skupnostih biti predvsem uresničevanje z ustavo določenih odnosov med družbenopolitičnimi skupnostmi kot samoupravnimi skupnostmi na ravni krajevne skupnosti, občine, avtonomne pokrajine in republike ter urejanje odnosov med republikami in pokrajinama v okviru federacije, še zlasti pa odnosov med družbeno-

političnimi skupnostmi in samoupravno združenim delom. Vsebina teh odnosov mora priti v planu do izraza na dva načina: kot družbeni dogovor o temeljnih družbenih planov v okviru ustavnih pravic in pristojnosti dane družbenopolitične skupnosti in kot uresničevanje funkcij države na raznih ravneh v skladu z njenimi ustavnimi pooblastili.

Samoupravno socialistično planiranje je bistveni pogoj in oblika reprodukcije samoupravnih socialističnih proizvodnih odnosov na čedalje višji razvojni ravni in samo kot instrument uresničevanja teh odnosov je hkrati tudi instrument boja za visoko produktivnost tako individualnega kakor tudi celotnega družbenega dela kakor tudi instrument razvojne politike, ki mora biti v funkciji teh odnosov. S planiranjem je treba prav tako zagotoviti reprodukcijo in nadaljnji razvoj samoupravnih mednarodnih odnosov na temelju socialističnih proizvodnih odnosov in v skladu z ustavo določenimi pravicami republik in pokrajin. Drugače povedano, plani ne smejo omejevati pravic ki jih imajo sicer določeni samoupravni in družbeni subjekti v našem gospodarskem in družbenem sistemu, temveč morajo biti način za njihovo reproduciranje in nadaljnji progresivni razvoj.

Planiranje je hkrati faktor povezovanja oziroma usklajevanja interesov delovnih ljudi na vseh ravneh združenega dela in uresničevanja njihovih socialnih, ekonomskih, nacionalnih, kulturnih in drugih pravic in interesov v samoupravni interesni skupnosti, krajevni skupnosti, občini, pokrajini, republici in federaciji, kakor tudi v odnosih med temi skupnostmi, v skladu z njihovimi ustavnimi pravicami in položajem.

Na istih temeljih bi bila zasnovana tudi razvojna politika, s katero je treba:

prvič, zagotoviti uresničevanje pravic in medsebojnih obveznosti in odgovornosti delavcev v razpolaganju z dohodkom v procesu družbene reprodukcije; in

drugič, na temelju čimbolj svobodne ustvarjalne iniciative delavcev v gospodarskem razvoju usklajevati materialne odnose in razvojne tokove, zato da se dosežejo optimalni pogoji za delo in življenje delavcev in za uspešnejšo proizvodnjo, kakor tudi da se poveča produktivnost individualnega in celotnega družbenega dela in premaguje tržna in vsaka druga stihija.

Izhajajoč iz teh dveh ciljev, ki opredelujeta družbenoekonomsko vsebino planiranja, bi se določala dolgoročna in srednjeročna razvojna politika, programi in plani razvoja. Poglavitne materialne in moralne spodbude za uresničevanje teh dveh ciljev izhajajo predvsem iz same svobode dela z družbenimi sredstvi, iz združevanja upravljanja dela sredstev za delo v rokah delavca, iz neposredne odvisnosti delovnih in življenjskih pogojev od rezultatov njegovega dela in razpolaganja s proizvodjalnimi sredstvi in dohodkom. Oba ta cilja planiranja, še zlasti drugi, pa zahtevata, tudi če so spodbude te vrste zelo razvite, stalno znanstveno analizo gibanj in vedenja vseh dejavnikov ekonomskega in družbenega razvoja in njihove medsebojne odvisnosti. Zato morata biti v zakonu o planiranju vloga in mesto znanstvenih in strokovnih institucij precizno določena. Idejno-znanstveni temelj dejavnosti teh institucij je seveda Marxova ekonomska teorija in koncept, na katerem temelji naš sistem socialističnega samoupravljanja, ne pa teorije planiranja, ki so nastale na tleh sodobnih kapitalističnih in tehnobirokratskih monopolov in katerih namen je ohraniti in razvijati te monopole, ne pa jih odpraviti. Namen našega sistema pa je ravno odprava vseh oblik takšnega lastninskega monopola.

3. Družbenoekonomska vsebina planiranja in plana

Družbenoekonomska vsebina planiranja in plana v pogojih socialističnega samoupravljanja mora priti do izraza predvsem v uresničevanju pravice dela z družbenimi sredstvi kakor tudi pravice in medsebojne obveznosti in odgovornosti delavcev v razpolaganju s skupnimi, to je z družbenimi sredstvi za delo in novo ustvarjenim dohodkom na vseh ravneh združenega dela in družbe v celoti. Na takšnih odnosih mora temeljiti tudi sistem usklajevanja materialnih odnosov in razvojnih tokov v celotnem združenem delu, to je v proizvodnji in družbeni reprodukciji.

Pri opredeljevanju takšne družbenoekonomske vsebine planiranja in plana je treba imeti pred očmi zlasti tele neposredne naloge:

— zagotoviti je treba, da s celotnim sistemom planiranja delovni ljudje zavestno, samostojno in odgovorno razpolagajo z dohodkom, ki ga ustvarjajo na vseh ravneh združenega dela in v vseh oblikah združevanja dela in dohodka, kar tudi je vsebina združevanja demokratičnega upravljanja dela in družbenega kapitala v rokah samoupravno organiziranih delavcev;

— izhajajoč iz dolgoročnih skupnih in posamičnih delovnih in življenjskih interesov, je treba zagotoviti doseganje čim boljših rezultatov v skupnem ustvarjanju optimalnih pogojev za delo, v boju za visoko produktivnost dela, s tem pa tudi za povečanje dohodka temeljne organizacije združenega dela, vključujoč tu tudi boj za učinkovitost gospodarjenja s proizvodjalnimi sredstvi in dohodkom oziroma svojim in družbenim minulim delom na vseh ravneh združenega dela;

— spodbujati je treba takšno povezovanje oziroma združevanje delavcev in temeljnih organizacij združenega dela, ki je izraz njihove medsebojne delovne in ekonomske odvisnosti, še posebno pa tiste njihove neposredne odvisnosti v pridobivanju in delitvi dohodka, ki izhaja iz dejstva, da so ravno delo posameznega delavca in posamezne temeljne organizacije združenega dela, gospodarjenje posamezne temeljne organizacije združenega dela s proizvodjalnimi sredstvi in dohodkom oziroma svojim in družbenim minulim delom ter združevanje njihovega dela in dohodka — glavni pogoj in prispevek k povečanju produktivnosti skupnega družbenega dela;

— Zagotoviti je treba, da se v takšnih odnosih ustvarjeni rezultati povečane produktivnosti skupnega družbenega dela in povečanega celotnega družbenega dohodka izražajo tudi v povečanju dohodka temeljne organizacije združenega dela (to je dohodka na delavca), in to v določenem stimulativnem sorazmerju s prispevkom, ki so ga delavci dali k temu povečanju s svojim celotnim delom (to je s svojim tekočim delom in gospodarjenjem s proizvodjalnimi sredstvi in dohodkom oziroma s svojim in družbenim minulim delom);

— izvajati je treba plansko delitev skupnega dohodka, ustvarjenega z združevanjem dela in sredstev, med temeljne organizacije združenega dela po merilih, ki bodo skupno določena predvsem s samoupravnimi sporazumi in družbenimi dogovori, v nekaterih primerih pa tudi z državnimi predpisi, to je v mejah ustavnih odgovornosti državnih organov.

Drugače povedano, delitev skupno pridobljenega dohodka, ustvarjenega z združevanjem dela in sredstev dveh ali več temeljnih organizacij združenega dela, med te temeljne organizacije bo največkrat funkcija samega samoupravnega plana, seveda — v okvirih družbeno določenih in reguliranih splošnih oziroma načelnih meril, ki morajo zagotoviti enakopravnost delavcev. Ni po-

trebno, da o teh načelnih merilih odloča zakon o planiranju, temveč zakon o združenem delu. Če se delo in sredstva združujejo v okviru delovne ali sestavljene organizacije, tedaj bo samoupravni sporazum o tem združevanju — v okviru družbeno določenih načelnih meril — praviloma določal določene trajnejše oblike teh medsebojnih odnosov, tako da ne bo potrebno, da bi srednjeročni plan vedno znova navajal vse elemente medsebojnih odnosov v delitvi dohodka in obravnaval ponovno združevanje sredstev in njihovo uporabo. Vendar bo tudi tu, zlasti pa v širših oblikah združevanja dela in sredstev — kot so sestavljene organizacije združenega dela, poslovne skupnosti, banke in podobno — verjetno potrebno, da se v vsakem srednjeročnem planskem obdobju oziroma investicijskem ciklusu zainteresirani udeleženci dogovorijo o določenih pogojih in merilih delitve skupno pridobljenega dohodka med temeljnimi organizacijami združenega dela.

Zaradi tega mora novi zakon o planiranju vendarle nekaj reči *o uporabi* enotnih družbenih meril za delitev družbenega proizvoda oziroma družbenega dohodka med temeljnimi organizacijami združenega dela, to je kako na podlagi splošnih meril izvajati konkretno plansko delitev dohodka ki je bil skupno pridobljen z združevanjem živega in minulega dela. V tem smislu je treba precizirati tudi materialne, socialne in druge obveznosti in pravice temeljne organizacije združenega dela do interesnih, krajevnih in družbenopolitičnih skupnosti, kakor tudi do drugih organizacij in skupnosti, s katerimi je ta temeljna organizacija v odnosih sodelovanja ali svobodne menjave dela. Verjetno bodo morale družbenopolitične skupnosti sprejeti tudi posebne zakonske predpise oziroma spodbuditi k ustreznim samoupravnim sporazumom in družbenim dogovorom, da bi preprečile razne deformacije, kot so določeni privilegiji ali druge oblike neenakopravnosti, do česar lahko najpogosteje pride ravno v teh odnosih. Seveda mora pri tem ravno tako odigrati pomembno vlogo akcija sindikatov in Zveze komunistov kakor tudi drugih družbenopolitičnih organizacij.

Pri tem vselej izhajam iz tega, da je dohodek temeljne organizacije združenega dela družbeni dohodek — to je v sedanjih zgodovinskih razmerah, skupna, razredna lastnina tistih, ki delajo — ker je ustvarjen z združenim delom z družbenimi proizvodjalnimi sredstvi kot minulim delom delavcev, njena udeležba v dohodku druge temeljne organizacije združenega dela pa udeležba v družbenem dohodku na podlagi vlaganja sredstev oziroma skupnega minulega dela kot rezultata dela delavcev ne samo te temeljne organizacije, temveč tudi drugih delavcev v združenem delu. En del tega proizvoda družbenega dela se v tržnih pogojih oziroma v procesu družbene reprodukcije preliva v dohodek določene temeljne organizacije združenega dela kot družbeni dohodek, ki ga z vso odgovornostjo nasproti družbi upravljajo delavci v tej delovni organizaciji.

Ta proces poteka na podlagi objektivnih ekonomskih zakonitosti, kar pomeni, da je koncentracija proizvodjalnih sredstev hitrejša v tistih sektorjih združenega dela, ki se odlikujejo po višji produktivnosti dela, bolj ekonomičnem razpolaganju s sredstvi razširjene reprodukcije oziroma z družbenim delom, po uspešnejšem poslovanju in vključevanju v delitev dela, po močnejši samoupravni iniciativi in drugih podobnih kvalitetah. Seveda je treba z družbenim planiranjem te procese koncentracije proizvodjalnih sredstev usklajevati in usmerjati v skladu s skupnimi interesi in razvojnimi potrebami združenega dela in družbe v celoti, vendar ne prek meja, ki pomenijo voluntaristično-

subjektivistično nasilje nad temi objektivnimi ekonomskimi zakonitostmi. Plan ne sme destimulativno vplivati na visoko produktivno delo, zato da bi se zlahka ohranjalo nizko produktivno delo in slabo poslovanje oziroma neustrezna delitev dela. Nasprotno, plan mora spodbujati hitrejšo rast produktivnosti dela in druge kvalitativne faktorje proizvodnje in družbene reprodukcije — tako s sistemom dohodkovnih odnosov samim po sebi kakor tudi s tem, da te kvalitativne faktorje priznava za eno izmed družbeno določenih meril delitve osebnega dohodka po delu, to pa pomeni tako na podlagi tekočega kakor na podlagi minulega dela. Razumljivo, tam, kjer pridobe večji čisti dohodek na delavca, mora biti tudi odgovornost temeljne organizacije združenega dela do družbene reprodukcije večja. To toliko bolj, ker morajo biti v pogledu določanja in uporabe delitve osebnega dohodka na delavca delavci enakopravni. Drugače povedano, kvantitativni kazalci o povečanju dohodka ne morejo biti sami po sebi merila za delitev dohodka na osebne dohodke, temveč samo v povezanosti s kvalitativnimi kazalci tega povečanja, to je, koliko so delavci v temeljni organizaciji združenega dela s svojim uspešnim delom in poslovanjem prispevali k temu povečanju, ne pa na primer, kolikšen je celotni rezultat naložb družbenih sredstev v to temeljno organizacijo. Kajti takšna naložba je sama po sebi spremenila organsko sestavo proizvodjalnih sredstev, to pa je omogočilo, da se je povečala produktivnost dela temeljne organizacije. Potemtakem se tu ne zastavlja samo vprašanje pravice do dohodka, temveč tudi vprašanje vzajemne in družbene odgovornosti delavcev v pogledu razpolaganja z dohodkom.

Zaradi tega je neizogibno, da se v samoupravnem sporazumu o združevanju oziroma v planu določajo družbena merila, s katerimi se bodo urejali medsebojni odnosi delavcev v združenem delu. Ravno tako je neizogibno, da se v sistem planiranja vgradi pravica določenih državnih organov vseh družbenopolitičnih skupnosti in celo tudi družbenopolitičnih organizacij (sindikátov, Zveze komunistov in drugih), da lahko administrativno oziroma politično intervenirajo, seveda — v okviru svojih ustavnih pooblastil — če bi prišlo do vzpostavljenja neenakopravnih odnosov.

Na to opozarjam tudi zaradi tega, ker za ta problem doslej niso bile predlagane ustrezne rešitve. Kolikor je meni znano, je tudi prvi predlog osnutka zakona o združenem delu v glavnem zaobšel probleme, ki se nanašajo na združevanje dela in dohodka oziroma na merila za delitev skupnega dohodka, ustvarjenega s takšno združitvijo. Zaradi tega bomo morali tedaj, ko bomo razpravljali o zakonu o združenem delu, to dokončno razčistiti. Kajti do novega sistema planiranja ni mogoče priti, če ostane osrednje vprašanje odprto, in to zaradi teoretičnih, dejansko — demokratičnih navzkrižij glede dohodka. Kot sem že rekel, družbeni dohodek ni zbir dohodkov temeljne organizacije združenega dela, temveč je predvsem družbenoekonomski odnos v enotnem sistemu družbenoekonomskih odnosov, ki jih želimo vzpostaviti in utrditi z novim zakonom o planiranju, še zlasti pa z zakonom o združenem delu. Vsi dosedanji predlogi izhajajo iz klasičnega kreditnega odnosa kot temeljne oblike združevanja minulega dela, ne pa iz udeležbe v skupnem dohodku, ustvarjenem z združevanjem živega in minulega dela. In zato, ker ta problem ni rešen, prihaja venomer do sporov v zvezi z reševanjem drugih problemov, povezanih z dohodkovnimi odnosi v naši samoupravni socialistični družbi.

Dejal bi, da je ravno to glavni problem našega ustavnega sistema v celoti. Integracije družbenega dela namreč ne moremo izvesti, ne moremo vzposta-

viti tistega, kar imenujemo združeno delo, če ne izhajamo iz tega, da je dohodek vseh temeljnih organizacij združenega dela enoten družbeni dohodek, da medsebojni odnosi določenih temeljnih organizacij v delitvi skupaj ustvarjenega dohodka niso medsebojni odnosi delavcev samo teh temeljnih organizacij, temveč da je dohodek predvsem izraz delavčevega odnosa do celotnega družbenega proizvoda, v katerega delitvi sodeluje v sorazmerju s prispevkom svojega živega in minulega dela. Zaradi tega je zelo pomembno, da pridejo tudi ti odnosi obvezno v novi zakon o planiranju, ker je sistem planiranja glavni instrument, s katerim se bodo praktično razreševala protislovja v tej sferi. To pa ne pomeni, da se ne bi s samoupravnimi sporazumi o združevanju že vnaprej razčiščevali in določali tudi ti notranji odnosi v delovnih organizacijah, v sestavljenih organizacijah itd., medtem ko bi plan — verjetno z določenimi korekcijami in dopolnitvami — vsakokrat samo reafirmiral tako določene odnose v pridobivanju in delitvi skupaj pridobljenega dohodka. Zato bodo samoupravni sporazumi o združevanju — vedno kvantitativno nevelirani za vsako plansko obdobje — trajna komponenta sistema planiranja.

Ko se bodo problemi delitve dohodka, pridobljenega skupno z združevanjem oziroma s skupnim vlaganjem dela in dohodka, reševali s samoupravnimi sporazumi in plani, se bo ustrezno reševal tudi problem meril za to delitev. Pri tem je treba imeti pred očmi, da so to vlaganja na podlagi skupnega rizika in zatorej — po ustavi — ne bo mogoče terjati od delavcev, v katerih temeljno organizacijo so vložena skupna sredstva, da vlagateljem ta sredstva povrnejo, če niso prinesla pričakovanega dohodkovnega rezultata. To pa pomeni, da se bo moral ne samo dobiček, ampak tudi izguba razporediti po vnaprej določenih pogojih in merilih.

Plan mora zagotoviti vsakemu delavcu pravico in možnost, da ima — prek računa svoje temeljne organizacije združenega dela v delovni organizaciji ali v interni banki delovne organizacije ali sestavljene organizacije — neposreden vpogled v stanje in gibanje dohodka oziroma v učinkovitost gospodarjenja z družbenim dohodkom na vseh ravneh združenega dela. Ravno tako mora imeti sleherni delavec pravico in možnost, da prek tega računa nadzira stanje in gibanje dohodka v svoji temeljni organizaciji združenega dela, da ocenjuje poslovanje banke v tem smislu, ali vložena sredstva prinašajo uspeh ali neuspeh v pogledu večanja produktivnosti dela oziroma učinkovitosti poslovanja organizacije združenega dela, v katero so naložena.

Poleg tega je treba plane organizacij združenega dela v materialni proizvodnji povezati s plani organizacij združenega dela v družbenih dejavnostih s posredovanjem svobodne menjave dela, ki mora zagotoviti, da se bodo uresničevale skupne delovne, socialne, zdravstvene, kulturne in druge potrebe in interesi delovnih ljudi. V planu je treba prav tako določiti širše usklajevanje delovnih in življenjskih interesov delavcev na raznih področjih družbenega dela in družbenih dejavnosti, kakor tudi združevanje dohodka v te namene v okviru samoupravnih interesnih skupnosti. Na podoben način je neizogibno izraziti tudi medrepubliške in regionalne odnose, pravice, obveznosti in odgovornosti.

Vse to mora ustvariti pogoje za to, da bi bilo res mogoče skupno oblikovati razvojno politiko oziroma dolgoročne, srednjeročne in letne razvojne programe — zato da bi se v okviru družbenoekonomskih odnosov uskladili materialni procesi in zagotovili interesi in medsebojne odgovornosti delavcev v združenem delu.

Seveda bo takšen sistem uspešen samo tedaj, če bo hkrati povezoval oziroma vzpostavljajl odnose medsebojne odvisnosti znanosti in na znanosti utemeljene dolgoročne socialistične razvojne vizije z vsakdanjim samoupravnim delom in plansko prakso milijonov delovnih ljudi.

Takšna družbenoekonomska vsebina in temelji planiranja in plana omogočajo, da se že v procesu sklepanja samoupravnih sporazumov in dogovorov o temeljnih planov oziroma pred sprejemanjem planov samoupravnih organizacij in skupnosti ter pred sprejemanjem planov družbenopolitičnih skupnosti demokratično in v največji možni meri sporazumno določijo naloge vseh nosilcev planiranja in njihovi medsebojni odnosi, oziroma da prav takšni samoupravno-demokratično določeni sporazumi in dogovori postanejo temelj za dokončno sprejetje plana v pooblaščenem samoupravnem ali državnem organu.

Družbene vede in socialistična praksa

Petnajst let je minilo od ustanovitve vaše fakultete, ki je zrasla iz visoke šole za politične vede, ustanovljene na pobudo centralnega komiteja ZK Slovenije.¹

Za našo socialistično samoupravno družbo je zelo pomembno, da dobi v izobraževanju mlade generacije in delovnih ljudi čim pomembnejše mesto razumevanje družbenih procesov, gibalnih sil in zakonitosti teh procesov, posebno pa razumevanje razvoja socialistične samoupravne družbe in sodobnih socialističnih gibanj v svetu. In ne samo to. Prav tako pomembno je tudi, da to izobraževanje ne daje ljudem le znanja o teh procesih, marveč jih tudi motivira in spodbuja k ustvarjalnemu družbenemu delu. Tej komponenti izobraževanja mlade generacije in delovnih ljudi je zveza komunistov vedno posvečala posebno pozornost.

Na eni strani sta se razvijala sistem in praksa idejnopoličnega usposabljanja in marksističnega izobraževanja komunistov, mladine delovnih ljudi pod neposrednim vplivom organizacij in vodstev zveze komunistov. V eni izmed razvojnih faz idejnega izobraževanja članstva in kadrov ZK so bile tudi ustanovljene visoke ali višje šole za politične vede v skoraj vseh naših republikah.

Na drugi strani pa so prav to skrb zveze komunistov izražala tudi tista prizadevanja družbe, ki so usmerjena k socialistični samoupravni preobrazbi celotnega sistema izobraževanja. Pri tem so pomembna prizadevanja, da je šolski ter pedagoški znanstveni proces prežet z marksizmom, pomembno pa je tudi to, da daje ta proces posebna znanja iz marksistične teorije in razvoja socialističnega samoupravljanja. Razumljivo je, da moramo v procesu reformiranja celotnega sistema izobraževanja posebne napore in pozornost posvetiti prizadevanjem za preobrazbo fakultet za družbene vede.

Ti dve smeri delovanja zveze komunistov se nista med seboj izključevali in se ne izključujeta niti danes, marveč ju moramo venomer še razvijati, tako da se med seboj dopolnjujeta.

V obdobju, ko so se pokazale znane slabosti v sami zvezi komunistov in razni negativni pojavi v naši družbi sploh, je prišlo do idejne zmede in tavanja tudi na tem področju delovanja organiziranih družbenih sil. Oslabela so prizadevanja za razvijanje ideološko političnega usposabljanja in marki-

---

¹ Objavljamo govor, ki ga je imel avtor 10. decembra 1976 na slovesnosti ob petnajstletnici Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo oz. Visoke šole za politične vede v Ljubljani. Prispevek smo naslovili v redakciji. — op. ur.

stičnega izobraževanja v Zvezi komunistov Jugoslavije, zastalo je reformiranje celotnega šolskega sistema, s tem pa tudi fakultet za družbene vede. Namesto da bi še bolj razvijali oblike idejnega in teoretičnega usposabljanja članstva in kadrov Zveze komunistov Jugoslavije, je to delo v veliki meri zastalo. Visoke in višje politične šole so se spremenile v fakultete za politične vede, na katerih poučujejo tudi sociologijo, novinarstvo itn. Pri tem ni napaka v usmeritvi, da se ustanavljajo fakultete s takšno fiziognomijo, čeprav bi bilo zanesljivo bolje, če bi bilo o tej fiziognomiji več globljih in vsestranskih razprav in študij. Napaka je bila, ker so bile opuščene že izdelane razvite oblike marksističnega idejnopolitičnega in teoretičnega usposabljanja članov in kadrov ZKJ, o čemer govorijo tudi znana stališča predsedstva CK ZKS.

Hrati s tem so se zastoji v reformiranju šolstva in univerz negativno zrcalili tudi na teh novo ustanovljenih fakultetah. Prevladale so težnje, da se novo ustanovljene fakultete prilagodijo podedovanemu duhu in strukturi univerze, ki smo ju z reformo hoteli odpraviti, zatrte pa so bile težnje, da bi se bolj odprle družbi, njenim organiziranim silam ter potrebam socialističnega samoupravnega razvoja. Vse že prej spoznane slabosti visokega šolstva, ki naj bi jih reforma izobraževanja odpravila, so se kaj kmalu pokazale tudi na teh fakultetah.

V teh razmerah so nekritično pognale posamezne teoretične in metodološke orientacije buržoaznih političnih in socioloških ved. Naše odločno razčiščevanje s pojavi dogmatskih pogledov v prejšnjem obdobju je bilo pomembna postavka tudi za razvoj družbenih ved pri nas. Toda ta razvoj je bil odvisen tudi od tega, ali bo dovolj resnih prizadevanj za vsestransko poglobljanje znanstveno teoretičnih izhodišč in metodologije teh ved. Ta prizadevanja niso bila dovolj močna, ponekod pa jih sploh ni bilo. Med drugim so se tudi zaradi tega začeli pojavljati — včasih pod psevdomarksistično krinko — koncepti, s katerimi so skušali teoretično utemeljiti ideološke tendence buržoaznega sveta v obliki tehnokratizma, liberalizma, psevdoultraradikalizma in podobnega v političnem, gospodarskem in družbenem življenju nasploh. Izobraževanje in izobraževalni programi so se oddaljevali od naše socialistične prakse in resničnih potreb našega samoupravnega družbenega razvoja in prihajali z njim v nasprotje. To oddaljevanje se je kazalo tudi v tem, da je na te fakultete prihajalo vedno manj družbeno-političnih delavcev z družbeno prakso in revolucionarnimi izkušnjami. Na nekaterih fakultetah je prišlo celo do navzkrižij posameznikov in skupin z našo samoupravno prakso, z družbenimi gibanji in politiko zveze komunistov.

Toda kljub negativnim pojavom in tendencam lahko rečemo, da smo na področju družbenih ved dosegli tudi nekaj pomembnih rezultatov in da je bilo precej znanstvenih delavcev, ki so prispevali k razvoju naše znanstvene misli, k izoblikovanju konceptov našega samoupravnega družbenega razvoja pa tudi k pripravam in izdelavi naših najpomembnejših družbenih dokumentov. Že nekaj generacij študentov, ki so končali študij na teh fakultetah, uspešno opravlja svoje naloge v gospodarstvu in družbenih dejavnostih, kar je najboljše potrdilo za dobre rezultate teh šol.

Naše dosedanje izkušnje, v tem okviru pa tudi negativni pojavi v neposredni preteklosti, ki jih z okrepljeno akcijo zveze komunistov v zadnjih letih uspešno premagujemo, govorijo v korist tega, da moramo nujno razvijati sistem ideološko-političnega izobraževanja v ZKJ ter še naprej odločno

vztrajati pri socialističnem samoupravnem spreminjanju izobraževalnega sistema, pri tem pa si moramo še posebno prizadevati za nadaljnjo uveljavitev proučevanja družbenih ved in za reformiranje fakultet, ki nam dajejo znanje te vrste.

Moramo si prizadevati — in pri tem se morajo bolj angažirati organizacije in organi ZK ter samoupravni organi univerz ter širše družbene skupnosti —, da bi te fakultete na podlagi resničnih potreb naše družbe postale pomemben dejavnik v izobraževalno-vzgojni dejavnosti, v znanosti, v teoretičnem in publicističnem delu na področju družbenih ved. Pokazalo se je, da lahko uspešno razvijajo svojo izobraževalno in znanstveno raziskovalno delo samo, če to delo temelji in se ustvarjalno razvija na revolucionarnih tradicijah našega delavskega gibanja, na marksistični teoriji, na dosežkih in ciljih naše socialistične revolucije in graditve socialističnega samoupravljanja. Naša znanstvena misel in celotna družbena zavest morata biti venomer aktivni in kritično odprti za znanstveno misel in socialistično prakso v vsem svetu; naša znanstvena misel mora vplivati na nove znanstvene in napredne ideje in opredelitve ter jih kritično sprejemati.

Socialistični samoupravni proizvodni in družbeni odnosi, naša neposredna socialistična demokracija, ki temelji na delegatskem načelu in vodilni vlogi delavskega razreda, zahtevajo in omogočajo še višjo raven marksističnega in splošnega izobraževanja delovnih ljudi — samoupravljalcev, ne zahtevajo in ne omogočajo samo, da globlje in bolj vsestransko spoznavamo vsakdanjo prakso, marveč tudi, da doumevamo zakonitosti socialističnega samoupravnega gibanja in celotnega razvoja naše države in svetovnih razvojnih procesov.

Za vzgojo in izobraževanje sposobnih revolucionarnih kadrov v naši samoupravni družbi so potrebne ustrezne ustanove, šolski programi in metode izobraževalnega procesa, ki se v marsičem bistveno razlikujejo od običajnih in zastarelih klasičnih metod izobraževalne prakse. Ta zahteva vsebuje globlje spremembe v sistemu vzgoje in izobraževanja, posebno na področju družbenih ved, hkrati pa tudi sistem na popolnoma novih temeljih. Temeljna izhodišča bistvenih smeri samoupravne preobrazbe našega vzgojno-izobraževalnega sistema, in sicer tudi na področju družbenih ved, določata resolucija desetega kongresa in ustava. To so hkrati temeljni kriteriji za ocenjevanje naše dosedanje prakse in naših prizadevanj na tem področju. Temu cilju v precejšnji meri prispevajo tudi dokaj razvit sistem političnih šol za člane zveze komunistov, za delavce in mladino, marksistični centri pri organih zveze komunistov, pri delavskih univerzah itn.

V zadnjih letih smo izoblikovali razvit sistem ideološkega dela in marksističnega izobraževanja v zvezi komunistov, sistem, ki obsega večerne politične šole, republiške politične šole in pokrajinski politični šoli ter politično šolo ZKJ »Josip Broz Tito« v Kumrovcu. Od te šole, ki naj bi usposabljala kadre iz vseh naših republik in pokrajin za ustvarjalno družbeno delovanje, pričakujemo, da bo postopno zviševala svojo učno in teoretično raven in hkrati pripomogla k razvijanju teoretičnega dela in izpopolnjevanju prakse, oblik in metod izobraževalnega procesa na specifičnem področju marksističnega izobraževanja. Sistem ideološkega izobraževanja v ZKJ nikakor ni »konkurenca« fakultetam za družbene vede. Gre za dva sistema, ki se dopolnjujeta, ko izpolnjujeta enotno nalogo marksističnega izobraževanja komunistov, kadrov, delavcev in mladine, ki morata venomer iskati in razvijati oblike sodelovanja.

To sodelovanje se je v resnici že začelo — nekaj učiteljev na to šolo prihaja tudi z naših fakultet. Morda bi fakultete za politične in sociološke vede lahko že zdaj uporabile izkušnje šole v Kumrovcu, in to tiste, ki so povezane s prizadevanji, da bi marksistično teorijo poučevali s proučevanjem razvoja naše socialistične revolucije.

Znanstveno iskanje resnice o stanju, pojavih in odnosih v naši družbi, pa tudi pedagoško delo na področju družbenih ved torej ne moreta biti monopol katerekoli znanstvene, izobraževalne, državne, politične ali druge ustanove, še manj pa skupine ali posameznikov. V resnici je oboje dolžnost in resnična potreba vseh subjektov naše socialistične graditve, slehernega človeka naše skupnosti. Od tod tudi odločna akcija zveze komunistov za nadaljnjo socialistično samoupravno preobrazbo vzgoje in izobraževanja, znanstvenega dela in ustvarjanja.

Zadržal bi se še pri enem vidiku teh vprašanj, ki je po mojem mnenju zelo zanimiv za naše sociologe, politologe, ekonomiste itn., prav tako pa tudi za ljudi, ki se odločajo za novinarsko delo.

Za našo socialistično samoupravno družbo ena izmed velikih zgodovinskih nalog socializma namreč ni več stvar daljne prihodnosti. Ta naloga je boj za odpravo delitve med intelektualnim in fizičnim delom.

Nujnost, da konkretno razmišljamo o tej nalogi in jo rešujemo, je ena izmed bistvenih postavk v razvoju socialističnega samoupravljanja.

V zvezi s tem se spomnimo, kaj pravi Engels v »Anti-Dühringu«: »Zdaj pa si pogledajmo otroško predstavo Dühringa o družbi, ki da si lahko prisvoji celotna proizvodna sredstva, ne da bi pri tem v temeljih spremenila stari način proizvodnje, in predvsem ne da bi odpravila staro delitev dela...«

Zato se zdaj tudi tako neodločljivo postavlja pred nas potreba, da temeljiteje pretrjesemo vlogo znanosti pri reševanju te naloge, še zlasti vlogo družbenih ved in teoretičnega ustvarjanja.

Znano je, da se z razvojem kapitalizma intelektualna komponenta dela vse bolj oddaljuje od tvorca vrednosti, od delavca. Znanstveno razsežnost dela vnaša v proizvodnjo poseben sloj ljudi, inteligenca.

Marx v delu »Osnove kritike politične ekonomije« med drugim analizira metamorfoze delovnega sredstva v procesu proizvodnje kapitala in se ustavi pri trenutku, ko se delovno sredstvo spremeni v stroj. V zvezi s tem opozarja, da se kapital popolnoma razvije šele, ko je delovno sredstvo »v svoji neposredni obliki odpravljeno, stalni kapital v procesu proizvodnje pa nastopa do dela kot stroj, a celotni proces proizvodnje ni podrejen neposredni sposobnosti delavca, marveč nastopa kot tehnološka uporaba znanosti«. Na podlagi tega Marx sklepa o tendenci kapitala, »da dá proizvodnji znanstveni značaj, neposredno delo pa poniža na goli moment tega procesa«. Marx je torej še v kapitalizmu videl realizacijo možnosti, da bi proizvodnja temeljila na znanosti, hkrati pa je opozoril na težnjo kapitala, da neposredno delo poniža in razvrednoti.

Rast naše revolucije ustvarja družbeni položaj, v katerem dobivajo te Marxove analize v naših razmišljanjih, v idejnem in političnem boju vse aktualnejši prizvok. Spodbujajo nas namreč k temu, da še popolneje teoretično utemeljujemo svoja organizirana idejnopolitična prizadevanja in znanstveno delo, in nas usmerjajo k temu, da bi bil sploh ves naš razvoj prežet

z znanostjo, pa tudi k temu, da bi pospešili proces vračanja duhovnih potencialov v neposredno delo.

Če bi našega delavca za strojem umetno ločili od družbe, v kateri poteka to delo, in če bi zanemarili pridobitve ter razvojne intencije te družbe — potem bi lahko rekli, da je tudi pri nas delavčevo delo šele v začetni fazi razvoja, v kateri delo samo določa tudi svojo znanstveno komponento. Ko govorim o začetni fazi, mislim predvsem na to, da se z družbenim sistemom in z ustavo zagotovljeni in določeni družbeni položaj delavca v konkretni praksi — zaradi cele vrste objektivnih in subjektivnih razlogov, o katerih tokrat ne bom govoril — lahko šele postopno uresniči in v polni meri uveljavi. To velja za delavčevo obvladovanje znanstvene komponente, posebno pa še za njegovo aktivno vključevanje v proces znanstvenega in kulturnega ustvarjanja. Prav zaradi tega ima pri nas pretežni vpliv in pretežno ustvarjalno vlogo v tem procesu še vedno en sam sloj delovnih ljudi, to je — inteligenca. Bistvena postavka za razvoj socialističnega samoupravljanja pa je spodbujanje procesa, ki bi delavca imperativno usmerjal k znanosti, znanost pa k delavcu. In to ne samo v tem smislu, da je že ideja samoupravljanja sama sad revolucionarne prakse in marksističnega znanstveno-teoretičnega razmišljanja in da že resnično sodelovanje v samoupravljanju zahteva nenehno obvladovanje vse raznovrstnejših in vse globljih spoznanj. Tu je še ena pomembna okoliščina: socialistično samoupravljanje ne bi bilo resnična negacija kapitalizma, če ne bi bila v njem tudi težnja po vse bolj intenzivnem vnašanju duhovne — ustvarjalne komponente v neposredno delo delavca v proizvodnem procesu.

V prejšnjih etapah našega razvoja so dozorevale družbene sile in objektivni pogoji, ki so pripeljali do sedanjega stanja, ko postajajo ta vprašanja aktualna tudi za našo zvezo komunistov in začenjajo vznemirjati našo znanstveno misel.

Načelno stališče zveze komunistov do razmerja med znanostjo in družbeno prakso ter materialno proizvodnjo je že davno izdelano. Toda razne strani tega vprašanja, posebno njegova najgloblja plast, se niso enako jasno in nujno vsiljevale v prejšnjih fazah, ne v zvezi komunistov ne v naši celotni družbi. To se niti ni moglo zgoditi, ker stopnja razvoja družbenih odnosov tega ni zahtevala, razvojna raven proizvodnih družbenih in znanstvenih sil pa tega ni omogočala. Pri tem so razne konkretne naloge v raznih obdobjih privlačile pozornost in prizadevanja v popolnoma določenih smereh. V resnici so se posamezne strani tega vprašanja, odvisno od teh nalog, močneje vsiljevale, medtem ko so druge ostajale začasno v senci.

Bistveno in v najsplošnejših črtah orisano stališče Komunistične partije Jugoslavije do tega vprašanja je bilo načrtano že v obdobju priprav na narodnoosvobodilno vojno ter med vojno samo. Partija je z navdihom svoje revolucionarne prakse izpričevala jasen antidogmatski, ustvarjalni odnos do takrat veljavnih postavk marksistične teorije revolucije. Partija je reševala naloge narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije v njihovi povezanosti in enotnosti, boj za osvoboditev in popolno enakopravnost narodov in narodnosti pa je postavila za enega izmed bistvenih dejavnikov te revolucije itn. Tako je partija z delom, v samem revolucionarnem gibanju, reševala problem medsebojne določenosti znanstvene teorije in revolucionarne prakse, razvijala izvirno socialistično revolucijo ter izpopolnjevala teoretično misel.

o njej. S tem osnovnim pogledom na razmerje med znanstveno-teoretičnim spoznanjem in revolucionarno prakso je navdihnjeno tudi današnje delovanje zveze komunistov.

Potrebno pa je bilo, da so se naše organizirane zavestne sile spustile globlje v boj za nadaljnjo družbeno preobrazbo, da bi se posamezni vidiki tega odnosa lahko popolneje in konkretnije pokazali.

V obdobju obnavljanja dežele in gospodarske graditve je bila v takratnih razmerah nujna centralizacija materialnih sredstev, političnega odločanja, intelektualnih in znanstvenih sil. Problem je bil predvsem ta, kako v hitro obnavljanje dežele in v postavljanje temeljev za njeno industrializacijo vključiti vse strokovne in znanstvene potenciale. Bilo je nujno, da družba čimprej dobi ustrezna znanstvena spoznanja in projekte, pa tudi šolane kadre. Te probleme je bilo potrebno in mogoče reševati, ne da bi se pri tem podedovali družbeni odnosi v znanosti, izobraževanju in kulturi bistveno spremenili.

Prehod na samoupravljanje je večstranski in veliki izziv za znanost. Tovariš Tito je 26. junija 1950 v skupščini poudaril, da geslo »tovarne delavcem« vsebuje celosten program socialističnih odnosov. Toda ta program je bilo treba spoznavati v revolucionarni praksi. V resnici smo lahko stopili na ta neraziskana pota s pogojem, da še globlje spoznamo razmerje med znanostjo in družbeno prakso.

Zato poleg idejnega vidika tega vprašanja že v začetni fazi usmeritve k socialističnemu samoupravljanju počasi odkrivamo tudi njegov družbeni vidik. Posebno boj za krepitev in popolno uveljavitev samoupravljanja še močneje opozarja na to, da bi nadaljnje zanemarjanje družbenih odnosov v znanosti, izobraževanju in kulturi postalo dejavnik, ki bi vse bolj negativno vplival na skupni razvoj. Vse bolj jasno se odkrivajo nasprotja med družbenim položajem intelektualnega dela in odnosi na tem področju na eni strani ter bistvenimi intencijami socialističnega samoupravljanja na drugi.

To nasprotje je seveda izražalo globlje nasprotje, ki je bilo značilno za celotno družbeno organizacijo v tistem času. Družbena organizacija je temeljila na neki določeni dvojnosti, izhajala je iz dveh temeljev — iz delovne organizacije oziroma podjetja na eni strani ter iz družbenopolitične skupnosti na drugi strani. Ta podvojenost je ravno zaradi začetkov samoupravljanja v podjetjih povzročala, da je tisti del delavskega razreda, ki je bil v podjetju, prišel v določena nasprotja s celoto, poosebljeno v družbenopolitičnih skupnostih. To je dajalo pečat razvoju družbenih odnosov v tistem obdobju. Družbenopolitična skupnost je nasproti delovni organizaciji oziroma podjetju še naprej delovala kot država, kot del državne organizacije. Imela je na voljo sredstva za razširjeno reprodukcijo. Delovne organizacije pa niso bile organizirane, da bi na »višjih ravneh« lahko upravljale s temi sredstvi. Ideja o združenem delu še ni bila razvita, prav tako tudi ne ideja o delegatskem sistemu. Na naši revolucionarni poti se torej še niso uveljavile ideje, ki načelno in kot proces v praksi odpravljajo to podvojenost: podjetja — družbenopolitične skupnosti ter ustvarjajo enotno podlago za celoten družbeni sistem, za združeno delo.

Zaradi takšne podvojenosti so znanost, izobraževanje in kultura venomer iskali oporo tam, kjer so bila družbena sredstva, pri državnih organih, političnih organizacijah itn. To stanje je oteževalo in onemogočalo navezovanje neposrednih stikov med vsemi sferami družbenega dela. Tega položaja bist-

veno ni spremenilo niti ustanavljanje širših družbenih teles pri institucijah, svetov, pa tudi ne oblikovanje ustreznih teles v okviru izvršnih organov oblasti na vseh ravneh.

Zato vse dotlej, dokler nismo prišli do opredelitve o samoupravnem združenem delu kot enotni podlagi celotne socialistične družbene izgradnje, nismo mogli niti temeljito postaviti razmerja med znanostjo in družbeno prakso ter materialno proizvodnjo. Načelno rečeno se zdaj ustvarjajo novi temelji družbenega razvoja, odločanja in usmerjanja ter financiranja vseh družbenih dejavnosti — združeno delo. Takšen razvoj je tudi potreba same znanosti, zakaj njena osamosvojitev od državne odvisnosti ter izgradnja samoupravnega položaja razširjata prostor za vse bolj svobodno znanstveno ustvarjanje.

Uresničevanje neposrednih zvez z znanostjo in intelektualnim ustvarjanjem je notranja postavka za združevanje dela na podlagi socialističnega samoupravljanja. Nadaljnji razvoj samoupravljanja je ena izmed oblik znanstvene prakse na temeljih marksistične teorije, tega razvoja pa si ne moremo zamisliti brez ustvarjalne vloge delavskega razreda, kar pa spet potrebuje vse bolj izobražene delavce itn. Zato je tudi bolj nujno potrebno, da deseti kongres ZKJ postavi na najširši podlagi vprašanje podružbljanja znanstvenih in kulturnih dejavnosti, reformiranja značilnosti izobraževanja itn.

Da bi jasneje doumeli družbeni pomen sedanjih naporov, se za trenutek ustavimo ob vprašanju, kaj v kapitalizmu povzroča ločitev znanosti od materialne proizvodnje, od dela, od družbenih interesov in človeškega bistva delavcev. Razen notranje logike kapitala samega so to še tile dejavniki:

- politična organizacija družbe
- sistem izobraževanja
- organizacija dela v proizvodnji
- celotna buržoazna ideologija.

Mi ravno nekatere izmed teh dejavnikov bistveno preusmerjamo.

Namesto logike kapitala, ki razdvaja duhovne potenciale dela od samega dela, razvijamo *logiko združenega dela*, ki je tudi glede tega nasprotna privatno-zasebnemu in monopolističnemu kapitalu. Logika združenega dela pa se razvija v tisto smer, v kateri resnično združevanje dela na področju materialne in duhovne proizvodnje omogoča, da združeni proizvajalci obvladajo vsa družbena gibanja. To pomeni, da postavljajo proizvodne sile in družbeni razvoj — kot je povedal že Marx — pod svojo zavestno kontrolo. Ta usmeritev je zelo jasno načrtana v ustavi in zakonu o združenem delu, ki določa temeljne politično-pravne okvire tega procesa. Naloga znanosti pa je, da spremlja prakso in išče tiste najboljše rešitve, ki pospešujejo proces, da bi združeni proizvajalci obvladali vsa družbena gibanja.

Namesto buržoazne ideologije, ki je idejni dejavnik reproduciranja družbene delitve dela na intelektualno in fizično, razvijamo socialistično samoupravno zavest, ki temelji na marksizmu in uveljavlja ter zahteva prav odpravljanje te delitve.

Z razvijanjem socialističnega samoupravljanja in delegatskega sistema gradimo politično organizacijo družbe in sfero političnega odločanja na združenem delu in jo razvijamo tako, da spodbuja njegovo notranjo potrebo po znanosti.

S sodelovanjem pri reformi izobraževanja premagujemo ostanke razrednih odnosov v tej dejavnosti, odstranjujemo elemente, ki v sistemu pridobivanja

znanja vnaprej določajo formiranje enega dela mlade generacije izključno za delo v materialni proizvodnji in drugega dela za delo izključno v intelektualnih dejavnostih itn.

Ostaja področje organizacije dela v procesu proizvodnje, ki je doslej doživelo majhne zares nepomembne spremembe. Po vsem sodeč je tudi v temeljnih organizacijah združenega dela zelo močna težnja, da se dobesedno uveljavi hierarhična struktura podjetja z direktorji, njihovimi namestniki in pomočniki, šefi obratov in oddelkov, s starim sistemom operative in nadzora itn. V dolgoročnejšem procesu pa bodo nadaljnji razvoj socialističnega samoupravljanja, novo nastajajoči sistem izobraževanja in drugi dejavniki bolj jasno privedli do opredeljevanja tudi glede podedovane, avtoritarne tehnične organizacije dela. Na tem področju delamo zdaj šele prve korake. Pri tem mislim na zakon o združenem delu in njegova določila o posamičnih in kolektivnih poslovodnih organih, delavskih svetih in njihovi organizaciji. Pred znanostjo in politiko so kajpak resne naloge za postopno razvijanje sistema glede Marxove vizije prihodnosti, v kateri bo današnje delo v tovarni »odstopilo prostor združenemu delu, ki ga opravljamo z dobro voljo, vedrim duhom in veselim srcem.«

Del naših znanstvenih delavcev je s sodelovanjem pri delu zveznih svetov in drugod precej naredil za utemeljevanje in izdelavo koncepcije o našem razvoju v sedanji etapi. Sodelovali so tudi pri pripravah in obdelavi ustavnih določil in zakona o združenem delu, stališč o samoupravni preobrazbi šolskega sistema itn.

Niso pa še vsi naši znanstveni potenciali pravilno angažirani pri raziskovanju problematike o povezovanju znanosti, dela in družbene prakse v naših razmerah. Eden izmed razlogov za takšno stanje je vsekakor tudi to, da se v resničnem družbenem položaju in družbenem bistu znanosti še ni veliko spremenilo. Preobrazba šolskega sistema, s tem v zvezi pa tudi formiranje znanstvenih kadrov poteka še počasi, ob nerazumevanju in odporih — znano pa je, da šole in fakultete lahko v precejšnji meri vnaprej vplivajo na to, ali bodo prihodnji znanstveni delavci sprejeli marksistično ali kakšno drugo usmeritev pri svojem znanstveno teoretičnem pristopu, pri metodoloških vprašanjih itn. Toda tudi znanstveniki sami bi morali bolj aktivno delovati, da bi se stanje spremenilo in bi se ti procesi pravilno usmerili. To je velikega pomena tudi za razvoj znanosti, saj je tesna povezanost s prakso in z družbenim delom najgloblji vir njenih inspiracij. Ustava, sklepi desetega kongresa in zakon o združenem delu dajejo ustavno in zakonsko podlago, pa tudi družbenopolitični okvir za družbeno gibanje, ki prinaša spremembe in se v njem krepijo sile, ki so zainteresirane za te spremembe. Od nas samih pa je odvisno, kako bodo ti procesi konkretno potekali, s kakšnimi težavami, konflikti, začasnim tavanjem itn.

Spoznanje o tem bo rastlo z aktivnostjo organiziranih socialističnih sil, ob naporih znanstvenih misli in ob praksi delovnih ljudi. Znanost mora pri tem razvijati svojo specifično vlogo. Z globljim osvetljevanjem nasprotij v našem gibanju, z ustvarjalno znanstveno kritiko itn. lahko v precejšnji meri olajša odkrivanje poti, meril, institucionalnih rešitev itn., ki nenehno izpopolnjujejo resnične postavke in okolnosti, v katerih lahko delavec globlje spozna in uresniči svoj interes za znanost, izobrazbo in kulturo, ki mu ne pomagajo samo, da poveča dohodek, marveč mu tudi omogočajo, da raz-

širi svojo družbeno moč, da obogati svoje človeško bitje; pod lečo znanstvenega raziskovanja lahko postavimo tudi sam proces prenašanja znanstvenih spoznanj in metodologije v izobraževalnem sistemu; kot temo trajnega znanstveno-teoretičnega razmišljanja in raziskovanja lahko postavimo problem samoupravnega spreminjanja družbenega položaja znanosti in drugih intelektualnih dejavnosti itn. Skratka, dopirajo se široki neraziskani prostori za številne teme in te teme so izziv za slehernega znanstvenega delavca, ki se resno loteva svojega dela. Tu ne bodo mogli pomagati tisti znanstveniki, ki se zadovoljujejo z vlogo znanosti, ki je pretežno registratorska, opazovalna, nemočna pred prakso, dogmatska, apologetična in podobno. Samo resnično humanistično angažiranje za enotnost znanosti in revolucionarnih sprememb družbenih odnosov in proizvodnih sil je lahko plodno. Zavestna in zainteresirana usmerjenost znanosti k proučevanju tistih odnosov ter institucij, ki izražajo nove vsebine in oblike družbenega življenja, bo pripeljala k izvirnemu znanstvenemu ustvarjanju.

Če se bojujemo za takšno angažiranje, hkrati tudi razvijamo resno idejno-teoretično delo in boj v znanosti sami.

Naša družbena znanost se ne razvija samo pod vplivom naših družbenih in idejnih gibanj, tudi negativnih, marveč tudi nadaljuje prejšnji miselni razvoj, nanjo pa vpliva tudi družbeni in znanstveni razvoj v drugih državah. To je naravno, saj smo odprta socialistična družba. Ko poudarjamo potrebo, da razvijemo idejni boj v znanost, ne mislimo, da bi morali znanstvene probleme spremeniti v ideološke in politične. Pač pa merimo na tisto razsežnost znanosti, ki je ideološka in politična, ki objektivno obstoji, ker izhaja iz družbene in razredne določenosti znanosti.

Socialno-razredna določenost družbenih ved, njihove ideološke in politične razsežnosti se uveljavljajo predvsem v njihovem razmerju do prakse, do najnaprednejših tendenc v njej, do zgodovinskega boja delavskega razreda.

To razmerje do zgodovinske prakse delavskega razreda se izraža že v teoretično-metodoloških načelih in v kategorialnem aparatu družbenih ved.

Sociologija in politologija se kot takšni nista konstituirali v okviru zapletene predmetne strukture Marxove misli — kot se je konstituirala politična ekonomija. Toda zapleteni problemi sodobne družbe in še bolj zapleten proces njene socialistične transformacije so zahtevali spet takšna posebna raziskovanja, za katera so bile potrebne tudi posebne znanstvene discipline, zato je popolnoma naravno, da smo razvijali sociologijo, politologijo ter druge znanstvene panoge. Toda tu nastajajo tudi nekateri problemi, ker so se te panoge razvijale v okviru meščanske misli, marksizem pa iz omenjenega razloga v njih ni razvijal svoje tradicije. Pri nas teh problemov nismo prav doumeli, tako da smo pogosto nekritično prevzemali razna, tudi nam tuja teoretično-metodološka izhodišča.

Obstajata dve postavki, s katerih se sociologija in politologija pri nas lahko razvijata kot marksistični družbeni vede.

Prvič tako, da izhajata iz Marxovih teoretično-metodoloških načel in znanstvenih kategorij, tako kot jih je prav sam formuliral v filozofskih temeljih svojega nauka, v historičnem materializmu kot svojem pojmovanju zgodovine in družbe, predvsem pa v kritiki politične ekonomije. Ena izmed temeljnih slabosti teh dveh ved danes je ta, da ne pojasnita svoje povezanosti s politično ekonomijo, tako da iz njih ne moremo spoznati ekonomskih temeljev družbe-

nih procesov. Prav tako pa pomanjkanje njihove filozofske utemeljenosti v marksizmu spodbuja pozitivistični duh namesto kritičnega duha. Druga postavka za razvoj sociologije in politologije v duhu marksizma je razumljivo v tem, da se obračata k procesom naše socialistične revolucije in njene prakse, pa tudi k socialističnim preobrazbam današnjega sveta.

Ne smemo pa pozabiti, da imajo tudi naravoslovne vede, ki so bistvenega pomena za odpravljanje delitve dela, družbeno in politično razsežnost. To moramo toliko bolj poudariti, ker pri nas na to pozabljajo. Če ne bomo spoznavali teh razsežnosti, bomo le težko uspešno uresničevali zgodovinski proces povezovanja znanosti z delom. Te razsežnosti se kažejo:

- v priznavanju enih vprašanj in v zanemarjanju drugih vprašanj;
- v načinu povezovanja s prakso;
- v načrtovanju svojega lastnega razvoja, itn., itn.

V našem vse bolj razvitem znanstvenem komuniciranju s svetom moramo biti pozorni na to, da ne bi reproducirali tistih ideoloških in političnih razsežnosti razvoja naravoslovnih ved, ki se porajajo v buržoazni družbi. Tudi glede tega moramo odkrivati nove poti,

To dobro vedo naši sociologi, politologi, ekonomisti in drugi, med katerimi je vse več takšnih, ki spoznavajo neustvarjalnost podedovanih znanstvenih usmeritev in metodologij. Delni pogled v razprave in dejavnost v zvezi s tem vprašanjem v zadnjem času me je pripeljal do sklepa, da nekateri znanstveniki uspešno demistificirajo konservativno ideološkičnost in z njo določeno znanstveno sterilnost takšnih usmeritev. Nekaj rezultatov te vrste ste dosegli tudi vi na svoji fakulteti. Ta prizadevanja pomagajo, da znanost vse bolj usmerja pozornost tudi nase, na svoje lastne koncepcije, in se s tem usposablja za nove načine obravnavanja družbenih procesov in za nove naloge.

Marksizem je teorija revolucije, to pa pomeni, da ni samo teorija političnega prevrata, marveč tudi teorija preobrazbe celotnega materialnega in duhovnega človekovega sveta, toda takšne preobrazbe, da vse tisto dragoceno, kar je doslej ustvaril skupni materialni in duhovni razvoj, socializem prevzema in spreminja v lastnino vseh ljudi. Iz tega izhaja, da so tudi vse družbene vede v širšem pomenu besede sestavni del marksistične teorije. Kadar zveza komunistov želi uveljaviti marksizem in marksistično izobraževanje, to hkrati tudi pomeni, da želi uveljaviti in razvijati družbene vede n njihovo vlogo v našem življenju.

V teh prizadevanjih so zvezo komunistov vedno vodila načela ustvarjalne svobode. Ta svoboda ni potrebna samo zaradi nekakšnega avtonomnega razvoja znanstvene misli, marveč zaradi tega, da bi znanost dala praksi spoznanja za njen revolucionarni razvoj. Zato je tovariš Kardelj, ko je govoril prvi generaciji slušateljev politične šole ZKJ v Kumrovcu, poudaril, da »mora biti naša marksistična misel *kritična*, in to ne samo do prakse kapitalistične družbe, marveč tudi do naše lastne prakse in do socialistične prakse na splošno«. Hkrati pa tovariš Kardelj utemeljeno poudarja: »Hkrati pa se mora ZKJ borjevati za to, da se bodo ustvarjalci na področju marksistične teorije zavedali svoje družbeno-zgodovinske odgovornosti za položaj in družbeno moč delavskega razreda in ZKJ, to je vseh tistih dejavnikov socialistične prakse, ki imajo vodilno vlogo v družbi in brez katerih tudi ni socializma«.

Na vaši fakulteti poleg družbenih in političnih ved proučujete tudi novinarstvo. Med socio-političnim raziskovanjem in novinarsko-publicističnim delom

je zelo tesna, skoraj neposredna povezanost. Sicer pa se danes na svetu že razvija nova veja sociologije — sociologija množičnih občil.

V naši družbeni praksi, s katero razumemo predvsem boj za revolucionarno spreminjanje vseh zgodovinsko preživelih oblik družbenih odnosov, sta tisk in publicistika bila in ostajata učinkovito orožje v rokah delavskega razreda in njegove avantgarde. Pri tem se je pokazalo, da lahko takšno vlogo odigrata samo, če so novinarji in publicisti oboroženi in navdahnjeni tako z razumevanjem zgodovinskega pomena in splošnih pogojev za napredno družbeno gibanje kot tudi z razumevanjem konkretnih tokov vsakdanjega boja za socializem, da bi v zapletenih razmerah tega boja in v množici problemov, s katerimi se naš socialistični samoupravni razvoj venomer spopada, jasneje prepoznavali oblike, sredstva in smeri za reševanje teh problemov, v nasprotju z raznovrstnimi zankami in zablodami, ki preživijo na nas na naši poti.

Na kratko povedano, temeljna marksistična, sociološka, družbenoekonomska in splošna kulturna zobrazba novinarskih kadrov je nujen pogoj za opravljanje tega zelo pomembnega in občutljivega družbenega dela. To pa pomeni, da je takšna izobrazba podlaga, na kateri je treba šele graditi in razvijati tisto živo in tako osebno prakso novinarskega dela.

Nam so namreč nujno potrebni novinarji, ki ne bodo samo poznali objektivnih zakonitosti, gonilnih sil in mehanizmov družbenega razvoja, marveč bodo tudi sposobni, da se orientirajo v vseh naših vsakdanjih prizadevanjih in nalogah, v skrbeh in problemih, da bodo aktivno, angažirano in strokovno vplivali na njihovo reševanje s stališča splošne usmeritve našega naprednega gibanja, ne pa da jih bodo obravnavali na pasiven, rekel bi, registratorsko knjigovodski način ali pa pod pritiskom slehernega pragmatizma.

Sredstva javnega obveščanja so svojevrstno ogledalo družbenih, političnih, gospodarskih, kulturnih, mednarodnih in drugih razmer, dogajanj in problemov. Zato je potrebno, da vsak dan s svojimi specifičnimi sredstvi in oblikami izražajo vso to zapletenost družbenega gibanja, predvsem v njegovih dnevniških trenutkih, pri čemer pa ne smemo zgubiti spred oči celote in splošne smeri gibanja. Za to pa so vsekakor potrebni kvalificirani novinarji, strokovnjaki za posamezna področja družbenega življenja.

Naš hitri in uspešni razvoj je v zelo kratkem obdobju temeljito spremenil družbenoekonomsko strukturo države. Na naše družbeno prizorišče, to je v proizvodnjo, v politično, javno in kulturno življenje je stopilo in še stopa na sto tisoče novih, samozavestnih in izobraženih samoupravljalcev, kar že samo na sebi postavlja vse strožje zahteve našemu novinarstvu in publicistiki glede idejnopolitične ravni, kvalitete, informativnosti, pa tudi zanesljivosti pri obravnavanju posameznih vprašanj.

Spremenjeni strukturi bralcev časopisov in gledalcev televizijskih oddaj namreč ne ustreza več tradicionalna in tradicionalistična struktura v vsebini informacijskih sredstev. Naš sodobni bralec poleg vsestranske, objektivne in resnične informacije o življenju in svetu, v katerem živi, vse bolj zahteva tudi poglobljeno, zanesljivo analizo domačih in mednarodnih pojavov in problemov. Vsi se še spominjamo, kako je pred nekaj leti spektakularni skok cene nafte in surovin na svetovnem trgu presenetil naša sredstva informiranja — vsa čast izjemam; v glavnem niso bila sposobna, da bi razložila globlje korenine tega pojava, ki je pretresel ves vladajoči sistem mednarodnih ekonomskih odnosov. Naša publicistika, na primer, še ni v zadostni meri analizirala

in razložila družbenega pomena boja za novo mednarodno gospodarsko ureditev, boja, ki je v resnici razredni temelj neuvrščenosti.

To sem omenil kot ponazoritev za to, kako nujno je, da gredo naša sredstva informiranja v korak s splošnim materialnim, družbenim in kulturnim napredkom, še posebno pa s spremembami v strukturi svojih bralcev, poslušalcev in gledalcev, hkrati pa da nenehno razvijajo in bogatijo z novimi oblikami in vsebinami ter se osvobajajo raznih tradicionalističnih shem in pritiskov. Današnji bralec, ki zadovolji svoje potrebe po dnevnem, hitrem informiranju prek radia in televizije, v tisku vse bolj zahteva analize, jasna stališča, poglobljene razlage, pojasnila o ozadju in pomenu političnih, gospodarskih, mednarodnih in drugih dogajanj in problemov, ki pritiskajo na življenje in zavest ljudi. Rekel bi, da je prišel čas analitičnega novinarstva.

Ni se mi treba zadrževati pri vprašanju, zakaj smo zainteresirani za čimvečjo kvaliteto in razširjenost našega tiska in sredstev informiranja nasploh. To izhaja že iz narave samoupravnega sistema, iz realnega družbenega položaja in vloge sredstev informiranja. Naj vas spomnim: naša ustava, ko postavlja načelo svobode tiska in pravico državljanov, da so obveščeni o dogodkih v domovini in po svetu, ki so zanimivi za njihovo življenje in delo, kakor tudi o vseh vprašanjih, ki so zanimiva za skupnost — obvezuje tisk, radio in televizijo, da resnično in objektivno obveščajo javnost in da objavljajo mnenja ter informacije organov, organizacij in državljanov. Zakon o združenem delu je uporabil ta načela in pravice ter je celo poglavje posvetil obveščanju delavcev v združenem delu kot neodtujljivemu delu njihovih samoupravnih pravic. Pravico delavca, da je obveščen, poleg tega konkretno obravnava še 45 drugih členov tega zakona, ki predvidevajo tudi kazenske sankcije za kršitev te pravice.

S to pripombo sem hotel opozoriti, da so pred našim novinarstvom, pred našim tiskom, radiom in televizijo zares velike naloge, obveznosti in odgovornosti. Izpolnili jih bodo samo, če bodo, kot je rekel tovariš Tito, »objektivno in vsestransko obveščali delovne ljudi in državljane o vseh naših uspehih, konstruktivno opozarjali tudi na slabost in odpore v graditvi samoupravnih socialističnih odnosov. Informiranje mora v še večji meri rabiti samoupravljanju in maksimalno prispevati k vsem akcijam na notranjem in mednarodnem področju«.

Ta Titova misel o informiranju kot funkciji socialističnega samoupravljanja strnjeno in natančno opozarja na družbeni, razredni pomen novinarskega poklica in tiska kot orožja delavskega razreda in delovnih ljudi v njihovem boju z uresničenje vsakdanjih in nadaljnjih, zgodovinskih ciljev. To velja še posebno, če upoštevamo, da je družbena moč tega orožja, ki ga imajo neposredno v rokah novinarji, silno narasla zaradi močnega tehničnega napredka modernih sredstev za informiranje na eni strani, na drugi strani pa zaradi intenzivne, tako rekoč življenjske potrebe današnjega človeka in še toliko bolj našega delavca-samoupravljalca, da je hitro, resnično in vsestransko obveščen o vsem pomembnem, kar se dogaja v družbi, kateri pripada, in v svetu, v katerem živi.

To samo pomeni, da se je odgovornost tiska in novinarjev povečala. Ta odgovornost je v zadnjih letih brez dvoma vidno narasla v skladu s splošnim gibanjem, ki se je začelo na 21. seji predsedstva ZKJ in ki je s sklepi desetega kongresa dobilo še močnejše spodbude. K takšni oceni nas usmerjajo vse do-

sedanje pozitivne in negativne izkušnje. Kakor tisk in novinarji ne morejo biti samostojni, če niso zavestno, resnično odgovorni, tako tudi ne morejo biti resnično odgovorni, če niso samostojni. To so tudi razlogi, zaradi katerih vztrajamo pri tem, da morajo biti naši novinarji samostojni in odgovorni družbenopolitični delavci, enakopravni z drugimi členi našega družbenopolitičnega sistema. Toda tu so še problemi.

Resnično demokratični naravi družbenih odnosov, kakršne gradimo, ne morejo ustrezati sredstva informiranja, ki bi stala nekako zunaj realnih družbenih tokov ali nad njimi. Sicer pa takšen »neodvisen« položaj v praksi niti ni mogoč. Realni odnosi so takšni, da bi se v tem primeru sredstva informiranja prej ali slep sprevrgla v poseben zaprt monopol tiska, ali pa bi se povezala s kakšnim drugim tehnokratskim ali birokratskim monopolom, katerega nedemokratično, nesamoupravno bistvo je vedno isto. Tu pa je tudi konec vseh iluzij o tako imenovanem »neodvisnem tisku«.

Na drugi strani pa želim poudariti tudi to, da našemu družbenemu sistemu ne ustrezajo tisk in novinarji, ki bi bili zgolj prenos državnih ali družbenih organov in teles ali nekakšna vrsta poklicnih propagandistov. Takšne težnje pri nas še vedno obstajajo. Še so krogi in posamezniki, ki se le težko privajajo misli, da je naš tisk orodje delovnih ljudi, njihovih teženj in interesov, ne pa nekakšnih zaprtih krogov. To se navadno dogaja tam, kjer še niso premagali ostankov starih odnosov, kjer se samoupravljanje še ni razvilo, kjer še ne negujejo resnične, konstruktivne kritike in samokritike. V takšnih položajih tudi prihaja do nesamoupravnih pritiskov na tisk.

Tudi Engels je v svojem času menil, da mora opozoriti na ta problem. V svojem znanem pismu Beblu z dne 19. novembra 1892 se s precej ostrimi besedami obrača na partijo: »Vaša 'etatizacija' tiska povzroča največje neprijetnosti, ker gre predaleč... Tisku je nujno potrebno dati večji prostor za igro kot doslej (ko je bilo celo koristno, da je ta prostor zelo omejen). Kolikor prej boste vi in partija sprejeli sklepe o spremembi položaja v tej smeri, toliko boljje...«.

Samoupravljanje tudi v tisku ne potrebuje apologetov. Potrebni so mu visokokvalificirani novinarji, marksistično temeljito izobraženi in idejno angažirani, novinarji z resničnim poznavanjem našega družbenega sistema, pa tudi s specializiranim znanjem o posameznih področjih, z eno besedo, družbenopolitični delavci in zavzeti sodelavci pri našem skupnem velikem delu — graditvi družbeno socialističnega samoupravljanja.

S prepričevanjem, da k oblikovanju takšnih družbenopolitičnih in znanstvenih delavcev prispeva tudi fakulteta za sociologijo, politologijo in novinarstvo v Ljubljani, vam najpristrčneje čestitam ob 15. jubileju in vam želim kar največjih uspehov pri vašem nadaljnjem plodnem delu.

Dosedanji razvoj malih držav (III)

(Nekateri podatki o dosedanjem razvoju malih držav v primerjavi z dinamiko razvoja velikih držav)

Ker se v ekonomski literaturi pogosto srečujemo s stališčem, da male države (tudi tiste na najvišji stopnji razvitosti) zaradi omejenosti domačega trga ne morejo realizirati prihrankov obsega v celi vrsti dejavnosti in da jih je zaradi tega nujno vključiti v integracijske procese in skupne trge, bi morale raziskave nujno odgovoriti na izredno pomembno vprašanje: ali ima tako stališče trdno oporo v praksi, ali pa so v oporo v razvoju teh držav elementi, ki bi nas lahko navajali k drugačnim sklepom?

V omenjenih stališčih, ki jih zastopa ekonomska teorija, gre v bistvu za vprašanje razvojne sposobnosti malih držav kot suverenih subjektov v celotni mednarodni skupnosti; gre torej za izredno kompleksno vprašanje, ki ga bomo lahko v tem prispevku le načeli, ne bomo pa mogli nanj v celoti odgovoriti. Naša analiza bo zasnovana predvsem na razvojnih težnjah v velikih in malih državah, temeljila bo pretežno na kvantitativnih in manj na kvalitativnih kazalcih, ki na vprašanje neposredno ne odgovarjajo, pač pa odpirajo vprašanje, ali je omenjenim stališčem in konceptom mogoče verjeti.

Obravnavali bomo razvoj posameznih držav kot individualnih enot, zane-marili pa bomo razvoj mednarodnih odnosov in posebne razvojne pogoje, ki jih nudijo za razvoj posamezne države spremembe v celotni mednarodni skupnosti. Opozorili bomo na nekatere globalne podatke o dosedanji dinamiki razvoja malih in velikih držav v svetu, ki so razvrščene v dve skupini glede na velikost, in sicer po tehle merilih:

— kadar gre za velike države, za njihov obseg, bomo uporabljali merila, ki so sicer v rabi, in razen standardnih kazalcev, kot so površina ozemlja, število prebivalstva in pod., vključujejo še: ekonomski in vojaško-strateški potencial posamezne države, njen vpliv na mednarodne ekonomske, politične in druge odnose itn.;

— kadar gre za relativni položaj malih držav v mednarodnih primerjavah, gornji kriteriji niso uporabni, pač pa bomo morali pri razvrščanju teh držav v skupine in podskupine izhajati iz obsega njihovega proizvodnega potenciala oziroma iz njihove reproduktivne sposobnosti, iz dosežene stopnje razvitosti, merjene z družbenim proizvodom na prebivalca, in iz drugih dejavnikov, na podlagi katerih se te države vključujejo v razvojne procese (denimo države-izvoznice nafte, ki so v zadnjih letih ceno nafte za nekajkrat povečale in so se zato bistveno spremenile njihove potencialne možnosti za razvoj) itn.

Kot izhodišče za primerjavo bomo upoštevali tele kvantitativne kazalce:

- število prebivalstva;
- družbeni proizvod na prebivalca in njegova dinamika rasti;
- delež izvoza v družbenem proizvodu;
- stopnja upadanja vrednosti nacionalnih valut.

Dosedanji razvoj svetovnega gospodarstva je potekal pod močnim vplivom največjih in najmočnejših držav v svetu in ob izrazitih elementih teritorialne centraliziranosti gospodarskih gibanj; vendar je ta proces vseboval — kljub ekonomskim in drugačnim pritiskom v omenjeno smer — tudi nekatere elemente postopne teritorialne decentralizacije gospodarskih gibanj na velike in male države, ki prvotno niso bile vključene v razvojne procese, hkrati pa je vseboval tudi nekatere elemente cikličnosti. Cikličnost takega procesa se kaže — kar zadeva male države — v tem, da se je v času od industrijske revolucije v preteklem stoletju vključila v hitrejše razvojne procese v svetovnem merilu najprej skupina malih držav, za katere je danes značilna najvišja stopnja razvitosti.

V drugo skupino držav sodijo tiste, ki se vse bolj uveljavljajo kot agrarno-industrijsko razvite države in v katerih se tak proces močneje uveljavlja predvsem od konca druge svetovne vojne.

V tretji skupini držav, ki je tudi najbolj številna, pa so države, ki jih uvrščamo v tako imenovani »svetovni jug«.

Razvojne težnje v industrijsko visoko razvitih malih državah

V tej skupini gre za visoko razvite male države, v katerih se je začel proces intenzivnega razvoja v času industrijske revolucije že v preteklem stoletju, delno v obodnju med obema svetovnima vojnama in se je nadaljeval tudi po drugi svetovni vojni; v teh državah se giblje družbeni proizvod na prebivalca na ravni, kakršno dosegajo najbolj razvite velike države v svetu, ali pa je celo nad to ravni.

Če vzamemo za merilo uspešnosti gospodarskega razvoja visoko razvitih velikih in malih držav dinamiko rasti družbenega proizvoda skupaj in na prebivalca, dobimo za obdobje od leta 1913 do leta 1975 tole sliko (glej tabelo).

Navedeni podatki kažejo tole:

— da je družbeni proizvod na prebivalca v industrijsko razvitih manjših državah naraščal od leta 1913 do 1975 vsaj tako hitro kot v velikih državah, celo hitreje kot v večjih državah;

ki so na približno enaki stopnji razvitosti ali pa je v malih državah naraščal

— da je bila v najnovejšem kriznem stanju od leta 1974 naprej močneje prizadeta dinamika rasti družbenega proizvoda v večjih državah kot pa v manjših državah;

— da je prišlo do upadanja dinamike rasti ali celo do negativnih stopenj rasti družbenega proizvoda v velikih državah že leta 1974, v visoko razvitih malih državah pa šele v letu 1975; iz tega bi lahko sklepali, da so bila vir kriznih gibanj prej gospodarstva velikih držav kot pa malih držav;

— da so razvojna gibanja, če jih opazujemo dolgoročno, v malih državah bolj enakomerna kot v velikih državah, kar velja tudi za velike države na najvišji stopnji razvitosti.

Stopnje rasti:

Male države	Podatki ekonomske komisije ZN za Evropo a)			Podatki mednarodne banke za obnovo in razvoj b)			Podatki organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OCDE) c)		
	1913—1956 DP sk.	DP 1949—1959 skupaj na preb.		1960—1971 DP na pr.	1965—1971 DP na pr.	1959/60— 1971/72 DP skupaj	1973 DP	1974 skupaj	1975
Avstrija	1,4	6,0	5,8	4,1	4,7	5,1	5,8	4,4	—0,3
Švica	3,1	5,2	3,8	2,7	2,8	4,7	3,5	—0,8	—3,7
Nizozemska	2,6	4,8	3,5	3,9	4,2	5,2	4,2	2,0	—2,0
Finska	3,1	4,2	3,1	4,0	4,6	5,4	6,0	3,7	—1,0
Norveška	3,0	3,4	2,5	4,1	3,7	5,0	4,2	3,7	4,0
Švedska	2,4	3,4	2,8	3,6	3,0	4,2	3,1	4,1	0,0
Danska	2,2	3,2	2,4	3,9	3,9	4,8	3,8	1,8	—1,3
Belgija	1,6	3,0	2,4	4,2	4,5	4,9	5,3	4,3	—2,5

Velike države:

ZR Nemčija	2,1	7,4	6,3	3,7	4,2	4,9	5,3	0,4	—3,8
Francija	1,3	4,5	3,6	4,6	4,9	5,8	6,5	3,9	—2,0
ZDA	3,2	3,3	1,5	3,0	1,9	4,1	5,9	—2,1	—3,0
Velika Britanija	1,6	2,4	2,0	2,2	1,8	3,1	5,2	0,1	—2,3
Japonska				9,6	10,4	11,0	9,9	—1,8	1,3
Italija						5,5	6,3	3,2	—4,5
Kanada	3,2	4,2	1,5	3,8	3,4	5,0	0,0	—1,7	—1,0

a) Economic Commission United Nations for Europe, Ženeva.

b) International Bank for Reconstruction and Development, Washington.

c) Organisation de coopération et de développement économiques, Pariz.

Gre za visoko razvite velike in male države, v katerih je bil družbeni proizvod na prebivalca leta 1971 takle:¹

Velike visoko razvite države	DP/prebiv. v dolarjih ZDA	Države majhnega obsega	DP/prebiv. v dolarjih ZDA
ZDA	5.160	Švedska	4.240
Francija	3.360	Kanada	4.140
ZR Nemčija	3.210	Švica	3.640
Vel. Britanija	2.430	Danska	3.430
Italija	1.860	Norveška	3.130
Avstralija	2.870	Belgija	2.960
Japonska	2.130	Nizozemska	2.620
		Finska	2.550
		Avstrija	2.200
		DR Nemčija	2.190
		Češkoslovaška	2.120
		Nova Zelandija	2.470

¹ World Bank Atlas, Washington 1973.

Pri tem je zanimivo, da je bila v obdobju 1950—1974 monetarna stabilnost v visoko razvitih malih državah kot celoti večja kot pa v velikih državah; vprašanje je torej, ali je upravičena trditev, da je stopnja zadolženosti malih držav izredno visoka.²

	Zmanjšanje kupne moči valute	Povečanje življenjskih stroškov	Valutni tečaj na prostem trgu (v razmerju s ceno zlata)
— Velike države			
ZDA	54	116	—81
Francija	73	268	—12
Vel. Britanija	72	255	—20
Italija	69	218	— 4
Avstralija	70	238	+35
Japonska	77	327	+42
— Male države			
Švedska	69	226	+44
Kanada	55	121	+ 6
Švica	56	127	+68
Danska	73	269	+67
Norveška	71	239	+82
Belgija	56	129	+43
Nizozemska	66	193	+64
Finska	76	309	+37
Avstrija	71	239	+82
Nova Zelandija	70	234	—16

Tudi ti delno nepopolni podatki (ki ne vključujejo npr. ZR Nemčije) potrjujejo, da je bila v obdobju 1950—1974 monetarna stabilnost večja v malih kot pa v velikih državah na najvišji stopnji razvitosti.

Nekatere značilnosti ekonomskega razvoja srednje razvitih držav z agrarno-industrijsko strukturo

V to skupino vključujemo izmed velikih držav predvsem Sovjetsko zvezo, med manjšimi državami pa nekatere evropske države na srednji ali nižji stopnji razvitosti; v teh deželah sta rasla število prebivalstva in družbeni proizvod na prebivalca od leta 1960. po tehle stopnjah:³

² Mondo Economiso, št. 23/1976.

³ UN, Statistical Yearbook; Statistični godišnjak Jugoslavije; Gradivo s VII. posvetovanja ekonomskih svetnikov pri ekonomski komisiji ZN za Evropo od 17. do 22. nov. 1969, Ženeva; World Bank, Atlas, Washington, 1973.

Agrarno-industrijsko razvite države v Evropi

	Stopnja rasti prebivalstva		DP/prebiv. 1971 (v dolarjih)	DP/prebivalca, stopnje rasti		
	1950/65	1960/71		1950/65	1960/71	1965/71
Velike države						
ZSSR	1,6	1,2	1400	6,4	5,9	6,2
Male države						
Poljska	1,6	1,0	1350	4,8	5,2	5,3
Grčija	0,5	0,7	1250	6,8*	6,7	6,4
Madžarska	0,6	0,3	1200	4,4	5,1	5,9
Španija	0,8	1,1	1100	?	5,6	4,9
Bolgarija	0,9	0,7	820	6,7	7,4	7,5
Romunija	1,0	1,0	740	7,6	7,5	6,0
Jugoslavija	1,1	1,1	730 (1952/65)	6,3*	4,5	5,0
Portugalska	0,5	0,9	720	4,9*	5,3	5,3

* Izračunano v nacionalnih valutah in stalnih cenah.

Tabela kaže sorazmerno hitro razvojno dinamiko v tej skupini držav. Razvojni rezultati so bili nekoliko manj ugodni (čeprav še vedno uspešni) v državah s hitrejšo demografsko dinamiko, med temi je bila tudi SFRJ.

Podatki, ki so nam na voljo za nekatere izmed naštetih držav z agrarno-industrijsko strukturo, kažejo tudi na to, da so te države dosegle razmeroma visoko stopnjo ekonomske rasti v okoliščinah razmeroma neugodne monetarne stabilnosti, ki je v posameznih državah neposredneje neugodno vplivala na gibanje življenskih stroškov, v drugih državah pa predvsem na gibanje valutnih tečajev.

Razvojne značilnosti malih držav na najnižji stopnji razvitosti

Tretjo skupino malih držav, ki jo kot celotno uvrščamo v »svetovni jug«, delimo glede na višino družbenega proizvoda na prebivalca in glede na iz tega izvirajoče posebne razvojne značilnosti na tele tri podskupine:

— na države, ki imajo do 220 dolarjev družbenega proizvoda na prebivalca;

— na države, v katerih se družbeni proizvod na prebivalca giblje med 220 in 460 dolarjev;

— na države, v katerih znaša družbeni proizvod na prebivalca več kot 460 dolarjev.

Razen merila višine družbenega proizvoda na prebivalca so za tako razvrščanje v podskupine pomembne tudi nekatere izvozne in razvojne značilnosti, ki jih bomo vsaj v grobem posebej prikazali.

Glede na število prebivalstva, raven družbenega proizvoda na prebivalca, delež izvoza v družbenem proizvodu in razvojno naravnost delimo male države na najnižji stopnji razvitosti na tele podskupine:⁴

⁴ The European Community and the Developing Countries, European documentation, 1975; International Bank, Atlas, Washington, 1973; Mondo economico 23/1976, Milano.

Število prebivalstva, DP/prebiv., % izvoza v DP, stopnja rasti DP/prebiv. in gibanje kupne moči nacionalnih valut manj razvitih držav Afrike, Amerike, Azije in Oceanije

				Poprečna dinamika rasti DP/prebiv.		Gibanje kupne moči valut 1950—74		
I. AFRIKA								
OCEANIA	Število preb. 1971 (v 1000)	DP/preb. 1971	% izvoza v DP 1971	1960/1971	1965/1971	Zmanjšana kupna moč valute	Povečanje življ. stroškov	Valutni tečaj
a) Države s skromnim deležem izvoza v DP								
Etiopija	25.250	80	11	2,7	1,2			
Madagaskar	7.200	140	14					
Gornja Volta	5.500	70	4	0,9	1,7			
Mali	5.100	70	6	1,4	1,0			
Nigerija	4.100	100	10	-2,5	-4,4			
Ruanda	3.800	60	10	-0,8	2,2			
Čad	3.700	80	10	0,6	2,2			
Burundi	3.600	60	10	1,1	0,5			
Centralno afriška republika	1.600	150	14	0,4	1,6			
Lesotho	941	100						
Botsvana	618	100	10					
b) Države z visokim deležem izvoza v DP								
Zaire	20.000	90	30	2,9	3,6			
Sudan	16.135	120	20		-0,9			
Kenija	11.700	160	27	3,5	4,3			
Tanzanija	13.250	110	25	3,1	3,3			
Uganda	10.100	130	21	2,1	1,6			
Kamerun	5.800	200	20	4,0	3,7			
Malavi	4.550	90	22	2,5	2,3			
Gvineja	4.080	90		0,1	1,3			
Somalija	2.900	70	20	-0,9	0,8			
Dahomej	2.800	100	18	0,8	1,8			
Sierra Leone	2.700	200	30	3,9	4,7			
Togo	2.000	150	28	4,6	2,5			
Liberija	1.600	210	50	2,5	3,8			
Mavretanija	1.200	170	52	5,7	2,1			
Swazi	433	190	69					
Maroko	15.400	270	22	1,1	2,5	64	176	
Gana	9.000	250	23		-2,1	80	403	-11
Mozambik	7.800	280	10	4,0	5,6			
Slonokoščena obala	5.200	330	34	4,6	4,4			
Angola	5.600	370	25	3,9	5,4			
Tunizija	5.200	320	25	2,8	3,6	57	134	
Zambija	4.250	380	60	3,2	1,0			
Senegal	4.000	250	20	-0,4	-1,2			
Kongo, LR	1.100	270	15	0,9	1,4			
Mauricius	850	280	56					
Gvineja-Bissau	563	250						
c) Države v procesu industrializacije								
Nigerija	70.000	230				47	57	-40
Egipt	34.080	220	15	1,6	0,2			
Alžirija	14.400	530						
d) Države-izvoznice nafte								
Libija	2.000	5.800						
Gabon	500	1.540						
OCEANIA								
a) Države z visokim deležem izvoza v DP								
Papua,								
Nova Gvineja	2.500	320	15	4,7	5,7			
Fidži,								
Tonga, Samoa	766	255	40					

II. AMERIKA	Število preb. 1971 (v 1000)	DP/preb. 1971	‰ izvoza v DP 1971	Poprečna dinamika rasti DP/prebiv.		Gibanje kupne moči valut 1950—74		Valutni tečaj
				1960/1971	1965/1971	Zmanjšana kupna moč valute	Povečanje življ. stroškov	
a) Države s skromnim deležem izvoza v DP								
Tahiti	4.300	120	7	—0,8	—0,8	56	125	
b) Države z visokim deležem izvoza v DP								
Bolivija	5.100	190	24	2,5	2,2	99	46.150	—99
Kolumbija	22.300	370	15	1,7	2,3	92	1.084	—90
Peru	14.000	480	16	2,0	0,5	88	724	—74
Kuba	8.500	510	14	—1,6	—1,6			
Ekvador	6.300	310	18	1,7	2,6	69	219	—26
Gvatemala	5.400	390	18	1,7	2,1	44	79	
Dominikanska rep.	4.100	430	18	2,1	4,7	50	100	—20
El Salvador	3.700	320	29	1,6	0,5	50	100	—15
Honduras	2.600	300	29	1,7	1,4			
Paragvaj	2.500	280	14	1,2	1,3	96	2.225	—36
Nikaragva	2.100	450	24	3,5	1,3			
Gvajana	732	390	63					
Jamajka	1.900	720	38					
Kostarika	1.800	590	32	3,1	4,5	59	145	—13
Panama	1.500	820	34	4,4	4,5	38	62	
Trinidad-Tobago	1.100	940	71	2,1	2,5			
Barbados	244	670	38					
c) Države v procesu industrializacije								
Brazilijska	95.435	460				90	60.475	—99
Mehika	52.400	700				78	345	—31
Argentina	23.569	1.230				99	41.220	—99
Venezuela	10.600	1.850				41	69	—22
Čile	10.000	760				99	2.011.965	—99
Urugvaj	2.900	750				99	188.869	—99

Podatki v tabeli kažejo (glej še str. 1160) tole:

a) Da zajema tako imenovani »svetovni jug« približno 100 držav z izredno različnim številom prebivalstva (od 551 milijonov v Indiji do 127 tisoč v Katarju); hkrati lahko iz tabele ugotovimo, da ima 66 držav (oziroma dve tretjini vseh držav) manj kot 10 milijonov prebivalcev;

b) Da je raven družbenega proizvoda na prebivalca v teh državah izredno heterogena in da se je vzpenjala leta 1971 od 70 dolarjev (v Somaliji) do 10.000 dolarjev (v Katarju);

c) da je bilo v tej skupini leta 1971 še precej držav, ki so imele družbeni proizvod na prebivalca pod 100 dolarji: v Afriki je bilo takih držav 10, v Aziji pa 6, medtem ko v Ameriki ni nobene države, v kateri bi bil družbeni proizvod na prebivalca pod 100 dolarji;

d) da je za veliko večino držav »svetovnega juga« značilna enostranska razvojna usmeritev ali pa celo gospodarska stagnacija (izjema so države, ki so začele z industrializacijo; v Ameriki je takih držav 6, v Afriki 3 in v Aziji 8).

Razmeroma veliko je držav, v katerih znaša družbeni proizvod na prebivalca manj kot 220 dolarjev (2 državi v Ameriki, 26 v Afriki in 14 v Aziji). Še večje je število držav z visokim deležem izvoza v družbenem proizvodu: v Ameriki je takih držav 17, v katerih se giblje družbeni proizvod na prebivalca od 190 dolarjev (Bolivija) do 1900 dolarjev (Jamajka); v Afriki

III. AZIJA	Število preb. 1971 (v 1000)	DP/preb. 1971	% izvoza v DP 1971	Poprečna dinamika rasti DP/prebiv.		Gibanje kupne moči valut 1950—74		
				1960/1971	1965/1971	Zmanjšana kupna moč valute	Povečanje življ. stroškov	Valutni tečaj
a) Države s skromnim deležem izvoza v DP								
Burma	29.600	80	6	0,3	0,1			
Afganistan	14.600	80	2	0,6	1,6			
Nepal	11.300	90		0,3	0,6			
Kambodža	7.700	130	1					
Jemen A. R.	5.900	90		2,0	2,4			
Laos	3.030	120	2	2,0	3,5			
Jemen D.P.R.	1.500			—4,5	—7,2			
Sikkim-Bhutan	1.100	80						
b) Države z velikim notranjim trgov								
Indija	551.123	110	5	1,3	2,4	75	301	—34
Indonezija	120.000	80	15	1,3	3,4			
Bangladeš	72.400	70	7	0,7	—1,0			
Pakistan	62.700	130	5	3,7	3,0			
c) Države z visokim deležem izvoza v DP								
Sri Lanka	12.850	100	17	3,0	2,7	50	101	
Tajska	37.300	210	25	4,8	4,7	66	192	+2
Juž. Vietnam	18.800	230		1,0	—0,7	98	5.800	—98
Malezija	11.200	400	41	3,1	3,3	45	83	+51
Sirija	6.500	290	20	3,1	3,1	59	141	—9
Jordanija	2.400	260	14	2,0	—3,5			
d) Države v procesu industrializacije								
Filipini	37.900	240	16	2,5	2,7	73	267	—53
Juž. Koreja	31.850	290	21	7,4	10,1	99	28.433	—99
Taivan (Formoza)	14.900	430	37					
Iran	29.800	940				72	253	—20
Irak	9.750	930				42	73	17
Libanon	fs 2.800	660	23	0,7	0,8			
Singapur	2.110	1.200	83	6,8	10,6			
Hong-Kong	4.000	900	71	5,8	5,6			
e) Države — izvoznice nafte								
Saud. Arabija	7.500	2.900						
Kuwait	3.200	8.500						
Zdr. dr. emirati	235	10.000						
Katar	127	10.000						

je 26 držav z družbenim proizvodom na prebivalca od 70 dolarjev (Somalija) do 380 dolarjev (Zambija); v Aziji je 6 držav z družbenim proizvodom na prebivalca od 100 dolarjev (Sri Lanka) do 400 dolarjev (Malezija); v Oceaniji sta 2 taki območji. Pogosto gre za države in področja, ki so močno odvisni od dohodka iz izvoza; to jih postavlja pred izredno zapletene probleme, ki jih povzročajo velika nihanja v cenah njihovih izvoznih artiklov na svetovnem trgu, neugodni odnosi menjave (terms of trade), močna odvisnost njihovega izvoza od posameznih tržišč itn.

e) Da je med temi državami razmeroma malo držav, ki so že stopile na pot industrializacije (v Ameriki 6, v Afriki 3, v Aziji 8). Te države so dosegle nasploh nekoliko višjo stopnjo razvitosti v primerjavi z drugimi deželami v tej skupini. V Ameriki gre na primer za države, ki so dosegle družbeni proizvod na prebivalca od 460 dolarjev (Brazilija) do 1230 dolarjev (Argentina); sem sodi tudi Venezuela, kjer so v letu 1971 dosegli celo 1850 dolarjev družbenega proizvoda na prebivalca, vendar to pretežno z izvozom

nafte. V Aziji se giblje družbeni proizvod na prebivalca v tistih državah, ki so stopile na pot industrijskega razvoja, od 240 dolarjev (Filipini) do 1200 dolarjev (Singapur). V Afriki se giblje ta razpon od 220 dolarjev (Egipt) do 530 dolarjev (Alžir).

f) Da dosegajo najnižjo dinamiko rasti družbenega proizvoda na prebivalca po pravilu države, ki imajo hkrati tudi najnižjo raven družbenega proizvoda na prebivalca, da obstajajo države, ki dosegajo razmeroma skromno dinamiko razvoja oziroma celo negativno stopnjo rasti družbenega proizvoda — zaradi notranjih nemirov, tuje intervencije itn. Zanimivo je, da so vojaški in podobni prevrati, ki jih podpihujejo tudi zunanje sile, najpogostejši prav v tistih državah, v katerih si prizadevajo pospešiti razvojno dinamiko. Očitno je, da gre v teh državah za nove družbene sile, ki so nosilec pospešenih razvojnih gibanj in ki terjajo tudi večjo vlogo pri usmerjanju državnih zadev; vladajoče strukture jim tega niso pripravljene odstopiti — ter se pogosto zato, da bi zadržale pridobljene položaje, opirajo na konservativne sile v svetu, s katerimi so tudi sicer tesno povezane. Nemire spremljata v teh državah tudi izredno naraščanje življenjskih stroškov ter upadanje vrednosti valut, kar nam najboljše kaže stanje v Čilu.

g) Da je bilo leta 1971 še razmeroma malo držav, ki so dosegale večje dohodke od izvoza nafte (vsega 6). Podatki za leto 1974 kažejo, da se je to število povzpelo že na 10. Te države so postale v zadnjem času zelo pomemben dejavnik izvoza kapitala in pomoči drugim državam (po absolutnem znesku) in so se glede tega uvrstile takoj za najbolj razvite in največje države v svetu, pred Sovjetsko zvezo in Kitajsko.

Družbeni proizvod na prebivalca, delež držav-izvoznic nafte v mednarodni finančni pomoči drugim državam ter delež te pomoči v družbenem proizvodu navedenih držav je bil v letih 1972—1975 takle⁵ (glej tabelo na str. 1162):

Iz navedenih podatkov o dosednji dinamiki razvoja in doseženi stopnji razvitosti velikih in malih držav bi lahko — vsaj v grobih črtah — napravili naslednje sklepe:

1) da so med državami, ki so že dosegle visoko stopnjo razvitosti, države zelo različne velikosti;

2) da je v svetu vedno več držav, ki se po velikosti zelo razlikujejo, da pa se kljub temu vključujejo v skupino držav, ki dosega največjo stopnjo razvitosti; da je med njimi vse več manjših držav, kar je posledica procesa teritorialne decentralizacije razvojnih gibanj v svetovnem merilu, ki se odvija kljub odporom iz najrazličnejših središč in iz najrazličnejših smeri;

3) da je bila dinamika ekonomskega razvoja malih industrijsko razvitih držav od leta 1913 naprej vsaj tako hitra kot v velikih državah, ki so dosegle najvišjo stopnjo razvitosti;

4) da je bila dosedanja dinamika razvoja malih držav na visoki stopnji razvitosti bolj enakomerna kot pa je bila ta dinamika v velikih državah na enaki stopnji razvitosti; to velja tudi za najnovejša krizna gibanja, ki so bila v manjših državah mnogo manj akutna kot pa v velikih državah;

5) da so male razvite države monetarno vsaj toliko stabilne kot velike razvite države;

⁵ L'observateur de l'OCDE, št. 79/1976.

Države	Delež v skupni DP/preb. 1974 v \$	mednarodni finančni moči		Delež pomoči v DP				
		1972	1973	1974	1975	1973	1974	1975
Združeni arab. emirati	25.000					3,57	3,86	4,64
Kuvajt	14.000					3,22	2,24	2,82
Katar	13.300					0,69	4,58	4,65
Libija	5.270					0,74	1,03	1,24
Saudova Arabija	4.180					1,74	2,43	2,59
Venezuela	2.380					0,01	0,21	0,09
Iran	1.430					0,01	0,89	0,81
Irak	1.240					0,17	3,13	1,35
Alžirija	740					0,04	0,37	0,12
Niger	250					0,04	0,06	0,05
(ocena)								
a) Povprečna obremenitev DP držav izvoznikov nafte s finančno pomočjo v korist drugih držav								
		4	4	17	16	0,53	1,40	1,28
b) Delež držav-članic OECD v mednarodni finančni pomoči								
		86	86	75	78			
c) Delež ZSSR in Vzh. Evrope								
		7	6	5	3			
d) Delež Kitajske								
		3	4	3	3			

6) da obstaja v razvoju držav »svetovnega juga« izredna raznoličnost v možnostih za razvoj, ki ga v nekaterih primerih zavirajo nerazvita in enostranska struktura proizvodnje, neugodni odnosi menjave na mednarodnem trgu, hitro naraščanje prebivalstva in pod., v drugih primerih pa pospešujejo veliki dohodki od izvoza itn.;

7) da se kažejo v razvoju držav »svetovnega juga« kljub izredno raznoličnim pogojem za razvoj tudi nekatere skupne značilnosti v njihovem razvoju predvsem v odvisnosti od dosežene stopnje razvitosti, merjene z družbenim proizvodom na prebivalca — in da velja to predvsem za nekatere podskupine držav »svetovnega juga«;

8) da v svetu prej opazamo proces uveljavljanja posebnih razvojnih značilnosti manjših teritorialnih enot in krepitev položaja manjših držav kot pa večanje relativnega položaja velikih držav v svetovnem gospodarstvu — čeprav so materialni, finančni, vojaško-strateški in še drugi pritiski v korist velikih držav izredno intenzivni;

9) da za dinamiko razvoja malih držav, ne glede na stopnjo njihove razvitosti, niso odločilni nekateri dejavniki, ki veljajo za velike države in ki temeljijo tudi na sili, marveč predvsem objektivne razvojne zakonitosti, ki terjajo decentralizacijo razvojnih gibanj v svetovnem merilu.

ADOLF BIBIČ

Socializem v sodobnem svetu

(Mednarodna tribuna: »Socializem v sodobnem svetu«, Cavtat, 27. IX.—2. X. 1976)

V navedenih dnevih je bilo v Cavtatu prvo srečanje mednarodne tribune »Socializem v sodobnem svetu«. Tribuna je bila ustanovljena na pobudo revij »Aktualna pitanja socijalizma«, »Marksizam u svetu« in »Socijalizam«. Na prvem zasedanju tribune je razprava potekala o treh temah: 1. Protislovja in transformacije v sodobnem kapitalizmu in problemi strategije revolucionarnih sil; 2. Socialistična družba in vloga delavskega razreda; 3. Socialistična vsebina sodobne antikolonialne in antiimperialistične revolucije. Razprava se je končala s splošno diskusijo o socializmu v sodobnem svetu in revolucionarni teoriji.

Razgovor v Cavtatu o sodobnem socializmu je bil brez dvoma pomemben. V času, ko spričo prodora socializma kot svetovnega procesa postaja potreba po mednarodni teoretski komunikaciji med marksisti in drugimi nosilci socialistične misli in prakse čedalje bolj očitna, ko je vsako zapiranje v ozke lastne okvire, da ne govorimo o vsiljevanju teh okvirov drugim, vse bolj nevzdržno; v času, ko je zlasti po berlinski konferenci evropskih komunističnih partij (1976) postalo splošno sprejeto načelo, za katero se jugoslovanski komunisti že desetletja zavzemajo, načelo o legitimnosti različnih poti v socializem in o dragocenosti izvirnih izkušenj vsakega gibanja — v takih razmerah je bila pobuda za sklic takšnega srečanja, ki naj bi postalo stalna oblika za soočanje in izmenjavo teoretičnih stališč o sodobnem socializmu, resnično odgovor na žgočo potrebo časa. To misel je v uvodni besedi lepo izrazil Dušan Popović, ko je dejal: »Obstoje dokajšnje ideološko-politične razlike med gibanji in misleci, ki se danes borijo za socializem in proti imperializmu. Žal dolgo ni bilo prave razprave med marksisti, med znanstvenimi in teoretičnimi delavci iz komunističnih, socialističnih, socialnodemokratskih in drugih naprednih partij in gibanj. Bilo je precej enostranskih obsodb, izključnosti v stališčih, etiketiranja, zamolčevanja in podcenjevanja socialistične prakse drugih itn. Naše trdno prepričanje je, da lahko odkrite teoretične razprave marksističnih in vseh drugih borcev za socializem in družbeni napredek pomembno pomagajo, da premostimo različne predsodke, ozkosrčnosti, enostranosti in podobno, in bistveno prispevajo k razvijanju vseh oblik enakopravnega sodelovanja socialističnih sil. Proti brezplodnim nenačelnim političnim konfrontacijam in obtožbam je treba postaviti prizadevanje, ki bo težilo in omogočalo, da se razvijejo širše načelne teoretske razprave o odprtih vprašanjih boja za demokracijo, socializem in družbeni napredek sploh.«

Lahko rečemo, da kljub nekaterim težavam, ki so že tradicionalne na podobnih velikih srečanjih, na tem srečanju vendarle ni prišlo do tega, da bi se nastopajoči zapored razvrstili v monotonih samogovorih. Že struktura udeležencev je bila tako različna, da ni dopuščala, da bi prevladal ta ali oni pogled, marveč je v okviru razpoložljivega časa omogočila, da se vsi bistveni pogledi izrazijo in soočijo. Posvetovanje je odpiralo vprašanja, problematiziralo stališča, se v posameznih trenutkih pognalo v polemične višine, da bi se steklo v sklepno ugotovitev, ki ni bila samo vljudnost do organizatorja, da je srečanje zagotovilo dialog različnih tokov v sodobnem socializmu. In če že ni moglo postaviti, kaj šele razrešiti vseh problemov, je bilo ploden začetek, ki naj bi se nadaljeval, morda okrog bolj omejenih problemov, v prihodnjih letih.

Na posvetovanju so poleg nekaterih renomiranih akademskih intelektualcev sodelovali pretežno teoretiki in misleci, ki so tesno povezani s socialističnimi gibanji in/ali strankami, ki to gibanje v posameznih deželah vodijo. To je posvetovanju dalo posebno živost, barvitost in zavzetost, ki je kdaj pa kdaj sicer zabrisala razlike med teoretično in aktualno politično ravniyo obravnave, ki pa ni zdrknila pod raven problemov, ki so problemi našega časa. Ker so se na posvetovanju zbrali številni udeleženci iz razvitega kapitalističnega sveta, iz nekaterih socialističnih dežel, iz vseh območij dežel v razvoju, so se v razpravi nujno uveljavljale različne perspektive, v katerih so odsevale različne izkušnje, prodori v prihodnost, a tudi zaostajanje v teoretični obdelavi socialistične revolucije ali evolucije h komunizmu v postrevolucionarnih družbah.

Preseglo bi namene tega zapisa, če bi od njega pričakovali, da bo razčlenil vse bogastvo motivov, protislovij in včasih tudi redukcij, ki so jih na posvetovanju izrazili številni referenti in diskutanti (57 aktivnih udeležencev — referentov in diskutantov) iz 15 evropskih in 14 neevropskih dežel in skoraj 40 iz Jugoslavije; to število ne priča samo, na kakšen odmev je naletela pobuda naših uglednih marksističnih revij, marveč govori tudi o obsegu gradiva, ki ga bomo lahko v celoti ocenili šele, ko bo objavljeno. Tukaj bi rad opozoril na nekaj značilnih problemov, ki so se jih udeleženci posebej zavzeto lotili v razpravi in ki so — v manjši ali večji meri — izražali stališča, ki spadajo med ključna vprašanja sodobne teorije in strategije socializma.

Iz prvega tematskega sklopa velja omeniti zanimivo in kvalitetno razpravo, ki se je sukala okrog vloge delavskega razreda kot dejavnika preobrazbe sodobnega kapitalizma. Se je delavski razred zares, kot trdijo nekateri predstavniki »nove levice«, »integriral« v obstoječi sistem in s tem zgubil lastnost revolucionarnega subjekta? Se je delavski razred kapitalističnih dežel dejansko, kot smo slišali trditi tudi na posvetovanju, v svojem pretežnem delu tako zlił z obstoječim sistemom kapitalistične družbe, da kot nediferencirana »aristokracija« v celoti brani interese obstoječe neenake menjave dela med razvitim Severom in nerazvitim Jugom? Se je revolucionarni subjekt torej preselil v druge sloje in na druga območja? Na to vprašanje so zlasti nekateri naši udeleženci dokaj argumentirano odgovarjali, da najnovejši razvoj dokazuje, da so objektivni revolucionarni potenciali delavskega razreda v razvitem kapitalističnem svetu, v določeni meri pa se je v zadnjem času okrepila tudi subjektivna razredna zavest, ki se, vsaj v omejenem obsegu, kaže tudi v solidarnosti z deželami v razvoju.

Ko so udeleženci razpravljali o vlogi delavskega razreda v socialističnih deželah, so se v njihovih stališčih pokazale dokajšnje razlike, pač glede na to, ali so zagovarjali osrednjo vlogo države ali pa so poudarjali neposredno vlogo delavskega razreda oziroma združenega dela vključno z njegovo pravico, da kar najbolj neposredno upravlja s sredstvi celotnega družbenega življenja in razvoja. Te razlike so se pokazale tudi v pojmovanju protislovij v socialistični družbi in posebej v pojmovanju družbene lastnine. Obstoja protislovij v socialistični družbi sicer ni nihče zanikal, vendar pa so se pokazale razlike v pojmovanju izvirov in narave teh protislovij. V skladu s svojimi temeljnimi pogledi na vlogo države v socialistični družbi so udeleženci iz nekaterih vzhodnoevropskih socialističnih dežel, kolikor so govorili o tem vprašanju, izrecno ali posredno zanikali, da bi v socialistični družbi obstajalo protislovje med državno in družbeno lastnino. Nasprotno pa so udeleženci iz več drugih dežel, zlasti iz Jugoslavije, med drugim poudarjali, da je protislovje med državno in družbeno lastnino eno izmed temeljnih protislovij prehodnega obdobja in da je preseganje vsakega lastniškega monopola — torej tudi državnega — ena izmed bistvenih teženj socializma, ki temelji na samoupravljanju. Mar Marx, Engels in Lenin — kolikor se sklicujemo nanje — niso kritizirali »politične« države, mar niso govorili o »ekonomski osvoboditvi dela«, o »odmiranju« države? Kako govoriti o razvitem socializmu, ne da bi hkrati upoštevali to vozliščno protislovje družbe prehodnega obdobja? Mar ni Lenin za državo prehodnega obdobja trdil, da je to »nepolitična država«? Tudi problematika diktature proletariata, ki so ji udeleženci posveta namenili številne diskusije, nujno dobiva (in je dobivala) različne osvetlitve pač glede na to, ali izhajamo iz domneve, da obstoji nekakšna avtomatična istovetnost med delavskim razredom in »njegovo« državo, ali pa, na kar je opozarjala klasična marksistična misel in še bolj dosedanja izkušnja pri graditvi socializma, ugotavljamo, da je med delavskim razredom in njegovimi »reprezentanti«, vključno z »njegovo« državo, dialektičen odnos, tj. odnos instovetnosti in razlike. Iz takšnega ali drugačnega razumevanja protislovij v socializmu izhajajo tudi pomembne posledice za oblikovanje političnega sistema, ki bi jih lahko povzeli v alternativni: ali v prvi vrsti izpopolnjevati politično-predstavniški sistem in razvijati oblike neposredne demokracije kot sekundarno prvo političnega sistema ali pa vso zgradbo političnega sistema odpreti neposredni vlogi delavskega razreda in — ohranjujoč zgodovinsko še nujno vlogo države — prestrukturirati politični sistem tako, da bi v njem čedalje bolj omejevali reprezentativno-politične prvine in širili prostor neposredni demokraciji, demokraciji združenih delavcev? Diskusija, ki je z raznih vidikov zaostrovala to vprašanje, je morala opozoriti tudi na proces preseganja proletariata kot razreda v prehodni dobi (pri nas z instrumenti temeljne organizacije združenega dela in dohodka in s premagovanjem nasprotja med umskim in fizičnim delom — zadnja tema je bila sploh in po pravici ena izmed osrednjih na posvetovanju). Iz tega pa tudi izhaja, da za politični sistem socializma oziroma za socialistično demokracijo ne more biti univerzalno vprašanje, ki ga v sodobnem socialističnem gibanju, zlasti v razvitih kapitalističnih deželah, formulirajo kot problem »pluralizma«. Kakorkoli je (strankarski) pluralizem, o katerem se je tudi na posvetovanju precej govorilo, lahko v specifičnih zgodovinskih okoliščinah sodobnega razvitega kapitalizma ena izmed prvin političnega sistema prehod-

nega obdobja, pa ga ne moremo jemati kot splošni »model« — na kar so opozarjali tudi nekateri vneti zagovorniki pluralizma iz nekaterih zahodnih komunističnih partij. Diskusija o demokraciji v socializmu se nikakor ne sme omejiti na strankarski sistem, marveč mora poseči v sam družbeno-ekonomski sistem družbe in v njegov odnos do »nadstavbe«.

Morda so se ti in podobni problemi še zlasti izrazito pokazali ob vprašanju samoupravljanja. Treba je reči, da smo na posvetovanju lahko srečali, če na grobo posplošimo, tri temeljne poglede na to vprašanje.

1. skupina udeležencev, ki so izrazito zagovarjali samoupravljanje; mednje ne sodijo samo jugoslovanski referenti in diskutanti, marveč tudi nekateri udeleženci iz tujine (ne da bi s »samoupravljanjem« nujno razumeli isto stvar);

2. udeleženci, ki so sicer poudarjali, da je gibanje za uveljavljanje tovarniških in delegatskih svetov in boj za neposredno demokracijo odločilna tema za razvoj demokracije v socializmu, vendar so ob tem hkrati dokaj izpostavili pomen politično-posredovalnih institucij;

3. udeleženci iz nekaterih socialističnih dežel, ki so sicer menili, da je treba jugoslovanske izkušnje pozorno proučevati, vendar pa so hkrati zatrjevali, da samoupravljanje ni neki specifični jugoslovanski pojav, marveč je značilno tudi za nekatere druge socialistične dežele, vključno s Sovjetsko zvezo, le da se tu, poleg nekaterih neposrednih oblik, kot so proizvodna posvetovanja, uresničuje predvsem prek predstavniških organov države, političnih organizacij itn.

Na vsak način se je kljub različnim pojmovanjem tudi na tem posvetovanju pokazalo, da v bolj ali manj razviti obliki ideja samoupravljanja postaja vse bolj ena izmed bistvenih prvin socializma kot svetovnega procesa.

In za konec bi radi poudarili, da kljub nekaterim očitkom, ki smo jih slišali na posvetovanju, da so razprave preveč »evropocentrične«, ravno navzočnost problematike in tudi skupine udeležencev iz Azije, Afrike in Latinske Amerike na tem posvetu govori o tem, da so se organizatorji zavedali pomena zveze med deželami v razvoju, socializmom in neuvrčenostjo. Aktivni posegi udeležencev npr. iz Egipta, Iraka, Gvineje, Angole, Konga (Brazzaville), Indije, Kube, Paname, Brazilije, Čila so vnesli v posvet specifično problematiko socializma in antikolonialne revolucije, socialistične misli Latinske Amerike, »afriškega socializma«, nauke čilske izkušnje, fašizma in imperializma v »tretjem svetu«, poglede na socialistični razvoj posameznih dežel, na vlogo marksizma v »tretjem svetu« in vlogo socialistične misli »tretjega sveta« v sodobnem svetu.

Na drugi strani pa so udeleženci iz Jugoslavije in nekaterih drugih dežel govorili o boju za nove ekonomske odnose, o neuvrčenosti in socializmu, ideologiji antikolonialne revolucije, itn. Tako je tudi ta mednarodna tribuna pokazala, da problematika socializma ni privilegij razvitega sveta, marveč vse bolj tudi dežel v razvoju, tistega »tretjega sveta«, za katerega je neki ugledni udeleženec dejal, da je tako po številu prebivalstva nasploh kot po številu tistih, ki se opredeljujejo za socializem, pravzaprav »prvi svet«.

Posvetovanje v Cavtatu je dalo udeležencem priložnost, da se seznaniijo z različnimi tokovi v sodobnem socializmu, opozorilo je na pomen specifičnih izkušenj socializma kot svetovnega procesa v različnih deželah in gibanjih ter na nekatere skupne probleme v premagovanju starega sveta. Hkrati je odprlo možnost za plodno izmenjavo pogledov in potrdilo spoznanje, da so takšne

in podobne teoretične komunikacije med protagonisti socializma koristne in potrebne.

Uredništvo Teorije in prakse se je odločilo, da tudi v naši reviji predstavi vsaj del prispevkov s tega pomembnega posvetovanja. Če upoštevamo število aktivnih udeležencev, izbira ni bila lahka. Zdelo se nam je ustrezno, da v tej in prihodnji številki predstavimo nekaj prispevkov tujih udeležencev, tako da bi bralec dobil vsaj približen vtis o različnih pristopih k problemu socializma v posameznih deželah oziroma gibanjih. Zavedamo se, da pri tem izboru nismo mogli biti v celoti reprezentativni, kakor tudi ne v tistem delu, kjer predstavljamo nekatere prispevke jugoslovanskih avtorjev, ki so bili, kot smo videli, tudi številni. Bralca opozarjamo, da je dokajšen del gradiva s posveta objavila revija »Socijalizam« (št. 10, 11/1976)* in da bodo vsi prispevki objavljeni tudi v posebni knjigi.

DUŠAN POPOVIČ

Marksizem — celostno spoznanje zgodovinskega razvoja

Ko smo vas obveščali o ustanavljanju mednarodne tribune »Socializem v svetu«, smo izpostavili tudi osnovne cilje in naravo te institucije.

Izhajali smo iz tega, da socializem kot svetovni proces nezadržno raste in da se svetovnozgodovinsko prizorišče prebija v različnih oblikah in po različnih poteh. V takih razmerah seveda bistveno narašča pomen skupnih teoretičnih razprav marksističnih in drugih progresivnih mislecev in borcev za napredek, ki delujejo v različnih socialno-zgodovinskih razmerah. Smisel tega sodelovanja je v tem, da prispeva k seznanjanju, boljšemu razumevanju in h kritičnemu teoretičnemu soočanju tiste misli, ki izraža različno osvobodilno, demokratično in revolucionarno prakso in različne teoretične tradicije, različne smeri znotraj marksizma in socialistične misli nasploh, in da s tem tudi spodbuja ustvarjalni razmah teorije progresivnega, demokratičnega in socialističnega spreminjanja sodobnega sveta. Zaradi tega si bo mednarodna tribuna »Socializem v svetu« prizadevala, da združi marksistične in druge socialistične teoretike kot tudi borce za napredek iz različnih dežel, gibanj in različnih usmeritev, da bodo soočili svoja stališča.

Ta naš namen in prizadevanja bom skušal postaviti v širši družbeno-politični in teoretični kontekst ter s tem pojasniti, kakšni so naši pogledi na aktualni smisel in pomen mednarodnih teoretičnih komunikacij marksistov in vseh drugih socialističnih mislecev.

---

* Vsebina teh dveh števil »Socijalizma« je navedena v rubriki »Iz domačih revij« v št. 11/1976 in v tej številki naše revije.

I

V zgodovini mednarodnega delavskega gibanja so bile mednarodne teoretične komunikacije vedno zelo pomembne. So pa bila tudi obdobja, ko je izjemen pomen teh zvez narekoval sam razvoj delavskega gibanja.

Prepričani smo, da je tudi danes eno izmed tistih zgodovinskih obdobj, ko postajajo najrazličnejše oblike srečanj, dialogov, in medsebojnega vpliva marksistične in socialistične misli nasploh izredno potrebne in pomembne.

To potrebo in nujnost izražata močan prodor in krepitev ideje in prakse socializma v svetu v zadnjih desetletjih, narekuje jo razvoj in krepitev socializma kot svetovnega procesa.

Ko poudarjamo tezo o socializmu kot svetovnem procesu, mislimo predvsem na tiste medsebojno povezane in z zgodovinsko prakso določena gibanja, ki smo jim priča v sodobnem svetu:

- gre za razvoj socialističnih družb, oziroma za graditev socializma v deželah, v katerih so odpravili buržoazno oblast, nacionalizirali proizvodna sredstva, vpeljali državno ali družbeno lastnino, uvedli neko obliko diktature proletariata in sprožili proces vsestranske socialistične preobrazbe družbe;

- gre za intenziven razvoj pogojev, dejavnikov in oblik socialističnega preobražanja v visoko razvitih kapitalističnih deželah zahodne Evrope — in to predvsem zaradi dozorevanja notranjih protislovij razvitega kapitalizma pa tudi stopnje razvitosti in širine boja delavskega razreda in delavskih množic za dosledno demokratizacijo družbenih odnosov kot tudi zaradi pravilne strategije delavskih organizacij;

- gre za krepitev in razvoj socialističnih vsebin anticolonialne in antiimperialistične revolucije narodov.

Vsako izmed teh treh medsebojno povezanih gibanj in njihovo prepletnost so v pravem pomenu besede tista zgodovinska praksa, ki teži k teoretičnemu osmišljanju, tista zgodovinska praksa, ki revolucionarno teorijo potrebuje za to, da bi lahko povsem dozorela. Danes smo v takem zgodovinskem obdobju, ko »ni dovolj« — kot je dejal Marx — »da samo misel teži k uresničitvi, marveč mora tudi uresničenje težiti k misli«.

Dosedanji razvoj socialističnih družb, pomembni uspehi pa tudi problemi in protislovja tega razvoja terjajo, da se te družbe smejeje obračajo k razvitejšim oblikam socializma, ki morajo zagotoviti predvsem širšo in stvarnejšo udeležbo delavskega razreda in delovnih ljudi v odločanju na vseh stopnjah družbene organizacije in na sploh živahnejši, močnejši razvoj socialistične demokracije in humanizma. Ti imperativi prakse zastavljajo teoriji množico novih vprašanj.

Aktualnost socializma v razvitih kapitalističnih deželah zahodne Evrope, zlasti pa izkustvo razrednih bojev v zadnjih nekaj letih sta za marksistično teorijo neprestan izziv, ki na eni strani terja, da ponovno razčiščujemo nekatere izmed poprejšnjih odgovorov na temeljna vprašanja strategije boja za socializem in demokracijo, na drugi strani pa terja odgovore na nova vprašanja, na katera doslej še ni nihče odgovoril.

Pomembna in številna so tudi tista vprašanja, ki jih progresivni misli in socialistični teoriji zastavlja možni in dejanski razvoj socializma v deželah v razvoju. Pojavlja se avtentična progresivna družbena misel, ki se plodno sooča z evropsko marksistično dediščino ali pa se na njej utemeljuje, ki skuša izoblikovati in teoretično osvetliti posebne poti ustvarjanja novih družbenih edno-

sov v teh deželah. Nadaljnja afirmacija te socialistične teorije je ob premagovanju doktrinarstva in elementov tradicionalizma — katerih korenine včasih niso le v inertnosti teoretične misli — pomemben pogoj za to, da gredo te družbe k socializmu po drugačnih poteh, kot jih poznajo evropske družbe.

Ko smo v začetku poudarili, da danes živimo in delamo v času, v katerem postajajo teoretske komunikacije med borci za socializem izredno pomembne, smo mislili predvsem na tiste vire zanimanja za teorijo, ki v dosedanji zgodovinski praksi že obstajajo, ter na dokaj številne teoretične tokove in dosežke na mnogih straneh, ki so posledica takega zanimanja v zadnjem desetletju.

Iz tega lahko sklepamo, da pomembnost mednarodnih teoretskih komunikacij daleč presega zgolj ozki znanstveni ali akademski interes.

Gre za samo zgodovinsko prakso.

Ce se lahko s tem strinjamo, potem si moramo zastaviti vprašanje o smislu in razsežnostih mednarodnih teoretskih komunikacij.

II

1) Zgodovinsko izkustvo nam v marsičem dokazuje, da se lahko socialistične revolucije in osvobodilni boj delavskih množic uspešno razvijajo le tedaj, če so usklajeni s konkretnimi zgodovinskimi razmerami in posebnostmi dežele, za katero gre. Revolucije so možne samo kot avtentična in ustvarjalna dejanja delavskega razreda in delovnih ljudi posameznih narodov; ni jih moč uvažati in izvažati, darovati ali odvzemati.

Zato mora biti tudi teorija, ki osmišlja in vodi boj za družbeni napredek, le teoretična posplošitev lastne prakse. To je potrdilo tudi zgodovinsko izkustvo in to so zatrjevali tudi klasiki marksizma.

Glede tega bi rad opozoril na to, da je generalni svet prve internacionale na zasedanju 9. marca 1869 soglasno sprejel eno izmed Marxovih besedil, v katerem med drugim piše:

»Glede na to, da so deli delavskega razreda v vsaki posamični deželi in delavski razred v celoti v različnih deželah v sedanjem času na različnih stopnjah razvoja, moramo nujno upoštevati tudi razlike v njihovi teoretični misli, ki odsevajo stvarno gibanje.

Generalni svet zato ni pristojen, da bi kritično obravnaval program Zveze. Ni naša stvar, da z »da« ali »ne« odločamo, ali je ta program ustrezen izraz proletarskega gibanja. Za nas je pomembno edino to, da vemo, ali ne vsebuje česa takega, kar nasprotuje splošni težnji naše zveze, tj. popolni osvoboditvi delavskega razreda.«

Ta bistvena utemeljenost preoblikovalne prakse in njej ustrezne teorije v konkretnih zgodovinskih razmerah vsake dežele, ta nacionalna določenost vsake revolucionarne teorije in prakse ne izključuje, pač pa, nasprotno, predpostavlja oziroma terja teoretične spodbude in vplive, ki prihajajo iz revolucionarnih izkustev drugih dežel.

Sleherno zapiranje revolucije vase, vsaka nacionalna omejenost glede tega pelje k dogmatiziranju teoretične družbene misli, to pa lahko samo škoduje njenemu nadaljnjemu razvoju in krepitvi sil socializma in družbenega napredka v svetu nasploh.

V začetku leta 1846 sta dala Marx in Engels pobudo za ustanovitev mreže komunističnih dopisniških komitejev. Pri tem je Marx pozval Proudhona, naj se loti organiziranja dopisniških komitejev, katerih cilj bo »ustvarjanje po-

vezanosti nemških socialistov s francoskimi in angleškimi socialisti, obveščanje tujcev o socialističnih gibanjih, ki se bodo razvijala v Nemčiji, ter obveščanje Nemcev v Nemčiji o napredku socializma v Franciji in Angliji. Po tej poti bodo prišle na dan razlike v stališčih, prišlo bo do izmenjave mnenj in do nepristranske kritike. To je tisti korak, ki ga mora socialno gibanje opraviti v svoji literarni obliki zato, da bi se otrslo nacionalne zaprtosti. V trenutku akcije pa bo vsakomur koristilo, če bo o stanju stvari v tujini enako dobro obveščen kot o stanju stvari v svoji deželi.

Ko o tem govorimo, seveda ne mislimo na prevzemanje, posnemanje tujih rešitev konkretnih vprašanj in problemov. Vsaka zares temeljita družbena preobrazba, ki podira stari in gradi nov svet, si sama najde rešitve za vprašanja, ki jih razvoj postavlja prednjo. Spodbude in vplivi, o katerih govorimo, so drugačne narave in imajo drugačno funkcijo. Ker te temeljite družbene preobrazbe — vključno z ljudskimi in antiimperialističnimi revolucijami — rešujejo v bistvu isto zgodovinsko nalogo, so pozitivna in negativna izkustva vseh teh bojev pomembna za vse. Ob tem pa je seveda nujno potrebno, da obravnava sleherno napredno gibanje ta izkustva povsem samostojno, kritično in seveda s težnjo, da dojame in upošteva tiste zgodovinske, družbeno-ekonomske, politične, kulturne in druge okoliščine, v katerih so ta izkustva nastala — kot tudi tiste njihove razsežnosti, ki imajo splošnejši pomen. Samo tak odnos do izkustev drugih ustvarja pogoje za kritiko lastnega izkustva, prispeva k bogatitvi lastnih spoznanj, k razvoju teoretične socialistične misli nasploh — prav tako pa pomaga h globljemu medsebojnemu razumevanju in k solidarnosti enakopravnih borcev za novo družbo in nov tip mednarodnih odnosov.

In v tem je predvsem smisel in razsežnost mednarodnih teoretičnih komunikacij.

2) Jugoslovanski komunisti smo prepričani, da lahko le marksizem posreduje celostno in resnično spoznanje zgodovinskega gibanja nasploh in gibanja v vsaki deželi posebej in teoretično izoblikuje izkustva revolucionarnih gibanj; to ni le teorija tistega, kar že je, kar obstaja, marveč tudi teorija možnosti, poti in sil revolucionarnega spreminjanja obstoječega, to je teorija, za katero sam avtor pravi, da »vnaša v pozitivno razumevanje danega stanja hkrati tudi razumevanje njegove negacije, njegovega možnega propada«, ki »vsako izmed nastalih oblik pojmuje v njenem gibanju, torej tudi z njene prehodne strani« in se prav zato do ničesar ne vede s ponižnim spoštovanjem, marveč je »v svojem bistvu kritična in revolucionarna« teorija.

O tej univerzalnosti marksizma govorimo na podlagi izkustva naše revolucionarne prakse in tudi iz izkustev sodobnega sveta, kakor ga mi vidimo. Zgodovina dvajsetega stoletja poteka v znamenju potrjevanja in življenjskega uresničevanja misli Marxa, Engelsa in Lenina.

Pri tem bi rad poudaril dve stvari.

Prvič — zgodovina zadnjih desetletij je izpričala in še naprej izpričuje, da posamezne antiimperialistične revolucije potrjuje temeljna marksistična pojmovanja zgodovinskega razvoja.

Drugič — marksizem ni dogma. Marxova misel je samo teoretično pomagalo za to, da bi lahko analizirali konkretne zgodovinske razmere, v katerih živimo. Spoznanja za revolucionarno delovanje lahko posreduje le delovanje samo, praksa milijonskih revolucionarnih množic.

Lenin je pisal: »Ne domišljamo si tega, da poznajo Marx in marksisti pot k socializmu v vsej njeni konkretnosti. To je nesmisel. Poznamo le smer te poti in vemo, katere družbene sile peljejo k socializmu, konkretno, praktično pa bo to pokazalo izkustvo milijonov, ko se ti lotijo posla.«

Mi vsi, ki smo tako ali drugače naravnani k Marxovi teoretični osnovi, bomo to pomagalo toliko lažje in pravilneje uporabljali in ga nadalje razvijali, kolikor več bomo o tem izmenjavali mnenja, si nasprotovali ali strinjali ter širili teoretične razprave te ali podobne vrste. Program Zveze komunistov Jugoslavije se končuje s temile besedami: »Nič, kar je ustvarjenega, nam ne sme biti tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo in ne bi odstopilo mesta tistemu, kar je še bolj napredno, še bolj svobodno in človeško!«

Poseben pomen imajo razprave, ki filozofske temelje marksizma, Marxovo kritiko politične ekonomije in njegov nauk o razrednem boju obravnavajo v luči sodobnih izkustev.

3) Poudarili smo že, da se socializem danes razvija kot svetovni zgodovinski proces. Hkrati se v zadnjih desetletjih krepi tudi proces internacionalizacije kapitala in daje sodobnemu kapitalizmu in imperializmu poseben pečat. Vse to objektivno navaja zavestne samostojne subjekte progressa — delavske partije in antiimperialistična narodna gibanja — k temu, da se medsebojno zblizujejo in krepijo medsebojne teoretične komunikacije.

Smisel tako motiviranih teoretičnih komunikacij je predvsem v odkrivanju oblik mednarodnega boja za svobodo delovnega človeka in ljudstva in v možnosti krepitve sil socializma v svetovnih razsežnostih. V analizi teh vprašanj je marksistična teorija doslej zaostajala za zgodovinskimi dogajanjmi.

4) Obstajajo dokajšnje ideološko-politične razlike med gibanji in misleci, ki se danes bore za socializem in proti imperializmu. Žal predolgo ni prišlo do prave razprave med marksisti, med znanstvenimi in teoretičnimi delavci iz komunističnih, socialističnih, socialdemokratskih in drugih progresivnih partij in gibanj. Bilo je precej enostranskih obsodb, izključujočih sodb, etiketiranja, zamolčevanja in omalovaževanja prakse drugih itn.

Trdno smo prepričani, da lahko odkrite teoretične razprave med marksističnimi in vsemi drugimi bojevniki za socializem in družbeni napredek veliko prispevajo k premoščanju raznih predsodkov, k odpravljanju utesnjevanja misli, enostranskosti in podobnega ter pospešijo razvoj vseh oblik enakopravnega sodelovanja med socialističnimi silami.

Neplodnim, nenačelnim političnim konfrontacijam in obtožbam se je treba upreti s prizadevanji, da se uveljavijo široke načelne teoretične razprave o odprtih vprašanjih boja za demokracijo, socializem in družbeni napredek sploh.

III

Jugoslovanska socialistična večnarodna skupnost je sestavni del in odsev socialističnih gibanj v svetu. In povezovanje naše skupnosti z vsemi progresivnimi silami v današnjem svetu, razvijanje njene zmožnosti, da spoznava poti in tokove krepitve socializma itn. — to vprašanje je za obstoj in razvoj Jugoslavije kot socialistične, samoupravne in neuvrščene države življenjskega pomena. V tem so tudi korenine našega internacionalizma, naše solidarnosti s socialističnimi, osvobodilnimi in demokratičnimi silami v svetu — in naše velike zainteresiranosti za vsestransko enakopravno sodelovanje med njimi.

Zato socialistična Jugoslavija ne stremlje k temu, da bi svoje izkustvo vsiljevala drugim. Sposobnost za afirmacijo našega izkustva je odvisna od tega, koliko bomo zmožni, da prodremo v celoto progresivnih gibanj v svetu, v izkustvo drugih gibanj in njihovo teoretično zasnovo in celo v tista izkustva, ki se prebijajo neposredno iz praktičnih bojov in še niso teoretično izoblikovana. Vse te teoretične posplošitve, ki se neprestano preverjajo v družbeni praksi in okoli katerih se odvija neprestan idejni boj, so v bistvu sodobni marksizem v razvoju.

Socialistična Jugoslavija je glede na zgodovinske okoliščine, zaradi svoje večnacionalne narave, razlik v stopnji razvitosti materialnih razmer, v katerih so njeni narodi in narodnosti začeli svoj socialistični razvoj — kot tudi zaradi drugih razlogov — s svojimi protislovji bolj kot mnoge druge dežele pravi svet v malem. Zato so lahko naša izkustva v boju za odpravljanje vsakršne zaostalosti, za krepitev družbenega položaja in vloge delavskih slojev, izkustva v reševanju nacionalnega vprašanja, v boju za socialistično samoupravljanje in še nekatera druga izkustva — zanimiva tudi za nekatere druge dežele in družbene sile, ki gredo po poti socialističnega razvoja.

Sodimo, da je glede tega naša praksa krepitev socialističnega samoupravljanja, nacionalne enakopravnosti in politike neuvrščenosti — in naše znanstveno in teoretično snovanje kot eden izmed notranjih dejavnikov razvoja te prakse, tudi prispevek k spoznavanju bistvenih vprašanj boja za socializem in družbeni napredek nasploh.

Naše razprave o problemih, s katerimi smo se soočali v lastni praksi, rešitve in odgovori na dileme, s katerimi smo se v razvoju srečavali — in s katerimi se srečujejo tudi druga progresivna gibanja, zlasti pa spoznanja, do katerih smo prišli v sedANJI etapi razvoja, nam omogočajo in terjajo, da enakopravno sodelujemo v razčiščevanju vprašanj, kot so: boj za napredek, demokracijo in socializem; za upoštevanje različnih poti v socializem in oblik socialističnega in demokratskega preobražanja; razvoj socialistične demokracije in nacionalnih odnosov; sodobna kriza kapitalizma in strategija socialističnih sil v razvitih deželah; protiimperialistične narodne revolucije kot oblika za uresničevanje družbene preobrazbe in gibanja k socializmu; politika neuvrščenosti kot dejavnik progresivnega spreminjanja mednarodnih odnosov; načela in praksa internacionalizma v sodobnih zgodovinskih razmerah, itn.

Mednarodno tribuno »Socializem v svetu« smo ustanovili zato, da bi se na njej vsako leto zbirali marksisti in sploh progresivni misleci vsega sveta in izmenjavali izkustva in teoretična spoznanja. To je sestavni del politike Zveze komunistov Jugoslavije.

To je doslej že večkrat poudaril tudi tovariš Josip Broz Tito, ki je pred nedavnim dejal tole:

»Objektivni pogoji sodobnega razvoja in specifičnost v posameznih deželah narekujejo tudi iskanje različnih odgovorov na bistvena in praktična vprašanja boja za napredek na notranjem področju in v svetovnih razsežnostih... Ustvarjalna razprava o vsem tem, v kateri pa seveda ne sme biti etiketiranja in napadov, je eden izmed nujnih pogojev za odpravljanje vsega, kar moti razvoj delavskega gibanja in je prispevek k razvoju socialistične misli in prakse.

Jugoslovanski komunisti, ki so se vedno ravnali po tem načelu, so kritično preverjali tako svojo lastno prakso kot izkustvo drugih in tako ustvarjali socialistične samoupravne odnose v svoji deželi.«

Socializem in problemi teorije revolucije

Razpravljaj bom o temi Socializem, marksizem in druge revolucionarne teorije.

Izhajam iz trditve, s katero se lahko, upam, vsi strinjamo — da je v bistvu prav marksizem teorija revolucije, in sicer take revolucije, ki je naravnana k radikalnemu spreminjanju sveta, točneje k spreminjanju razrednega sveta. In dejansko je bila posebnost modernega delavskega gibanja v njegovem boju za socializem prav v tem, da se je — po Marxu — ravnal po že izoblikovani teoriji, se pravi, da so se pogledi na socializem po odkritju temeljnih načel *znanstvenega socializma* spremenili iz utopije v znanost. Pa vendar smo vsi priče — kar dokazuje tudi ta zbor, ki naj te probleme proučuje — številnih kriz in zmed glede vprašanja sodobne teorije revolucije. Po mnenju nekaterih pravzaprav danes ni v krizi delavsko gibanje v svoji dejanski, empirični dimenziji, marveč je v krizi teorija. Francoski teoretik André Gorz že dolgo poudarja, da tisto, kar je v krizi, ni dejansko stanje delavskega gibanja, marveč teorija delavskega gibanja, teorija socialistične revolucije.

Vendar smo kot marksisti in dialektiki dolžni opozoriti, da je teorija vedno na neki način odsev dejanskega stanja stvari, in da je kriza teorije, ki smo ji priča, odsev krize samega gibanja. Vemo tudi to, in pri tem se ni treba posebej zadrževati, da je Lenin že v začetku tega stoletja v spisu *Kaj storiti?* opozoril, da brez revolucionarne teorije ni možno nobeno revolucionarno gibanje.

Ko si zastavljamo vprašanje o teoriji revolucije in o revolucionarni praksi, lahko ugotovimo, da je doživljalo delavsko gibanje kot bistveno revolucionarno gibanje modernega časa v zadnjih petih ali šestih desetletjih, se pravi po okto-brski revoluciji, globoke krize, in da so se te krize med drugim posebej jasno izrazile v premalo povezani in dejanskem stanju prilagojeni teoriji revolucije oziroma strategije prodiranja k socializmu. To se je kazalo na eni strani v dogmatski in v nekem smislu apokaliptični teoriji revolucije, na drugi strani pa tudi v evolucionistično-pozitivistični in oportunistični teoriji revolucije. Prva teorija je bila zasidrana pri mnogih komunističnih partijah, druga pa pri socialdemokratskih strankah. Praktični sadovi obeh koncepcij, vsaj kar zadeva pomembnejše prodore socializma na Zahodu, so bili dokaj skromni. In prav to je pred desetimi leti spodbudilo nekatere pomembne aktiviste in teoretike delavskega gibanja k ugotavljanju, da nista dali niti socialdemokratska niti komunistična struja kot dve najpomembnejši organizirani sili delavskega razreda po okto-brski revoluciji, zlasti kar zadeva zahodne visoke razvite kapitalistične dežele, pomembnejših prispevkov k teoriji revolucije in k dejanski preobrazbi kapitalistične družbe v smeri socializma.

Vendar moramo k temu dodati še en izredno pomemben vidik, ki daje vprašanju ustrezne teorije revolucije še večjo težo in aktualnost. Gre za to, da se je na mednarodnem prizorišču pojavil povsem nov svet, tako imenovani tretji svet, svet nekdanjih kolonialnih in polkolonialnih dežel, svet pred kratkim osvobojenih dežel, ki so s tem, da so se otresle kolonializma in izbojevale nacionalno emancipacijo, postavljene hkrati pred nalogo, kako napredovati h globljim *družbenim* ali neredko celo k socialističnim preobrazbam.

Kot je dejal že govornik pred menoj, tovariš Pribičević, je eno izmed osrednjih spornih vprašanj med marksizmom kot teorijo revolucije in drugimi revolucionarnimi ideologijami prav vprašanje množičnega zgodovinskega revolucionarnega subjekta. Nobenega dvoma ni, da je v klasični marksistični teoriji kot tudi v leninistični teoriji problem masovnega revolucionarnega subjekta vsestransko obdelan.

Vendar pa prihaja glede na globoke spremembe v sodobnem kapitalizmu ter glede na prisotnost na novo osvobojenih dežel, ki postajajo resnični subjekti moderne zgodovine, problem množičnega revolucionarnega subjekta vedno bolj v ospredje. Prav v tem kontekstu se pojavljajo številne koncepcije, mnoge teorije revolucionarne preobrazbe; v skopih obrisih bom nekatere od teh navedel.

Bom zelo kratek. Če se izrazim nekoliko shematično, bi lahko fenomenologijo teh teorij predstavil takole.

V prvi vrsti je v mednarodnih razsežnostih še vedno močno zasidrana teorija revolucije, ki bi jo lahko imenovali *dogmatsko-stalinistična*.

Povsem na kratko bi opozoril na tisto, kar sicer vsi vedo; vendar je treba ob takih priložnostih spet ponoviti nekatere stvari prav zaradi tega, ker so ta dogmatska pojmovanja še vedno močno zakoreninjena. To, kar je še posebej značilno za to teorijo, je predvsem napačen nauk o diktaturi proletariata, nauk, ki diktaturo proletariata reducira na diktaturo partije, to pa konec koncev na diktaturo aparata partije in na diktaturo vodilne skupine v partiji ali v gibanju.

Drugo, kar je značilno za to dogmatsko koncepcijo, je nauk o funkciji in prihodnosti države. Sodobno delavsko in posebej komunistično gibanje — kot je na primer jugoslovansko — je skušalo dognati, v katerem oziru je tako dogmatsko pojmovanje o državi, po katerem naj bi ta, preden bi začela odmirati, do maksimuma razvijala svojo moč, neustrezno duhu marksističnega nauka.

Tretji element te dogmatske koncepcije, ki je še vedno prisoten in dejaven, je nestvarno, togo, se pravi dogmatsko obravnavanje zaveznikov delavskega razreda v boju za socializem.

Četrty moment te dogmatske koncepcije je napačno pojmovanje odnosa med partijo in razredom (kar se posebej izraža v opredeljevanju diktature proletariata), iz katerega izhaja vrsta drugih napačnih sodb, ki bi morale postati (in so že) predmet temeljite marksistične kritike.

Druga teorija revolucije, ki se nam ponuja in s katero se marksizem danes srečuje, je *teorija tako imenovane nove leve*. Njena bistvena lastnost je ta, da je eklektična, da je mešanica nekaterih maoističnih, stalinističnih, gevarističnih in tem podobnih tez. Ta teorija glede strateških vprašanj, glede vprašanj opredelitve masovnega zgodovinskega revolucionarnega subjekta postavlja v dvom revolucionarno funkcijo delavskega razreda. Na to teorijo se

navezujejo tudi nekatera pojmovanja, ki jih je izoblikovala in zagovarjala znana filozofsko-sociološka šola — tako imenovana frankfurtska šola; njeni nazori so najpopolneje izraženi v tezah Herberta Marcusea. Ta teorija je interesantna predvsem zaradi tega, ker odraža globoko krizo meščanskega sveta, hkrati pa tudi zato, ker opozarja na napačno, dogmatsko-stalinistično pojmovanje »preseganja« tega meščanskega sveta, ki naj bi bilo — kot trdi omenjena teorija — v socializmu koncipirano kot linearna rast proizvodjalnih sredstev, ne pa predvsem kot revolucija v družbenih odnosih; samó linearno naraščanje proizvodjalnih sil ne more samo na sebi nikoli pripeljati do socializma.

Tej teoriji so zelo blizu pojmovanja, ki sta jih zlasti glede problematike revolucionarnega subjekta razčlenjevala v svojem delu »*Monopolni kapital*« Baran in Sweezy; ta dva sta, kot je znano, postavila v dvom celo vrsto osnovnih kategorij Marxovega ekonomskega nauka in v zvezi s tem tudi nauk o proletarskem razredu, o razrednem boju itn.; ta avtorja sodita, da sodobni industrijski proletariati, zlasti pa ameriški, ni več revolucionaren; da se je »vključil« v sistem, da ni več najbolj ogrožen in da potemtakem tudi ne more biti več revolucionarna sila.

Tretja teorija, ki bi jo kazalo omeniti, je teorija, ki bi jo lahko imenovali teorija svojevrstnega *revolucionarnega spontanizma*. Ta se navezuje na stare razprave in spore, ki jih je sprožila v delavskem gibanju v zvezi z Leninovo in boljševiško teorijo partije in revolucije Roza Luxemburg in o katerih je veliko in poglobljeno pisal tudi prisotni tovariš Basso. Ta koncepcija skuša v bistvu zblížati spontanost in organizacijo, pri čemer pa se kljub temu opredeljuje za tako imenovano izvirno revolucionarno samodejavnost delavskega razreda; v tem smislu postavlja v dvom upravičenost trdno centraliziranega revolucionarnega instrumenta delavskega razreda, se pravi trdne politične organizacije oziroma politične partije.

Četrta teorija, ki jo je treba omeniti, in katere se je dotaknil že tovariš Pribičević, je teorija, ki je nastala v nekdanjih kolonialnih deželah; to teorijo je morda najbolj celostno predstavil Franz Fanon. Fanon izhaja iz trditve, da se evropska kapitalistična zgodovina hkrati z nastankom industrijskega proletariata, ki je našel svojega teoretika v Marxu, ne more nikoli ponoviti v neevropskih, zlasti pa ne v nekdanjih kolonialnih deželah. Te dežele se razvijajo povsem drugače. Fanon je šel še dalje in je dokazoval, da je Marxova koncepcija revolucionarnega historičnega subjekta izvedena iz hegeljanske dialektike gospodarja-sužnja itn., da takega subjekta v nekdanjih kolonialnih deželah ni in da je zato potrebno iskati drugačne protagoniste revolucije. Fanon jih vidi v oropanih, izkoreninjenih, ponižanih, prezrtih, brezpravnih kmečkih množicah.

Spori okoli tega, kdo je in kdo bi lahko bil subjekt revolucije v deželah tako imenovanega tretjega sveta, še danes trajajo. Vendar lahko kljub temu ugotovimo, da nas nekatera izkustva navajajo k sodbi, da je v teh deželah edini subjekt *socialistične revolucije* — če že ne kot dejanska množična sila, pa vsaj kot idejna avantgarda, kot nosilec tako imenovane usmerjevalne ideje, — lahko samo moderni proletariati.

Kočno naj omenim še *peto teorijo*, ki hoče postati marksistična teorija revolucije, *prilagojena novim, bistveno drugačnim razmeram*. Gre za teorijo, ki se pojavlja in utemeljuje v visoko razvitih kapitalističnih deželah Zahoda, in kateri so dali, po mojem mnenju, najtehtnejše prispevke italijanski komu-

nisti. V zadnjem času jim sledijo tudi francoski komunisti. To je v bistvu koncepcija temeljitih strukturalnih sprememb; opira pa se na Marxova stališča, na primer na teze iz *Uvoda h Kritiki politične ekonomije* in iz *Kapitala*, navezuje pa se tudi na nekatera izredno ostroumna zapažanja Antonija Gramscija, katera je zabeležil v fašističnem zaporu, in v katerih opozarja, v katerih pogledih bodo morala revolucija na Zahodu ubirati drugačna pota, kot pa jih je ubrala prva socialistična revolucija v Sovjetski zvezi.

Skratka, ugotovimo lahko, da obstaja cela vrsta nasprotnih mnenj glede oblikovanja moderne in sedanjim razmeram ustrezne teorije revolucije. V tej luči vidim tudi izredno pomembnost tega sestanka, na katerem bi kazalo proučiti in oceniti nekatere elemente, ki so pomembni za to koherentno in sedanjemu stanju ustrezno marksistično teorijo revolucije, za katero smo po mojem prepričanju vsi zainteresirani.

Končno bi rad povedal še tole: sodim, da bi morala neka možna, dejanskemu stanju prilagojena teorija revolucije po mojem mnenju poleg drugega upoštevati tudi tole:

Prvič, da bi bilo nujno — v luči najnovejših sporov in polemik — ponovno definirati, in to v pravem pomenu besede, nauk o diktaturi proletariata. To je toliko bolj aktualno tudi glede na nekatere definicije, ki smo jih tukaj poslušali, na primer tovariša Volkova, ki kažejo, da so v razlagi diktature proletariata v veljavi še vedno teze, ki so bliže obdobju, ki ga je delavsko gibanje obsodilo kot pa zahtevam in potrebam novega časa.

Dalje — eden izmed bistvenih elementov te nove teorije revolucije je vsekakor tudi kritična marksistična analiza teorije o državi. Kot je znano, obstajajo tudi v socialističnih državah težnje k etatizaciji; ponekod ugotavljajo, da je pot v socializem in komunizem prek trdno organizirane države najboljša in najbolj pravilna pot.

Naslednji element v obravnavanju omenjene teorije revolucije je tudi pravilno opredeljen odnos med razredom in partijo. To pa pomeni, da je treba z novih izhodišč ovrednotiti koncepcijo proletarske partije danes, kar je posebej važno za dežele visoko razvitega kapitalizma. Neposredno s tem je povezano tudi vprašanje opredelitve množičnega revolucionarnega subjekta in zavezništva z drugimi, tako imenovanimi potencialno revolucionarnimi sloji, zlasti s tehnično inteligenco itn.

Ker se mi za razpravo odmerjeni čas izteka, bi rad povedal nekaj besed o tem, v kakšnem smislu so lahko socialistične dežele soudeležene v izoblikovanju te zadnje, dejanskemu stanju prilagojene teorije revolucije na Zahodu. To vlogo lahko najbolj opravljajo, če v svojem okolju delujejo tako, da bodo v praksi dosledno uresničile tista načela, ki izhajajo iz marksističnega nauka; to med drugim pomeni, da načelo o neločljivosti demokracije in socializma ne le priznavajo, ampak da se zanj tudi bore. Tistim tovarišem z Zahoda, ki delujejo in se bore v razmerah visoko razvitega kapitalizma, je prav taka socialistična praksa lahko največja opora pri ustvarjanju moderne, dejanskemu stanju prilagojene teorije revolucije — in seveda tudi opora za njeno uresničevanje.

Dileme in razvoj blagovne proizvodnje v socializmu*

Znano je, da je bil predmet Marxove znanstvene analize kapitalistični način proizvodnje in proizvodni odnosi, ki tej proizvodnji ustrezajo; če upoštevamo Marksovo in Engelsovo metodo dela, nista mogla ničesar zanesljivega povedati o novem načinu proizvodnje, ki v njunem času v praksi še sploh ni začel nastajati. Prav zaradi tega nista niti pomišljala, da bi o novem načinu proizvodnje karkoli podrobnejšega zapisala, ker bi s tem tvegala, da bi ravnala kot utopisti, ki sta jih ostro kritizirala. Vendar kljub temu v nekaterih delih naletimo tudi na nekatere njune opombe o tem načinu proizvodnje. Za tómo, ki je predmet tega razmišljanja, so pomembne njune pripombe glede odnosa med blagovno proizvodnjo in socializmom. Marx je najprej v svoji skici (*Grundrisse*) kritike politične ekonomije (1858) o tem zapisal: »Nič ni bolj zgrešeno in nesmiselno, kot to, da bi bilo možno na podlagi menjalne vrednosti in denarja predpostavljati nadzor združenih proizvajalcev nad njihovim celotnim proizvodom.«¹ To isto misel je Marx v nekoliko popolnejši obliki pozneje (1875) izrazil takole: »V družbi, ki temelji na načelih vzajemništva, ki temelji na skupni lastnini sredstev za proizvodnjo, proizvajalci ne zamenjujejo svojih proizvodov, pa tudi delo, ki je bilo vloženo v te proizvode, se ne pojavlja kot vrednost teh proizvodov, kot neka materialna lastnost, ki jo posedujejo, kajti zdaj, v nasprotju s tistim, kar imajo v kapitalistični družbi, postanejo individualna dela ne posredno, marveč neposredno sestavni deli celotnega dela.«² Engels v nekem delu ugotavlja³ isto, v drugem pa piše tudi tole: »S prevzemom sredstev za proizvodnjo v družbeno lastnino je odpravljena blagovna proizvodnja, s tem pa tudi oblast proizvoda nad proizvajalci.«⁴ Zdi se, da je tudi Lenin pred oktobrsko revolucijo zastopal podobne ideje, ker sta v nekem njegovem delu, objavljenem leta 1908, tudi tile ugotovitvi: »Kar

* Ta tekst je del rokopisa za knjigo »Ekonomska teorija socialistične samoupravne družbe,« ki bo izšla v letu 1977.

¹ Obširnejši tekst, iz katerega je vzet ta navedek, se glasi: »Že sama možnost, da se proizvod ali dejavnost individua spremení v obliko menjalne vrednosti, v denar, in da ti šele v tej stvarni obliki dobijo in dokažejo svojo družbeno moč, dokazuje dvoje: 1) da individui proizvajajo že samo za družbo in v družbi; 2) da njihova proizvodnja ni neposredno družbena, ni proizvod združenja, ki deli delo med svoje člane. Individui se podreajo družbeni proizvodnji, ki kot nekakšna zla usoda eksistira zunaj njih; toda družbena proizvodnja ni podrejen individuum, ki bi jo lahko uporabljali kot svojo skupno moč. Ni torej nič bolj napačnega in nesmiselnega kot to, da bi na podlagi menjalne vrednosti, denarja, predpostavljali kontrolo združenih individuov nad njihovo celotno proizvodnjo, kot se je to zgodilo z zgoraj omenjeno banko, ki izdaja bone na uro.« Navedeno po knjigi: Karl Marx, *Temelji svobode* (izbor tekstov), »Naprijed«, Zagreb, 1974, str. 55—56.

² Karl Marks, *Kritika Gotskega programa*, »Kultura«, Beograd, 1948, str. 22 (podčrtal — M. K.).

³ Glej: F. Engels, *Anti-Dühring*, »Naprijed«, Zagreb, 1946, str. 326.

⁴ F. Engels, *Razvitak socializma od utopije do nauke*, »Kultura«, Beograd, 1947, str. 79 (podčrtal — M. K.).

zadeva socializem, je znano, da odpravlja blagovno proizvodnjo.« In: »Tam, kjer se ohrani menjava, tam o socializmu sploh ne kaže niti govoriti.«⁵

Zdi se, da med marksisti doslej ni dilem o tem, da v višji fazi razvitosti komunistične družbe, se pravi v komunistični družbi, ki ne bo nastala »na podedovani«, marveč »na lastni« osnovi, ne bo blagovne proizvodnje, oziroma da ta komunistični način proizvodnje ne bo imel narave blagovnega gospodarstva, v katerem bi bila blagovna menjava bistvena sestavina gospodarskega sistema. Spori pa so nastajali in še nastajajo okoli tega, ali v naši fazi komunistične družbe — se pravi v fazi, ki ne nastaja »na lastni«, marveč »na podedovani« osnovi in ki ji običajno pravimo socializem — mora ali ne mora biti blagovna proizvodnja, oziroma — ali način proizvodnje v tej fazi komunizma mora ali ne mora imeti naravo blagovnega gospodarstva oziroma ali mora vsebovati blagovno menjavo kot bistveno komponento gospodarskega sistema ali ne. V zvezi s tem so tekale med marksisti razprave, ali so klasiki marksizma, ko so na navedenih in drugih mestih v svojih delih izražali misel o nezdružljivosti blagovne proizvodnje in blagovne menjave z novim načinom proizvodnje, ki bo nastal po kapitalizmu, mislili na nižjo ali na višjo fazo razvoja te komunistične družbe.⁶

Toda ne glede na izid teh razprav, ki potekajo tudi danes, ni mogoče spodbijati dejstva, da so navedene in druge pripombe klasikov marksizma o nezdružljivosti blagovne menjave in blagovne proizvodnje z novim načinom proizvodnje na neki način vplivale tudi na usmeritev komunistov pri snovanju tega novega načina proizvodnje v praksi — najprej v ZSSR, potem pa še v drugih deželah. Lep primer za to je obdobje tako imenovanega vojnega komunizma v ZSSR (1918—1921), ki je bil poskus, da se neposredno po prevzemu oblasti in likvidaciji kapitalistične zasebne lastnine na sredstvih za proizvodnjo v praksi ustvari zamisel o socialističnem sistemu kot sistemu neblagovnega gospodarstva. Ni dvoma o tem, da so na nastajanje takega sistema delno vplivali tudi zunanji dejavniki, se pravi vojaška intervencija imperialističnih sil proti mladi sovjetski republiki. Da pa to niso bili glavni razlogi, izpričuje Lenin sam; ko govori o vojnem komunizmu, med drugim pravi: »Računali smo — ali natančneje povedano, domnevali smo brez trdnih računov — da bomo z neposrednimi ukazi proletarske države lahko organizirali državno proizvodnjo in državno delitev proizvodov komunistično — v deželi malega kmetijstva. Življenje je pokazalo na našo napako.«⁷ Ko je Lenin to uvidel, je bil sam pobudnik za prehod v novo etapo razvoja sovjetskega gospodarskega sistema, ki jo poznamo kot *ново ekonomsko politiko* (NEP); zanjo je značilno to, da je bila naravnana k vzpostavljanju in nadaljnjemu širjenju blagovno-denarnih zvez in odnosov — ne le med zasebnim in socialističnim sektorjem, marveč tudi v okviru vsakega sektorja posebej.

Po Leninovi smrti (1924) do začetka tridesetih let so potekale v ZSSR živahne razprave o smereh prihodnjega razvoja sovjetskega gospodarskega si-

⁵ V. Lenin, *Agrarni vopros v Rosiki koncu XIX veka*, Sočinenia, izd. IV. Moskva, 1947, tom 15, str. 115 in 116.

⁶ Podrobneje o tem glej v tehle delih: Mito Hadži Vasilev, *Pravo svojine robne proizvodnje i oblici prisvajanja*, »Socijalizam«, Beograd št. 11/1965; Dr. Aleksander Vacić, *Uzroci robne proizvodnje u socijalizmu*, »Naučna knjiga«, Beograd, 1966; D. V. Valovoi in G. E. Lapšina, *Socijalizam i tovarnie otnosenija*, Izdatel'stvo »Ekonomika«, Moskva, 1972.

⁷ V. I. Lenin, *Izbrana dela*, »Kultura«, Beograd, 1960, tom 14, str. 395.

stema. Čeprav celotno gradivo teh razprav še vedno ni dostopno javnosti, lahko rečemo, da so v njih prevladovali nazori o medsebojni povezanosti dveh vprašanj, se pravi o nujnosti vseobsegajočega planiranja gospodarskega razvoja in hitrejše kolektivizacije kmetijske proizvodnje. Verjetno je na podlagi tega prišlo tudi do prvega petletnega načrta razvoja ZSSR (1929) in do izredno široke kolektivizacije v kmetijstvu (1929—1933). Lahko bi tudi rekli, da je med potekom kolektivizacije in prvim petletnim planom nastopil tudi trenutek, ko se je bilo treba odločiti glede proizvodnih odnosov, ki jih bodo v ZSSR v prihodnje razvijali; tedaj so namreč sprejeli generalno usmeritev *h trajni krepitvi državne lastnine materialnih pogojev proizvodnje in k tem povezanemu centraliziranemu upravljanju sovjetskega gospodarstva*. Taka generalna usmeritev se v ZSSR v bistvu ni spremenila vse do danšnjih dni.

Zaradi različnih zgodovinskih okoliščin se je, kot je znano, socialistična preobrazba v vrsti drugih dežel začela kasneje kot v ZSSR — in sicer šele po določenem obdobju konsolidacije takih proizvodnih odnosov v sovjetski gospodarski praksi. Na drugi strani je to dejstvo vplivalo tudi na to, da se je v vseh teh deželah začel proces nastajanja socialističnega gospodarskega sistema po vzorcu sovjetskega ekonomskega sistema. Glede tega ni bila izjema niti Jugoslavija — vse do odkritega spopada s Stalinom in Informbirojem (1948). Toda tako v ZSSR kot v vseh drugih socialističnih deželah so bile v vsem preteklem obdobju — in tudi danes — prisotne v večji ali manjši meri tudi blagovno-denarne zveze in odnosi, in to ne le v zasebnem sektorju in v njegovih odnosih s socialističnim sektorjem, marveč tudi v samem socialističnem sektorju gospodarstva. Te okoliščine nihče ne zanikuje, kakor tudi ne more zanikati, da so takó sovjetsko gospodarstvo kot gospodarstva drugih socialističnih dežel blagovne narave — ne glede na to, da v vseh teh deželah poudarjajo in govorijo o planski naravi gospodarstev kot nasprotju blagovne proizvodnje. Torej ne glede na dejanske razloge, zaradi katerih obstaja v posameznih izmed teh dežel več ali manj prvin teh blagovno-denarnih zvez in odnosov, in tudi ne glede na to, kako v posameznih deželah razlagajo njihovo vlogo, naravo, smisel in bistvo,⁸ niti pri enem samem ekonomskem sistemu zdajšnjih socialističnih dežel ne more govoriti kot o sistemu neblagovnega, marveč samo o sistemu blagovnega gospodarstva. Pri tem moramo upoštevati zlasti tole. Blagovna narava gospodarstev teh socialističnih dežel (o Jugoslaviji bomo govorili posebej) je neposredno odvisna od temeljnih odnosov proizvodnje v teh deželah, se pravi od državne lastnine materialnih pogojev proizvodnje in centraliziranega upravljanja z gospodarstvom. Blagovno-denarne zveze in odnosi v teh deželah so se namreč razvijali in se bodo razvijali do tiste meje, ki jo dopuščajo proizvodni odnosi, ki temeljijo na državni lastnini in centraliziranem upravljanju gospodarstva. To sicer ni nič nenavadnega, niti ni izjema v primerjavi s poprejšnjimi sistemi blagovnega gospodarstva (enostavnega blagovnega in kapitalističnega blagovnega gospodarstva), ker so bili tudi v njih blagovno-denarne zveze in odnosi vedno podrejeni temeljnim proizvodnim odnosom, ki so bili v teh sistemih blagovnega gospodarstva prevladujoči.

⁸ Več o tem glej v tehle delih: dr. Miloš Samardžija, *Problemi robne proizvodnje u privrednoj praksi i ekonomskoj nauci u Sovjetskom savezu*, »Socijalizam« št. 2/1961 in dr. Aleksandar Vacić, *Uzroci robne proizvodnje u socijalizmu*, »Naučna knjiga«, Beograd, 1966.

Na poseben način to potrjuje tudi nastajanje samoupravnih proizvodnih odnosov v Jugoslaviji in nadaljnja afirmacija blagovne narave njenega gospodarstva. Usmeritev k temu, *da se državna lastnina materialnih pogojev proizvodnje preobrazi v družbeno lastnino* (oziroma, da se odpravi vsak lastninski monopol na te pogoje) ter *da se centralizirano upravljanje gospodarstva nadomesti z samoupravljanjem delovnih ljudi*, je nujno vodilo k še močnejšemu razmahu blagovno-denarnih vezi in odnosov v jugoslovanskem gospodarstvu in k vse popolnejši afirmaciji blagovne narave jugoslovanskega gospodarskega sistema. Kajti vsak korak v smeri zvečevanja možnosti, da delovni kolektivi, najprej delovne organizacije (podjetja) in potem temeljne organizacije združenega dela dejansko odločajo o vprašanih enostavne in razširjene reprodukcije organizacij, ki jih upravljajo, je nujno peljal k temu, da se kolektivi vse bolj uveljavljajo tudi kot proizvajalci določenih uporabnih vrednosti, ki se v blagovni menjavi morajo potrjevati kot vrednosti, oziroma je peljal k temu, da se te organizacije uveljavljajo kot blagovni proizvajalci. To je torej povzročilo širjenje blagovno-denarnih zvez in odnosov v socialističnem sektorju jugoslovanskega gospodarstva in neizogibno vodilo k popolnejši afirmaciji blagovne narave jugoslovanskega gospodarskega sistema. Potemtakem je tudi v tem primeru razvoj blagovno-denarnih zvez in odnosov v neposredni odvisnosti od (samoupravnih) proizvodnih odnosov, ki v jugoslovanskem gospodarstvu nastajajo — in se bodo tudi v prihodnje razvijali v obsegu in mejah, ki jih samoupravni proizvodni odnosi dopuščajo.

Ce upoštevamo to, kar smo doslej povedali, postaja mnogo bolj očitno, zakaj je povsem neadekvatno (oziroma ni znanstveno), kadar v primerjanju jugoslovanskega gospodarskega sistema z gospodarskimi sistemi drugih socialističnih dežel postavljajo v ospredje razlike v stopnji razvitosti blagovno-denarnih odnosov — ter zato prvega, zaradi višje stopnje razvitosti teh odnosov, označujejo z nekakšnim tržnim socializmom.⁹ Povedali smo že, zakaj ne samo pri jugoslovanskem, marveč tudi pri nobenem drugem gospodarskem oziroma ekonomskem sistemu socialističnih dežel ne moremo govoriti kot o neblagovnem sistemu, marveč samo kot o sistemu blagovnega gospodarstva, ter da zato tudi resničnih razlik med njimi ni mogoče iskati na tem področju. Resnična razlika med jugoslovanskim gospodarskim sistemom ter gospodarskimi sistemi drugih socialističnih dežel izhaja iz razlik v temeljnih proizvodnih odnosih, se pravi iz razlik, ki so povezane z družbeno lastnino in samoupravljanjem delovnih ljudi na eni strani ter z državno lastnino in centraliziranim vodenjem gospodarstva na drugi strani. Samo iz teh razlik v temeljih proizvodnih odnosih izvirajo tudi razlike v stopnji oziroma v obsegu razvitosti blagovno-denarnih odnosov med njimi.

Vendar pa je naravnost k razvijanju samoupravljanja v jugoslovanskem gospodarstvu ter hkrati s tem k močnejšemu razvijanju blagovno-denarnih zvez in odnosov ter k nadaljnjemu uveljavljanju blagovne narave jugoslovanskega gospodarskega sistema v preteklem obdobju povzročala tudi resne probleme in težave. Glede tega resolucija desetega kongresa ZKJ »Boj za nadaljnjo graditev socialističnega samoupravljanja in naloge Zveze komunistov Jugoslavije« ugotavlja tole:

⁹ Kot primer glej knjigo: *Kurs političeskoj ekonomii*, tom II, (v redakciji N. A. Cagulova), Izdatel'stvo »Ekonomika«, Moskva 1974, str. 284—289.

Protisamoupravne in protisocialistične sile so našle oporo v ostankih starih razrednih odnosov, v odtujenosti velikega dela sredstev družbene reprodukcije od neposrednih proizvajalcev, v tendencah krepitve ekonomske in finančne pomoči odtujenih upravljalških, tehnokratskih in birokratskih središč, v pojavih karierizma, liderstva in grupaškega boja za oblast. Nasprotovanje birokratskih in tehnokratskih sil se je izražalo v poskusih, da se v produkcijskih odnosih ohranijo ali obnovijo ostanki stare družbe v obliki reproduciranja in razširjanja kapitalskega odnosa, širjenja malolastniškega, skupinskolastniškega in tehnokratskega vedenja, v tendencah privatizacije družbene lastnine in v prodoru buržoazne ideologije, v birokratsko-etatističnem odtujevanju pogojev, sredstev in plodov dela delavcev in v prodoru birokratsko-etatistične ideologije.¹⁰

O takih pojavih, ki so v dobršni meri neposredno povezani s širjenjem blagovno-denarnih odnosov v jugoslovanskem gospodarstvu, je govor tudi v Platformi za pripravo stališč in sklepov desetega kongresa ZKJ. V njej piše:

»Pri nas je zlasti do izoblikovanja ustavnih amandmajev prevladoval fetišizem trga. Ta naj bi bil ‚svoboden‘, osamosvojen državnega skrbništva in vseobsegajoč. S tem bi avtomatično ali domala avtomatično trg reševal vse probleme. Pri tem pa so pozabljali na to, da mora trg odsevat družbene odnose v proizvodnji. Avtorjem se je zdelo, da te odnose ustvarja trg. In za tako ‚svobodno‘ ustvarjanje družbenih odnosov so se potegovali mnogi ... Zahteva ... po svobodnem trgu prihaja od tistih, ki si prizadevajo, da bi se odnosi spremenili v korist ‚kapitala‘, se pravi v korist odtujenih družbenih sredstev.«

»Pogosto je šlo pri zahtevi po ‚modernem‘ in ‚razvitem‘ trgu v bistvu za uvažanje trga delovne sile in ‚trga kapitala‘ oziroma za nekritično prenašanje kategorij kapitalistične družbe v naše razmere. Niti prva niti druga zahteva nista v skladu s tem, kar je zarisano v Programu ZKJ kot naloga te etape.«

»Zahteva po trgu delovne sile obravnava ‚delovno silo‘ kot ‚dejavnika proizvodnje‘, tj. ‚enakopravno‘, na isti ravni s kapitalom (in zemljiščem), vendar jo podreja ekspanziji ali upadanju ‚kapitala‘ oziroma planu kot njegovemu privesku. Ta ‚delovna sila‘ je postala iz ‚dejavnika proizvodnje‘ že v tolikšni meri subjekt proizvodnje oziroma nosilec temeljnega produkcijskega odnosa, da je ni mogoče več potisniti na staro mesto. Zahteva, da se družbena sredstva uporabljajo v skladu z njenimi potrebami, ne pa da njo uporablja kot bi zahtevala sredstva.«

»Zahteva po ‚trgu kapitala‘ je ‚realnejša‘, se pravi da ni povsem možna zaradi ostankov kapitalističnega načina proizvodnje, vendar pa je kljub temu neuresničljiva brez velikega koraka nazaj v temeljnih produkcijskih odnosih. Omogočila bi samo igro znotraj delitve že odtujenega presežka dela, s tem pa morda nekoliko večje možnosti eksploatacije. Vsekakor omogoča tak trg utrjevanje odtujenosti presežnega dela. V sedanjih razmerah so seveda možne nekatere oblike trga finančnih sredstev, oziroma združevanja sredstev kot dopolnilnih oblik združevanja dela in sredstev, vendar z določenimi pogoji, ki zagotavljajo, da se s tem ne narušijo samoupravni socialistični produkcijski odnosi ...«

¹⁰ Navedeno (podčrtal — M.K.) po knjigi: *Deseti kongres SKJ, Dokumenti*, Izdavaški center »Komuniste, Beograd, Beograd, 1975, str. 198.

»Nesprejemljivo je, da bi imeli pri nas delnice in podobne dividendne papirje, ker bi to bilo razvijanje delničarstva, skupinskolastniških odnosov, prilaščanje dohodka brez dela, razkrajanje družbenega lastništva in samoupravnih odnosov« (str. 75 in 76).

»Razvoj samoupravnih produkcijskih odnosov ter preseganje tehnokratskih in birokratskih pojavov v družbeno-ekonomskih odnosih ter ostankov stare družbe ustvarja podlago za postopno preseganje kategorij, kot so 'dobiček', 'cena dela' itn., kot tudi ostankov preteklosti — ter afirmacijo načela dohodka kot novega družbeno-ekonomskega odnosa« (str. 51—52).¹¹

Taki pojavi, da se v razvoj samoupravnih proizvodnih odnosov in v širjenje blagovno-denarnih odnosov, ki jih proizvodni odnosi terjajo, interpolirajo zahteve, stvarna praksa in ekonomske kategorije kapitalistične blagovne proizvodnje (kot so trg delovne sile in kapital, 'cena dela', profit oziroma dobiček, delnice itn.), so neposredno povezani z dejansko prisotnostjo močnih elementov starih odnosov v obstoječi celoti proizvodnih odnosov v Jugoslaviji oziroma v obstoječem jugoslovanskem gospodarskem sistemu. Povezane so namreč z očitno prisotnostjo ostankov tehnokratske in birokratske prakse upravljanja podjetij in gospodarstva — kar je v navedeni resoluciji posebej poudarjeno. Birokratska, zlasti pa tehnokratska praksa neizogibno vodi k temu, da se v razmerah blagovne proizvodnje ti upravljalci v odnosih znotraj podjetja, se pravi do delavcev, in v odnosu med podjetji, vedejo skoraj tako kot industrijski kapitalisti; težijo namreč k oplajanju kapitala kot temeljnemu cilju oziroma motivu proizvodnje. To razkriva tudi vzroke, zakaj tehnokratsko-birokratske sile zavirajo nadaljnjo afirmacijo družbene lastnine (kot nelastnine) in samoupravljanje delavcev v jugoslovanskih razmerah, zakaj prihaja do privatizacije družbene lastnine, do njenega spreminjanja v skupinsko lastnino ali pa do reafirmacije državne lastnine: *kajti samo če obstaja katera izmed teh oblik lastniškega monopola, je možno vsiliti oplajanje kapitala kot dominantni motiv proizvodnje.*

Dosedanje izkušnje so pokazale, da je najbolj uspešna oblika boja proti ostankom te tehnokratsko-birokratske upravljalvske prakse samo nadaljnji razvoj samoupravne prakse delavcev v gospodarstvu in v družbi. Zato je povsem gotovo, da se bodo le s pospeševanjem te prakse razvijale take blagovno-denarne zveze in odnosi, kakršne bo terjala samoupravna praksa delavcev oziroma samoupravni proizvodni odnosi, in le tako bo moč hkrati odpravljati proizvodne odnose in ekonomske kategorije kapitalistične blagovne proizvodnje, ki so zdaj v jugoslovanskem gospodarskem sistemu prisotne. Ena izmed nalog prve knjige *Ekonomске teorije socialistične samoupravne družbe* je prav v tem, da identificira in politično-ekonomsko analizira te blagovno-denarne zveze in odnose, ki jih določajo ti na novo nastajajoči samoupravni proizvodni odnosi — ter da na podlagi te analize izdela sklepe, ki bodo prispevali k boljšemu spreminjanju jugoslovanskega gospodarskega sistema v tej smeri.

¹¹Navedeno (podčrtal — M. K.) po knjigi: *Platforma za pripravo stavova i odluka Desetog kongresa SKJ*, Izdavački center »Komuniste«, Beograd, 1973.

Ideologija protikolonialistične revolucije

Morda je še prezgodaj podati končno in celovito sodbo o ideologiji protikolonialistične revolucije. Proces dekolonizacije namreč še ni končan. Ni končan ne le v smislu, da velik del koloniziranega sveta še čaka na vsaj formalno politično neodvisnost. Proces dekolonizacije se zapleta tudi zaradi preostanka neokolonialističnih spon in zaradi težav pri notranji konsolidaciji novonastalih držav, ki so se izoblikovale na ruševinah kolonialnih sistemov. Dekolonizacija ne more biti dokončna, dokler se tudi mednarodni položaj teh držav ne bo dejansko uveljavil v smislu zahtev gibanja neuvrščenih, ki zahteva predvsem enakopravnost v raznih »mednarodnih sistemih«. Kljub temu pa je v nekem smislu že možen poskus strniti temeljne miselne tokove, ki so predstavljali ideologijo dekolonizacije. To bomo tu poskusili storiti.

Miselni tokovi, ki so se strnili v protikolonializem, so seveda dokaj raznoteri. Prav tako je obstajala in obstaja razlika med posameznimi deli nekdanj koloniziranega sveta in celo med različnimi državami, ki so nastale na ruševinah kolonialnega sistema. Vseh teh misli, idej, doktrin, tokov in dejanske prakse ni mogoče zajeti v kratkem članku, zato moramo privoliti v nekako poenostavitev. Le-ta bi nas privedla predvsem do tega, da poudarimo dva temelja »zbira« idej, ki so izoblikovale ideologijo protikolonialistične revolucije: prvi izhaja iz *nacionalizma*, drugi iz *marksizma*. Mislimo na nacionalizem seveda v nekem posebnem smislu in ideološkem obratu, ki se močno razločuje od evropske zgodovinske izkušnje. Predvsem seveda zaradi svoje izrazite defenzivne narave, pa tudi zaradi svoje posebne vsebine. Ko pravimo marksizem, pa mislimo ne le na marksistično interpretacijo sodobnega sveta, njegovih nasprotij in dialektičnih razsežij in iz tega izvedenih domnev o položaju koloniziranih in kolonializma v svetovni zgodovini. Gre tudi za aplikacijo številnih elementov delujočega marksizma, torej prakse, ki je doživela tako ali drugačno potrdilo v delovanju marksistično usmerjenih gibanj in držav.

Tako je mogoče postaviti izhodišča za proučevanje ne le ideologije protikolonialistične revolucije, ampak tudi uokviriti številna sodobna ideološka gibanja v že formalno dekoloniziranih državah. To je še posebna spodbuda za našo analizo.

Izhodiščna točka v graditvi držav postkolonialnega tipa je bila dokaj specifična zvrst nacionalizma. Ne le ko je šlo za narodnoosvobodilna gibanja, ampak tudi v primerih relativno mirnega prehoda iz kolonialnega v postkolonialni status, oziroma ko so si številne nove države na sorazmerno miren način priborile politično neodvisnost.

Ko skušamo konceptualizirati nacionalizem koloniziranih, naletimo na mnoge težave. Tega nacionalizma nikakor ni mogoče obrazložiti podobno kot nacionalizem, ki je bil izhodiščna točka državnega prestrukturiranja v Evropi (posebno po letu 1848 in prav intenzivno in učinkovito po prvi sve-

tovni vojni). V Evropi je pred tem prestrukturiranjem narod postal oblika globalne družbe, ki se je uveljavila ob razsulu fevdalnega partikularizma in lokalnih zaprtosti s homogenizacijo gospodarstva, ki jo je uveljavljal kapitalizem. Izostri se je narodna zavest kot pomemben del duhovne nadstavbe prav v tej homogenizaciji. V veliki večini koloniziranih dežela pa ni bilo ne nenega ne drugega. »Periferni« kapitalizem kolonialnega sistema je sicer učinkovito razkrajal tradicionalne predkapitalistične srenje, vendar je bil učinek bolj v njihovi atomizaciji in nemoči v socialnem, kulturnem in političnem pomenu. V protikolonialistični revoluciji le poredko in izjemoma govorimo o zahtevah za politično oblikovanje že obstoječih narodov in celo redko o zaokriženih protinacionalnih ali etičnih skupinah. Kolonializem je potegnil arbitrarne meje, ki niso upoštevale zgodovinsko nastalih etničnih celot, sekale so jih ali pa napravile iz njih kak aglomerat.

Mobilizacijska točka, ki naj bi strnila idejo o »novi državi«, dasiravno se je govorilo, da bo »nacionalna«, torej ni bila narodnost in težnje te narodnosti, da bi imela poseben državni okvir. To točko zasledimo v celi vrsti okoliščin, stanj, odnosov, ki so pač bili sistem kolonializma. V tem smislu »kolonializem« ni le neka vrsta tuje vladavine, marveč tudi vir posebne identifikacije koloniziranega ljudstva v odnosu do tega sistema. Morda bi smeli reči, da gre za neko vrsto »anti-identifikacije« glede na kolonializem kot sistem zatiranja, izkoriščanja, nasilja, poniževanja in neupoštevanja koloniziranih.

Potemtakem se nacionalizem lahko opredeli kot *reakcija na kolonialno situacijo*, na kolonialno gospodstvo. To pa je seveda le prvi korak v opredelitvi te posebne reakcije, ki si je sposodila pravzaprav neki koncept, ki je proizvod evropske zgodovinske izkušnje. V tem je seveda tudi dialektika kolonializma, ki je posredoval tudi ideje za svoje preseganje. Morda bo sicer zvenelo nekoliko sporno, vendar ne bo napak, če rečemo, da gre za nacionalizem brez narodov.¹ Tudi po formalni politični neodvisnosti je v dekoloniziranih državah še dolga pot do oblikovanja naroda kot globalne družbe.

Ta specifični nacionalizem se je najprej pojavil med »elito«, kot lahko imenujemo ozek sloj izobražene inteligence. Posredovanja pa je širokim slojem predvsem proletarizirane množice, ki jo je kolonializem iztrgal iz vaških srenj in podvrget kapitalističnemu mezdnemu sistemu. Pri svoji uveljavitvi je nacionalizem sprožal veliko čustveno silo. Posebno je to bilo učinkovito, ko je v borbenem protikolonializmu, predvsem zaradi represalij kolonialnih oblasti, zajel tudi še neurbanizirane kmečke množice.

Tradicionalne (arhaične, predkolonialne) strukture praviloma niso bile vključene v protikolonialistično revolucijo. Paradokсно pa je bilo, da so številni ideologi protikolonialistične revolucije skušali te strukture prevrednotiti v iskanju posebne identitete koloniziranega ljudstva. Primerilo se je, da so tradicionalne strukture nasprotovale dekolonizaciji, bale so se pač, da bi izgubile nekatere prednosti, ki jih je kolonializem sankcioniral, da bi lažje vladal. Bili so primeri, da so plemiški poglavarji ob pomoči kolonialne ob-

---

¹ Opiramo se na marksistično definicijo naroda in tu dajemo definicijo per negationem. (Glej »pozitivno« definicijo v delu Edvarda Kardelja: *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana, DZS, 1957, str. LXX–LXXIV.

lasti imeli celo več oblasti, kot pa so je imeli pred prihodom kolonializma. Tradicionalizem je bil lahko kolonialni oblasti zvest agent.

Politična elita, ki je bila na čelu protikolonialnim gibanjem, se je predvsem zanimala za oblast, za *politično oblast*,² manj pa jo je zanimalo vprašanje kolonialnega izkoriščanja. Elita sama ni neposredno skusila tega izkoriščanja. Da pa bi se oblikovalo gibanje, se je seveda bilo treba obrniti na množice. Potrebne so bile družbeno široko zasnovane ideje, ki naj bi protikolonialnim idejam omogočile revolucionarno uveljavitev.

Vsebina nacionalizma, vezana za protikolonialistično revolucijo, je imela skorajda v svojem zametku pomembno širjenje: prišlo je do *vklučitve socialističnih idej*. Ta povezava je bila bistveno dopolnilo protikolonialne ideologije. Nacionalizem koloniziranih je dobil učinkovito socialno vsebino. Lahko je obrazložil kolonializem in ponudil pot in načine za njegovo revolucionarno preseganje. Kolonializem je obrazložen v povezavi s kapitalizmom kot družbenoekonomskim sistemom. Njegova zgodovinska premostitev mora zategadelj imeti tudi *protikapitalistično* naravo in težnjo.

Politični vodje, ki so oblikovali protikolonialno ideologijo in vodili protikolonialna gibanja, so prišli do svojih idej in kulturno družbenega položaja z evropsko izobrazbo. Rekrutirali so se iz različnih družbenih slojev. Šole — tudi misijonarske — so v nekaterih kolonijah sprejemale tudi druge ljudi in ne samo sinove poglavarjev. Šolanje pa je pomenilo vedno neko prekinitev s tradicionalno družbo in »izkoreninjenost«, ki je postavljala izobražence med breme tradicionalizma in težo kolonializma in jim narekovala, da iščejo nove vire identifikacije.

Med to novo »elito« pa se emotivni protikolonializem, kar je bilo pravzaprav isto kot nacionalizem, ni hranil le iz reakcije na evropsko neposredno nasilje, ki je implicitno v kolonialnem sistemu kot takem. Prej bi lahko rekli, da je bil reakcija na objestnost Evropejcev in na njihovo izključenost, kar lahko imenujemo s splošnim izrazom rasizem. Za kolonialne »elite« sta bila rasizem »gospodarjev« in njihov šovinizem posebno močan izziv. Taka stališča so najbolj izzvala tiste »domačine«, ki so bili z Evropejci v tesnih stikih; to pa so bili prav tisti, ki so evropsko kulturo najbolj intimno poznali, oziroma so po svojem družbenem položaju z belimi »gospodarji« prihajali v neposrednejši stik. Gre za tako imenovane akulturirance.³

Gre torej za dialektiko nacionalizma brez narodov, ki je najprej bolj reakcija »elite« na stališča kolonizatorjev kot pa reakcija širokih ljudskih slojev. Nove »elite« so spoštovale in zelo cenile kulturne in druge vrednote, ki jih je posredovala civilizacija kolonizatorjev. Lahko rečemo, da so te vrednote celo občudovale. In to je povzročalo odpor proti evropski nadutosti in se odlično ujemalo s političnimi hotenji te elite, ki je prav v odstranitvi kolonialne uprave videla najbolj idealne možnosti za svoj družbeni vzpon. Politični vzpon je bil pravzaprav edini možni vzpon, na katerega so te elite

² To je prav jasno povedal Kwame Nkrumah, ki je vodil Gano k neodvisnosti, s svojim že slavnim izrekom (parafrazo iz svetega pisma): »Najprej poiščite politično kraljestvo in vse drugo bo dano.« (»Seek yee first political kingdom and all the rest will be added upon.«)

³ Akulturacija v tem primeru je proces, ko neka kulturna (in družbena) skupnost v stiku z drugo sprejme elemente tuje kulture (in družbe). Ob tem se akulturiranci, to so posamezniki, ki sprejmejo največ teh elementov, odtujujejo lastni kulturi.

računale, zakaj gospodarstvo se je zdelo preveč »zapleteno« in za uveljavljanje v gospodarstvu nove elite niti niso bile pripravljene ne po izobrazbi ne po družbenem položaju.

I. Nacionalizem koloniziranih

a) Časovne relacije nacionalizma koloniziranih

Prav nič preprosto ni, če hočemo ugotoviti, kdaj je nacionalizem nastal na koloniziranih območjih sveta. Morda ta začetek lahko postavimo v začetek XX. stoletja. Številni znanstveniki so si edini, da japonsko zmago nad Rusijo v vojni leta 1905 lahko štejemo za tisti najpomembnejši dogodek, ki je sprostil azijski nacionalizem. Prav tako so kolonialna ljudstva navdušeno sprejela novice o porazu Italijanov pri Adui (1896), ko so jih premagale veliko slabše oboroženi Etiopci cesarja Menelika II. (1842—1913; zavladal 1889). To so bili dokazi, da evropske sile niso nepremagljive. In prav ta »novost« se zdi ena najpomembnejših prvin v utrditvi samozavesti koloniziranih, ki so se tudi sami sebi zdeli zaradi vztrajnega zagona kolonialnih uspehov brez dejanske možnosti upora.

Prebujanje Azije se je zlasti jasno pokazalo v Indiji. Gibanje, ki se je potegovalo le za majhne reforme, se je pred prvo svetovno vojno spremenilo v politično silo, ki je zahtevala neodvisnost Indije. Na Kitajskem je 1911 izbruhnila revolucija, ki je bila prav posebna reakcija na evropski kolonializem. V Vietnamu je jedro gibanja za neodvisnost nastalo leta 1909.

Naslednji val nacionalizma je mogoče opaziti na Srednjem vходу. Že med prvo svetovno vojno so celo Angleži netili nacionalistične težnje arabskih ljudstev v boju proti otomanskemu imperiju, seveda v veri, da bo plamenje tega nacionalizma podprlo njihove vojne napore. Čeprav Arabci zvečine niso dobili neodvisnosti ob razpadu otomanskega cesarstva po prvi svetovni vojni in so morali privoliti v to, da se njihov položaj le spremeni (večji del so padli pod mandat, ki ga je Društvo narodov podelilo Veliki Britaniji in Franciji), pa je arabski nacionalizem postajal vse močnejši. Evropski kolonializem se je moral postopoma umikati. Prav tako se je začelo prebujanje Irana, ko je postal šah Reza Pahlevi in po letu 1921 začel izrinjati britanski vpliv.

V Indiji so težnje za neodvisnost dosegle silen razmah že pred drugo svetovno vojno. Indijski nacionalni kongres je pod vodstvom Mahatme Gandhija sprejel program »pasivne razistence«, posebne oblike protikolonialnega boja, ki je kolonialnemu stroju povzročil prav hude težave, ker Indijci niso hoteli sodelovati v njem. To gibanje je okrepilo samozavest ne le Indijcev, ampak je imelo odmev v celem koloniziranem svetu. Postalo je jasno, da je indijski nacionalizem tako močan, da Britancem ne bo mogoče ohraniti Indije. S približevanjem druge svetovne vojne so začeli močno popuščati in tako postopoma privolili v umik.

Posebno močan vzpon je nacionalizem koloniziranih doživel med drugo svetovno vojno. Kolonialne sile so bile prisiljene k popuščanju, ker so se bale protikolonialnega odpora, ko so bile angažirane v zgodovinski usodni vojni s fašističnimi silami. Obljubljale so neodvisnost, in čeprav morda niso tega mislile čisto resno, je že to močno spodbudilo nacionalistična gibanja.

Oslabitev kolonialnih metropol in njihov »apel« na vojaško angažiranost kolonialcev je bil izredno pomembna stopnica k prevrednotenju dejanske moči Evrope. Posebno med izobraženci, ki so v času vojaške službe ali pa na evropskih šolah spoznali notranja nasprotja in slabosti »gospodov kolonizatorjev«, je imelo upadanje moči Evrope (ki se je zdelo, kot da bije že drugo državljansko vojno) skorajda revolucionaren miselni preskok.

b) Navdihi in vsebina nacionalizma koloniziranih

Navdih in vsebina nacionalizma v kolonijah so na splošno vsaj dvojni. Gre za obračanje k preteklosti in za iskanje samoidentifikacije ne glede na znano preteklost (zgodovino). Vsekakor pa je vedno pomembna »vrnitev k izvoru«, kakor je imenoval psihološko prekinitev koloniziranega z zgodovino in kulturo kolonizatorja oziroma iskanje nove identifikacije Amilcar Cabral, eden najpomembnejših ideologov dekolonizacije in protikolonialne miselnosti.⁴

Vprašanje samoidentifikacije je bilo za protikolonialno ideologijo bistvenega pomena. V njej je bilo treba jasno pokazati na tisto, kar kolonije v bistvu loči od metropole in jim hkrati daje pravico do lastne individualnosti. Da bi samoidentifikacija postala očita in popolnoma neizpodbitna, so se mnoga protikolonialna gibanja pri oblikovanju svoje ideologije — podobno kot pri evropskih gibanjih te vrste v XIX. stoletju⁵ — obračala k preteklosti. Vendar je to bolj očitno v Aziji in arabskem svetu kot pa v »črni« Afriki (Afriki pod Saharo).

Politični nacionalizem, ki se je začel postavljati po robu gospodstvu Evrope, je položil izhodišče za prerod kulture koloniziranih. Uveljavila so se kulturna izročila, oživljale tradicionalne religije in obnavljalo se je zanimanje za staro umetnost (folkloro, jezike, literaturo), začelo se je raziskovanje tradicionalnih vrednot. To imenujemo tudi »kontraakulturacijo«. Podobno kot v Evropi v dobi romantike.

Včasih je bil to nedvomno konservativen prerod, ki so ga vodili ponekod celo reakcionarni elementi; le-ti so si prizadevali vzpostaviti tradicionalne oblike oblasti in ne le arhaične načine življenja.

Ko ugotavljamo, da se je nacionalizem pogosto navdihoval s preteklostjo, spet opazimo pomembno nasprotje v dejstvu, da je to navdihovanje izviralo iz pobud, ki jih je pravzaprav ustvarila evropska, tj. kolonizatorjeva znanost. V azijskih kolonijah — tudi v Indiji — »nacionalne zgodovine« ni bilo, dokler je ni odkrila evropska znanost. Večji del gradiva, na podlagi katerega so napisali zgodovino Indije, so zbrali evropski učenjaki. Prav tako so zgodovino Indonezije rekonstruirali nizozemski učenjaki (njihova domovina je vladala nizozemski Vzhodni Indiji). Osvetlili so pomen velikih predkolonialnih imperijev na Javi in Sumatri in s tem dali izrazito ideološko oporo in izhodišče za indonezijski nacionalizem.

⁴ Amilcar Cabral je verjetno edini med vsemi revolucionarnimi intelektualci razumel odnos odvisnosti in neodvisnosti med kulturo in gospodarskim in političnim stanjem v kolonijah. Njegovo delo je bilo neodvisnost Gvineje-Bisau, portugalske kolonije. Žal te neodvisnosti ni dočakal. Bil je ubit v Konakriju (že neodvisni Gvineji, ki je bila nekdanja francoska posest) januarja 1973.

⁵ O tem podrobneje v članku S. Južnič: »Vloga zgodovine v oblikovanju novih narodov«, *Teorija in praksa*, Ljubljana št. 1/1969, str. 10–25.

Evropska znanost je torej bistveno prispevala k ocenitvi azijske kulture, kar je še poseben vidik dialektike kolonializma. Odbor proti evropskemu političnemu gospostvu je bil res temeljno gibaló nacionalizma v kolonijah, vendar je njegova vsebina temeljila na zavesti o vrednosti lastne kulture. Nacionalizem se je razvijal neposredno kot upor koloniziranih, posredno pa kot nastajanje občutka za zgodovino in za svojo kulturo. Občutek zgodovinske kontinuitete je tipičen proizvod evropskega duha in njegov prenos v kolonije je vsekakor eden izmed elementov dialektične negacije kolonializma.

Ideologija nacionalizma se je po pravilu začela povsod s poudarjanjem lastnih »vrednosti« in vrednot glede na kolonizatorjeve vrednote; v zgodovini pa so kolonialna ljudstva iskala podlago in zasnovo pravice za svojo državo in državnost; skušala so dokazati, da je kolonializem to državnost z nasiljem prekinil in da je zato čas kolonialne vladavine zgolj obdobje tuje okupacije.

Mit države je naravnost obsedal številne ideologe protikolonialistične revolucije. Dobrodošel je bil tudi najmanjši možen dokaz, da je pred začetkom kolonializma obstajala nekakšna državnost, pa čeprav močno rudimentarna. (Mar nismo bili tudi Slovenci močno zaverovani v Karantanijo?...) Prav zanimivo je, da je na primer med vsemi afriškimi ozemlji, ki jih je kolonializem strnil v posebne enote, na področju Afrike pod Saharo ali v tako imenovani »Črni Afriki« bilo mogoče najti le dve ozemlji med najmanjšimi, ki sta bili razpoznavni politični enoti pred kolonialno upravo. To sta Ruanda in Burundi. Povsod drugod take strnjenosti zgodovinska veda še ni odkrila. Vsaj ne v pomenu, ki bi ustrezal evropskemu razumevanju moderne državnosti. Tako razumevanje pa seveda ni moglo postati tudi za Afriko edino možno pravilo in tovrstni naporí, usmerjeni k iskanju predkolonialne državnosti, so dobile s politično neodvisnostjo nove zagone in spodbude.

Iskanje dokazov za samobitnost je pogosto povezano z religijo. To je bilo zlasti pomembno, ko so kolonizirani odklonili, da bi sprejeli krščanstvo, in s tem ohranili visoko stopnjo ločenosti in posebnosti. To vrsto samoidentifikacije najlaže opazimo v islamu. Religijo kot vir posebnih kulturnih vrednot so mnogi posebno poudarjali v ideologiji protikolonialistične revolucije, predvsem v nekem nasprotju z religijo kolonizatorjev, krščanstvom. Tako je moč razumeti poudarjanje večvrednosti nekrščanskih religij, saj je to prav močno odmevalo v širokih ljudskih množicah, praviloma zelo vernih, in jih protikolonialno usmerjalo v njihovi miselnosti in dejavnosti.

Seveda so poudarjali tudi lingvistične ločenosti kot očiten del posebnih kulturnih vrednot, za katere je bilo očitno, da ne izhajajo iz Evrope, da torej niso prišle s kolonializmom. Kulturne posebnosti so postale izvir ponosa in premagovanja številnih očitnih inferiornosti (zlasti tehnoloških) glede na civilizacijo kolonizatorjev. Pri Arabcih so na primer poudarjali slavno preteklost vzpona arabskega državotvorja in dejstvo, da se je v srednjem veku evropska kultura napajala iz arabske, in to jim je bilo v močno oporo pri uveljavljanju nacionalizma.

Vendar moramo opozoriti, da poveličevanje preteklosti v ideologiji protikolonialistične revolucije ni bilo enosmerno. Nacionalizem, ki je temeljil na preteklosti, je bil prav lahko reakcionaren, spet podobno, kot je bilo v Evropi, kjer je prevzel pogosto podobo romantike. Nacionalizem, obrnjen v preteklost, je bil lahko družbeno in politično konservativen in s tem v po-

polnem nasprotju s pravimi cilji protikolonialne revolucije. Protikolonialistična revolucija je namreč morala izhajati iz nujnosti bistvenih družbenih sprememb. Brez te razsežnosti, kot se je pozneje pokazalo v številnih primerih, ni moglo priti do dekolonizacije, kar je v bistvu bil revolucionaren premik. Med primeri, ki ta problem dokaj plastično ponazarjajo, naj navedemo stanje v Egiptu pred tako imenovano Naserjevo revolucijo.⁶ Po umiku britanske nadoblasti je Egipt sicer postal suverena država, toda ostale so bistvene prvine reakcionarnega, polfevdalnega sistema s kraljem Farukom na čelu.

Nacionalizem, ki je bil v nasprotju s tistim, ki je iskal navdiha v preteklosti, je imel pravzaprav diametralno nasprotno vsebino. V pomanjkanju ustrežnejšega izraza ga bomo imenovali nacionalizem, ki je predvsem obrnjen k prihodnosti.

Razumljivo je, da se tak nacionalizem pojavlja predvsem tam, kjer ni mogoče »s pridom« uporabiti lastne preteklosti, ki naj bi rabila za zgodovinsko že začrtan in preskušen okvir moderne nacionalne istovetnosti oziroma samoidentifikacije. Pa tudi ne kot okvir moderne državnosti, ki naj bi temeljil na taki nacionalnosti. Prav to pa je značilno za Afriko. Torej gre za tipičen nacionalizem brez naroda. Tak nacionalizem se ne more opreti na idealiziranje preteklosti svojega naroda in tudi ne zavračati kolonizacije zgolj kot intervala tuje okupacije in gospostva, ki je »prekinil« zgodovino organskega razvoja nekega »naroda«. Na prvi pogled je namreč jasno, da je prav kolonializem številnim afriškim deželam posredoval temeljne in celo prvotne elemente enotnosti znotraj raztrgane etnične, lingvistične, verske in sploh kulturne raznovrstnosti. Kolonializem je torej gradil strukture, ki so postale podlaga in izhodišče za moderno državnost (npr. Afrike pod Saharo). Zanimiva je v tem pogledu obrazložitev fenomena kolonializma, ki jo je dal Léopold Sédar Senghor, predsednik Senegala, filozof in pesnik. Senghor vidi kolonializem v široki zgodovinski perspektivi: v afriških razmerah se mu zdi kot »prehodna razvojna stopnja« v zgodovini, ki ima kot vsaka druga stopnja svoje »svetle« in »temne« strani. Morda bi nekatere njegove interpretacije prav lahko uvrstili med marksistične: zgodovinske etape, ki si sledijo, imajo na svojih prvih stopnjah pozitivno vlogo, ob »zatonu« pa svoje »umirajoče trenutke«, ko prehajajo v drugo, novo fazo.

Vendar pa je tudi ta »novi nacionalizem«, ki ne išče navdihov v preteklosti, nekako pravo dete Evrope. Zaznamuje ga evropska civilizacija, čeprav skuša uveljavljati vrednote, ki jih v skupno kulturno zakladnico prispevajo tudi drugi in ne le Evropejci.

c) Nacionalizem kot antirasizem

Posebna vrsta nacionalizma je bila povezana z rasnim konfliktom, ki ga je kolonializem prav posebno izostril. Dejstvo je namreč, da je bil kolonizator predvsem — posebno seveda najbolj učinkovit — belec; prihajal je namreč iz Evrope (ali njenih podaljškov preko direktno bele kolonizacije) in le-to je

⁶ Imenovana po vodji vojaškega udara leta 1952 Gamalu Abdelu Naserju, pozneje predsedniku Egipta (oziroma Združene arabske republike) do smrti 1970. O spremembah, ki jih je moč imenovati evolucionarne, glej: S. Južnič: *Socializem in države v razvoju*, Ljubljana, Komunist, 1969, str. 35—39.

imelo svoje rasne posebnosti in ločenosti, ki jih je kolonializem privzdignil na raven posebnega antropološkega tolmačenja raznih razlik kot družbenih in kulturnih razlik na vseh možnih ravneh človekove sposobnosti, dejavnosti in uspešnosti.

Dober primer takega nacionalizma je ideja *«négritude»*⁷

Ideja *«négritude»* je nastala zunaj afriških meja. Prvi so jo oblikovali črnski literati v francoskih kolonijah v Karibskem morju, na otokih francoske Zahodne Indije. Uveljavila pa se je v Parizu in to najbolj v krogu, ki so ga oblikovali trije pesniki, katerih pesnitve so bile seveda v čudoviti francoščini, in to: Aimé Césaire z Martinika,⁸ Léon Damas in francoske Gvajane in že omenjeni Léopold Sédar Senghor iz Senegala. V svoji prvotni podobi je bil *«négritude»* predvsem nekakšen dialog črncev — izobražencev s francosko kulturo, ki so ji pravzaprav sami pripadali. Senghor je zapisal: »Je suis Français.« (»Francoz sem.«) Bil je to nekakšen pokus sinteze med Afriko in Francijo v kulturnem pomenu, izraz občutka odtujenosti zaradi barve kože in ne zaradi tega, ker črni intelektualci ne bi sprejemali francoske kulture.

Drugi sestavni del je bil koncept »afriške osebnosti«, ki je vseboval tudi ponos, da je nekdo »črn«. Temelj koncepta je v dokazovanju, da je dala Afrika pomemben prispevek svetovni kulturi. Prvi je ta koncept uveljavljal Zahodnoindijec W. Edward Blyden že v XIX. stoletju, za afriške potrebe pa ga je razvil Kwame Nkrumah, ki je bil prvi predsednik Gane.

Potem je *«négritude»* postal kritika imperializma, zahteva po nekakšnem posebnem revolucionarnem razvoju Afričanov ali je — kot so nekateri menili — pomenil rojstvo »črne civilizacije«. Bil pa naj bi tudi filozofija življenja. Kmalu je doživel nekakšno konkretizacijo kot ideologija afriše enotnosti.

Jedro *«négritude»* (črnstva) je dobro izpovedal Edouard Maunick, eden najvidnejših črnskih pesnikov, mestic (rasni mešanec) z otoka Mauritiusa. Rekel je: »Črnstvo sploh ni šola, marveč preprosta ugotovitev dejstva, da je človek črn... Milijoni ljudi, ki jih je nečloveško početje belcev odstavilo od zgodovine (podčrtal S. J.), in kar je huje: odstavilo od njih samih, imajo v tem stoletju naposled pravico, da se vrnejo k svoji (izvirnosti)...«⁹

Z rastočim valom antikolonializma je *«négritude»* postal prvi instrument, ki je cementiral afriško solidarnost in položil temelje panafrškemu gibanju ter konkretiziral težnje k neodvisnosti. Če si je črni intelektualac kot odgovor na svojo odtujenost, ki jo je povzročil kolonializem, začel z idejo *«négritude»* ustvarjati svoj svet idej, pa je ideja *«négritude»* na političnem področju izražala težnjo po svojem političnem svetu.

Pomembno je, da je ideja *«négritude»* doživljala številne preobrazbe in različice posebno potem, ko so jo prenesli v Afriko. Skorajda bi bilo nemogoče analizirati vse te različice. Izredno pomembno je, da ideja ni nikoli vsebovala nekega »črnskega rasizma«. Gre za poseben kulturnozgodovinski

⁷ Besedo *«négritude»* bomo težko slovenili; bila naj bi francoska. Posebna skovanka je tudi v francoščini in težko jo bomo našli v slovarjih francoskega jezika. Pomenila naj bi približno: »črnstvo«, v razširjenem pomenu pa: »kar je lastnost in odlika črncev«. Pomeni pa tudi idejo o »afriški osebnosti«, ki jo je že 1883 uporabil W. Edward Blyden.

⁸ Nekakšen »začetek« je slavna Cesairova pesem: *«Cahiers d'un Retour au Pays Natal»* (Beleške o vrnitvi v rojstno deželo), ki pripoveduje o »ponovnem odkritju samega sebe«.

⁹ Pogovor je zabeležil Aleš Berger in objavil pod naslovom »Črnska poezija. Jem, ko grem z zobmi«, *Delo*, sobotna priloga, Ljubljana, 13. junij 1974, str. 26.

pojav, ki bi mu morda smeli reči po J. P. Sartru antirasističen rasizem. »Négritude« namreč ni boj za neko superiornost, je predvsem zahteva po emancipaciji ljudi, ki nimajo te »prednosti«, da bi imeli belo barvo kože.

»Négritude« je torej neka posebna zvrst defenzivnega nacionalizma oziroma je tak postal, ko se je spremenil v orožje političnega boja za osvoboditev Afrike izpod kolonializma; v marsičem je nov glede na nacionalizme, ki jih poznamo iz zgodovine. V tej zvrsti nacionalizma ni nikakršnih religioznih primesi in je pomemben tudi s stališča preobrazb, ki jih je spodbudila Evropa z laizacijo države. Prav tako je zanimiv kot napor za uveljavljanje novih utemeljitev neke prihodnje nacionalne posebnosti.

Koncept panafricanizma je torej tesno povezan s tovrstnim nacionalizmom v Afriki in v marsičem neposredno izhaja iz ideje »négritude«. Čeprav je različnim Afričanom pomenil različne stvari, je imel močan vpliv na oblikovanje protikolonialne ideologije.

Prva konferenca, ki je bila posvečena panafriški ideji, je bila v Londonu že leta 1900. Idejo je sprožil zahodnoindijski pravnik H. Sylvester Williams, posebej pa se je zanj zanimal izredno prenikav um William Edward Burghardt DuBoi. Njegova zasluga je bilo pet nadaljnjih panafriških konferenc med letoma 1919 in 1945. Njegov cilj je bila »graditev enotnosti« med vsemi črnimi ljudstvi sveta, boj proti rasni diskriminaciji in zagotovitev neodvisnosti afriškim ljudstvom. Na zadnji konferenci v Manchesteru (v Angliji) je bilo med delegati veliko mladih Afričanov, ki so skoraj vsi po vrsti postali voditelji v boju za neodvisnost afriških dežel. Naj naštejemo le najpomembnejše: Kwame Nkrumah iz Zlate obale (pozneje Gana), Jomo Kenyatta iz Kenije, Hastings Banda iz Njase idr.

Približno v istem času je (leta 1920) Marcus Aurelius Garvey, po rojstvu tudi iz Zahodne Indije (z Jamajke), ustanovil Združenje za izboljšanje položaja Črncev (»Negro Improvement Association«). Združenje je postalo dokaj množično pod geslom »Afrika Afričanom« in »Renesansa črne rase«. Združenje sicer ni dolgo delovalo, je pa v kratkem času tudi med črnci v Združenih državah Amerike in drugod spodbudilo pomembne premike k samozavesti.

Tako je panafricanizem ne glede na dejstvo, da ni uresničil svojih zamisli o enotnosti Afrike, pravzaprav vgrajeval v temelje afriške neodvisnosti. Če bi nekoliko povzeli njegove izvire in razsežja, bi rekli, da je panafricanizem:

1. najprej intelektualno in politično gibanje med Afroamerikanci (če naj tako imenujemo črne Američane v Zahodni Indiji in Združenih državah Amerike), ki so se zavedeli skupnega izvora. To stališče je peljalo k občutkom nekakšne rasne solidarnosti in nove identifikacije. Afroamerikanci so začeli gledati na Afriko kot na »pravo domovino«, čeprav niso mislili na vrnitev v dežele prednikov;

2. vse ideje, ki so poudarjale ali pa se zavzemale za kulturno enotnost in politično neodvisnost Afrike. K temu štejemo tudi vse elemente protikolonialne ideologije. Temeljna ideja pa je bila zahteva, naj se Afrika vrne Afričanom;

3. ideje in politična gibanja, ki so se zavzemala za politično enotnost Afrike ali pa vsaj tesno politično sodelovanje med Afričani. V tem smislu lahko štejemo tudi ustanovitev organizacije afriške enotnosti v letu 1963

(s sedežem v Addis Abebi, v Etiopiji) za uspeh panafrikanizma ali celo nadaljevanje v razmerah afriške razcepljenosti na arbitrarnih mejah kolonializma.

2. Vpliv marksizma na protikolonialno ideologijo

Specifen nacionalizem je bil samo eno med izhodišči v oblikovanju anti-kolonialnih stališč, in sicer eno izmed dokaj enotnih izhodišč. Že zaradi svojega nekolikanj izumetničenega predstavljanja stvarnosti ni mogel zadovoljiti zlasti kritičnih duhov. V veliki meri je *racionalno jedro* omogočila marksistična interpretacija in nobenega dvoma ni, da njen pomen še vedno premalo poudarjajo, ko analizirajo ideologijo protikolonializma.

Marksistično interpretacijo oziroma vpliv maksizma v oblikovanju ideologije protikolonialistične revolucije bomo skušali razčleniti tako, da bomo analizirali posamezne celote pogledov na svet po drugi svetovni vojni, ki izvirajo iz marksizma.

a) Teza o »periferiji« svetovnega kapitalističnega sistema

Prvo pomembno izhodišče je vsekakor mnenje, da je svet, ki je bil predmet in področje kolonializma, *periferija svetovnega kapitalističnega sistema*.

V tem je le nadaljevanje oziroma logična izpeljava Leninove razlage sveta v dobi imperializma. Položaj koloniziranega sveta je bil očitno periferen glede na kapitalistično »središče«, ki se je izoblikovalo v kolonialnih metropolah, čeprav niso edine, ki sodijo v to »središče«. »Periferija« kapitalističnega sveta mora protislovje, ki je nastalo med »središčem« in periferijo« in ki je imelo podobo kolonializma, razrešiti z revolucijo.

To temeljno izhodišče protikolonialistične revolucije je bilo vsaj implicitno navzoče v vseh teorijah dekolonizacije. In ostalo je najbolj trajno tudi potem, ko je postalo očitno, da se zgolj s pridobitvijo politične samostojnosti nekdanjih kolonij ne končuje tudi zgodovinsko ustvarjeno stanje gospodarske perifernosti in celo marginalnosti glede na dinamične tokove svetovnega gospodarskega razvoja.

Razumevanje prave dialektike kolonializma v tej luči pa je bilo vsekakor neprekosljivo ideološko orožje protikolonialistične revolucije.

Pomebnost teorije o odnosu periferije in centra je dokazana predvsem stem, da je to danes temeljno izhodišče v obrazložitvi »nerazvitosti« v odnosu do »razvitosti«. Proces akumulacije kapitala je potekal v svetovnem merilu.¹⁰ Na nastanek svetovnega gospodarstva, ki ga uokvirja kapitalizem, je treba gledati kot na enoten proces, ki je na eni strani ustvarjal svetovni center in na drugi svetovno periferijo ali »razvoj« in »nerazvoj«. »Nerazvitost«, posledica kolonializma, je rezultat nastajanja takega svetovnega sistema.¹¹

¹⁰ O tem je napisal odlično interpretacijo S. Amin: *L'accumulation a l'échelle mondiale — Critique de la Théorie du sous — développement* (Akumulacija v svetovnem merilu — Kritika teorije nerazvitosti) — Paris: Antropos, 1971.

¹¹ Teoretično podlago taki tezi je izdelal Celso Furtado: *Développement et sous — développement. Théoria*. — Paris: Presses Universitaires de France, 1966.

b) Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma

Drugo izhodišče protikolonialistične revolucije, ki je neposredno povezano z leninizmom, je ideja o *imperializmu kot najvišji razvojni stopnji kapitalizma*. Ker so v koloniziranem svetu imperializem enačili s kolonializmom oziroma ker je bil njegov sinonim, so prav iz te razlage izvirale izredno pomembne domneve ali predvidevanja o posebnostih razvoja po dekolonizaciji.

Protikolonialistično revolucijo kot protiimperialistični boj so logično razlagali kot protikapitalistični boj oziroma kot posebno vrsto antikapitalizma. Kolonialni sistem so istili z njegovim temeljem — kapitalističnim družbeno-ekonomskim redom. Propad kolonialnega sistema je bil torej pomemben udarec, s tem propadom naj bi bilo »konec« kapitalizma v koloniziranih deželah.

Proti kolonialistična gibanja so izredno uspešno izkoristila to nekoliko poenostavljeno istenje. Posebno je bilo to ideološko učinkovito v politični mobilizaciji množic. Hkrati je bilo popolnoma logično ideologijo dekolonizacije v tej miselni povezavi preobraziti v *socialistično ideologijo* oziroma v idejo o tem, da se bo z dekolonizacijo začela tudi graditev socializma na razvalinah kapitalizma, ki bi moral izginiti skupaj s kolonialnim položajem. Tako je ideologija dekolonizacije dobila učinkovito družbeno vsebino.

Taka razlaga je kolonialnim množicam, ki jih je bilo nujno treba zdražmiti in politizirati, dala upanje, da dekolonizacija ne bo zgolj dejanje političnih, marveč tudi globokih družbenih in gospodarskih sprememb.

c) Vpliv oktobrske revolucije

Kot poseben kompleks vpliva na revolucionarno razgibanje v koloniziranem svetu je treba poudariti vpliv, ki ga je imela *oktobrska revolucija* v Rusiji in praksa socialistične graditve v Sovjetski zvezi. Že ob revoluciji na Kitajskem, ki jo je vodil Sun Jat-sen s stranko Koumintang, je bil ta vpliv izjemno pomemben.¹² Vodja revolucije Sun Jat-sen je izjavil: »Nič več ne gledamo na Zahod. Naši pogledi so obrnjeni proti Rusiji.« Kuomintang so organizirali po vzorcu boljševiške stranke.

Vpliv oktobrske revolucije je bil dokaj trajen tudi tam, kjer sicer niso posnemali niti njene ideologije niti njenih organizacijskih oblik. Prav gotovo bo dobro ponazorilo to, kar je zapisal utemeljitelj indijske neodvisnosti Džavaharlal Nehru.¹³ Takole pravi: »Proučevanje Marxa in Engelsa je močno vplivalo name; zgodovino, pa tudi sodobno življenje gledam odtlej v drugačni luči. V dolgi vrsti zgodovinskih dogodkov in v družbenem razvoju sem zasledil pomen in skladnost, pa tudi prihodnost mi ni bila več tako nejasna. Silno so vplivali name tudi uspehi, doseženi v Sovjetski zvezi; marsikaj, kar se je dogajalo tam, mi sicer ni šlo v glavo ali mi ni bilo všeč; često se mi je namreč zazdel kak ukrep vse preveč hladno preračunan, preveč prilagojen politiki velikih sil. A kljub tem dogodkom, kljub temu da se je pristna vnema za izboljšanje človeštva morda izmaličila, nisem dvomil, da je Sovjetska zveza

¹² Kitajska revolucija, ki ji pravimo tudi buržoazna, je izbruhnila 10. oktobra 1911 in vrgla Manču cesarstvo ter ustanovila republiko.

¹³ V svoji knjigi *»Odkritje Indije«*, DZS, Ljubljana 1956, str. 25.

storila velik korak naprej v razvoju človeštva, prižgala mogočen plamen, ki ga ni več moč zadušiti, položila temelje novi omiki, kamor naj človeštvo usmeri svojo pot.«

Pa tudi politika Sovjetske zveze, posebno tedaj, ko je še krmaril Lenin, je bila glede kolonialnih ljudstev taka, da je morala imeti pozitiven vpliv. Vsekakor se je zdelo, da se poraja nova sila, ki bo do konca pretrgala z imperialističnimi težnjami Evrope in postala zaščitnik koloniziranih. Poleg tega je tretja internacionala (komintern) spodbudila nastanek komunističnih strank tudi v kolonialnih ali kako drugače odvisnih deželah. Tudi po tej poti so prihajale izkušnje delavskega gibanja, ki so v kolonijah neprecenljive vrednosti. Brez prenosa teh izkušenj bi marsikatero narodnoosvobodilno gibanje bilo šibkejšo. Pa tudi delovanje komunističnih strank, čeprav v času, ko jih je ideološko oblikoval stalinizem, v marsičem vpreženo v kolesje sovjetske zunanje politike, je imelo velik pomen za ves protikolonialistični odpor. Na kolonizirane je napravilo močan vtis zlasti dejstvo, da se je Sovjetska zveza iz države, ki je bila kot carska Rusija v marsičem odvisna od kapitalističnih držav, ki so bile hkrati kolonialne metropole, povzpela v industrijsko državo in postala ena izmed svetovnih velesil.¹⁴

d) Strnitev bistvenih prispevkov marksistične teorije in prakse

Preden naj bi na kratko povzeli, kaj pomeni marksizem za protikolonialistično revolucijo, se zdi predvsem potrebno poudariti, da je prav posebno vplival na oblikovanje ne le ideologije dekolonizacije, ampak tudi na izvedbo tega procesa. Ne smemo namreč pozabiti, da je kulminacija dekolonizacije bila vselej vsebovana v oboroženem boju, ki je pomenil nadaljevanje in obojgativne revolucionarne formule, ki jo imenujemo *narodnoosvobodilna vojna*. Le-ta pa ima svojo moderno genezo, povezano z marksizmom, v drugi svetovni vojni in ni dvoma, da je imela poseben pomen prav za nas Jugoslovane, oziroma so prav Jugoslovani dali tej teoriji in praksi velik prispevek, kar nas vsekakor še posebej veže z dekolonizacijo in prakso, ki jo je sprožila.

Sama revolucionarna narava marksizma je prav v narodnoosvobodilnih gibanjih prišla še posebej do veljave. Revolucionarnost kot način družbene preobrazbe se je zdela koloniziranim nujna vsaj iz dveh zornih kotov: že sama misel o dekolonizaciji kot rušenju nekega dolgo vzdrževanega, dokaj ustaljenega in sankcioniranega reda je bila revolucionarna. Dekolonizacija pa ni bila možna brez revolucionarnega spreminjanja stvarnosti v koloniziranih deželah.

Evolutivna in s tem počasna, postopna in dolgotrajna pot sprememb, ki naj bi omogočile dolgotrajno pot preseganja raznih vidikov nerazvitosti in odpravo periferne položaja kolonij, se ni mogla v protikolonialistični miselnosti kazati kot nekaj sprejemljivega: nekaj, s čimer se lahko kolonizirani sprijaznijo. »Tretji svet« — kot se je zdelo čisto naravno voditeljem protikolonialistične revolucije in ustarjalcem njene ideologije — že tako in tako zaostal v razvoju, nikakor ne more čakati na vse razvojne stopnje, skoz katere so šle razvite države. Oktobrska revolucija in leninova revolucionarna

¹⁴ Nekaj več o navdihih dekolonizacije te vrste je moč najti v delu S. Južniča: »Socializem in države v razvoju«, Komunist, Ljubljana, 1969, posebno od str. 5—9.

formula sta se spet pokazali kot možnost tudi za »tretji svet«, saj je bila Rusija zaostala in je tako nakazovala izvedljivost »preskakovanja« razvojnih stopenj.

Seveda so revolucionarne ideologije dekolonizacije, kot smo zapisali, v procesu uveljavljanja te ideologije reformulirale sprejete ideje predvsem kot instrument boja proti kolonializmu. Uporabile pa so jih tudi za obrazložitev samega fenomena nerazvitosti. Tu je moč poudariti še prav poseben pomen marksizma za kolonialni svet.

Nekolikanj strnjeno povedano bi torej lahko povzeli, da se nam pomen marksizma v protikolonialistični revoluciji kaže v nekem trojnem smislu in pomenu:

Predvsem je bil marksizem nepogrešljiv instrumentarij obrazložitve ne le dialektičnih nasprotij kapitalizma in, kot smo ugotovili, z njim povezanega kolonializma kot njegovega zgodovinskega proizvoda. Tako je bil, naj tako rečemo, neka vrsta kognitivne (spoznavne) in aksiološke »karte«, ki je učinkovito in reliefno pokazala na zgodovinske korenine očitnega družbenega zla, kar je bil kolonializem za kolonizirane v neki prav absurdni obliki. Sprožil je *vizijo alternativne družbe*, dekolonizirane in zasnovane na drugačnih temeljih. Tu se je kazala socialistična »drugačnost« kot sama po sebi umevna alternativa. Vse to je bilo izrednega pomena, da bi bilo mogoče ustvariti revolucionarni patos protikolonialističnih gibanj. Pridobljen je kompas, ki je bil nujno potreben nacionalizmu kot socialna vsebina. Še več. Marksistična obrazložitev svetovnega sistema, kakršnega je ustvaril kapitalizem, je hkrati »zdravila« kompleks inferiornosti, ki so ga kolonizatorji tako vztrajno sadili v duše koloniziranih, posebno izobražene akulturirane elite. Marksistična obrazložitev je nakazovala neizogibnost temeljnega revolucionarnega premika v svetovnem razsežju, kjer naj bi tudi kolonizirani svet imel bistveno vlogo, morda celo temeljno vlogo kot »zunanjí proletariát« svetovnega kapitalističnega sistema.

Leninizem kot elaboracija marksizma za revolucionarno prakso je posredoval, če smemo tako reči, tehniko protikolonialistične revolucije, predvsem tiste, ki je imela oborožen vid. Posebno leninski tip politične partije je omogočil kristaliziranje in koncentriranje protikolonialističnih in protikapitalističnih družbenih silnic. Ideja *partije revolucionarne avantgarde*, pa druge številne ideje, ideje leninizma, so se učinkovito pojavile v vodenju protikolonialističnih gibanj. Postale pa so tudi zasnova posebno učinkovitih političnih organiziranj po neodvisnosti.

Tretji pomemben vir pa so brez dvoma bile uspešno izvedene *narodno-osvobodilne vojne*. Tu je prispevek Jugoslavije ideologiji in izvedbi protikolonialistične revolucije izrazit, bodisi eksplicitno ali implicitno. Sinteza med narodnoosvobodilno vojno (ko je kolonizator pojmovan kot okupator) in socialistično revolucijo, kar je prav v jugoslovanskem primeru bila neka klasična popolnost, se je tako ali drugače ponovila v vseh uspešnih protikolonialističnih revolucijah. Prav gotovo pa so očiten primer te sinteze protikolonialne vojne v nekdanjih portugalskih kolonijah. Prav v teh vojnah je prišlo do demonstracije, kako je ideologija protikolonialistične revolucije dosegla neke vrste kulminacijo v povezanosti specifičnega nacionalizma in izrazite socialistične orientacije. V tem je še prav posebno velik pomen dekolonizacije zadnjega velikega kolonialnega imperija — Portugalske. Še

več. Tu je prišla do izraza povezanost revolucionarnih premikov v kolonijah in metropoli. Verjetno bo daljša časovna distanca od teh zelo pomembnih stopenj dekolonizacije potrdila izreden pomen prav omenjene sinteze, ki je prišla že do izraza v primeru dekolonizacije Alžirije, posebno pa v vietnamski dolgi vojni.

Marksizem je torej imel za dekolonizacijo večstranski pomen. Prav posebno pa je za marksizem pomembno, da je bila dekolonizacija za njegov korpus teorij pomembna zgodovinska preizkušnja, ki jo je odlično »prestal« in se brez dvoma ob tej preizkušnji obogatil. Manjka pa nam poglobljena analiza revolucionarne prakse protikolonialističnih revolucij, ki naj bi postala integralni del in nadaljna razvojna etapa marksizma v njegovi celoti.

Izredna učinkovitost marksistične misli v oblikovanju ideologije protikolonialistične revolucije postane jasna že ob tej kratki osvetlitvi. Dodati pa je treba, da se je na tej podlagi izoblikovala tudi ideja o nujnosti socializma v nekdanjem kolonialnem svetu, kar so številne »nove države« sprejele kot svojo programsko opredelitev, potem ko so dobile politično neodvisnost. Iz te interpretacije so nastale najbolj učinkovite mobilizatorske teorije o vzrokih nerazvitosti na eni strani in strategije njenega preseganja na drugi. Treba je prav v tej povezavi pripomniti, da je tudi tako socializem postal svetovni proces.

LUCIO LIBERTINI

Demokracija in socializem v deželah razvitega kapitalizma

① V mednarodnem delavskem gibanju se razvija izredno zanimiva diskusija, v kateri je bila nedavna berlinska konferenca evropskih komunističnih partij posebej pomemben dogodek. Stališča, ki so jih ob različnih priložnostih in iz različnih zornih kotov ocenjevanja zavzemala velika komunistična gibanja — kot so na primer jugoslovansko, italijansko, špansko in pred nedavnim tudi francosko — nakazujejo hkrati tudi poti k praktični akciji in k teoretičnemu proučevanju. Vse to se dogaja v času, ko oster in resen spor, v katerem se že leta soočata dve najmočnejši komunistični partiji sveta — sovjetska in kitajska — že sam na sebi v osnovi onemogoča karkšnokoli soglasnost in vsakogar obvezuje, da glede različnih vprašanj sam zavzema stališča.

Zato je po mojem mnenju ozko in neustrezno prikazovati različnost stališč, do katerih prihaja v mednarodnem delavskem gibanju, zgolj kot objektivno tendenco k opredeljevanju nacionalnih poti v socializem, ki se od dežele do dežele razlikujejo. Nobenega dvoma ni, da lahko delavsko gibanje zmaga in zgradi novo družbo samo tako, da je najtesneje povezano z zgo-

dovino in specifično stvarnostjo svoje dežele. Socializem ni že vnaprej zgrajen model, ki bi ga bilo moči vnašati v interne družbe; nasprotno: je proizvod razvoja teh družb, njihove zgodovine, njihovih specifičnih pogojev in protislovij. Že pred mnogimi leti je Antonio Gramsci poudarjal, da mora biti cilj obvezno internacionalen, izhodišče pa mora biti nacionalno.

Seveda dandanes ne gre več samo za to. V tem stoletju so izbojevale zmago velike socialistične revolucije v tistih deželah, ki so kljub dokajšnjim razlikam pripadale pretežno ekonomsko zaostalemu ali pa nezadostno razvitemu področju sveta. To brez dvoma drži za Kitajsko, v dobri meri pa tudi za Sovjetsko zvezo, čeprav je v Rusiji leta 1917 že obstajalo trdno jedro industrijskega kapitala; take so bile razmere tudi v Jugoslaviji, na Kubi, Poljski, Bolgariji, Madžarski, Romuniji. Čeprav v dokaj drugačnih zgodovinskih razmerah, sta se iz azijske zaostalosti prebili tudi Koreja in Vietnam. Delna izjema je bila Češkoslovaška, katere industrijski in ekonomski razvoj je bil že pred letom 1948 na dokaj pomembni ravni — čeprav je tudi zanj značilna dokajšnja neenakomernost. Poseben primer je tudi Nemška demokratična republika, ki je zajemala v celoti najbolj zaostale ali manj industrializirana področja ene izmed ekonomsko, industrijsko in tehnološko najbolj razvitih držav sveta in ki je nastala na tragičnih ruševinah uničevalne vojne.

V celoti torej ni moč oporekati (z izjemo posamičnih ocen v tej ali oni deželi) temu, da je bil socializem zaustavljen ali pa onemogočen v velikih deželah, ki so imele razvito ekonomijo in močan proizvodni aparat, zasnovan na zgodovinski dediščini demokratično-buržoaznih revolucij, da pa je zmagoval pretežno zunaj teh dežel na področju, za katerega je značilna velika zaostalost, področju, ki ni imelo elementarnih pogojev za sodoben ekonomski razvoj in ki je bilo obkroženo s kapitalističnim trgom in imperijalizmom. Na tem področju — glede možnosti, da se začno pozitivni revolucionarni procesi na bolj zaostalih predelih sveta, da se razbije najšibkejši člen v verigi — je med drugim zorela tudi praktična in teoretična novost Lenina. Protislovja med socializmom, pojmovanim kot zgodovinska etapa po kapitalističnem obdobju, in zelo različnimi razmerami, v katerih se je uresničeval, so bila povod za velike diskusije in spopade, ki so v prvem desetletju revolucije v Rusiji angažirali Lenina, Stalina, Buharina, Trockega; isti izvir so imele tudi diskusije in soočanja, ki so vzvalovala svetovno delavsko gibanje v burnih tridesetih letih — pa tudi kasneje.

V času, ko prihaja v razvitem kapitalističnem svetu do resne strukturne krize in se zastrujejo protislovja in ko hkrati oživljajo socialistični ideali in zahteve, ko se v deželah industrijsko razvitega območja, kakršni sta Italija in Francija, že praktično izraža perspektiva prihoda komunistične partije na oblast, v tej novi fazi, ki ima pomembno in originalne značilnosti, prihajajo ponovno v ospredje ta vprašanja o naravi in vsebini socialistične družbe, predvsem pa o povezanosti socializma in demokracije. Problem dobiva vse večjo zgodovinsko težo, kajti Evropa (se pravi kontinent stare civilizacije in močnega ekonomskega potenciala) se kljub vsemu približuje oblikam ekonomskega in političnega združevanja: v njej delujejo velike komunistične partije, v njej je tudi večina progresivnih usmeritev — če strnemo socialistične, socialnodemokratske in komunistične partije in jih postavimo nasproti vsem nazadnjaškim, posvetnim in katoliškim silam.

To, kar v žurnalističnem jeziku navadno imenujejo evrokomunizem, je danes v bistvu zelo aktualen problem, problem graditve socializma na razsežnem in bogatem kontinentu, ki je doživel industrijsko revolucijo in ima za seboj zelo razvito in mnogostransko inkustvo buržoazne revolucije; na kontinentu, na katerem dobiva enoznačnost demokracije in socializma odločilen in poudarjen pomen.

Glede tega bi pripomnil, da so razlike med področji, katere sem le mimogrede nakazal, vse manj pomembne. Res je to, da so socialistične revolucije zmagale v ekonomsko zaostalih deželah, ki so bile pretežno tudi brez demokratske tradicije. Prav tako pa je tudi res, da je razvoj, ki so ga sprožile revolucije, pripeljal nekatere izmed teh dežel do visoke ekonomske ravni, druge pa uvaža v industrijsko sfero. Ta razvoj postaja nov skupni imenovalec za analize in rešitve; tako imenovani evrokomunizem ne izraža več problematike Evrope kot nekakšno posebnost, marveč je most k širšim in splošnejšim konfrontacijam.

Z uvodom, ki sem ga na kratko skiciral, sem želel označiti temo tega prispevka: naravnana je k opredelitvi problemov, o katerih bi rad razpravljaval v mejah povsem jasno določenega zgodovinsko-političnega okvira.

2. Z zapletenimi problemi, pred katerimi stojimo, se ne smemo soočiti tako, da bi puščali vnevar bogastvo marksistične analize in se prepuščali pragmatičnemu oportunizmu — pa tudi ne tako, da bi se zatekali k prebiranju in citiranju klasikov marksizma. Marksistična misel nam še vedno ponuja ključ za razumevanje in analizo stvarnosti; vendar ta misel, prvič, ne zaobsega vseh področij in vseh problemov, in drugič, upoštevati mora tudi realne zgodovinske probleme, spremembe in novosti, probleme in vprašanja, ki terjajo ponovno originalno preverjanje. Dogmatizem seveda vse to zanikuje, razprave o sedanjosti nadomešča s citati, prizadeva si, da bi marksistične tekste uporabljali tako kot verniki uporabljajo Sveto pismo ter da bi sedanjost in prihodnost zaprli v preteklost. Če dobro razmislimo, je tako ravnanje manj marksistično, kot se zdi na prvi pogled, in to prav zaradi tega, ker kritično metodo nadomešča z načelom »pripadnosti veri«.

3. Pri klasikih marksizma izhaja pojem oblasti iz ugotovitve, da je vsaka država organizacija hegemonije, — »diktature« — enega razreda nad drugimi. Država ni entiteta, ki bi bila postavljena nad družbo, avtonomen most, katerega naloga bi bila, da posreduje med razredi, da miri njihove interese, jih združuje v en sam višji, skupni interes. Država je proizvod in izraz nepomirljivih razrednih protislovij: nastaja prav zato, ker se teh protislovij ne da pomoriti. S svojim represivnim aparatom — s pravosodjem, policijo, vojsko — in s svojimi grobimi načini intervencije v ekonomiji je država tudi sama orodje izrabljanja podrejenih razredov ter v tisočih oblikah instrument krepitve nadoblasti izkoriščevalskega razreda. »Politična oblast v pravem pomenu besede,« sta v *Manifestu komunistične partije* že leta 1848 zapisala Marx in Engels, »je organizirana oblast enega razreda za zatiranje drugega razreda. Ko se bo proletariat v boju proti buržoaziji nujno združil v razred, ko bo postal z revolucijo vladajoči razred in ko bo kot vladajoči razred nasilno odpravil tudi stare proizvodne odnose, bo s temi proizvodnimi odnosi vred odpravil tudi pogoje za obstoj razrednih nasprotij, razrede nasploh in s tem svojo lastno razredno gospodstvo.« Ključno vprašanje te koncepcije je v odnosu med bazo (strukturom) in vrhno stavbo. Država je proizvod neke

določene zgodovinske in družbene stvarnosti. »Država«, pravi Engels, »torej nikakor ni oblast, vsiljena družbi od zunaj, a prav tako ni 'resničnost npravstvene ideje,' 'podoba in resničnost razuma,' kakor zatrjuje Hegel, marveč je proizvod družbe na določeni razvojni stopnji, je priznanje, da se zapleta ta družba v nerazrešljivo protislovje s samo seboj, priznanje, da se je razcepila v nespravljiva nasprotja, katerih ne more več obvladati. Da bi pa ta nasprotja, razredi z nasprotujočimi se ekonomskimi interesi, ne požrla sebe v brezplodnem boju, je postala potrebna sila, ki stoji na videz nad družbo, ki naj upor duši in ga drži v mejah 'reda'; in ta sila, ki je izšla iz družbe, a se postavlja nad njo in se ji čedalje bolj odtuja, je država.«

Ta odnos med družbo in državo ima v različnih zgodovinskih obdobjih povsem določeno težo in pomen. Toda izjemno vsebino dobi v kapitalističnem razvoju. Osamosvajanje kapitala od dela, reduciranje delovne sile na blago, nastajanje take proizvodnje, v kateri se osebni odnosi med ljudmi spreminjajo v odnose med stvarmi, v menjavo blaga, odnosi, ki dajejo hkrati razrednim odnosom objektivno racionalnost — na eni strani podirajo dotedanje meje skupnega življenja — na drugi strani pa postavljajo zahtevo po posebni obliki organiziranosti tega skupnega življenja.

V kapitalistični družbi preoblikuje država to skupno življenje s povsem novih izhodišč, in sicer tako, da prevzame nase navidezno zastopanje splošnega interesa, skozenj pa v bistvu deluje kot politični instrument buržoazije, ki naj zagotavlja varnost privatne lastnine in potek proizvodnega procesa.

V opredeljevanju buržoazne države je Lenin, ki je izhajal iz ruskih razmer, poudaril predvsem njene represivne vidike, aspekte nasilja. Pri Marxu se to razmišljanje ne omejuje na te vidike, ampak nakazuje prav veliko sorodnost med kapitalistično državo in procesom kapitalistične proizvodnje. Objektivna racionalnost, ki vlada v procesu proizvodnje in v razrednih odnosih, je izražena v navidezni nevtralnosti državne organizacije in v njeni skladnosti z varstvom splošnega, nadrazrednega interesa. Za izkoriščanje delovne sile v kapitalistični družbi niso potrebne (kot na primer v obdobju suženjstva) neenake pravice; nasprotno, eksploatacija temelji na enakih pravicah, pred katerimi pa so subjekti kljub temu v položaju stvarne neenakosti. In kot se iz ekonomskega razvoja poraja »kolektivni kapitalizem«, tudi država s prevzemanjem varstva splošnih interesov v praksi ne ščiti interesa tega ali onega posameznega kapitalista, marveč varuje celotni kapitalistični proces proizvodnje.

Odnos med neko določeno ekonomsko strukturo, ki temelji na zasebni lastnini sredstev za proizvodnjo in za menjavo, ter določeno državno organizacijo ni poljuben, marveč organski in zakonit. V kapitalistični družbi prihaja v najbolj ugodnih razmerah za njen razvoj do bolj ali manj popolnega demokratizma v obliki demokratične republike. Vendar je ta demokracija še vedno omejena s tesnim okvirom kapitalističnega izkoriščanja in omogoča stvarno oblast le manjšini, ki poseduje sredstva za proizvodnjo. V razmerah največjega razmaha demokracije (prav ta izraz uporabljata Marx in Lenin) pristaja vladajoči razred na določen obseg omejitev svoji dominaciji in te omejitve prenaša v sistem pravnih varščin, ki so bile buržoaziji bodisi iztrgane v boju zatiranih razredov ali po so bile vpeljane med samim bojem za to, da bi postala buržoazija vladajoči razred in da bi organizirala družbo po svoji logiki; v celoti pa ta demokratični mehanizem prav zaradi načina, kako

je vgrajen v ekonomsko strukturo družbe, omogoča prevlado enega razreda nad drugim. Skratka, svoboda in pravica se ne izražata abstraktno, nista večni kategoriji, ki bi se uresničevali ločeno ena od druge; kapitalistična eksploatacija delovne sile daje organsko osnovo za poseben pravni in za poseben demokratični sistem; to pa je konkreten modus, ne izraža torej nekega abstraktnega modela demokracije, marveč prav tak demokratični model, ki ustreza tej zgodovinski fazi razvoja.

V ta razmišljanja se vključuje tudi marksistični nauk o prehodu iz kapitalizma v socializem.

[V *Kritiki gothskega programa*] Marx piše: »Vendar pa so si vse različne države v različnih kulturnih deželah kljub pisani različnosti enake v tem, da temeljijo na moderni buržoazni družbi, ki je ponekod manj, ponekod bolj kapitalistično razvita. Enake so zato tudi njihove bistvene značilnosti.« V tem smislu bi lahko govorili o »današnji državnosti« — v nasprotju s prihodnostjo, ko bo njen sedanji izvir, buržoazna družba, odmrl.

Vprašanje je zdaj: kakšno preobrazbo bo doživela država v komunistični družbi? Drugače povedano: katere družbene funkcije, ki ustrezajo sedanjim državnim funkcijam, se bodo v komunistični družbi še ohranile? Na to vprašanje je moč odgovoriti samo znanstveno — kajti lahko napravimo tisoč kombinacij z besedami ljudstvo in država, pa se rešitvi problema ne bomo približali niti za en sam korak.

Med kapitalistično in komunistično družbo je obdobje revolucionarne preobrazbe prve v drugo. Temu ustreza tudi politično prehodno obdobje in država v tem obdobju ne more biti nič drugega kot revolucionarna diktatura proletariata. Gre za to, da se razbije državni stroj, prek katerega deluje hegemonija kapitalistične buržoazije, ter ga zamenjamo z novo državno organizacijo, ki bo neposredno orodje zatiranih razredov.

Do ugotovitve, da se državnega stroja ne da enostavno prenesti iz rok buržoazije v roke proletariata, ampak da ga je treba razbiti, je prišel Marx po izkustvih Pariške komune. Vendar je v našem primeru pomembna splošna koncepcija, po kateri država ni realnost, ki bi bila ločena od družbe, marveč je njen izraz, njen produkt.

In kaj je **diktatura proletariata**? To je nova državna organizacija, ki ima tri značilnosti: 1) da je posebna sila za pritisk proletariata na buržoazijo in 2) sredstvo za organiziranje vseh delavcev v nov ekonomski sistem; 3) da že od samega začetka ni naravnana k zoževanju, marveč k širjenju demokracije. Diktatura proletariata ruši ekonomsko strukturo družbe, hkrati pa je nepogrešljivo sredstvo za dušenje odpora razlaščenih izkoriščevalcev in za utrjevanje novega in dosledno demokratičnega razvoja; za širjenje dejanske demokracije — kot stvarne (učinkovite) udeležbe v upravljanju — na pretežno večino delovnih ljudi. Ta demokracija pa tudi v republikanski demokraciji, kar izhaja iz notranje narave buržoaznega prava, organsko odvrta ljudske množice od političnega upravljanja.

Ideja Marxa in Engelsa je bila v tem, da proletariati uporabi svojo politično oblast (supremacijo) za to, da bi se organiziral kot vladajoči razred, in hkrati za to, da bi kar najhitreje povečal količino proizvodnih sil. Ko bodo v teku revolucije razredne razlike zginjale, bo javna oblast izgubila politično naravo, kajti ta je konec koncev prav organizirana oblast enega razreda za tlačenje drugih. S tem, da se proletariati konstituira kot vladajoči

razred, nasilno ruši stare proizvodne odnose, hkrati s temi odnosi pa odpravlja tudi pogoje za obstoj razrednega antagonizma in razredov nasploh — in seveda tudi lastne razredne oblasti.

Tega seveda ni mogoče opraviti v enem dnevu. To je postopen proces, v katerem razlikujeta Marx in Engels dve ločeni etapi. Družbo, ki je komaj nastala iz okrilja kapitalizma in ki nosi v sebi še mnogotere pomankljivosti stare družbe, je Marx označil za socialistično družbo. V njej bo vsak član družbe, ki opravlja del družbeno koristnega dela, prejemal od družbe ustrezno (proporcionalno) nadomestilo. Marx je glede tega opozoril, da sicer lahko govorimo o enakih pravicah, da pa gre v tej fazi v bistvu še vedno za buržoazne pravice, ki kot take predpostavljajo dejansko neenakost. Do prehoda v drugo fazo, v komunistično družbo, pride tedaj, ko ljudje zavestno sprejemajo navade doslednega spoštovanja vzajemnega družbenega življenja in ko bo njihovo delo tako produktivno, da se lahko odpravi kraljestvo pomanjkanja. Razvoj proizvodnje na neki določeni ravni odpravlja tudi nasprotje med fizičnim in intelektualnim delom; ko sta izenačena, je odpravljena tudi protislovnost (antinomija) med mestom in vasjo; vzpostavlja se taka raven proizvodnih sil, ki omogoča nov odnos med ljudmi, delom in porabo. Trdna in množična udeležba delavcev v političnem upravljanju je prvi korak k odmiranju države, ki se uveljavlja prek dejanskega uresničevanja samoupravljanja. Polno in neposredno sodelovanje v političnem upravljanju pa je prav ena izmed dveh strani diktature proletariata, kot udeležba delavcev v prvi fazi in kot udeležba vseh ljudi v drugi fazi.

Ta razmišljanja, ki izhajajo iz Marxa in klasikov, sem v najbolj skopih črtah povzel zato, da bi z njimi soočil nekatera sodobna pojmovanja.

Prvo pojmovanje, ki je v Italiji zasidrano pri mnogih socialističnih in komunističnih piscih, lahko strnemo v ugotovitev, da vse doslej ni bilo marksistične politične znanosti. Marx je izdelal kritiko ekonomije, ne pa tudi kritike politike. Tisti, ki bi ob prebiranju klasikov hoteli kaj več zvedeti o prehodni fazi, o vsebinah in oblikah diktature proletariata, ki bi pričakovali teorijo institucij v socializmu, bodo ostali praznih rok. O tem je popisanih samo nekaj strani, nakazanih nekaj formul, ki pa so uporabne le za urjenje dogmatske domišljije (to je tudi edina domišljija, s katero se dogmatiki lahko pohvalijo) — namreč, da lahko obračajo na to ali ono stran neko besedo ali parolo in pripisujejo določenim izrazom mnogo večji pomen, kot ga pa dejansko imajo. V bistvu se je Marx, če smemo tako reči, poglobil v analizo kapitalizma, povsem se je angažiral pri definiranju strateškega načrta, hkrati pa je odločno nasprotoval dajanju receptov za prihodnost, predvidevanju zgodovine; zarisovanje institucij socializma je bilo v nasprotju s samo njegovo metodo. Lenin se je prav tako angažiral pri strateškem načrtu in raziskovanju ključnih problemov nekega določenega zgodovinskega procesa; k vsemu temu je dodal strastno hotenje, da bi razčlenjeval in usmerjal ruski revolucionarni proces, ki je imel svoje specifičnosti. Državo in revolucijo je napisal v ognju te revolucije; v njej z izredno prepričevalnostjo in lucidnostjo zarisuje najsplošnejšo smer svojih dognanj; ta spoznanja pa nujno nosijo tudi pečat spopadov in bremen velikih praktičnih odločitev, ki so v tem obdobju stale pred ruskimi komunisti.

Te opombe, ki držijo prav toliko, kolikor so tudi splošno znane (banalne), seveda nočejo zanikati obstoja marksistične teorije države. Nasprotno: celo tisti, ki so najbolj prepričani, da ni marksistične politične znanosti, priznavajo,

da je Marxova politična teorija obvezna etapa v teoriji moderne države; Marx je opredelil njeno naravo, odkril njene mehanizme, njen notranji odnos do družbe in njene strukture. Te opombe tudi ne zanikujejo tega, da je že Marx razvil idejo (ki sem jo že nakazal), da v prehodnem obdobju razredi ne zginevajo in da mora zato država zadržati moč nasilja, le da ji spremeni cilj; v tem pomenu diktatura proletariata pri Marxu in Leninu prav gotovo ni obrobna formulacija. Pač pa ne obstaja analiza prehodnega obdobja, njegov program ni razčlenjen in njegove možne institucije niso opredeljene. Kot smo že zapisali, je Marxa mnogo bolj vznemirjalo to, »kdo« upravlja socialistično državo, kot pa to, »kako« jo upravljajo in kako funkcionira.

Nekateri bodo dejali, da so to veliko praznino napolnile konkretnosti velikih zgodovinskih izkustev, izkustev revolucij, ki se v tem stoletju zaklinjajo na socializem. Ko izhajajo iz takih pojmovanj, trdijo tako dogmatski apologeti teh režimov kot tudi njihovi najbolj ogorčeni nasprotniki, da to ni samo avtentična razlaga Marxa, ampak tudi socializma in da so demokratične omejitve v teh deželah posledica organske omejenosti socializma. Odtod se navdihujejo tudi nekateri znani evropski pisci, ki se sklicujejo na socializem samo zato, da bi dokazali, da je kapitalizem združljiv z demokracijo, socializem pa ne.

Po mojem mnenju so te teze dvakrat zgrešene. Na eni strani prikrivajo posebne zgodovinske okoliščine, v katerih so se revolucije odigrale; namreč to, kar sem že na začetku prispevka zapisal, da je do revolucij prišlo zunaj zgodovinskega področja demokratično-buržoaznih revolucij, v deželah, ki so bile ekonomsko, pogosto pa tudi kulturno zelo zaostale, da so bili ti sistemi zgrajeni v posebnih razmerah, za katere so značilni hudi napadi imperializma in velike rušilne vojne. Na drugi strani pa ti pisci in politiki zavestno zabrisujejo iz Marxovega dela in celotnega teoretičnega dela znanstvenega socializma bistveno idejo: da je socializem nadaljnje razvijanje demokracije, njen najpolnejši izraz — tako v prehodnem obdobju kot tudi v njeni bolj oddaljeni, komunistični perspektivi. Zabrisujejo tudi zvezo med institucijami in ekonomijo, med državo in družbo, hkrati pa nam ponujajo »omenjeno in izpajnjeno« (če uporabim Marxov in Leninov izraz) demokracijo kapitalistične družbe kot edino možno demokracijo, katere edina alternativa naj bi bila skrajnje in bistveno zoževanje svobode v neki diktaturi, v avtoritarni koncepciji države.

Ti dve napačni tezi moramo odkloniti, ker se navezujeta tudi na kulturno povsem nesprejemljivo ravnanje.

V nasprotju s tem je treba predvsem demokraciji v Marxovi misli vrniti polno veljavo, ki ji zares tudi gre, ob upoštevanju tega analizirati že izvršene revolucionarne procese v njihovem zgodovinskem okviru — ter pri tem med drugim upoštevati tudi to, da resni politični in ideološki spopadi, v katerih se te dežele soočajo, že sami na sebi dokazujejo, da ne obstaja tako rekoč en sam avtentičen model.

Zdi se mi, da je na tej poti izredno pomemben tale vidik: velika novost, ki jo je vnesel Marx v politično teorijo, je pojmovanje, da socializem ni več neki tvegan izum, ki bi v zgodovini človeštva začeljal od nič, tvegan, kot je bila pot najbolj mučnih utopij, marveč proces, ki združuje vsa pozitivna izkustva, zbrana v ljudeh in družbah na poti njihovega razvoja; socializem ima korenine v protislovjih kapitalizma, nastaja iz njegove krize, prevzema njego-

vo pozitivno materialno in kulturno dediščino ter deluje na kapitalizem, da bi ga radikalno preobrazil. Marksistična analiza buržoazne države te države dejansko ne zanikuje, marveč trdi, da je z demokratičnega vidika zgodovinski napredek; ne kritizira demokratičnih elementov, ki jih vsebuje, pač pa meje, ki jih ta država postavlja razvoju demokracije, ter mistifikacije, ki so ji v tem pogledu implicitne (neenakost, ki v določenih strukturalnih razmerah izhaja iz enakih pravic). Ne gre za to, da bi se ne dalo diskutirati o tej ali oni strani Marxovega opusa ter na podlagi posameznih citatov izrekat različne sodbe. Toda težko bi kdorkoli ugovarjal temu, da širjenje demokracije, njena nova in višja raven ni samo neka obrobna vsebina ali pogoj, marveč prav bistvo Marxovega socializma, tako da je v mnogih vidikih presežena utopistična ideja o komunistični družbi brez države.

Glede na veliko tradicijo marksistične misli se mi zdi potrebno — ne da bi posebej izpostavljali katerikoli plat pomembnosti tega ter brez pretenzij, da bi v njej našli vse rešitve za današnje probleme — da definiramo zelo važno temo: naravo prehodnega obdobja, mehanizem in način delovanja države v tej fazi ter možnost, da se da »diktaturi proletariata« konkretna veljavnost in smisel. Danes se ti problemi ne zastavljajo samo na teoretični, marveč tudi na politični ravni, z večjo ostrino še zlasti v Evropi — na eni strani zato, ker je postalo delavsko gibanje na tem kontinentu izredno močno, na drugi strani pa zato, ker je demokratična dediščina tega kontinenta izredno bogata: Evropa je bila zibelka buržoazno-demokratičnih revolucij in mnogo nasledkov tega je vraslih v celotno življenje družbe.

Glede na naše izkustvo in na naše posebne razmere bi bilo skoraj nemogoče prehodno obdobje opredeljevati s terminom diktatura, če z njo pojmuje mo avtoritarno vodenje, s katerim je odpravljen sistem varščin in svoboščin, ki jih je buržoazna demokracija uveljavila na svoji najvišji stopnji razvoja.

Toda prav gotovo je, da razvoj demokracije, njeno širjenje, njena povezanost s podružbljajočo spremembo družbenih struktur terja tudi evolucijo pogojev, evolucijo, ki pelje od resničnega sistema varščin do participacije, do stalnega nadzora od spodaj, do samoupravljanja. Toda če ta evolucija slabi ali pa se odpravlja sistem varščin, potem so svoboda mišljenja, možnost kritike in nestrinjanja in tudi sama participacija gola formalnost; nujno prihaja do drsenja k plebiscitu, k ustvarjanju konsenza k vnaprej pripravljenim sklepom, ki prihajajo od zgoraj. V takih razmerah prihaja participacija in demokratični nadzor v nasprotje s samim seboj, kajti bistveno omejevanje demokracije ju zniči. Do takega omejevanja demokracije bi lahko prišlo tudi tedaj, če bi za prehodno obdobje sprejeli klasično definicijo klasikov marksizma: več demokracije za večino in zatiranje izkoriščevalcev; očitno je, in to potrjuje tudi zgodovinsko izkustvo, da je brez pravne varnosti in zagotovljene možnosti nestrinjanja — nezakonitost neobrzdana. Zgublja se tudi mera za razlikovanje med demokracijo in preprečevanjem konservativnih interesov — to je prepuščeno tolmačenju in subjektivnim sklepom oblasti; v družbi se širi represija, širi se tudi v samem revducionarnem gibanju ter duši dejansko področje demokracije. To je naravna pot do delegiranja oblasti, ki je *de facto* neodpokljicljiva, ali pa jo je moč odpraviti le za ceno ostrih spopadov.

V takem upravljanju je omajana tudi sama ideja o prehodnem obdobju, v katerem naj bi vloga države pojemala in ugašala. Diktature in režimi, v katerih so varščine svoboščine omejene, nestrinjanje pa je moč zatreti, ne zmanj-

šujejo vpliva države, marveč ga krepijo in širijo birokratske in represivne mehanizme družbe, ki nastaja; ponavljajo se stvari iz preteklosti. Najbolj kritična točka tako Marxove kot tudi Leninove teoretične zgradbe je težavnost, kako uskladiti ideje o demokraciji, ki se z odmiranjem države ter z omejevanjem pritiska krepi, ter diktaturo, ki neizogibno sproža nasprotno procese.

V tradiciji marksizma pa so vendar jasno začrtani razločki med raznovrstnimi buržoaznimi državami in razlike znotraj same raznovrstnosti demokratsko-buržoaznih držav; to razlikovanje lahko zanikuje samo otročje in primitivno levičarstvo; ugotovimo ga tako pri Marxu kot pri Leninu, ki povsem pravilno ugotavljata, da je demokracija teh republik vedno tesno prepletena s prevlado, hegemonijo in »diktaturo«¹ enega razreda (enaka pravica v neenaki družbi). Tu je tudi spoznanje o zgodovinskem procesu, njegovih novostih in njegovih omejitvah, ki se povezujejo s splošno idejo — o kateri sem govoril — o socializmu, za katerega lahko rečemo, da se ne rojeva iz nič in ki sprejema dotlej akumulirano pozitivno dediščino: to ima drugačen smisel kot diktatura proletariata, ki odpravlja varstva svoboščin in sistem pravic, ki so bile izbojevane v prizadevanjih človeštva za napredek. Problem je v tem, kako razširjati ta sistem pravic, razbijati utesnitve in deformacije, preobrazati družbo in socializmu prilagajati pravice — seveda tu niso mišljene tako pravice, ki prek sistema polnomočja v graditvi demokratične oblasti vse pravice znižijo.

Demokratična družba je pluralistična. Toda to drži samo v pogledu definicije, kajti pluralizem predpostavlja tudi obstoj iniciative avtonomnih subjektov; če tega pogoja ni, prevlada enostransko hotenje, ki si prizadeva, da se njeno hotenje zoži na krog tistih, ki so na oblasti. Rečeno je bilo, da so razredi temelj partij, zato brezrazredna družba ne daje možnosti za več partij, to rej ni za pluralizem. Toda v prehodnem obdobju razredi dejansko še ne zginjajo in se potemtakem ta temelj vsekakor ohranja. Razen tega, če je tudi res, da imajo politične formacije razredno osnovo, vidi abstraktni dogmatizem samo to stran, ne vidi pa tega, da so partije tudi zapletene zgodovinske formacije, ki so v družbi različno razčlenjene, ne pa mehanični in togi proizvod enega družbenega sloja; ne uvidi tega, da je lahko več partij povezanih z enim in istim razredom; da se razredna dialektika neločljivo prepleta tudi z idejno dialektiko.

V velikih modernih družbah, v katerih se močno krepijo elementi centralizacije, katere nekateri vidiki so nujni, drugi pa nevarni, prihaja hkrati tudi do členitve socialnih sil, interesov, političnih, filozofskih in religioznih stališč. Pluralizem je vse bolj bistvena potreba njihovega življenja. Sicer pa bo dovolj, če opozorimo na veliko vlogo, ki jo je prevzel sindikat na podlagi lastne avtonomije — in na dejstvo, da bi praksa zanikanja te avtonomije odvzela sindikatu vsakršen pomen in vsebino, pustila vnemar močne realne zahteve, ki jih delegirana oblast ne more rešiti.

Tu smo se dotaknili bistvene črte razlikovanja. Srž dogmatskega odnosa je v totalnizirajoči vlogi in totalizirajoči funkciji, ki jo pripisuje partija delavskega razreda; odklanja družbeno dialektiko in njej nasproti postavlja polno zaupanje v delegirano oblast, zamrzne spoznavni proces v okamenelo resnico, ki je enkrat za vselej dana.

Nobena družba ne more resnično napredovati, če v njej neprestano ne poteka proces spoznavanja. Toda spoznavanje je dialektično in mu ni mogoče *a priori* postavljati meja; politična oblast dejansko ne more v nobenem pri-

meru že vnaprej določati njegovih dognanj. To seveda ne pomeni, da je lahko politična struja — pa naj je na oblasti ali v opoziciji — nevtralna do procesa spoznavanja, do znanstvenega razvoja; toda soočanje lahko poteka le v razmerah svobode, ne pa z birokratskimi in administrativnimi sredstvi. Izkušstvo tega stoletja nas uči, da so se vsa omejevanja, ki jih je administrativna oblast vsiljevala procesom spoznavanja, sprevrgla v deformacije, omejevanja in protislovnosti v družbenem razvoju.

Ker so nekatere partije dojele škodljivost dogmatizma in odklonile tudi idejo o državnem avtoritarnem vodenju, so za alternativo predlagale neposredno demokracijo; da bi jo napolnile s konkretnostjo, jo povezujejo s širokim gibanjem tovarniških delegatov, svetov in drugih demokratičnih oblik, ki nastajajo na terenu. To je velika, odločilna tema za razvoj demokracije in socializma. Toda ne sme ostati samo pri tem. Demokratično gibanje mora odsevani celotno družbo in v strukturah odločanja terja tudi ravni delegiranja in posredovanja. Če upoštevamo razsežnost in zapletenost velikih modernih družb ter sektorske in korporativne pritiske, ki jih prežemajo, je ta potreba več kot očitna. Oblike neposredne demokracije (v okvirih katere se med drugim nujno reproducirata posredništvo in delegiranje, ker na primer podjetje s petdeset tisoč zaposlenimi ne more vsega reševati na skupščinah) so nova značilnost zapletenega sistema varščin; utemeljujejo nov razvoj in spreminjajo tradicionalni predstavniški sistem; so razhajanje s tistimi omejitvami in deformacijami, o katerih smo govorili.

Na tej strani torej teče linija, ki nas ločuje od liberalno-demokratskih in socialnodemokratskih pozicij. Zanje je predstavniška demokracija, taka, kakršna se je zgodovinsko izoblikovala v demokratično-buržoaznih republikah, skrajni dosežek demokracije, večni model, ki se ga ne da še izpolniti; tu potemtakem obstaja zelo jasna razlika med demokracijo, enkrat za vselej tako opredeljeno — in socialnimi problemi, katerih pritisk in katerih rešitve bo treba uresničevati v tem okviru. Proti takim stališčem, katerih dogmatsko abstraktnost — čeprav si nadeva druga imena — lahko enačimo z avtoritarnimi koncepcijami, je treba uveljaviti veliko marksistično dediščino, ki zadeva analizo odnosa med državo in družbo, med pravom in ekonomijo, demokracijo in lastniško ureditvijo — dediščino, na katero nismo zgolj po naključju posebej opozorili na prejšnjih straneh.

Končno bi želel opozoriti še na eno izredno važno temo. Nobenega dvoma ni, da je bila v Evropi v zadnjega pol stoletja (to obdobje pa lahko razširimo na obdobje od konca devetnajstega stoletja) zgodovina delavskega gibanja izpolnjena z nepretrgano obrambo institucij predstavniške demokracije in z boji za razširjanje demokracije. Vzroki za to so dvojni. Predvsem se kapitalizem v svoji najvišji stopnji razvoja ne identificira s predstavniško demokracijo, težik preseganju njenih meja, v svojih nedrih razvija izredno močne avtoritarne tendence. Fašizem in nacizem nista bila naključna produkta zgodovine, marveč imata globoke korenine, sta izraz moderne kapitalistične družbe. Prav zato je delavsko gibanje svoj boj proti fašizmu in nacizmu identificiralo z bojem za obrambo svobodoljubnih pravic in demokracije, kasneje pa tudi za njuno širjenje. Veliki boj za obrambo demokratičnih institucij kot tudi gibanje za njihovo reformo in razvoj novih oblik demokracije sta močno prevevala delavske partije ter omogočila pomembne politične in teoretične analize. Izkušstvo italijanske komunistične partije, ki je zasnovano na teoretični misli,

katere začetnik je bil Antonio Gramsci, je postalo prav na tem področju velika, odločujoča sila; to izkustvo govori, da ne bi mogli stopiti s te poti, ne da bi se odrekli sami sebi.

4. Zdi se mi, da dosedanji poudarki in razčlembe v razpravi močno podpirajo temeljito raziskovanje razvoja kapitalističnega trga in spremembe, do katerih je na tem trgu prišlo. Glede tega bi rad navedel nekaj kratkih pripomb.

V buržoazni publicistiki, celo v najnovejši, se pojavlja mit trga, tržne ekonomije, konkurence — kot rešitev ali vsaj kot pogoj za rešitev problemov sodobnega časa. Toda v bistvu gre za mitske podmene, ker hočejo podobo ekonomskega ravnotežja, izposojenega pri klisikih, cepiti na povsem drugačno stvarnost.

Predvsem je, kot je vsem dobro znano, struktura modernega kapitalističnega trga oligopolna, — in sicer v tem smislu, da imajo na tem trgu odločilno vlogo oligopoli, in tudi zaradi tega, ker gre za izredno razčlenjeno, diferencirano, slojevito tržišče, ki kaže povsem drugačno podobo, kot so jo predvidevali teoretiki ekonomskega ravnotežja. Danes so največje finančne in industrijske skupacije multinacionalne narave in težijo k temu, da bi to naravo iz leta v leto krepile; njihova strategija prehaja posamična nacionalna tržišča in tržišča kontinentov, njihove finančne mahinacije zadajajo težke udarce monetarnim trgov, njihove finančne in industrijske iniciative so pogosto — v pozitivnem ali negativnem smislu — močni dejavniki neravnotežja. To vse bolj spodkopava temelje buržoazno-demokratske koncepcije, ki temelji prav na fikciji enakosti, v bistvu pa na neenakosti subjektov; njihovo delovanje spravlja v negotovost samo sunkcioniranje in pomen demokratičnih in predstavniških institucij.

Toda celotni ekonomski okvir se je spremenil. Radikalne spremembe so, denimo, doživeli bančni sistemi. Danes poteka financiranje podjetij in finančno posredništvo v bistvu prek sistema, ki je hkrati močno povezan in centraliziran na nacionalni ravni, ob izredno povečani vlogi centralne banke in krepitve njene odločujoče moči pri določevanju razvoja. Ta nova razsežnost vloge in v marsičem drugačna narava bančnega sistema se povezujeta z novim delovanjem javne intervencije v gospodarstvu. Čeprav se v velikih modernih družbah državno poseganje izraža v različnih oblikah, ima ta intervencija velike razsežnosti. Prodira na vsa področja, od industrije do kmetijstva in uslug; omogoča javno upravljanje gospodarstva, prisiljuje države, parlamente, izvršilne organe k temu, da objektivno prevzemajo velike odgovornosti pri vodenju ekonomskega stroja. V mednarodni trgovini je liberalizem sicer ena izmed njenih metod in lastnosti — toda vsebina je zelo različna, povezana je z zelo zapleteno tehniko državne intervencije, bilateralnih in multilateralnih pogajanj. Tradicionalna predstavniška in garancijska demokracija je zavrta z idejo konkurenčnega trga, na katerem se država omejuje na prevzemanje splošnih zaščitnih funkcij, da bi obdržala uporabnost tržišča za vse subjekte in preprečila nekatere motnje. Toda če je kdajkoli obstajalo njeno ekonomsko zaledje, ga danes zanesljivo nima več. Če le nekoliko korigiramo stvarnost, lahko trdimo, da ima na voljo vse instrumente in vse pogoje za ekonomsko programiranje; ker tega programiranja ni, je to dokaz, da se s temi instrumenti manipulira glede na potrebe in spodbude nekaterih interesnih skupin. Brez programiranja prav gotovo ni možen trg, ki bi z avtomatskimi mehanizmi vzpostavljaval ravnotežje, ki ne potrebuje posebnih vplivov in odločitev, na katerem bi vladale

enake in uravnovešene pravice in možnosti za različne subjekte; nasprotno, ekonomijo vodijo najmočnejše interesne skupine, in sicer po logiki, ki je vendarle parcialna in sektorska; prihaja od njihove organske povezanosti z državno oblastjo.

Na drugi strani so razvoj kapitalistične ekonomije in izkušnje socialističnih dežel ovrgele misel, ki se je desetletja ohranjala na marksističnem področju, da so procesi podružbljanja kapitalističnega razvoja totalizirajoči; ovrgli so idejo, da bi vrtoglava in geometrijska rast proizvodne koncepcije na določeni točki ustvarila objektivne pogoje za podružbljanje, ki bi se od državnega socializma razlikovalo samo po izviru oblasti. Zdi se, da so pogoji in tendence razvoja bistveno drugačni.

Spodbude k velikim koncentracijam so nesporno dejstvo. Toda če finančni kapital zaradi svojih dimenzij vse bolj teži h koncentraciji, nastajajo v proizvodnji tehnični in ekonomski pogoji za to, da se ob proizvodnih gigantih krepi široko področje srednjih in manjših, različno razvejanih ekonomskih iniciativ, navezanih na individualne proizvodne kapacitete. Proizvodni gigantizem plačuje vedno večji davek učinkovitosti, razmerju med stroški in dohodkom, prinaša pa tudi resne birokratske deformacije. Seveda moramo odnos med velikim, srednjim in malim podjetjem obravnavati v celoti, brez poenostavljanja. Res je, da je malo podjetje »ločen pogon« velikih podjetij; res je tudi to, da so mnoga drobna podjetja v podrejenem položaju, druga pa stopajo na trg ter s trga tudi odhajajo — glede na spreminjanje ciklusa. Toda kljub temu je ta široka podjetniška razvejanost dejstvo ter se pojavlja kot trajna značilnost modernega gospodarstva. Hkrati tako kot v velikih kapitalističnih podjetjih tudi v socialističnih deželah ponovno odkrivajo ekonomičnost srednje proizvodne velikosti — in to prav zaradi njenih lastnosti: elastičnosti, iniciativnosti, prilagodljivosti trgu, manjše nagnjenosti k raznim oblikam birokratizma.

Pluralizem je stvarnost, ki se je v moderni ekonomiji ne da odpraviti. Je značilnost zapletenega ekonomskega tkiva — kljub temu, da so v njegovem središču velika podjetja, ogromni finančni *holdingi*, oligopoli. Je tudi pogoj za krepitev iniciative, duha poslovnosti, za tržno dinamiko in dialektiko.

Če gledamo na moderno ekonomsko realnost brez predsodkov in dogem, pač pa v skladu z določenimi načeli, potem vidimo, da nas ta realnost postavlja pred dve zahtevi. Prva je programiranje, da bi se izognili razsipanju in neracionalnemu trošenju virov; da bi se zaporedje proizvodnih odločitev usmerilo k resnici in realistični hierarhiji potreb in omogočilo racionalno funkcioniranje ekonomskega sistema — v skladu z določenimi političnimi, ekonomskimi in družbenimi cilji. Druga zahteva je razvejanost, iniciativa, poslovni duh, neusmiljen in temeljit boj proti vsem oblikam birokratizma.

To, da dosežemo sožitje med programiranjem in razvejanostjo in učinkovito iniciativo, to je izziv, s katerim se moramo soočiti. Iniciativa, poslovnost, odklanjanje socialistične solidaristične koncepcije so tista ekonomska osnova pluralizma in tistih vrednot buržoazne demokracije, katere bi morale delay-sko gibanje naslediti na institucionalni ravni. Programiranje, kolektivno izkoriščanje virov, hierarhija velikih odločitev glede novih idealov skupnosti prekinjajo z omejitvami in deformacijami buržoazne demokracije in zagotavljajo prehod k razvitejši demokraciji.

5. Iz vsega, kar je bilo doslej povedano, je razvidna diskriminanta med perspektivami, na katere sem opozoril, in dogmatskimi pozicijami: bistveno je

to, da se prepreči utesnjevanje marksistične kritične misli na pasivno in ravnodušno retoriko o konkretnem razvoju družbe in zgodovine; bistveno je, da najgloblje dojamemo in razvijemo dialektično koncepcijo o ekonomskih in družbenih procesih.

Prav tako očitna je diskriminanta s socialno demokracijo. V bistvu socialna demokracija sprejema kapitalistični sistem v celoti, želi vnesti vanj le popravke in ga posodobiti, ne da bi kakorkoli spreminjala njegov notranji ustroj. Največja novost, na katero socialna demokracija pristaja, je obsežna državna javna pomoč, ki v bistvu ne spreminja proizvodnih mehanizmov, pač pa negativno vpliva na razvoj (socialni demokraciji preti nevarnost, da postane luksuz bogatih dežel na račun manj bogatih in revnih). Socialna demokracija hkrati ločuje socialne probleme (zožene na prerazdelitev proizvedenega bogastva) od krepitve demokracije, ki jo *tout court* identificira z buržoazno-demokratskimi sistemi, takimi, kakršni pač so.

V nasprotju s tem teži stališče, ki sem ga pojasnil, k preobrazbi družbe, k preseganju kapitalizma; tesno in organsko povezuje reforme struktur, spremembe sistema akumulacije in razvoja s pozitivnim razvojem demokracije, z razvojem, ki bo vsrkal vse pozitivne vrednote in institucionalne pridobitve, ki jih je zapustila buržoazna revolucija, z razvojem, ki bo širil participacijo in iniciativo množic. Razumljivo je, da v tej usmeritvi ni mesta za kakršenkoli razvoj diktature. Toda močnejša hegemonija delavskega razreda, njegova zmožnost, da postane opora novega socialnega bloka, vodilna sila celotne družbe — to so teme, ki jih socialna demokracija v celoti odklanja.

Vendar izhaja ta strategija iz tesne naslonjenosti na posamezne nacionalne realnosti in je že po svoji naravi odprta h graditvi aktivnega internacionalizma, medtem ko socialne demokracije teže k temu, da se zapirajo pred problemi drugega sveta in sprejemajo nacionalne egoizme. To se dogaja zato, ker teži resnična, nedogmatska strateška naravnost k preobrazbi samega mehanizma razvoja, medtem ko izhajajo socialno demokratske politike iz kapitalističnih mehanizmov kot nespodbitnih in večjih dejstev. Mehanizem razvoja se ne sklepa znotraj nacionalnih meja — marveč nosi delež problemov, tendenc in pravič mednarodnega trga. Diskusija o tem mehanizmu nalaga delavskemu razredu in njegovim zaveznikom dolžnost, da se vključijo v internacionalistično, živo in konkretno soočanje z avtonomnimi prispevki vsakega nacionalnega delavskega gibanja posebej.

Diskusija o socialističnih perspektivah v deželah razvitega kapitalizma je povsem odprta: toda tem perspektivam ne bo koristilo niti slepo prilagajanje pravilom tistega, kar že obstaja, niti raba marksističnih citatov kot litanij, s katerimi bi preganjali dejstva in novosti, ki jih rojeva sedanja stvarnost.

Vidiki socializma v Južni Evropi

I. Razvoj svetovne krize kapitalizma slabi južno Evropo kot člen v verigi imperialističnih dežel

a) Novo mednarodno področje delovanja sil

1) Zaostali kapitalizmi ali pa vsaj tisti, ki so se z zamudo spustili v tekmo za industrializacijo, so pogosto — po tradiciji — obrnjeni h kolonialni eksploataciji; to velja tudi za kapitalizme južne Evrope, ki jih je posebej prizadel razvoj krize in ki jih ta kriza spravlja v precep (padec cene surovin na eni strani in pospešena kapitalistična koncentracija v korist multinacionalnih družb na drugi strani). Kriza, ki jih je zajela v polnem zamahu, je omajala perspektivo njihovega dohitevanja razvitejših kapitalizmov, ki so jim doslej dajali politično in družbeno obzorje.

2) Odvisnost južnoevropskega kapitalizma se v primerjavi z imperialističnimi metropolami severne Evrope in Združenih držav Amerike zaradi internacionalizacije kapitala vse bolj povečuje.

3) Dežele južne Evrope dograjujejo bolj ali manj — glede na doseženo raven razvoja — strategijo dvojne igre v odnosu do teh dveh polov (ZDA in GATT, v katerem vse bolj dominira Zvezna republika Nemčija).

4) Vse globlje razlike, ki nastajajo med južno Evropo in državami v coni medsebojno odvisnih valut, prave cone marke, pretijo, da ogrozijo in zavrejo evropsko stavbo, ki je nastala na temeljih ekonomskega liberalizma.

5) V nasprotju s tem pa nova vloga dežel proizvajalk surovin in nenavadno nagel prodor arabskih držav na prizorišče sodobnih dogajanj kažeta na to, da se gravitacijsko središče blagovne menjave in pozornosti pomika k Sredozemlju. Med revnimi deželami južne Evrope in bogatimi deželami tretjega sveta se nakazujejo nekatere gospodarske in politične komplementarnosti.

b) Nova notranja ravnotežja

1) V vseh deželah južne Evrope prihaja v okviru zveze vladajoče buržoazije do krepitev moči tistega dela buržoazije, ki je na razne načine povezana s procesom multinacionalizacije (veliki kolonialni kapital, ki je prilagojen novim razmeram, veliki in srednji modernizirani kapital, domača buržoazija, ki se povezuje s tujimi multinacionalnimi družbami — na škodo tradicionalne nacionalne buržoazije).

2) Vzporedno s tem razvojem se širi ekonomska osnova razrednega zavezištva med nacionalnimi buržoazijami in tradicionalno zavezniškimi družbenimi sloji (kmetje, mali proizvajalci).

3) »Imperialistični« del buržoazije išče nove oblike splošnega soglasja z novimi sloji mezdnih delavcev: »liberalizacija« v Španiji, Grčiji, na Portugalskem, »neo-laburizem« v Franciji, Italiji itn.

4) Borbenost delavskega razreda, ki se upira temu, da bi breme krize prevzeli na njegova ramena, in omajanost stare hegemonije, ki je zlasti očitna v

državnih aparatih (administrativni aparati, armade, cerkve), postavljajo veliko buržoazijo v zelo težak položaj in jo silijo, da se prilagaja. Nasploh bi lahko ugotovili, da je južna Evropa šibki člen v imperialističnem razporedu sil.

II. Strategija ločitve predpostavlja, da se preseže tako blokovski sistem kot tudi stara protislovja v nedrih delavskega gibanja

Ločitev predpostavlja vzpostavljanje novih družbenih odnosov, ki bodo v očitnem nasprotju z logiko akumulacije, pa naj gre za kapitalistično ali birokratsko. To je smisel samoupravne opredelitve Socialistične stranke, ki je bila sprejeta v Epineu in je bila izoblikovana v njenem programu in v 15 tezah o samoupravljanju, ki so bile sprejete junija 1975.

a) Blokovska razdelitev, v kateri se igra za Evropo, južna Evropa pa je sfera ameriške dominacije, je podaljšek stare delitve v okviru delavskega gibanja

1) Ameriška strategija (Kissinger—Sonnenfeld) teži h konsolidaciji obstoječega stanja tako v vzhodni Evropi kot tudi v zahodni Evropi, ki je »hrbtelnica ameriške diplomacije«.

2) Sovjetska politika miroljubne koeksistence že zaradi zgodovinske legitimitnosti ne more zastopati enakega cilja ohranjanja obstoječega stanja v Evropi, kakršno je bilo izoblikovano na Jalti; njena logika kot tudi logika sistema oblasti v ZSSR peljeta k tihemu strinjanju s tem, da imajo Združene države proste roke v svoji sferi dominacije.

3) Zahodnoevropske buržoazije so se pokazale nesposobne, da bi rabile kot družbena in politična opora za resnično samostojno evropsko skupnost, ki si je sicer ne žele niti Združene države niti Sovjetska zveza. Njihov edini politični cilj je v tem, da opravljajo doma vlogo policije — pod varstvom in v korist ameriškega imperializma. Res je, da se v tem prostoru pojavlja razmeroma samostojni nemški pol, toda njegova samostojnost zasega le toliko prostora, kolikro ga lahko trpi ameriški imperij, ki izkorišča to, da med Zvezno republiko Nemčijo in Sovjetsko zvezo ni političnega sporazuma.

4) Jalta se je zajedla v samo delavsko gibanje: blokovska delitev se dejansko nadaljuje v stari razcepljenosti med socialisti in komunisti. Da bi ohranil zase ugodno obstoječe stanje, si ameriški imperij prizadeva, da bi socialne demokracije podredila socialistični internacionali (zlasti velja to za severnoevropske socialne demokracije), medtem ko poskuša Sovjetska zveza podrediti akcijo komunističnih partij zahtevam svoje državne diplomacije.

b) Proces združevanja, ki ima vrhunec v strategiji razcepa, je dialektičen proces, ki je utemeljen v preseganju tradicionalnih protislovij v delavskem gibanju

1) Dialektika enotnosti bi morala pripeljati do obnavljanja tradicionalne problematike delavskega gibanja, podedovane iz dvajsetih let, ko je prišlo do razcepa med II. in III. internacionalo.

2) Strategija enotnosti leveice ne more biti niti v tem, da bi se eni približevali socialnodemokratski viziji o vodenju gospodarstva, niti v tem, da bi se drugi podrejali stalinistični koncepciji o vodilni vlogi »partije delavskega razreda«.

3) Preobrazba delavskih strank v okviru pluralistične strategije predpostavlja obstoj komunističnih partij, ki so dejansko, ne samo v besedah prekinile s politiko razrednega sodelovanja.

4) Obstoj močne socialistične stranke, ki je zakoreninjena v podjetjih, danes poraja potrebo po zavestni mobilizaciji ljudstva za poglobljanje enotnosti leve in za preseganje starih refleksnih ponašanj, enotnosti, ki bo jutri potrebna tudi za skladno izvrševanje strategije ločevanja.

5) Pot oblikovanja nove zgodovinske zveze delovnih ljudi pelje prek porajanja — z uresničevanjem zgodovinskega poslanstva — novih družbenih odnosov: predvsem odnosov oblasti, potem pa tudi podrukcijских odnosov.

c) Uresničevanje strategije razcepa terja, da presežemo delitve na bloke

1) Prekinitev z imperializmom se bo izražala skoz rojevanje novih ekonomskih in političnih solidarnosti z deželami tretjega sveta, predvsem pa z arabskimi državami. To je prvi geografski kompromis (sredozemski pol).

2) Rojevanje zahodnega socializma mora temeljiti na stalnem in kar se da vsestranskem dialogu s komunističnimi partijami vzhodne Evrope ter s socialnimi demokracijami severne Evrope. Kar zadeva vojaško področje, bi moralo oblikovanje samostojnega socialističnega pola v južni Evropi, ki ne bi motilo ravnotežja sil med ZSSR in ZDA, nastajati vzporedno z ustvarjanjem novega evropskega ravnotežja, ki bo postavljeno na relativno dezangajžiranje dveh velikih sil, vzporedno z nastajanjem novega kolektivnega sistema varnosti v Evropi, z nastajanjem novega sistema obrambe, ki bo neodvisno od integriranih vojaških organizacij obeh blokov. To je drugi vidik geografskega kompromisa (med Vzhodom in Zahodom).

3) Dosežena stopnja gospodarske integracije med južno in severno Evropo nujno zahteva tretji geografski kompromis med južnim, socialističnim polom in severnimi deželami, ki bi ostale kapitalistične. Izhodišče tega tretjega kompromisa je perspektiva take Evrope, ki bo neodvisna od blokov in katere neodvisnost bo zgrajena na ekonomski in politično-vojaški komplementarnosti obeh delov kontinenta.

III. *Strategija ločitve je hkrati nacionalna in mednarodna*

a) Južna Evropa ne more izoblikovati samostojne ekonomske celote

1) Neenakomeren razvoj kapitalizma v južni Evropi je povzročil, da je heterogena in da ni združljiva v kapitalističnih razmerah.

2) Zaozstanje industrijskih struktur in podobnost mnogih kmetijskih proizvodov sta prej izvir konkurence kot pa dejavnik komplementarnosti. Južna Evropa ne more postati samozadostna v ekonomskem pomenu.

3) Edino politična (socialistična) komplementarnost je lahko podlaga za ekonomsko integracijo, katere uresničevanje pa nujno terja daljši čas in ki bo še vedno zelo omejena.

b) Strategija ločitve je nacionalna

1) Ker boj za oblast poteka v nacionalnih okvirih, strategije ločitve ni moč izvrševati v tej ali oni deželi južne Evrope na kakršenkoli način.

2) Med različnimi možnimi oblikami scenarija prekinitve bi bil gotovo najbolj primeren tisti, do katerega bi prišlo v deželi, ki je najbolj samostojna in ki ima tudi največ moči, da dobi njen primer posnemalec.

3) Prezem državne oblasti predpostavlja, da se v vsaki deželi upoštevajo specifični nacionalni dejavniki.

4) V Franciji je strategija enotnosti levice (na podlagi skupnega programa) najbolj pomemben dejavnik strategije ločitve v južni Evropi.

a) Ločenost in relativna gospodarska zaostalost dežel Pirenejskega polotoka sta hkrati ugoden in omejevalen dejavnik za uvajanje strategije razcepa — ne glede na dosedanja politična gibanja v teh deželah.

b) Zdi se, da manjša specifična teža Italije, njena odvisnost od zunanjih vplivov in pa premoč komunistične partije nad socialistično partijo zožuje manevrski prostor italijanske levice (strategije zgodovinskega kompromisa).

c) Že sam skupni program francoske levice poudarja njeno odločenost, da »si utre pot k socializmu«. Razen tega so nekatere francoske specifičnosti (večja ekonomska teža, to, da s svojim ozemljem posega tako v južno kot tudi v severno Evropo, politična tradicija neodvisnosti, moč države) ugodni dejavniki za uresničevanje strategije ločitve.

d) Tradicije države nimajo izključno negativne strani. Verjetno sta dolgotrajnost zgodovinskega procesa, ki pelje k razcepu, in pa potreba, da se sklepajo dinamični kompromisi (v Sredozemlju, v Evropi, v odnosih Vzhod-Zahod), da bi odpravili stare imperialistične odnose, olajšali usmerjanje Evrope k neodvisnosti in odprli nekatere možnosti, da bi kdaj lahko prišlo do razpuščanja blokov — vse to pa terja visoko stopnjo zavesti in analize. Glede tega bi morali v obstoju tradicije politične organizacije v naši državi videti prej rešilni izziv za nujno mobiliziranje ljudstva kot pa oviro.

c) Toda strategija razcepa je prav tako mednarodna, ker se odnosi sil vzpostavljajo na mednarodnem področju

1) Med mnogimi možnimi scenariji je italijanski najbolj verjeten. Že zdaj sta francoska in italijanska leвица solidarni in morata usklajevati svoji strategiji. Internacionalistična obveznost je, da se ohranijo možnosti za to, da pride ena na oblast leta 1978, ter da se drugi zagotovi varstvo, če pride na oblast leta 1976.

2) Internacionalistično solidarnost delovnih ljudi je treba iskati tako v zbliževanju s komunističnimi kakor tudi s socialističnimi partijami. Seveda se mora ta solidarnost izražati na ravni množic, konkretizirati pa se mora na ravni organizacij in držav.

3) Odpiranje k tretjemu svetu je bistveni dejavnik dinamike.

4) Uporaba strategije evropske neodvisnosti bi morala pripeljati do razcepa med raznimi deli evropske buržoazije.

5) V razmerju do Združenih držav je treba težiti k vzpostavljanju tesnejših odnosov z neimperialističnimi sloji buržoazije in z demokratičnimi organizacijami.

6) V odnosu do Sovjetske zveze bi bilo potrebno popuščanje, tako da bi spodbudili porajanje demokratičnih struj v sovjetski družbi.

Socializem v sodobnem svetu

(LR Kongo)

Za obdobje prehoda iz kapitalizma v socializem je značilno, da se je narodnoosvobodilna revolucija razširila in poglobila z antiimperialistično, anti-fevdalno in nekapitalistično vsebino.

V bistvu se je prav zaradi nastajanja svetovnega socialističnega sistema, prizadevanj delavskih gibanj v deželah kapitala, osvobodilnih gibanj zatiranih ljudstev mnogo kolonialnih, zlasti afriških dežel rešilo imperialističnega jarma. Prav zaradi tega lahko leto 1960 povsem upravičeno imenujemo leto Afrike: več kot 60 dežel je že neodvisnih.

Toda ta zmaga iz šestdesetih let zaznamuje v Afriki samo konec prvega obdobja narodnoosvobodilnega boja in odpira perspektive drugi etapi boja za stvarno neodvisnost tako na političnem kot na ekonomskem in kulturnem področju.

Kot je dejal tovariš Marien Ngouabi na tiskovni konferenci, ki je bila posvečena kongovskemu izkustvu pri graditvi socializma, to vprašanje še vedno ni docela rešeno, kajti večina afriških dežel je še vedno pod močnimi bremeni ekonomske, politične in kulturne narave, državne strukture pa so v bistvu še vedno tiste strukture, ki so jih zapustili kolonizatorji in s pomočjo katerih so vladali množicam.

Mlade afriške države so pod močnim vplivom odnosov sil v mednarodnih razsežnostih, odnosov, ki se nagibajo k socializmu, nanje vplivajo tudi številne zmage, ki jih je svetovni socialistični sistem dosegel na ekonomskem, političnem in družbenem področju. Zaradi tega je socialistična usmeritev danes glavna pot razvoja osvobojenih dežel Afrike.

Narodnoosvobodilni boj v Ljudski republiki Kongo je dosegel vrh leta 1969, ko je bila ustanovljena Avantgardna marksistično-leninistična partija. Ta se navdihuje iz marksistično-leninističnih načel in izkustva bratskih marksistično-leninističnih partij, zato kongovski revolucionarji sodijo, da je za graditev socializma nujno potrebno prehodno obdobje. Skladno s tem je Kongovska partija dela (PCT), vsaj kar zadeva našo deželo, opredelila sedanjó etapo razvoja kot etapo demokratične in narodne, nacionalne revolucije; nacionalne zato, ker je njen cilj zrušiti dominacijo francoskega imperializma, ki nadzoruje nacionalno gospodarstvo, s tem pa objektivno tudi politične razmere.

V tej etapi bi morali ustvariti tudi objektivne in subjektivne pogoje za nastanek kongovske nacije, predvsem z uničevanjem preživele in škodljive baze za tribalizem in regionalizem.

Demokratična pa je naša revolucija zato, ker je naravnana k temu, da vladavino peščice ljudi nadomesti z vladavino velike večine ljudstva; s tem da se revolucija opira na ljudske, delavske in kmečke množice, na borce in revolucionarne intelektualce, postaja to njihova revolucija pod vodstvom PCT.

Končno je ta revolucija ljudska revolucija, ker skuša ustvariti ekonomske, družbene in kulturne osnove za naslednjo etapo — za socialistično revolucijo. Zaradi tega pripravlja vse objektivne, psihološke in subjektivne pogoje, prav tako pa zbira široke množice pod zastavo proletariata in njegove avantgarde — Kongovske partije dela (PCT).

Narodnoosvobodilni boj v naši deželi, ki ga vodi PCT, se na ekonomskem področju materializira skozi ustvarjanje državnega sektorja. Čeprav ima v narodnem gospodarstvu še zelo skromno vlogo, je vendar temelj, na katerem bi morali graditi socialistične proizvodne odnose.

Državni sektor zajema promet, telekomunikacije, banke, zavarovalništvo, civilno letalstvo, gozdarstvo, tekstilno industrijo, tovarne sladkorja itn.

Ena izmed bistvenih značilnosti socialistične usmeritve v naši deželi je preobrazba vasi na socialistični osnovi — in sicer z ustanavljanjem zadrug in državnih posestev. Kar zadeva politiko do kmetov, določa program PCT tele akcije:

Ustvarjati kmečke organizacije na podlagi njihovega dejanskega interesa in pri tem izhajati iz procesa dela (kmetijska posestva, zadruge itn. — Program PCT, str. 8).

Organizirati kmete na podlagi njihovega stvarnega interesa, jim pomagati, da organizirajo delo in proizvodnjo, jih izobraževati in politično vzgajati.

Ustvarjati zvezo med delavskim razredom in kmeti in s tem krepiti anti-imperialistični boj (Program PCT, str. 11).

Zainteresirati in mobilizirati množice, kar bo partiji omogočilo, da uveljavi in pojasnjuje svojo socialno in ekonomsko politiko, zlasti kar zadeva kmečke množice; to politiko naj nadzirajo najvišji organi partije, uresničujejo pa naj jo tehnični organi države in množične organizacije (Program PCT, str. 24).

Zagotoviti, da bo vas postopno deležna večje družbene skrbi. V tem smislu je treba zagotoviti nastajanje minimalne infrastrukture, ki zajema:

a) šole, bolnišnice, domove kulture, kinematografske dvorane;

b) razvoj prometa, ki naj izhaja iz sedanjega cestnega in železniškega omrežja;

c) ustvarjanje dinamičnega načrta elektrifikacije vasi in izboljševanje stanovanjskih razmer na vasi (Program PCT, str. 17).

Ustanavljanje predzadružnih organizacijskih oblik in samih zadrug je korak k uresničevanju nalog, ki jih postavlja program PCT. Prva oblika zadružnega gibanja (kmetovalci zadržijo svoje parcele in skupaj obdelujejo kolektivne parcele) je zelo razširjena v pokrajinah Pool in na visoki planoti Kukuja. Tu je zagotovljena kadrovska pomoč PNUD. Izobraževalne, zdravstvene in tehnične ustanove bistveno prispevajo k spreminjanju miselnosti kmečkih množic. Zadružno gibanje, ki uživa vso podporo partije, je prav tako že zasedano v nekaterih pokrajinah, zlasti v Boji (Kivet), kjer se v kmetijstvu že širijo socialistični proizvodni odnosi.

Na področju uprave (administracije) si nekapitalističnega razvoja ni moč zamisliti brez udeležbe širokih množic v nacionalni graditvi. Toda če ne uničimo neokapitalističnega državnega aparata, lahko ta aparat postane močna ovira za taka prizadevanja. Zaradi tega se PCT v svojem programu zavzema za uničenje podedovanega kolonialnega aparata in za to, da ta aparat zamenja revolucionarna, demokratična in narodna država.

Kongovski revolucionarji so se od tistih slavnih treh dni (13., 14. in 15. avgusta leta 1963.) neprestano prizadevali, da bi zgradili državo, ki bo ustrezala zahtevam kongoške revolucije.

Poudariti moramo, da smo administrativne strukture, metode dela in upravljanja, miselnost ljudi, ki delajo v naši upravi, podedovali od režimov, ki so bili širokim delovnim množicam tuji. Na drugem kongresu PCT smo izdelali konkretne teoretične zasnove za preobrazbo kongovske države. Kongovski revolucionarji se zavedajo, da gre v tem primeru za proces, ki se odvija v ostrih spopadih med starim in novim. Pet let po socialistični revoluciji v Rusiji je Lenin takole pisal v delu *Pet let ruske revolucije in perspektive svetovne revolucije*: »Podedovali smo stari državni aparat in ta aparat pogosto dela proti nam. Dolgo vrsto let bomo morali porabiti, da ta aparat izpopolnimo, da ga spremenimo, da vanj uvedemo nove sile«. Te Leninove besede, ki lahko povsem veljajo tudi za kongovske razmere, kažejo, kako težavna naloga je spreminjanje elementov, podedovanih od starih družbenih ureditev.

Če naj PCT uresniči ta cilj, mora ustvariti nove strukture, nove kadre, zlasti pa prevzgojiti stare kadre. PCT mora ustvariti nov aparat, ki bo ustrezal hotenjem delovnih množic in ki se bo v svoji dejavnosti opiral na delovne množice.

Ustanavljanje ljudskih odborov na celotnem ozemlju je prvi korak pri graditvi države novega tipa. Ti odbori, v katerih bodo zastopani delegati delavcev, kmetov, borcev, revolucionarnih intelektualcev in drugih izvoljenih rodoljubov, morajo prevzeti upravljanje, braniti interese in blaginjo ljudstva. Kot oblika decentralizirane oblasti so negacija centralistične oblasti iz kolonialnega in neokolonialnega časa.

Demokratizacija države se izraža tudi skoz uvajanje obvezne tripartitnosti (načelo 3 CO). Po tem načelu obravnavajo predstavniki partije, sindikata in uprave vse probleme, ki se lahko pojavijo v podjetju in o njih kolegialno odločajo. Kar zadeva vprašanja nacionalnega interesa (načrtovanje, obramba), dobivajo pri odločanju o teh zadevah vse večje pristojnosti množične organizacije.

Prav tako pomembna so tudi prizadevanja za preobražanje armade v pravo ljudsko armado. Rojeva se nova armada, ki ima politične, gospodarske in obrambne naloge.

V okviru socialistične naravnosti naše dežele izvršujemo tudi resnično kulturno revolucijo. Prizadevamo si, da bi obnovili kulturna bogastva, ki jih je kolonializem zanikoval. Funkcionalno opismenjujemo in v tem procesu je izobraževanje povezano s praktičnimi potrebami. Celotna dejavnost na tem področju teži k temu, da bi se sedanja šola spremenila v ljudsko šolo, katere glavni namen je, da ustvarja psihološke in materialne osnove za novo socialistično družbo. V skladu s tem ciljem smo že uvedli marksizem-leninizem kot ideologijo avantgarde delavcev kot obvezni predmet na šole in univerze.

Zunanja politika Ljudske republike Kongo temelji na načelih nacionalne neodvisnosti, miru, neuvrščenosti, solidarnosti in prijateljstva z vsemi narodi in vladami, ki težijo k miru in pravici. To je antiimperialistična politika podpiranja narodnoosvobodilnih gibanj, politika prijateljstva in iskrenega sodelovanja s socialističnimi deželami.

V našem času, ko ima neuvrščenost zelo pomembno vlogo v popuščanju napetosti v svetu in v boju za novo ekonomsko ureditev, si Ljudska republika

Kongo prizadeva, da bi postalo to gibanje učinkovito orožje antiimperialističnega boja.

Boj, ki ga vodijo kongovski revolucionarji tako v deželi kot tudi zunaj nje, je sestavni del herojske tradicije stalnega odpora, ki ga je kongovsko ljudstvo nudilo okupatorju. Ta boj je bistvenega pomena za našo svobodo in naše dostojanstvo, je neogiben pogoj, da ustvarimo pogoje, ki bodo omogočili graditev socialistične družbe, in je konec koncev odločilen za našo neodvisnost, svobodo in napredek afriških narodov in celotnega sveta (Program PCT, str. 21).

Kljub podedovanim težavam, ki bremenijo razvoj, in kljub geografskemu položaju bo nekapitalistična pot v naši deželi zanesljivo zmagala, ker temelji na revolucionarnih tradicijah našega naroda in na proletarskem internacionalizmu. Razen tega se razvija naša dežela v ugodnih mednarodnih razmerah, za katere so značilni razpadanje portugalskega kolonialnega imperija, nagel vzpon osvobodilnih gibanj na jugu Afrike in vse večje zmage socialističnih dežel.

MARJAN ŠIFTAR

Nekaj misli o štipendiranju

I

Pred dvema letoma je bil sprejet družbeni dogovor o oblikovanju in izvajanju štipendijske politike v SR Sloveniji (Ur. list št. 29/1975, SRS). Z njim¹ in s samoupravnimi sporazumi, ki so jih kasneje sprejeli delavci in delovni ljudje v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela po občinah, so bili vzpostavljeni kvalitativno novi, družbeno dogovorjeni in samoupravno sprejeti sistemski temelji štipendijske politike v SRS: jasno je bila opredeljena njena vloga, razčlenjeni so bili družbeni smotri, opredeljena so bila temeljna načela ter naloge udeležencev družbenega dogovora in samoupravnih sporazumov pri izvajanju štipendijske politike. Izvrševanje družbeno dogovorjene štipendijske politike je po družbenopolitičnem, razredno socialnem in kadrovskem pomenu in funkcijah kot pomembna sestavina neločljivo vpeto v proces uresničevanja na ustavi in dokumentih zadnjih kongresov ZK zasnovane celostne družbene preobrazbe srednjega, visokega in višjega šolstva v zaokrožen sistem usmerjenega izobraževanja, ki bo vpet kot neločljiva ustvarjalna sestavina v samoupravno organizirano združeno delo. Bitka za uveljavljanje smotrov družbeno dogovorjene in sprejete štipendijske politike je tako kot celotni proces preobrazbe vzgojnoizobraževalnega sistema pomembno težišče bitke za uveljavljanje delovnega človeka v materialni proizvodnji kot osrednjega nosilca celotne družbene reprodukcije in razvoja.

Nesporno je, da smo v SR Sloveniji v procesu uveljavljanja in izvrševanja z družbenim dogovorom in samoupravnimi sporazumi dogovorjene in sprejete vsebinske in organizacijske zasnove štipendiranja dosegli že pomembne rezultate: uveljavljeni so enotni kriteriji za obe vrsti oz. obe obliki štipendiranja, to je za »kadrovske« štipendije, ki jih v skladu s svojimi kadrovskimi potrebami podeljujejo neposredno temeljne organizacije in druge samoupravne organizacije in skupnosti, in za »socialne« štipendije, ki se podeljujejo iz združenih sredstev organizacij združenega dela po občinah;² povečalo se je

¹ Udeleženci družbenega dogovora so: samoupravne interesne skupnosti v SRS, skupščine občin v SRS, izvršni svet skupščine SRS, SZDL, ZSS, ZSMS, GZS in skupnosti ter združenja vzgojnoizobraževalnih zavodov v SRS.

² Na osnovi 31. člena družbenega dogovora o oblikovanju in izvajanju štipendijske politike v SR Sloveniji so se delavci in delovni ljudje v organizacijah združenega dela s samoupravnimi sporazumi v okviru občin sporazumeli in zavzeli, da bodo za štipendiranje učencev in študentov, ki navkljub svojim sposobnostim in doseženim učenim uspehom zaradi slabših materialnih (socialnih) razmer in zaradi še ne izražene konkretnega, neposrednega kadrovskega interesa posameznih organizacij združenega dela ne bi mogli nadaljevati s šolanjem, združevali iz dohodka svojih organizacij združenega dela sredstva v višini 0,5 % sredstev za osebne dohodke.

število učencev in študentov, ki prejemajo štipendije ali neposredno od temeljnih in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti ali iz združenih sredstev na ravni občin; mnogim učencem in študentom, predvsem iz delavskih in kmečkih družin, je bilo s štipendijami iz združenih sredstev na ravni občin omogočeno nadaljnje šolanje; z uveljavljanjem solidarnostnega prelivanja sredstev se zagotavlja nadaljnje šolanje mnogih, ki so upravičeni do štipendij iz združenih sredstev, pa so le-ta v njihovi občini nezadostna za pokritje vseh potreb; utrjujejo in krepijo se samoupravni odnosi in mehanizmi v izvrševanju štipendijske politike; prek delegatov v skupnih komisijah, skupnih organih udeležencev samoupravnih sporazumov za izvrševanje štipendijske politike je prisoten in se krepi tudi vpliv učencev in študentov na oblikovanje in izvrševanje štipendijske politike, itn.

II

Ob tem, ko razčlenjujemo in upravičeno poudarjamo že dosežene brez dvoma pomembne rezultate in učinke in proces uveljavljanja družbene dogovorjene štipendijske politike, pa ne moremo pozabiti težav in problemov, ki se pojavljajo pri izvrševanju štipendijske politike, pa tudi ne tega, da se posamezne prvine štipendijske politike uveljavljajo prepočasi, še posebej ne ob soočenju s situacijo na področju izvrševanja štipendijske politike sredi tega šolskega leta.

V jeseni 1975 smo se namreč soočili z dejstvom, da združena sredstva za štipendiranje po občinah ne zadoščajo za poravnavanje vseh obveznosti, ki bi morale biti poravnane iz teh sredstev, oz. s tem, »da bodo razpoložljiva sredstva zadoščala le za 2/3 evidentiranih štipendistov«.³

Največkrat so omenjali, da je neposredni razlog za ta položaj pri podeljevanju štipendij iz združenih sredstev izredno, skokovito povečevanje števila štipendistov, ki bi naj prejemali štipendije iz združenih sredstev. Po podatkih, ki so na razpolago, so skladi združenih sredstev januarja 1976 štipendirali 28000, junija že 32000 in oktobra okrog 40000 učencev in študentov. Po nekaterih ocenah pa bi lahko iz vseh združenih sredstev v SR Sloveniji štipendirali le okrog 20—22 tisoč učencev in študentov.⁴

Ob dejstvu, da bi se dalo že neprimerno prej kot v jeseni 1976 izračunati, kolikšna sredstva se bodo zbrala v skladih združenih sredstev, ter, upoštevajoč okvirne materialne možnosti, tudi predvideti, za kolikšno število štipendistov bodo sredstva zadostovala, se nam samo na sebi vsiljuje vprašanje, zakaj tega ustrezne službe in organi na področju štipendiranja niso storili, in predvsem, zakaj se ni odločno začelo ukrepati, takoj ko je bil ugotovljen previsok nenormalen pritisk na združena sredstva, in končno, zakaj se niso sproti usklajevale finančne možnosti s številom odobrenih štipendij, tudi za ceno odbijanja novih prosilcev, z njihovim preusmerjanjem na kadrovske štipendije oz. z vztrajanjem pri načelu, da nimajo pravice pridobivati štipendije iz združenih sredstev taki, ki se ne prijavijo na razpise OZD

³ Sklepi 6. seje skupne komisije podpisnik samoupravnega sporazuma o štipendiranju na nivoju republike, Tribuna, Ljubljana, 15/12-1976.

⁴ Vsi podatki so vzeti iz članka: M. Ule: Novosti v štipendiranju — komu očitati, Mladina, Ljubljana, 16. decembra 1976.

ali skladov SIS za štipendiranje v strokah, za katere se izobražujejo, ali tako štipendijo odklonijo.

Ali ni bolj humano in pošteno in končno tudi v skladu z načeli naše štipendijske politike, da bi v skladu z načelom, da imajo prednost učenci in študenti, ki so v slabšem materialnem položaju in imajo boljši učni uspeh, in otroci iz delavskih in kmečkih družin, odobrili iz združenih sredstev le toliko štipendij, kolikor jih je z združenimi sredstvi mogoče pokriti, kot pa da si pridobivajo pravico do štipendije vsi, ki sicer formalno izpolnjujejo predpisane kriterije, pa potem zmanjka denarja za vse. Ob tem velja zaradi večje jasnosti opozoriti še na pomembno razlikovanje med kategorijami »prosilci, kandidati za štipendije«, in kategorijo »štipendisti«.

Prosilec, kandidat za štipendije se poteguje za štipendijo in ni nujno — če ne izpolnjuje kriterijev — da bi mu bila štipendija tudi odobrena in s tem zagotovljena dodatna materialna podpora za šolanje. Prosilec, ki se mu pa enkrat štipendija odobri (štipendist), pa le-to tudi potem pričakuje, z njo računa, se nanjo zanaša.

Neizplačevanje štipendij ali neredno izplačevanje z nekajmesečno zamudo je neodgovorno ravnanje, ustvarja občutek socialne negotovosti, lahko tudi dejansko ogroža socialno varnost posameznih študentov in je končno tudi kršitev obveznosti, ki jo sprejme štipenditor s štipendijsko pogodbo.

III

Povečan pritisk na štipendije iz združenih sredstev in stanje, ki ga je ta pritisk neposredno izzval na področju podeljevanja socialnih štipendij, sta v bistvu le posledica, izraz spleta različnih okoliščin ter nakopičenih težav in problemov pri izvrševanju štipendijske politike. Ali z drugimi besedami povedano, sedanji položaj je predvsem po sprejetju sklepov skupne komisije podpisnic samoupravnega sporazuma o štipendiranju zaostrial ali aktualiziral v bistvu vsa tista vprašanja, od reševanja katerih je odvisno dosledno, celostno in učinkovitejše izvrševanje štipendijske politike v skladu z njenimi družbenimi smotri: anomalije in nepravilnosti pri podeljevanju socialnih štipendij (posamezniki neupravičeno dobijo dvojne štipendije, skupnim komisijam prikrivajo posamezne podatke); vprašanje ustreznosti dosedanjih kriterijev za odobravanje socialnih štipendij, predvsem z vidika njihove sedanje velike odprtosti, kar omogoča, da pridobijo te štipendije tudi relativno zelo dobro materialno situirani učenci in študenti, ki v bistvu take štipendije sploh ne bi potrebovali; učinkovitost mehanizmov solidarnostnega prelivanja sredstev; celotna problematika v zvezi s kadrovskim štipendiranjem (vzroki, da se učenci, študenti izogibajo kadrovskih štipendij; stimulativnost kadrovskih štipendij, učinkovitost mehanizmov enotnega spremljanja, zbiranja in posredovanja razpisanih kadrovskih štipendij, usklajenost razpisanih kadrovskih štipendij s kadrovskimi potrebami in s tem v zvezi problematika kadrovskih planov itn.); odgovornost neposrednih udeležencev štipendijskih odnosov (učenec, študent — štipenditor) za izpolnjevanje s štipendijskimi pogodbami dogovorjenih obveznosti; delo skupnih komisij in uveljavljenost dejanskih delegatskih odnosov; nedograjenost in nezadostna učinkovitost usmerjanja za predvsem visokošolski študij; usposobljenost, organiziranost, odgovornost ter delo strokovnih služb, ki opravljajo naloge na področju štipendiranja.

Preveč prostora bi porabili za podrobnejšo razčlenjevanje in obravnavanje vseh nanizanih vprašanj, problemov ali, skratka, stanja na področju izvrševanja štipendijske politike na prehodu iz starega v novo, 1977. leto. Sedanje stanje terja odločne in učinkovite kratkoročne in dolgoročne ukrepe in posege. Reševanje nakopičenih in predvsem najbolj žgočih težav (neizplačevanja štipendij, izplačevanje z zamudo) je nujno, kar pa še ne opravičuje administrativno in ne dovolj premišljeno ukrepanje ter iskanje izhodov v sili, ampak zahteva široko organiziranost, celostno in usklajeno ter učinkovito aktivnost in ukrepanje družbenopolitičnih organizacij, skupnih komisij podpisnic samoupravnega sporazuma o štipendiranju in drugih dejavnikov. Trenutne težave, ki učence in študente neposredno in konkretno prizadevajo, so tako aktivnost že spodbudile oz. so se za njihovo čim hitrejšo reševanje, kakor tudi za razreševanje vseh drugih nakopičenih težav in problemov močno zavzele, sprožile ustrezne akcije ter izoblikovale predloge potrebnih ukrepov družbenopolitične organizacije na univerzah, po občinah, na ravni republike. V razreševanju nakopičene problematike se je aktivno vključila tudi skupna komisija podpisnic samoupravnega sporazuma o štipendiranju, ki si je že doslej veliko prizadevala za spoštovanje in dosledno izvrševanje štipendijske politike.

Vendar kljub nedvomno prisotnim pozitivnim nameram, ki so komisijo vodile pri sprejemanju sklepov na 6. seji, ne moremo nekaterih njenih sklepov oceniti za najprimernejše in najustreznejše oz. jih ne moremo označiti za sicer dobronameren, vendar ne uspel »poskus reševanja tistega, kar se rešiti da«.

Če pustimo ob strani nekatere formalne, proceduralne zadeve, (ali je bila komisija pristojna, da sprejme posamezne sklepe, uradna objava sklepov; vsebina pojasnil k več sklepom bi po svojem pomenu sodila med sklepe, in drugo), zbudjata med sklepi vsekakor največ pozornosti prva dva in pojasnilo k njima. Z njima je skupna komisija določila dohodkovni cenzus 2000 din na družinskega člana za prednostne stroke in 1000 din za neprednostne stroke (ki so navedene v pojasnilu k sklepoma) kot pogoj za pridobivanje oz. ohranitev pravice do štipendije iz združenih sredstev.

S tem je skupna komisija v bistvu zaostрила z družbenim dogovorom in samoupravnimi sporazumi določene kriterije za odobravanje štipendij iz združenih sredstev. Spreminjanje ter zaostrovanje kriterijev bi nesporno zahtevalo širše analitične priprave in razprave; in drugič: sprejemanje ukrepov, s katerimi se zaostrejujejo kriteriji med šolskim letom, ko so štipendije že odobrene in bi se morale začeti izplačevati, ni najustreznejša pot za reševanje težav in problemov pri izvrševanju štipendijske politike. Tudi pri podeljevanju štipendij iz združenih sredstev je nesporno treba ob enakovrednem izpolnjevanju vseh drugih pogojev vse bolj upoštevati kadrovske komponente.

To pa ne pomeni, da bi nas moglo ukrepanje skupne komisije glede tega zadovoljiti. Kajti določanje prednostnih in neprednostnih poklicev oz. taksativno naštevanje neprednostnih smeri za odobravanje štipendij iz združenih sredstev prvič nima zadostne osnove v družbenem dogovoru in samoupravnih sporazumih o štipendiranju, predvsem pa tako določanje zahteva temeljitejšo analitične priprave in razprave. Ob rob sklepa 6. seje skupne komisije naj zapišemo le še eno misel: ali je res, da so učenci v poklicnih

srednjih šolah »pretežno praktično nadarjeni in zato že po naravi nagnjeni k slabšim učnim uspehom« (!?) (pojasnilo k sklepu štev. 5).

Bodi dovolj o težavah in problemih, s katerimi se srečujemo, spopadamo v procesu izvrševanja štipendijske politike. Ob začetku novega leta si edino zaželim, da bomo poskušali v novem letu učinkovito uveljavljati v druge, širše družbene tokove vpeto štipendijsko politiko.

TOMO MARTELANC

Nairobijske razsežnosti prihodnosti UNESCO

Mesec november je v kenijski prestolnici Nairobiju čas deževja. Natančneje rečeno, spremenljivega vremena, ko se vsujejo milejše plohe na žejno rdečkasto zemljo, nato pa se nagloma temni oblaki izgubijo in posije jarko ekvatorsko sonce. Takšna, čeprav že rahlo obrabljena prisposoba, bi veljala tudi za oceno 19. zasedanja generalne konference UNESCO v Nairobiju.

Sleherni dve leti se sestanejo delegati držav članic te nemara najbolj znane mednarodne organizacije iz družine Združenih narodov na generalni konferenci. Tu malone poldrug mesec razpravljajo in sprejemajo sklepe, resolucije ter programe dela na mednarodnem področju izobraževanja, znanosti, kulture in komunikacij.

Sončno obeležje je letošnjemu zasedanju dajalo nekaj okvirnih dejstev: predvsem je to bilo prvo zasedanje generalne konference UNESCO na afriških tleh, hkrati je bilo to tudi prvo zasedanje te mednarodne organizacije, odkar je njen generalni direktor Afričan, Senegalec M'Bow. Konferenca je imela vsaj v začetku slovesen pridih, saj je potekala v znamenju trideset letnice obstoja in delovanja mednarodne organizacije UNESCO. Poseben prizvok pa je vsem razpravam in tudi mnogim sklepom dajal vrhunski sestanek neuvrščenih v Colombu, ki se je končal komaj dva meseca pred začetkom generalne konference UNESCO v Nairobiju.

Senčna plat 19. zasedanja generalne konference UNESCO je bilo zlasti ozračje pritiska, kampanj, kuloarskih nedemokratskih metod in blokovskega obračunavanja, ki se je začelo že dolgo pred samim zasedanjem, se stopnjevalo ob otvoritvi in med zasedanjem ter se je ublažilo šele proti koncu konference, ko so najbolj sporna vprašanja taktično umaknili z dnevnega reda, ali pa so našli zanje dvomljive kompromisne rešitve.

To velja predvsem za zahod, še zlasti za ZDA, saj je zahod začel že v pripravah na 19. konferenco z izredno ostro, intenzivno kampanjo za revizijo nekaterih odločitev, ki jih je sprejelo prejšnje 18. zasedanje generalne konference UNESCO jeseni leta 1974. Ozračje pritiska je bilo posebej očitno ob nekaterih problemih, kot je izraelsko vprašanje ali pa deklaracija o uporabi množičnih občil. ZDA so svojo kampanjo okrepile tudi z odkritimi grožnjami,

saj, na primer, niso hotele plačati dolžnega dogovorjenega zneska v proračun organizacije (ta sicer znaša približno četrtno vseh proračunskih sredstev za dejavnost UNESCO), zagrožile pa so tudi z izstopom iz te mednarodne organizacije, kolikor določeni sklepi (npr. o Izraelu) ne bodo revidirani. Množična sredstva obveščanja na zahodu so sprožila kampanjo hudega javnega pritiska na UNESCO in tudi na neuvrščene ter na dežele v razvoju. Proizraelsko usmerjeni intelektualci na zahodu so ustanovili posebne komiteje za »obrambo pravic Izraela«; ti komiteji so s plačanimi oglasi v časopisju ustvarjali vznemirljivo ozračje negotovosti in napetosti pred začetkom zasedanja v kenijski prestolnici.

Vse te akcije niso bile niti spontane niti naključne, tako kot tudi niso brez načrta izbrali za prizorišče tega spopada prav UNESCO.

Korenine konfliktnega položaja segajo pravzaprav še v čas prejšnjega, 18. zasedanja generalne konference UNESCO v Parizu. Takratno zasedanje je, gledano v celoti, odprlo nekatere pozitivne premike in pomembne transformacije v UNESCO, s tem pa tudi prispevalo znaten delež k prizadevanjem za splošno preobrazbo svetovne skupnosti. Predvsem se je takrat pokazalo, da so se bistveno okrepile sile miru in napredka, da se je sodelovanje in koordinirano nastopanje neuvrščenih, pa tudi dežel v razvoju, bistveno okrepilo in doseglo novo kakovostno stopnjo. Dejavnost neuvrščenih je pokazala, da njihove akcije postajajo čedalje pomembnejši dejavnik v razvoju mednarodnih odnosov, za novo podobo sedanjega nepravičnega, razrvanega sveta. Na drugi strani pa je postajalo čedalje očitnejše, da tiste sile, ki branijo korist preživelih družbenih sistemov in mednarodnih odnosov, politiko imperializma, sile in hegemonije, želijo po vsi sili zavreti napredni tok sprememb, ohraniti svoje pozicije, konservirati obstoječe neenakopravne odnose in se postaviti po robu novemu razmerju sil v mednarodni skupnosti.

18. zasedanje generalne konference UNESCO ni šlo v račun prav tem silam, saj so številni sklepi in resolucije odsevale naprednejše razpoloženje v UNESCO in v mednarodni skupnosti nasploh. Pred dvema letoma sprejeti sklepi so zlasti izražali prepričanje neuvrščenih dežel, da so pozitivni premiki na področju znanosti, izobraževanja, kulture in komunikacij pri oblikovanju novega mednarodnega združenega reda prav tako pomembni in potrebni kot spremembe na gospodarskem področju.

Boj za takšno presnavljanje mednarodne skupnosti tudi na področjih znanosti in kulture, izobraževanja in komunikacij ima v bistvu političen pomen, njegove posledice pa so in bodo segale v nekatere temeljne strukture sedanje ureditve v mednarodnih odnosih.

Zunanji vidik korenitejšega lotevanja najbolj perečih problemov mednarodne skupnosti v sferi kulture in znanosti, izobraževanja in komunikacij, kjer je pristojen UNESCO, je bila tudi izvolitev temnopoltega Afričana M'Bowa za novega generalnega direktorja te pomembne mednarodne organizacije, hkrati pa tudi krepitev vsesplošnega vpliva neuvrščenih na dejavnost te mednarodne organizacije, ki je sicer bila od ustanovitve pa vse dotlej pod močnim vplivom politike in dejavnosti zahodnega sveta.

Naprednejše težnje so se izrazile tudi v nizu drugih rezultatov 18. zasedanja generalne konference UNESCO. Tako so sprejeli daljnosežno resolucijo o dejavnosti UNESCO v okviru prizadevanj za uresničevanje novega mednarodnega gospodarskega reda, sprejeli so posebno resolucijo o miru, ustrezno

so počastili trideset letnico konca druge svetovne vojne, sprejeli so tudi naprednejši prestop v pretežnem delu dvoletnega programa dejavnosti UNESCO. Zlasti oster odpor zahoda pa so povzročile resolucije in sklepi, ki so prizadevali Izrael, ali pa so ga tudi neposredno obsojali, ker ne spoštuje resolucij ZN in nadaljuje z okupacijo zasedenih arabskih ozemelj. Tako je generalna konferenca zavrnila zahtevo Izraela, da se regionalno poveže z Evropo in ne s srednjevzhodno regijo, obsodila je Izrael in sprejela tudi sankcije proti njemu zaradi arheoloških izkopavanj v Jeruzalemu in spričo odnosov do izobraževalnih in kulturnih ustanov na zasedenih arabskih ozemljih.

Primer Izraela so zahodne sile izbrale za tisto središčno vprašanje, ob katerem bi se kazalo upreti naprednejšim tokovom v UNESCO in tudi v širši svetovni skupnosti, hkrati pa tudi obračunati s Sovjetsko zvezo in zmanjšati njen vpliv v tej mednarodni organizaciji.

Očitno je takšno taktiko opredeljevalo tudi to, da je UNESCO za zahod ustrezniješe področje za politično ofenzivo kot pa generalna skupščina ZN, saj v mednarodni organizaciji za prosveto, znanost, kulturo in informacije glede na programsko dejavnost UNESCO vladajo tudi nekateri določeni gnotni interesi, in ne pretežno politični kot v ZN.

Drugo vprašanje, ki ga je zahod izbral za spopad, je bil predložen osnutek za deklaracijo o temeljnih načelih uporabe množičnih občil pri krepitvi miru in mednarodnega sporazumevanja v boju zoper vojno propagando, razizem in apartheid. To se je pokazalo že decembra leta 1975 na konferenci vladnih izvedencev, ki naj bi izdelali osnutek deklaracije o uporabi množičnih občil (skrajšani naslov), ko so zahodni delegati demonstrativno zapustili konferenčno dvorano, ker se niso strinjali s tem, da se v preambuli osnutka deklaracije omenja številka resolucije ZN, ki označuje cionizem za obliko rasne diskriminacije.

Zahod je svoje upiranje proti tej deklaraciji okrepil zlasti po konferenci ministrov za informacije neuvrščenih dežel v New Delhiju in po vrhunskem sestanku neuvrščenih v Colombu, pa tudi po medvladni konferenci ministrov za informacije Latinske Amerike in Karibov, kajti nekateri sklepi, ki so jih sprejeli na teh konferencah, naj bi bojda uveljavljali državni nadzor nad sredstvi javnega obveščanja in ogrožali svobodo tiska in govora.

Tudi manj prizadetemu opazovalcu je moralo sčasoma postati jasno, da je celotna kampanja premišljena, načrtovana, koordinirana in sinhronizirana. Redkokdaj je bil zahod tako idejno in politično enoten kot tokrat in le malokdaj je bila orkestracija vse kampanje od diplomatskih akcij do pisanja tiska tako skladna in povezana.

Zahod je hkrati mednarodni javnosti in tudi generalni konferenci vsiljeval vtis, da sta prav ti dve vprašanji osrednji, čeprav je bilo na dnevnem redu sicer več kot 80 različnih, tudi pomembnejših vprašanj.

Ko že obširneje govorimo o diplomatski taktiki zahoda na 19. generalni konferenci, potem najbrž velja omeniti tudi domnevo, da je zahod na eni strani ocenjeval, da je UNESCO dovolj pomemben mednarodni poligon za takšen spopad, hkrati pa spričo svojega specifičnega kulturnega pomena manj politično oblikovan, z več možnimi razpokami in idejnimi šibkostmi, kjer se je z ofenzivno diplomacijo moč dokopati do pomembnih točk v tekmovanju med velikimi silami in za krepitev splošnega vpliva zahoda na sodobni svet, zlasti na dežele v razvoju in na gibanje neuvrščenih. Zanimivo je pri tem pripom-

niti, da zahod niti za hip ni šel frontalno v spopad z neuvrščeni, da je na-
protno podpiral vrsto predlogov in resolucij, ki so jih neuvrščeni predlagali
v duhu Colomba, da se je večkrat zelo zgovorno zavzemal za gmotno pomoč
deželam v razvoju, skratka, da je za svojo ofenzivno taktiko iskal zaveznike
tudi med neuvrščeni in deželami v razvoju.

Obe vprašanji — Izrael in deklaracija o množičnih občilih; — sta bili v
ospredju kot konflikt na relaciji Vzhod — Zahod, pa čeprav je šlo pri Izraelu
tudi za konfrontacijo z arabskimi deželami in četudi je v kontekstu rabe mno-
žičnih občil bila ost uperjena zoper sklepe neuvrščeni v New Delhiju in
Colombu, še posebej zoper skupnost časopisnih agencij neuvrščeni dežel.

Širša komponenta konfliktne situacije je bila vidna le na robovih zahodne
kampanje, ko so se pojavile obtožbe o »neodgovorni, avtomatski večini«, o
»vsiljevanju odločitev«, o »politizaciji« UNESCO, o »diskriminaciji« do neka-
terih dežel, o »nevarnosti za univerzalnost« te mednarodne organizacije.

Teh očitkov najbrž ni težko zavrtni, saj je zares avtomatska, nedemokrati-
ska večina v ZN in njenih organizacijah obstajala le za časa hegemonije ZDA,
medtem ko sedanja večina predstavlja najbolj demokratski glas in vest člo-
veštva, ki se ne bori zgolj za svoje lastne koristi ampak za celotno preobrazbo
vsega sveta na naprednejših temeljih in za enakopravnejše, pravičnejše odnose.

Neuvrščeni svoje akcije uresničujejo s polno mero odgovornosti, ki jih ne
zavezuje zgolj njihovim lastnim ciljem in interesom, temveč razvoju in prihod-
nosti celotne svetovne skupnosti. Zato ni moč govoriti o vsiljevanju odločitev,
še manj o diskriminaciji zoper posamične dežele. »Politizacija« UNESCO pa je
tudi starejšega datuma, saj kot je pripomnil pariški Le Monde, so prve hotele
izkoristiti UNESCO za politične cilje v času korejske vojne prav ZDA. Sicer
pa je nesmiselno uporabljati izraz politizacija, ko gre vendar za mednarodno
organizacijo, kjer vsa dejanja potekajo v znamenju političnih razmer in ra-
bijo cilje, ki jih ni mogoče ločevati od političnih.

Ofenzivna politika zahoda prav pri omenjenih dveh vprašanjih se je po-
budnikom takšne diplomatske akcije vendarle izplačala, kar je samo na sebi
nevšečen precedens in slab kažipot za dejavnost UNESCO, pa tudi drugih
mednarodnih organizacij v prihodnje. Deklaracijo o rabi množičnih občil so po
daljših in zaostrenih razpravah odložili, za Izrael pa so uporabili milejše for-
mulacije kot na prejšnjem 18. zasedanju in tudi dovolili Izraelu, da se vključi
v okviru dejavnosti UNESCO v (zahodno) evropsko regionalno skupino.

Bilo pa bi očitno preveč enostransko in tudi zgolj mlin na vodo eni strani,
če bi rezultate nairobijske konference ocenjevali le v luči izida diplomatske
bitke okrog Izraela in deklaracije o množičnih občilih. Na dnevnem redu je
bila vrsta, lahko bi mirno dejali, pomembnejših in tehtnejših vprašanj, med
njimi srednjeročni načrt dejavnosti UNESCO od 1977 do 1982, program in
proračun UNESCO za obdobje dveh let 1977—78, dolgoročni program pris-
pevka UNESCO k ohranitvi miru, prispevek UNESCO k vzpostavljanju
novega mednarodnega gospodarskega reda, vrsta novih instrumentov in pred-
logov za nove instrumente dejavnosti UNESCO in držav članic na področju
izobraževanja, znanosti, kulture in komunikacij. Posebej velja med novimi
instrumenti omeniti niz priporočil, ki jih je sprejela generalna konferenca
UNESCO, in sicer o razvoju izobraževanja odraslih, o akciji za zagotavljanje
svobodnega in demokratskega dostopa množic h kulturi in k aktivni udeležbi
v kulturnem družbenem življenju, o ohranjanju in sodobni vlogi zgodovin-

skih mest, o pravni zaščiti prevajalcev, o mednarodni standardizaciji statistike radia in televizije kot tudi protokol k sporazumu o uvozu znanstvenega, prosvetnega in kulturnega materiala.

Generalna konferenca pa je razpravljala tudi o predlogih za nove mednarodne instrumente, med katerimi kaže posebej poudariti tiste, ki naj bi urejali vprašanja statusa in položaja umetnikov, preprečevanje tveganja pri premičnih kulturnih spomenikih, o statistikah znanosti in tehnologije ter o standardizaciji statistike prosvete.

UNESCO je storil tudi korak naprej k dejanski univerzalnosti te mednarodne organizacije ZN, ko je za nove člane sprejel Granado, Surinam, republiko Seychelle, Papuo-Novo Gvinejo in Mozambik, pozneje pa še Angolo, tako da zdaj šteje 141 članic.

V splošni razpravi, kjer so šefi delegacij pojasnjevali temeljna izhodišča politike svojih dežel na področju dejavnosti UNESCO, sta največ pozornosti požela oba programska dokumenta, ki zahtavata nadaljnjo dejavnost UNESCO: dveletni in srednjeročni načrt. Oba dokumenta sta naletela na splošno pozitivno oceno, čeprav je bila vrsta otipljivih pripomb, zlasti na konkretizacijo posameznih okvirnih ciljev. Vsekakor je šteti za poseben uspeh te mednarodne organizacije, da je prva v družini organizacij ZN sprejela srednjeročni načrt. Prednost načrta za obdobje 1977—82 ni zgolj v daljšem načrtovalnem razdobju, pač pa tudi v interdisciplinarnem oblikovanju pglavitnih ciljev UNESCO, v naprednejšem pristopu pri formuliranju izhodišč in glavnih smernic delovanja UNESCO, tako da bo mogoče vključevati prizadevanje UNESCO v reševanje najpomembnejših svetovnih vprašanj, zlasti pri prizadevanjih za vzpostavlanje novega družbenega in gospodarskega mednarodnega reda. Konferenca je sprejela tudi poprečno stopnjo rasti finančnih sredstev za uresničevanje sprejetih ciljev; ta znaša 6 % za vsako dveletno obdobje, čeprav je že v prvem razdobju za leto 1977—78 odstopila od tega poprečja in v znamenju varčevanja izglasovala povečanje proračuna le za 4,2 %.

Sredstva za dejavnost UNESCO niso velika, saj znašajo le nekaj nad 112 milijonov dolarjev letno, kar je nekako toliko, kolikor je menda narodni dohodek bežigradske občine. Ob vzdrževanju velikega aparata, ki šteje okoli 2200 dobro plačanih uslužbencev, za dejavnosti ostane bore malo (le 30 % vseh sredstev). Vendar je aktivnost UNESCO pomembna, saj učinkovito deluje kot katalizator in ji tako uspeva, da svoja skromna sredstva oplodi z drugimi mednarodnimi ali nacionalnimi finančnimi viri.

Program dejavnosti obsega številne akcije, ki so včasih nemara pretirano razdrobljene prav spričo želje sekretariata UNESCO, da zadosti mnogim potrebam držav članic in precej razvejanemu programu.

Na izobraževalnem področju program UNESCO daje poudarek predvsem razvojni funkciji izobraževanja. Prednosti pa naj bi po mnenju generalne konference imele dejavnosti, usmerjene k opismenjevanju, osnovnemu izobraževanju, izobraževanju odraslih, vzgoji kadrov, enakopravnosti in splošni dostopnosti izobraževanja, reformi vsebine in metod izobraževanja, tehničnemu in strokovnemu izobraževanju.

Dežele v razvoju pa so še posebej poudarjale potrebo po proučevanju načrtovanja, upravljanja in financiranja izobraževanja ter povezovanja sfere izobraževanja s proizvodnim delom.

V naravoslovnih vedah je prevladovalo zanimanje za povezanost znanstveno-tehnološkega napredka z razvojem posameznika in družbe. Dežele v razvoju so pri tem poudarjale potrebo po transferu znanja in tehnologije, dostopnosti znanstvenih informacij in tehnoloških inovacij in ob tem opozarjale na potrebo po spoštovanju posebnih družbeno-ekonomskih razmer ter kulturnih specifičnosti v posameznih razvijajočih se deželah. Konferenca je sklenila, da bo druga evropska konferenca ministrov za znanost leta 1978, podprla je predlog, da eno izmed naslednjih let razglasijo za mednarodno leto znanosti in tehnologije, in izrazila interes, da se UNESCO posebej pripravi za drugo konferenco ZN o znanosti in tehnologiji v službi razvoja.

Ob vsem tem pa so delegati potrjevali temeljno misel, da je treba nenehno krepiti nacionalne zmogljivosti pri razvijanju znanosti in tehnologije in v tej nalogi posvečati mednarodno sodelovanje.

Posebno mesto so tokrat dobile družbene vede, bodisi v obravnavi na sami konferenci, bodisi v reorganizaciji sekretariata UNESCO, kjer so postale samostojen sektor (podobno kot naravoslovne vede ali izobraževanje). To je bila posledica zahteve večjega dela držav članic, ki so menile, da so družbene vede, zlasti spričo prispevka, ki ga lahko dajo pri prizadevanjih za vzpostavljanje novega mednarodnega gospodarskega reda, preveč zapostavljene. Tako je tudi večji del prisotnih delegatov, zlasti iz dežel v razvoju, vztrajal pri temeljni usmeritvi takega razvoja družbenih ved, ki bo krepil mir in varstvo človekovih pravic in hkrati najbolj učinkovito prispeval k reševanju številnih razvojnih problemov. Posebej velja omeniti tudi jugoslovansko resolucijo, ki terja poučevanje dejavnosti nadnacionalnih tujih družb in njihovega vpliva na področju izobraževanja, znanosti, kulture in informacij.

Ostrejši idejni spopad se je tokrat odigral na področju kulture, zlasti ob sprejemanju mednarodnega priporočila o svobodnem dostopu množic h kulturi (to je bilo ob podpori neuvrščenih dežel tudi sprejeto) pa tudi ob sovjetskem predlogu o »kulturnem in znanstvenem sodelovanju na temeljih medsebojne enakopravnosti in interesov ko pomembnega dejavnika za krepitev miru, prijateljstva in vzajemnega razumevanja med narodi« (kar je bilo zaradi upiranja zahoda pa tudi nekaterih latinskoameriških in afriških dežel odloženo). Konferenca je na predlog Jugoslavije in vrste drugih neuvrščenih dežel sprejela resolucijo, ki terja vračanje kulturnih spomenikov, ki so jih odtujili za časa kolonialne vladavine ali tuje okupacije.

Posebno pozornost je konferenca tokrat posvetila vprašanjem informacij, in to ne zgolj zaradi že omenjene deklaracije o rabi množičnih občil. Jugoslavija pa tudi druge neuvrščene dežele so intonirale kakovostno nov pristop v mednarodnem komuniciranju, zlasti ko so poudarjale potrebo po resnično enakopravnem, uravnoteženem, dvosmernem komuniciranju in zatorej tudi po novem mednarodnem informacijskem redu. Pretežni del resolucij, ki so dopolnjevale predloženi program, je prihajal od neuvrščenih dežel, zlasti Tunizije, Indije in Jugoslavije. V njih se je zrcalil duh Colomba in New Delhija, akcijski program neuvrščenih in želja po pospeševanju razvoja in sodelovanja v komuniciranju na mednarodni ravni.

Poleg programa, vsebovanega v dveletnem in v srednjeročnem načrtu, se je generalna konferenca lotila tudi nekaterih drugih pomembnih vprašanj. Med drugim je sprejela resolucije o novem mednarodnem gospodarskem redu, o

uresničevanju drugega desetletja razvoja, o prispevku UNESCO miru, o evropskem sodelovanju itn.

Če bi poskusili potegniti črto pod končni izid 19. zasedanja generalne konference UNESCO v Nairobiju, bi se bržčas spet morali zateči k uvodni pripodobi o senčnih in sončnih straneh. Gledano v celoti lahko nairobijsko zasedanje ugodno ocenimo kot pomemben korak v nadaljnjem usmerjanju UNESCO k reševanju ključnih problemov, s katerimi se ukvarja ta mednarodna organizacija. UNESCO je prebrodil krizo, ki mu je grozila še pred samim začetkom konference, in uspelo mu je otopiti tiste konice, ki bi lahko v prihodnje hromile in tudi resneje ogrožale delo te mednarodne organizacije. Prevladal je čedalje močnejše prisoten interes neuvrščenih in dežel v razvoju, da se UNESCO usmeri k najpomembnejšim problemom mednarodne skupnosti na področju znanosti, izobraževanja, kulture in komunikacij in temeljiteje poseže v njihovo reševanje. Potrebe tistega dela sveta, ki je šele v razvoju, so postale vodilni motivi razprav in sklepov na 19. zasedanju, in to kot problem najširše mednarodne skupnosti in kot temeljni kažipot za dejavnost UNESCO v prihodnje, zlasti pri preosnovi sodobnega sveta.

Pogosto so sklepe konference navdihovale resolucije Colomba, saj so se večkrat sklicevali nanje, ali pa jih preprosto povzemali.

Vendar kaže v isti sapi povedati, da neuvrščeni niso izkoristili vseh možnosti za usklajen nastop in moralne sile svojih argumentov. Zaradi nezadostne operativne koordinacije se je dogajalo, da so tu in tam prevladali regionalni interesi nad skupnimi, kar so nekatere velike sile s pridom izkoriščale. Zlasti zahod je večje manipuliral z očitno željo afriških dežel, da se prva generalna konferenca UNESCO na afriških tleh konča kar se da uspešno in da ne nasede na čereh političnih in ideoloških spopadov. Konferenca se je uspešno končala, toda ali je bila cena za ta uspeh previsoka, je vsekakor snov za nadaljnje analize in proučevanja.

UNESCO se na tej konferenci ni spoprijel s temeljno nalogo svoje lastne preobrazbe, ki bi ga temeljiteje usposobila za nadaljnje delovanje zlasti pri naporih za oblikovanje novega mednarodnega gospodarskega in družbenega reda. Prestrukturiranje UNESCO, njegova nadaljnja demokratizacija in decentralizacija so ostala slejkoprej nedorečena vprašanja brez pogumnih odgovorov. Tudi sama organizacija zasedanja ni dajala dovolj možnosti za bolj demokratično razpravo, za temeljitejše obravnavanje številnih vprašanj, za globlje poseganje v vsebino in obliko predloženih programov in načrtov. Posebno novo telo — pogajalska in redakcijska skupina 25 držav — naj bi pomagalo reševati vsa sporna vprašanja, pri katerih se je na konferenci zataknilo, vendar se je spričo logike razvoja pa tudi nekaterih določenih zavestnih manipulacij spremenila v telo nad konferenco, ki je mimo statuta arbitriralo za zaprtimi vrati.

Jugoslovanska delegacija je bila med najbolj dejavnimi na konferenci, kar je moč delno — čeprav to ni edino merilo — presoditi tudi po tem, da je v predpisanem roku predložila skoraj tretjino vseh dopolnil in resolucij na predložene programe (19 od skupno 62). Bila je eden izmed pglavitnih prevodnikov idej in sklepov vrhunske konference neuvrščenih, eden izmed glavnih pobudnikov za akcije, ki naj bi duh Colomba prevedle v jezik UNESCO.

Nairobi je predvsem stabilizacija in afirmacija UNESCO, manj pa je nemara njegova nujna preobrazba in prilagajanje novim potrebam in zahtevam

sodobnega sveta. 19. zasedanje generalne konference UNESCO pa je kljub temu opozorilo, da mednarodno sodelovanje v znanosti, izobraževanju, kulturi in v komunikacijah postaja čedalje pomembnejši dejavnik v celotnem mednarodnem sodelovanju, v prizadevanju za uveljavljanje novih, pravičnejših, enakopravnejših mednarodnih odnosov in pri vpostavljanju novega mednarodnega gospodarskega in družbenega reda.

JANKO RUPNIK

Pomen ustavnosti in ustavnega sodstva v Avstriji

Koroški Slovenci¹ se bodo obrnili na ustavno sodišče Avstrije s prošnjo, naj prouči zvezne zakone o preštevanju manjšin in zakon o narodnostnih skupnostih. Prav tako² so se pritožili na ustavno sodišče zaradi upravne odločbe celovškega mestnega sveta, s katero je svet skušal spremeniti namembnost zemljišča, na katerem so koroški Slovenci nameravali postaviti svoj kulturni dom. Sprožitev ustavnega spora na ustavnem sodišču in pritožba zoper upravno odločbo sta brez dvoma najvažnejši pravni poti, s katerima so se koroški Slovenci odločili braniti svoje pravice. V zvezi s tem bi rad v prispevku nakazal vlogo ustavnosti in ustavnega sodstva v Avstriji in tako opozoril na nekatere probleme, ki se pojavljajo v zvezi s tem.

Ustavnost kot pogoj demokratične ureditve

V moderni pravni državi je sodni nadzor ustavnosti tesno povezan s pojmom ustave in ustavnosti. Ustavno sodstvo lahko deluje samo v sistemu čvrste (toge) ustave. O pravi ustavi lahko govorimo le, če izhajamo iz materialnega pojma ustavnosti.³ Ustavno sodstvo namreč izraža spoznanje, da lahko tudi zakonodajni organi kršijo ustavo. Ideja ustavnosti in pisane ustave je tesno povezana z nastankom moderne pravne države, le-ta pa se veže z idejo temeljnih pravic človeka in državljana. Tako se ideja⁴ o teh pravicah ujema z ustavnostjo in ustavno vladavino, ki naj prav te pravice uresničuje in jamči, po potrebi tudi s sredstvi prisilne javne oblasti. O pravem ustavnem sodstvu lahko govorimo le, če izhajamo iz materialnega pojma ustavnosti. Ustavno sodstvo tako varuje ustavo pred kršitvijo državnih organov kot posameznikov. Zato je ustavno sodstvo tesno povezano s priznanjem temeljnih pravic in svoboščin. Druga idejna izhodišča, ki utemeljujejo pojem ustavnega sodstva s

¹ »Slovenci: tožba na ustavnem sodišču«, Delo, 1. oktobra 1976.

² Zvone Zorko: »Sodišče pritrjuje«, Delo, 3. avgusta 1976.

³ Janko Rupnik: *Ustavnost, demokracija in politični sistem*, Maribor 1975.

⁴ Gorazd Kušej: »Humanizacija družbe in človeka«, Naši razgledi, št. 19, Ljubljana 1962.

formalno pravnim pojmom ustave, ne dajejo zadovoljujočega odgovora na to vrašanje. Po Kelsenovem⁵ mnenju je ustava predvsem pravni akt, ustavni spor pa pravni spor. Po tem naziranju je ustavno sodstvo predvsem pravni organ, vloga ustavnega sodišča pa se zoži na ocenjevanje formalno pravne skladnosti in zakonov in drugih predpisov z ustavo. Takšno razumevanje ustave in ustavnega sodstva se je izrazilo v avstrijski ustavi iz leta 1920, ki še danes velja z nekaterimi spremembami.⁶ Ta ustava se po njegovem tvorcu tudi imenuje Kelsenova ustava in temelji na posebni varianti normativno pravne teorije, namreč na teoriji stopenjskega razvijanja pravnega reda (Stufentheorie).

Avstrijska ustava v svojih splošnih določbah ne pozna temeljnih pravic in svoboščin, čeprav jih v tej ali oni obliki poznajo danes skoraj vse moderne ustavne države. Tako ima na primer ustava ZR Nemčije poleg preambule poseben katalog temeljnih pravic in svoboščin, ki rabijo hkrati tudi za razlago ustave. V avstrijski ustavi pa imamo v splošnih določbah samo ugotovitev, da so vsi državljani enaki pred zakonom, ter da se ne priznavajo nobeni privilegiji po rojstvu, spolu, stanu in razredni pripadnosti. Drugih načelnih določb, ki bi se nanašale na položaj človeka v ustavnem sistemu, ustava ne pozna. Avstrijska ustava pa priznava nekatere ustavne pravice, ki so vključene v prehodne določbe ustave. Tako ustava priznava za veljavne nekatere ustavne pravice iz leta 1862 in iz decembrske ustave nekdanje Avstroogrske iz leta 1867. Poleg tega je ustava prevzela v celoti V. poglavje tretjega dela Saint-Germainske državne pogodbe, ki govori o zaščiti manjšin. Avstrija je tudi ratificirala evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in svoboščin. Te pravice so tudi postale sestavni del avstrijske ustave. Državna pogodba iz leta 1955 razširja ustavne pravice, kar še posebej velja za člen 7. državne pogodbe. Avstrijska ustava pa sploh ne pozna socialnih in ekonomskih pravic kot ustavnih pravic. Te pravice imajo v Avstriji naravo navadnih, z zakonom določenih pravic. Avstrija je sicer ratificirala evropsko karto socialnih pravic, toda ni jim dala ustavne narave. Nekateri avstrijski teoretiki kot na primer prof. L. Adamovich⁷ menijo, da je takšno pomanjkanje temeljnih pravic kot sestavnega dela ustave nevzdržno, in menijo, da bi morali čimprej sprejeti posebno listino o temeljnih pravicah človeka in državljana. Ta katalog temeljnih pravic in svoboščin se po Adamovichevem mnenju prepočasi pripravlja.

Položaj ustavnega sodišča

Avstrija je v zgodovini moderne pravne države prva ustanovila posebno ustavno sodišče. To je tako imenovani neposredni nadzor ustavnosti zakonov. Čeprav je Avstrija federativna država, opravlja sodni nadzor ustavnosti eno sodišče za celotno Avstrijo (Verfassungsgerichtshof). Tako je v enem sodišču osredotočeno odločanje o ustavnosti in zakonitosti tako zveznih kot deželnih predpisov. Prva naloga sodišča ob njegovem nastanku je bila, da rešuje spore med zvezo in federalnimi enotami. Prava kontrola ustavnosti zakonov pa je

⁵ H. Kelsen: *Opšta teorija prava i države*, Beograd, 1951, str. 128 in nasl.

⁶ P. C. Mayer-Tasch: *Die Verfassungen Europas*, 2. Auflage, Ustava Avstrije, str. 424 in nasl., München 1975.

⁷ L. Adamovich: »Bürger, deine Grundrechte, deine Freiheit«, *Die Presse*, 11./12. sept. 1976, str. 5.

nastala šele leta 1929, ko se je razširil krog najvišjih državnih organov (vrhovnega sodišča, upravnega sodišča), ki so lahko začeli postopek za ocenjevanje ustavnosti zakonov v zvezi s konkretnim sporom.

S 1. julijem 1976⁸ so stopile v veljavo ustavne spremembe, ki dovoljujejo, da sprožijo ustavni spor za oceno ustavnosti zakonov tudi vsa sodišča, ki so pristojna za reševanje spora na drugi stopnji. Tako so odpravili monopol vrhovnega sodišča (Oberstegerichtshof), ki je doslej lahko edino sprožalo spor v zvezi s konkretnim primerom pred ustavnim sodiščem. Ta ustavna sprememba je tako tudi koroškim Slovencem omogočila, da dajo pobudo za sprožitev ustavnega spora proti omenjenima zakonoma.

Pristojnosti ustavnega sodišča

Ustavno sodišče je pri svojem delovanju samostojno. Sodniki so pri senjenju neodvisni, nedotakljivi in jih je mogoče razrešiti samo s strogo določenimi kriteriji. Veljajo za strankarsko neopredeljene. Odločitve sodišča veljajo za dokončne.⁹

Najvažnejša pristojnost ustavnega sodišča je nadzor nad ustavnostjo zakonov in nadzor nad zakonitostjo pozakonskih aktov (uredb). Z novelo k ustavi iz leta 1964 je postalo ustavno sodišče pristojno tudi za ocenjevanje protipravnosti državnih pogodb. Pristojnosti ustavnega sodišča so še predvsem: reševanje kompetenčnih konfliktov med zvezo in posameznimi deželami ter med posameznimi najvišjimi državnimi organi, nadzor ustavnosti in zakonitosti individualnih organov uprave, če ti odločajo o konkretnih ustavnih pravicah. Poleg tega sodišče rešuje še nekatere druge probleme.

Nadzor nad ustavnostjo in zakonitostjo individualnih aktov organov uprave je razdeljen med ustavno in upravno sodišče. Če individualni akt uprave krši pravico, ki jo zagotavlja ustava, rešuje to vprašanje ustavno sodišče, če pa krši pravico, ki je zagotovljena samo z zakonom, pa je vedno pristojno le upravno sodišče. S tem so dobile ustavne pravice posebno ustavno zaščito. Ravno zaradi tega so se lahko koroški Slovenci tudi pritožili proti upravni odločbi celovškega mestnega sveta, ker je svet kršil pravico, ki je zagotovljena z ustavo.

Najvažnejša pristojnost ustavnega sodišča je, kot sem že omenil, presoja ustavnosti zakonov. Ustavno sodišče praviloma ne more samo začeti spora, četudi je bila kršena ustava. Le izjemoma lahko sproži spor po uradni dolžnosti, če je treba vnaprej zagotoviti ustavnost kakšnega predpisa. Posamezniki nimajo pravice sprožiti spora za ocenjevanje ustavnosti in zakonitosti normativnih aktov. Pritožijo se lahko le na ustavno sodišče, če so kršene njihove pravice, ki jim jih zagotavlja ustava. To je tako imenovana ustavna pritožba, ki se lahko sproži, če je poprej izčrpan postopek pred upravnimi organi. Ustavno sodišče pa ne more ocenjevati zakonitosti individualnih aktov splošnih sodišč.

⁸ Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, 10. junij 1975.

⁹ Kundmachung der Bundesregierung vom 12. Mai 1953, womit das Verfassungsgerichtshofgesetz widerverlautbart wird, Kundmachung des Bundeskanzleramtes vom 12. Oktober 1946, betreffend die Geschäftsordnung des Verfassungsgerichtshofes; Dr. Ermancora F.: *Der Verfassungsgerichtshof*, Wien 1956.

Ustavno sodišče ima pravico, da razveljavi posamezen protiustavni zakon ali splošni predpis (uredbo). Odločitev praviloma ne more imeti retroaktivnega učinka. Odločitev sodišča pa deluje nasploh (erga omnes). Pri ocenjevanju ustavnosti zakonov pa se ustavno sodišče drži predvsem pravnega pomena ocenjevanja spora. Ker avstrijska ustava ne pozna nekih splošnih načel, po katerih bi se ravnali sodniki pri razlagi ustave, so sodniki zaradi tega v veliki meri prepuščeni sami sebi. Takšno stanje je zelo nazorno izrazil predsednik avstrijskega ustavnega sodišča, ko je izjavil¹⁰: ... »da je lahko vsak sodnik srečen, če lahko tako odloči, da ga splošni tok javnega mnenja nosi s seboj«. To je lahko razlaga ustave na osnovi političnega pragmatizma. Razlaga ustave pa ne sme biti pod vplivom javnega mnenja, ki ga ustvarjajo politične stranke ali Heimatdienst.

Sklep

Koroški Slovenci so se v boju za svoje pravice v kratkem času že drugič obrnili na ustavno sodišče. Najprej so naslovili na ustavno sodišče zahtevo, da razveljavi odločbo celovškega mestnega sveta, s katero je svet spremenil namembnost zemljišča, ki ga je društvo Kulturni dom kupilo za zidavo kulturnega doma. Pred kratkim je ustavno sodišče ugodilo zahtevi¹¹ in je kot protizakonit razveljavilo načrt za prostorsko ureditev deželnega glavnega mesta. Seveda pa je to predvsem spor zaradi zaščite ustavnih pravic, ki še ne daje upanje, da bo sodišče tudi v drugem primeru reševalo tako objektivno. Drugi primer je brez dvoma veliko težji in je pravi ustavni spor. Tu so na padeni zakoni, ki so v nasprotju z veljavno državno pogodbo. Ustavno sodišče bi moralo v tem primeru ocenjevati ustavnost na osnovi državne pogodbe. Brez dvoma pomeni to zelo važno zadevo, s katero lahko sodišče poveča svoj ugled in tako začne igrati večjo vlogo v političnem življenju. Ob dvajsetletnici ponovnega delovanja ustavnega sodišča je tedanji predsednik republike Franc Jonas izjavil, da je sicer sodišče odigralo pozitivno vlogo, da pa vendarle meni, da bi moralo v prihodnje skrbeti za počlovečenje besedila ustave (den Buchstaben des Bundesverfassungsgesetz zum vermenschlichen). V Avstriji imajo ustavno sodišče za poroka pravne stabilnosti ustavnega sistema. Izjava predsednika pa kaže, da se sodišče ne more držati samo pravnega pomena ustave in ugotavljati samo skladnosti nižjih predpisov z višjimi predpisi, ampak bi moralo upoštevati tudi človeka kot subjekt političnega sistema. Takšna prilagoditev se ustavnemu sodišču v konkretnem primeru tudi ponuja. Danes je splošno priznано — in v civiliziranem svetu velja celo za prevladujoče prepričanje — da gre pri manjšinskih pravicah za tiste temeljne človekove pravice, ki morajo biti vsakemu prizadetemu v celoti in brezpogojno priznane, ker je od njihove realizacije odvisna možnost za uresničevanje drugih temeljnih človekovih pravic. Mednje sodi tudi pravica do polnovrednega oblikovanja človekove osebnosti ne glede na nacionalne in druge razlike.¹² Zato lahko

¹⁰ Offenheit, Die Pesse, 20./21. November 1976.

¹¹ Jaka Štular: »Blaga vest ali nova bitka za staro trdnjavo?«, Delo, 25. decembra 1976.

¹² »Summa lex, summa iniuria«, kolikor tehtnejši je zakon, toliko hujša je kršitev: politika Avstrije do slovenske in hrvaške manjšine krši določila, ki so konstitutivni pogoj za obnovo in obstoj druge republike«, Delo, 16. oktobra 1976.

upamo, da bo ustavno sodišče pri ocenjevanju ustavnosti omenjenih zakonov upoštevalo načelo moderne ustavne države, kot so spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, med katere sodijo tudi pravice manjšin do neokrnjene integritete in identitete. Očitno je namreč, da je zakon, ki naj bi zagotovil manjšinam določene pravice, tako npr. postavili dvojezične topografske napise, vendar samo tam, kjer živi vsaj četrtina posamezne narodne skupine, v navzkrižju ne samo z državno pogodbo,¹³ marveč tudi s temeljnimi pravicami človeka.

PAVLE ZRIMSEK

Razmerje med prispevkom in recipientom

Na novinarstvo so naslovljene številne zahteve, kakšna morata biti komuniciranje z javnostjo in obveščanje. Bili naj bi pravočasni, objektivni in resnični, popolni in kontinuirani. Časnikarji naj bi se izogibali senzacionalnemu, enostranskemu poudarjanju, zlasti pri manj pomembnih dejstvih, aluzijam, pa tudi zagovarjanju parcialnih interesov na škodo skupin. Obveščanje naj bi izražalo avtentične interese združenega dela, njegovih nosilcev, delovnih ljudi in občanov, hkrati pa naj bi bilo tudi kritično, polemično in ustvarjalno. Odkrivalo naj bi negativne pojave in težnje, podrejalo njihovo presojo in razlage idejnopoličnim merilom samoupravne socialistične družbe itn.

Obveščanje naj omogoči primerno usmeritev in poučenost v zadevah, o katerih odločajo samoupravljalci, zato mora biti razumljivo, vendar pa ne poenostavljeno; kratko, hkrati pa tudi zadostno, z vsemi potrebnimi elementi, ki omogočajo sprejemanje stališč in samoupravnih odločitev; izčrpno, toda ne razvlečeno.

Take in podobne zahteve naslavljajo tudi na druge oblikovalce in posredovalce informacij in gradiv za samoupravno delegatsko odločanje. Zahtevajo tako strokovno usposobljenost za korektno analizo pojavov in problemov kakor tudi sposobnost za uporabo ustreznih meril, s pomočjo katerih ljudje presojujejo pojave in probleme, se do njih opredeljujejo in odločajo. Prvo predstavlja strokovno utemeljen odnos do problemov in pojavov, drugo pa korekten odnos do človeka samoupravljalca.

Pravičnih in utemeljenih želja torej ne manjka. Pač pa se dozdeva, da ni dovolj metodoloških napotkov za uspešno uresničevanje takih zahtev. Za uspešno komuniciranje in obveščanje je potrebno veliko znanja, ki ga mora imeti ne samo novinar, ampak vsakdo, ki pripravlja informacije in gradiva za samoupravno delegatsko odločanje. Sleherni novinar, komunikator ali informator mora upoštevati, da ljudje različno ocenjujejo posredovane informacije,

¹³ Edvard Kardelj, »Državna pogodba trden temelj boja za pravice manjšine«, Delo 23. novembra 1976.

se do njih opredeljujejo in tako ali drugače reagirajo nanje. Se pravi, da potem, ko se ljudje seznanijo z novinarskim prispevkom (gradivom), nastane posebno razmerje med vsebino (predmetom, temo) prispevka ali gradiva na eni strani in recipientom, to je bralcem ali gledalcem (delegatom, samoupravljalcem) na drugi strani. To pomeni, da obstaja med recipientom in predmetom prispevka nekakšna zveza, ki je za recipienta bolj ali manj pomembna in zato zbujajo pri njem večjo ali manjšo pozornost. V zvezi s tem govorimo o aktualni vsebini prispevka, ki priteguje recipientovo pozornost in zanimanje, ali o aktualnosti kake vsebine kot o razmerju med človekom in družbenim dogajanjem. Od stopnje te aktualnosti je v glavnem odvisna tudi intenzivnost človekove reakcije na dogajanje ali na prispevek, ki posreduje podatke o tem dogajanju.

Že površna analiza reagiranja na vsebino prispevkov pokaže, da recipienti različno reagirajo na dogodke ali odločitve ter uporabljajo za njihovo presojo in oceno različne kriterije. Naj omenim nekaj teh meril!

Mnogi recipienti pri ocenjevanju izhajajo iz osebnih interesov in potreb, iz svojega socialnoekonomskega in političnega položaja. Se pravi, da je merilo za presojo prispevka in njegove vsebine osebna prizadetost recipientna, njegovi interesi in neposredna skrb zase in za svoj položaj. To pomeni, da se recipient sprašuje, kako bo npr. v prispevku sporočena odločitev ali ukrep deloval na njegov materialni položaj, se bo ta položaj izboljšal ali poslabšal ali ostal tak, kakršen je. Kakšne bodo torej posledice odločitve ali ukrepa, kakšna je zveza med njim in odločitvijo, ali je ta odločitev zanj pomembna, kako naj reagira, naj se ji skuša prilagoditi ali jo preprečiti?

Nekateri recipienti pri ocenjevanju izhajajo iz sprejetih socialno političnih načel oziroma iz svetovnonazorskih socialnih pogledov. Ocenjujejo zlasti objektivni socialnopolitični pomen odločitve, o kateri govori prispevek. Ne sprašujejo se o tem, kako bo odločitev delovala na posameznika, ampak predvsem, kako se utegnejo spremeniti odnosi med socialnimi skupinami in razredi ter njihov socialnopolitični položaj. Na spoznanje o objektivnem socialnem pomenu odločitve temelji tudi njihova (pozitivna ali negativna) ocena odločitve in morebitna akcija. Dejstvo, da se posamezne svetovnonazorske opredelitve tudi vzajemno izključujejo, lahko pripelje do diametralno nasprotnih ocen in razrednih stališč.

Seveda je mogoče, da delujeta pri presoji in oceni vsebine prispevka hkrati oba kriterija, pri čemer pa je eden od njiju zmerom odločujoč, drugi pa modificirajoč oziroma pomožen.

Pomemben kriterij za presojo in oceno kake odločitve ali ukrepa so tudi družbena vloga in funkcija recipienta ter z njima povezana morala. To pomeni, da je za oceno odločilna skladnost ali neskladnost odločitve ali ukrepa z recipientovo družbeno vlogo in funkcijo.

Naj strnem! Recipienti, ki sem jih najprej omenil, sprašujejo predvsem, kako bo kaka odločitev vplivala na njihov osebni položaj. Zato je pričakovati pozitiven odnos do tiste odločitve, ki na njihov položaj vpliva pozitivno, medtem ko lahko v nasprotnem primeru pričakujemo negativno oceno odločitve. Recipienti, ki sem jih omenil na drugem mestu, se zanimajo predvsem za odgovor na vprašanje, kako bo odločitev vplivala na položaj socialnih skupin in razredov ter družbe kot celote, pri čemer bo njihov odnos do odločitve odvisen od tega, ali na to vprašanje odgovorijo pozitivno ali negativno. Recipienti, o katerih sem govoril na tretjem mestu, pa bodo svoje stališče do odlo-

čitve izoblikovali na podlagi pozitivnega ali negativnega odgovora na vprašanje, ali je odločitev skladna ali neskladna z njihovo družbeno vlogo in funkcijo ter iz njiju izvirajočo ideologijo in moralo.

Novinar ali informator mora torej upoštevati, da razmerje med recipientom informacije o kakem dogodku in dogodkom samim vpliva na recipientovo obnašanje.

— Recipient, ki je v neposrednem razmerju z dogodkom, bo ta dogodek drugače presojal in reagiral nanj kot recipient, ki ni v neposredni zvezi s tem dogodkom. Zato bo recipient, ki je neposredno sodeloval pri dogodku, posvetil informaciji o dogodku drugačno oziroma večjo pozornost kot recipient, ki pri takem dogodku ni sodeloval.

— Recipient, na položaj katerega neposredno vpliva kak ukrep ali odločitev, bo to odločitev drugače ocenjeval in reagiral nanjo kot recipient, na katerega odločitev sploh ne vpliva ali pa vpliva le posredno. Prizadeti voznik, ki je moral plačati mandatno kazen, bo zato drugače ocenjeval dogodek kot voznik, ki je dogodek videl. Prvi se bo nemara jezil, drugi pa bo odobral poseg prometnega organa.

— Recipient, ki ni sodeloval pri sprejemanju kake odločitve, utegne to odločitev drugače ocenjevati in reagirati nanjo kot recipient, ki je sodeloval pri odločanju o zadevi. Prvi se bo npr. nemara hudoval, ker pri odločanju ni sodeloval, drugi pa morda zato, ker so odločitev sprejeli kljub temu, da je on nasprotoval.

— Recipient, ki opravlja v zvezi z odločitvijo kako družbeno vlogo ali funkcijo, bo verjetno to odločitev drugače presojal kot recipient, ki take vloge ali funkcije nima. Zato bodo npr. predlagatelji in zagovorniki odločitve to odločitev praviloma podpirali, medtem ko utegnejo biti drugi bolj zadržani do odločitve, če ji že ne bodo nasprotovali.

Očitno je torej, da so okoliščine, ki vplivajo na obnašanje recipientov pri presoji in ocenjevanju dogodkov, odločitev ali ukrepov, različne; prav tako pa se razlikujejo tudi kriteriji ali merila, ki jih uporabljajo recipienti pri opredeljevanju in oblikovanju stališč do omenjenih dogodkov, ukrepov ali odločitev. Z vsem tem je treba računati tudi pri komuniciranju z javnostjo in pri obveščanju.

Poglejmo zdaj nekaj primerov, do katerih se ljudje opredeljujejo:

Predlog gospodarske investicije.

Delavci, ki naj bi se opredelili do predlagane investicije, bodo običajno iskali v informaciji o investiciji zlasti odgovor na vprašanje, kaj je izzvalo potrebo po naložbi, kaj naj bi z njo dosegli in kako bo taka naložba vplivala na njihov materialni položaj.

Zato je povsem naravno, da bodo predlagatelji investicije izluščili iz opravljenih tržnih in drugih analiz delovanja in poslovanja organizacije združenega dela podatke, k kažejo, kakšen je dejanski položaj delovne organizacije v tem trenutku; kaj se bo zgodilo, če se položaj ne spremeni oziroma če ne pride do naložbe; v kakšnem položaju se bo znašel ves kolektiv ali posamezne skupine delavcev. Skratka, predlagatelji investicije bodo verjetno posredovali logičen niz ekonomskih in drugih posledic za organizacijo združenega dela, njen kolektiv pa tudi za širšo skupnost, kar je pomemben element, na katerem temelji odločanje oziroma opredeljevanje za naložbo ali proti njej.

Utemeljenosti in korektnosti naložbe pa predlagatelji investicije ne bodo dokazovali samo s tem, da bodo nakazovali negativne posledice, do katerih bi prišlo če ne bi uveljavili predlaganega investicijskega posega, ampak tudi s tem, da bodo navajali pozitivne koristi, ki si jih lahko obetajo iz naložbe oziroma iz spremenjenih razmer gospodarjenja po tem, ko bo preišlo do investicije. Zato v informaciji o utemeljenosti naložbe ni mogoče pogrešati argumentiranih odgovorov na vprašanja, s katerimi delavci običajno preskušajo ustreznost investicijskih naložb. Med taka vprašanja sodijo npr.: za koliko se bodo povečali obseg in vrednost proizvodnje ali storitev, produktivnost in rentabilnost ter konkurenčnost oziroma tržnost; kakšen naj bi bil morebitni zunanje-trgovinski in devizni učinek; kako naj bi naložba vplivala na zaposlenost; ali se bodo izboljšale delovne razmere, higiena in varnost pri delu oziroma zdravstvene in delovne razmere sploh, ali bodo odpravljena zdravju škodljiva delovna mesta; ali bo naložba vplivala na spremembo kadrovske strukture zaposlenih, terjala nove profile in posebno izobraževanje; kako naj bi investicija vplivala na osebni in družbeni standard zaposlenih, koliko bodo morali prispevati delavci k investiciji, ali bo potrebno notranje posojilo, in podobna vprašanja, ki so pomembna za ustrezno informiranost in sprejemanja odločitev.

Solidarnostna akcija

Solidarnostne akcije, kot npr. samoprispevki za šolske in vzgojnovarstvene ustanove, skupne komunalne objekte, prispevki za pomoč prizadetim po naravnih nesrečah in katastrofah in podobno, so pri nas precej pogoste. Lahko bi celo rekli, da postajajo take akcije in prispevki vse bolj samoumevna sistematska sestavina samoupravne socialistične ureditve in dolgoročna perspektiva samoupravnega poseganja v urejanje razmer za življenje delovnih ljudi in občanov ter zadovoljevanje njihovih potreb na različnih družbenih področjih. To, da so solidarnostne akcije precej pogoste in dokaj uspešne, kaže na visoko stopnjo vzajemne človeške solidarnosti in razumevanja splošnih družbenih potreb, dostojanstva in perspektiv človeka. Ljudje se tako zmerom bolj zavedajo skupnih potreb in so zato vse bolj pripravljeni solidarnostno zadovoljevati te potrebe, čeprav pri tem ne gre zmerom tudi za zadovoljevanje potreb slehernega posameznika, ki sodeluje v solidarnostnih akcijah.

Posebna kvaliteta solidarnostnih akcij in samoprispevkov je dalje v tem, da utrjujejo tudi občutek večje varnosti zlasti pri ljudeh, ki bi se sicer počutili nemočni, če take solidarnosti ne bi bilo.

Doslej izpeljane solidarnostne akcije in samoprispevki kažejo, da običajno uživajo bolj ali manj spontano podporo delovnih ljudi in občanov zlasti solidarnostne akcije za zadovoljevanje šolskih, zdravstvenih in komunalnih potreb. Tako imamo že precejkušenj o tem, kakšnim solidarnostnim akcijam dajejo ljudje prednost in za kaj so bolj pripravljeni sami prispevati.

Poglavitni pogoj za uspešnost solidarnostnih akcij in utrjevanje medčloveške solidarnosti je nedvomno vse večje zaupanje in trdna gotovost, da so bila doslej zbrana solidarnostna sredstva koristno naložena, vestno uporabljena in da ni nobenih razlogov za morebitna sumničenja. Če naj se ta solidarnost in zaupanje še nadalje krepi, sta nujna popolna javnost in to, da je zagotovljen kontinuiran nadzor javnosti nad uporabo solidarnostnih sredstev, ki jih prispevajo delovni ljudje in občani pa tudi organizacije združenega dela in drugi.

Dosledna dejavnost sredstev javnega obveščanja na tem področju je nepogrešljiva.

Uresničevanje solidarnostnih akcij je pristno samoupravno dejanje, zato mora biti vseskozi demokratično. Pri tem je treba upoštevati, da bo podpora solidarnostni akciji tem zanesljivejša, kolikor večjo vrednost ima v zavesti ljudi dobrina, ki naj bi jo pridobili s solidarnostno akcijo. Argumentirana utemeljitev solidarnostne akcije mora vsebovati tako podatke o področju, ki naj bi ga urejali s pomočjo solidarnostne akcije, kakor tudi prikaz objektivnega in subjektivnega pomena te akcije.

Pri pridobivanju podpornikov in zagovornikov solidarnostne akcije je treba upoštevati tudi vse okoliščine, ki bi utegnile ovirati uspešnost posameznih solidarnostnih akcij, kot so sebičnost, nenaklonjenost samofinanciranju skupnih potreb, alternativne možnosti za razreševanje takih potreb, pomanjkanje socialnega čuta za solidarnost in podobno.

Zakonski predlogi

Zakoni urejajo položaj delovnih ljudi in občanov ter posegajo v njihove delovne in življenjske razmere, določajo mehanizme za opravljanje raznih družbenih funkcij in skušajo z normami uravnati raznovrstne družbene odnose. Zavoljo take vsebine zakonov se oblikujejo v procesu razprav o zakonskih predlogih tudi specifična razmerja med vsebino predlaganih zakonov in ljudmi, ki se do teh predlogov opredeljujejo, presojujejo njihovo vsebino, ocenjujejo skladnost ali neskladnost zakonskih intenc z lastnimi predstavami o tem, kako urejati posamezna področja in odnose.

Naloga novinarjev in drugih oblikovalcev informacij je, da s svojimi prispevki ljudem olajšajo opredeljevanje do zakonskih predlogov. To nalogo opravljajo tako, da analizirajo razmerje med vsebino zakonskega predloga in človekom in vsebino predlaganega zakona. Te zveze so v nekaterih zakonskih predlogih bolj očitne in neposredne, v drugih pa bolj prikrite in zastrte, posredne. Z nekaterimi normami posegajo zakonski predlogi bolj, z drugimi pa manj radikalno v spreminjanje človekovega položaja in v odnose med ljudmi.

Poglejmo поблиže nekatere zveze med človekom in vsebino zakona na področju socialnega in zdravstvenega varstva! Zakonski predpisi s tega področja urejajo materialni položaj zavarovancev, obseg in višino prejemkov upokojencev, zdravstvene storitve, do katerih so brezplačno upravičeni zavarovanci, delovno in starostno dobo itn. Novi zakonski predpisi s tega področja lahko na bolje ali na slabše spreminjajo materialni položaj posameznih skupin zavarovancev, poostrijo ali omilijo pogoje za upokojevanje, dvignejo starostno mejo upokojevanja ali jo znižajo, povečajo ali zmanjšajo višino odstotka od pokojninske osnove pri izplačevanju pokojnin itn. Povečane materialne in druge ugodnosti bi nedvomno ustvarile ugodno razpoloženje do zakonskih sprememb pri vseh zavarovancih, ki bi bili deležni večjih ugodnosti. Prav tako pa bi povečane materialne ugodnosti lahko zbudile pomisleke pri tistih, ki ustvarjajo in prispevajo sredstva za pokrivanje teh izdatkov, češ da bi predvideno povečanje materialnih ugodnosti preveč obremenjevalo gospodarstvo, zmanjšalo njegovo konkurenčno sposobnost, akumulativnost in možnost naložb v proizvodne in storitvene zmogljivosti.

Drugačne zveze med vsebino zakonskega predloga in delovnimi ljudmi pa nakazujejo predpisi, ki urejajo družbenopolitični položaj človeka in praviloma ne vplivajo neposredno na materialni položaj. Tak predpis je npr. predlagani zakon o združenem delu, dalje zakon o visokem šolstvu idr. Praktično uresničevanje takih zakonskih predpisov na podlagi nove ustave je običajno povezano s procesi organizacijskega, strokovnega in idejnopolitičnega prilagajanja družbe in njenih mehanizmov ter družbenih funkcij temeljnem, z ustavo določenim odnosom. To pomeni, da nastopajo obdobja intenzivnejšega usposabljanja vseh družbenih sil za čim uspešnejše uresničevanje nove vizije samoupravnih odnosov.

Seveda pa uresničevanje takih zakonov, za katero se je treba šele učinkovito organizirati in usposobiti, ni poceni. Oviro pri sprejemanju zakonskih predlogov in njihovem uresničevanju utegne predstavljati tudi pomanjkanje neposredne materialne zainteresiranosti, če zavest o perspektivi prihodnjega položaja ne more nadomestiti neposredne materialne koristi. Zgolj normativna sprememba v človekovem položaju, ki je ne spremlja hkrati tudi realna sprememba, je samo delna spodbuda za realizacijo številnih opravil, ki jih zahteva zakonski predlog. Nujno »poslabšanje« položaja posameznih socialnih skupin, povezano z bolj ali manj nujno deprivilegizacijo, pa utegne spodbujati nasprotovanje ipd.

Razmerje med subjektom in objektom oziroma med recipientom in vsebino novinarskega prispevka vsebuje številne zveze, ki vplivajo na recipientovo presojo s prispevkom posredovane vsebine in odnos do nje. Smotrno komuniciranje z javnostjo in vključevanje delovnih ljudi in občanov v obravnavanje družbenih zadev zahtevata od novinarjev in drugih oblikovalcev informacij in gradiv, da omogočijo razumevanje omenjenih zvez, identifikacijo položaja in da prinesejo podatke, ki so potrebni za opredelitev in samoupravno odločanje. To je tudi cilj javnega obveščanja v razmerah samoupravljanja in delegatskega sistema.

PETER KLINAR

Imigrantski staž in remigracije

1. *Razmere v imigrantski družbi in njeni regulacijski ukrepi — odločujoči dejavnik remigracij*

Svetovni migracijski tokovi niso enosmerni. Ti tokovi potekajo od emigrantskih družb k imigrantskim družbam in narobe od imigrantskih družb k emigrantskim družbam. Tako ob emigrantskih tokovih obstajajo tudi nasprotni remigracijski tokovi. Emigrantske in imigrantske družbe so povezane v obeh smereh. Za sodobne mednarodne migracije pravimo, da so začasne, kar pomeni, da se velik del migrantov ne naseli za stalno v imigrantski družbi in ne pridobi socialnih značilnosti izseljencev — trajnih emigrantov. Po nekem določenem času bivanja v tujini se vračajo domov, tako torej krožijo med imigrantsko in emigrantsko družbo.

Občasne migracije, ki so izrazito povezane z remigracijami, ločujemo od občasnih cikličnih prostorskih kroženj (nomadi, turisti) in od permanentnih prostorskih gibanj (sezonsko delo). Za temeljne elemente migracij namreč štejemo fizično gibanje v geografskem prostoru, gibanje, ki povzroča relativno trajno spremembo prebivališča in prehod iz enega sistema družbenih odnosov v drug sistem. Te spremembe v interakcijskem sistemu migrantov se lahko pojavijo le takrat, če imigranti bivajo v novem socialnem in kulturnem okolju dalj časa (več kot leto dni).

Če posamezne socialne kategorije prebivalcev samo spreminjajo svoje prebivališče, pri tem pa ostajajo v istem tipu interakcijskega sistema, ali pa če je sprememba prebivališča kratkotrajnejša, da ne učinkuje na kompleks družbenih odnosov takšnega geografskega gibanja ne moremo imeti za migracijsko gibanje.¹

Vzrok in motive za remigracijo je treba obravnavati v povezavi z vzroki in motivi za emigracijo iz izvirne družbe. Iz imigrantske družbe odbija remigrante razočaranje nad imigrantsko družbo; ni jim uspelo, da bi se zadovoljivo prilagodili novemu družbenemu okolju, ki jih ni sprejelo in jih je potisnilo v status socialne manjšine, ni jim uspelo da bi uresničili temeljna pričakovanja, ki so jih napotila, da so se ob emigraciji odločili prav za to imigrantsko družbo. Nadaljnji vzrok remigracije, ki izvira iz imigrantske

¹ — A. Rose: *Migrants in Europe*, The Univ. of Minnesota Press, Minneapolis 1967, str. 27—32, 134—142.

— *International Migration 1945—57*, ILO, Geneva 1969, str. 135, 136.

— Klinar: *Mednarodne migracije*, Obzorja, Maribor 1967, str. 22, 23, 43—45.

družbe je ta, da so remigranti izpolnili cilje, ki so si jih postavili: pridobili so željeno količino zaslužka, ali pa ustrezne kvalifikacije in delovne izkušnje, zato se vračajo domov.

V drugi kompleks vzrokov za vračanje štejemo dejavnike, ki migrante privlačijo nazaj v izvirno emigrantsko družbo, v kateri so se življenjske, socialne razmere tako bistveno spremenile, da ni več vzrokov, ki so emigrante pognali na tuje.

Glede na to, da se remigranti vračajo domov, in po podatkih, ki so jih dale tudi nekatere raziskave, smemo sklepati, da so zanje bolj pomembni dejavniki privlačenja v izvirne emigrantske družbe kot pa dejavniki potiskanja iz imigrantskih družb. Remigrante potemtakem pri odločitvi za remigracijo še motivirajo dejavniki privlačenja v njihovo izvirno okolje; pri tem je pomembna tudi njihova čustvena navezanost na to okolje in na primarne skupine (družina, prijatelji), v katere se želijo vrniti. Toda objektivni družbeni odnosi v imigrantski družbi povzročajo, da se imigranti odločajo za remigracijo pod pritiski, neprostovoljno. To preprosto pomeni, da prevladujejo dejavniki odbijanja iz imigrantske družbe ali, drugače rečeno, da je vračanje imigrantov domov odvisno od ekonomske situacije v imigrantski družbi, od njenih odkritih ali prikritih ukrepov, s katerimi usmerja remigrantske tokove.²

Postavlja se vprašanje, zakaj so imigrantski delavci v ekonomsko razvitih kapitalističnih družbah pogosto prisiljeni, da odhajajo iz teh družb domov zaradi regulacijskih ukrepov teh imigrantskih družb. Nedvomno so imigranti v odnosu do imigrantske družbe v podrejenem položaju socialne manjšine, v položaju subproletariata, diskriminirajo jih in še dodatno izrabljajo. Zahodne ekonomsko razvite imigrantske družbe se imigrantskim delavcem ne odpovedo povsem niti v obdobjih recesij, ko obstaja v teh družbah brezposelnost, čeprav v tem času omejijo pritok imigrantov in vračajo domov kategorije imigrantov, ki jim ne ustrezajo. Imigranti jim rabijo kot sredstvo za omejevanje kriznih situacij, saj je veliko razlogov, ki nas navajajo k mnenju, da se z imigracijami povečuje kapitalistična eksploatacija.

Imigrantski delavci so diskriminirani na različnih področjih: dobivajo nižje plače, kapital na njihov račun prihrani stroške, potrebne za socialno reprodukcijo, in s tem povečuje svoj profit. Mladi delavci so v imigrantski družbi pogosto brez družin (njihov prihod je otežkočen), spričo tega imajo imigrantske družbe malo stroškov s šolanjem imigrantov in njihovih otrok. V ta sklop sodi tudi nizek stanovanjski in družbeni standard, s katerim se morajo zadovoljiti imigranti. Diskriminacija prizadeva imigrante na področju zdravstvenega varstva. Imigrantski delavci hočejo zaslužiti, so mladi in zdravi, zato le redko kdaj iščejo zdravstvenih storitev, katerih raven je zanje pogosto nižja od tiste, ki so je deležni domačini. Če pa resneje zbolijo, kar spričo razmer, v katerih delajo, in njihovega načina življenja ni redko, jim ne preostane drugo, kot da se vrnejo domov.

Znano je, da se imigrantski delavci zaposlujejo v tako imenovanih socialno nezaželenih poklicih, kjer delajo v slabih delovnih razmerah, škodljivih

² — P. Klinar: Nekaj teoretičnih izhodišč za sociološko raziskovanje migracij, *CJM MK — FSPN*, Lj. 1973, str. 105—197.

— E. Sandis: Characteristics of Puerto Rican Migrants, *The International Migration Review* 11/1970, str. 22—43.

— G. Beijer idr.: Characteristics of Overseas Migrants, *The Hague* 1961, str. 300, 301.

za zdravje in za socialno-psihično počutje. Teh delovnih opravil domačini nočejo več opravljati, ker so povezana s težavnim, nevarnim, neprijetnim, monotonim, »umazanim« delom, kar odseva v nizkem poklicnem statusu teh delavcev. Omenjena delovna opravila so kljub razviti tehnologiji v ekonomsko razvitih kapitalističnih družbah še dokaj pogosta in se ohranjajo, ker jih prevzemajo imigrantski delavci. Drugače bi bile imigrantske družbe prisiljene, da vlagajo sredstva v modernizacijo teh opravil in v zaščito delavcev, ki jih opravljajo, hkrati pa bi morale močno zvišati mezde za socialno nezaželene poklice. To pa bi prizadejalo stopnjo njihovega profita. V položaju, ko so na razpolago imigrantski delavci, jim vsega tega ni treba storiti. Z diskriminacijo in izrabljanjem imigrantov v sklopu socialno nezaželenih delovnih opravil imigrantske družbe povečujejo svoj profit.

Ob tem je treba še dodati, da ne velja samo za socialno nezaželene poklice, da morajo najprej iz njih oditi domačini, če naj se v njih zaposlijo imigranti, pač pa velja isto tudi za socialno zaželene poklice. V teh poklicih se za imigrante odpirajo možnosti, kadar domačini ne pokrivajo potreb po delovni sili. Imigrantske družbe izdelajo še posebno strog, selekcijski sistem za bolj kvalificirana delovna opravila; da sistem pogosto z različnimi diskriminacijskimi ukrepi kvalificirane in sicer usposobljene imigrante pošilja v socialno nezaželene nekvalificirane poklice. Če domačini pokrivajo potrebe po socialno želenih poklicih ali če imigrantske družbe doživljajo krizo, potem negativni predsodki in stereotipi, ksenofobija, etnocentrizem itn. z grobo diskriminacijsko politiko dopuščajo imigrantom samo možnost, da se zaposlijo v socialno nezaželenih poklicih.

Omenili smo že, da se zahodnoevropske družbe tudi v obdobjih kriznih situacij ne odpovedo povsem imigrantskim delavcem. Razlogom, s katerimi smo poskušali podkrepiti to hipotezo, je treba dodati še enega. Tudi v kriznih obdobjih ni mogoče pričakovati, da bodo domačini zasedli socialno-nezaželene poklice. Ti ostajajo imigrantom. Na tem področju pa imajo v obdobju recesij imigrantske družbe dokaj proste roke za restriktivne ukrepe, s katerimi regulirajo remigracijske tokove.

Številna majhna in srednja podjetja zahodnoevropskih imigrantskih družb so preživela in podaljšala svoj obstoj s pomočjo imigrantskih delavcev. Med njimi so pogosto zaposlovala (in to še ni izkoreninjeno) kategorijo ilegalnih imigrantskih delavcev. Nelegalno zaposlenim tujim delavcem je mogoče omejevati pravice in jih na različne načine diskriminirati ter izrabljati, zanje ne plačujejo različnih prispevkov, jih ne zavarujejo, ti delavci delajo v težavnih delovnih razmerah, vse to pa je za ta podjetja poseben vir profita, s katerim nadomestijo siceršnji skromni poprečni profit srednjih in majhnih podjetij v posameznih proizvodnih panogah. Hkrati labilni položaj nelegalno zaposlenih imigrantov omogoča imigrantski družbi, da se jih znebi, kadar jih več ne potrebuje. In končno so imigrantski delavci pomemben delež v rezervni delovni armadi v imigrantskih družbah. V tej vlogi imigrantski delavci vplivajo na zniževanje mezd, kar ustreza interesom lastnikov produkcijskih sredstev in menagerjev. Med imigrantskimi delavci in domačimi delavci prav zato in še iz drugih razlogov neredko izbruhnejo konflikti, kar seveda ne pomeni, da ne prihaja do skupnih nastopov proti kapitalu, managerjem in državni birokraciji. Omenili smo že, da je za imigrantske delavce značilen položaj subproletariata, kar pomeni, da je njihov socialni status

slabši od statusa domačih delavcev. To pa je pomembno dejstvo, ki izrazito opredeljuje emigrantske tokove.³

Iz opisa nekaterih socialnih značilnosti, ki prizadevajo imigrantske delavce, izhaja predvsem tole: 1. Imigrantske kapitalistične družbe izrabljajo imigrantske delavce na različne načine, osnovni cilj, ki so mu podrejeni ukrepi za reguliranje imigracij je krepitev kapitalistične eksploatacije, povečanje profitne stopnje s pomočjo imigrantske delovne sile. Na ta način je mogoče ugotoviti dominantni odnos imigrantskih družb do podrejenih imigrantov. 2. V luči kapitalistične eksploatacije in dominantne vloge imigrantskih družb nad imigrantskimi delavci je treba razumeti enostransko usmerjeno migracijsko politiko, ki malo upošteva interese ekonomsko manj razvitih emigrantskih družb in imigrantov, politiko, katere del so tudi regulacijski ukrepi, ki usmerjajo remigracije.

2. Zakaj imigranti v imigrantskih družbah ostajajo v podrejenem položaju

Z opisom nekaterih odnosov, ki prizadevajo imigrante in ki hkrati izrazito določajo celotno migracijsko politiko, vključno z remigracijskimi ukrepi imigrantskih družb, smo skušali odgovoriti na vprašanje o pogosto neprostovoljnih remigracijah imigrantov. Hkrati pa se tudi postavlja vprašanje, zakaj imigranti sprejemajo te odnose v imigrantski družbi in se ne vrnejo domov. Odgovore na to vprašanje moramo najti v tem, da so imigrante v imigracijo pogosto prisilile nujne primarne potrebe, ki jih niso mogli zadovoljiti v izvornih družbah. Sodobne evropske migracije so neredko začasne, kar pomeni, da so zahteve začnih imigrantov minimalne, da sploh niso organizirani ali pa so organizirani slabo in neučinkovito, saj niso prilagojeni na novo okolje in so usmerjeni k povratku v izvirno emigrantsko družbo. Občasne imigrante je gotovo lažje izkoriščati kot organizirane in na novo okolje prilagojene imigrante, ki prihajajo za trajno ali za daljšo obdobje.⁴

V imigrantski družbi se organizirani in močni kapital srečuje z domačim organiziranim delavskim gibanjem in z neorganiziranimi delavci imigranti, ki se pojavljajo v glavnem kot posamezniki. Imigrantska buržoazija in managerji ter proletariat so na stopnji, kot so njihovi interesi organizirani, kakor morajo biti na začetku XXI. stoletja, organiziranost imigrantskih delavcev pa ostaja na stopnji, ki je veljala za organiziranost proletariata v XIX. stoletju. Imigrantskih delavcev pri izboljševanju njihove organiziranosti ne omejujejo samo težave, ki jih imajo z akulturacijo in akomodacijo, njihova slaba organiziranost ne izvira le iz tega, da pogosto ne mislijo ostati dolgo, da so prišli s podeželja, da niso navajeni na delavske organizacije, da so mladi in neizkušeni itn., marveč predvsem tudi iz omejevanja in nepriznavanja njihovih političnih pravic.

³ — P. Klinar: Značilnosti sodobnih mednarodnih migracij I, TIP, št. 11—12/1975, str. 1098.
— M. Castells: Immigrant Workers and Class Struggles in Advanced Capitalism, Politics and Society 1/1975.

— W. R. Böning: Determinants of Labour Immigration in Industrialised Countries of Western Europe, World Employment Programme Research (WEP), Working Paper, ILO, Geneva, July 1975.

⁴ — P. Klinar: Značilnosti sodobnih mednarodnih migracij II, TIP, št. 1—2/1976, str. 59—63.

Imigrantska družba imigrantskih delavcev ne dopušča politične organiziranosti in jih z diskriminacijskimi ukrepi zapira v ideološko in politično osamitev. Na ta način doseže, da se imigrantski delavci povezujejo med seboj samo v kulturnih in športnih organizacijah in društvih, ali pa se vključujejo v sindikalno gibanje emigrantske družbe, ki predstavlja predvsem interese domačih delavcev. Tako ostajajo imigrantski delavci ali ločeni od svojega razreda in delavskega gibanja, sprejemajo pogoje kapitala ob občasnih individualnih revoltih, ali pa zanemarjajo svoje lastne interese in se prilagajajo nacionalnim interesom organiziranega delavskega gibanja domačega proletariata. Zaradi tega ni presenetljivo, da se sindikati imigrantskih družb srečujejo s težavami, kako bi vključili več imigrantskih delavcev v svoje vrste.

Ob tej neustrezni vključenosti imigrantskih delavcev v delavsko gibanje imigrantskih družb in ob njihovi nepovezanosti z delavskim gibanjem v njihovih izvornih emigrantskih družbah, kar še posebej velja začasne imigrantske delavce, je očitno, da je izhod le v tem, da se sami politično organizirajo. Pri tem je seveda jasno, da je lahko politična organiziranost imigrantskih delavcev učinkovita le, če se poveže s progresivnimi silami in z delavskim gibanjem v imigrantski družbi. To hkrati pomeni, da se ne zavzemamo za izolirane politične organizacije posameznih etničnih imigrantskih skupnosti, marveč za to, da bi bile med seboj povezane, zavzemamo se torej za organizirano delavsko gibanje imigrantskih delavcev različnih etničnih skupnosti, za gibanje, ki ne zanemarlja specifičnosti posameznih imigrantskih etničnih skupnosti. Takšen koncept organiziranim imigrantskim skupnostim hkrati omogoča, da se povezujejo s svojimi izvornimi emigrantskimi družbami. In ne nazadnje bi bilo s pomočjo organiziranja imigrantskih delavcev, osnovanega na njihovih interesih, mogoče doseči, da bi bili imigrantski delavci bolj zavedni. Povezanost delavskega gibanja imigrantskih delavcev z delavskim gibanjem domačih delavcev ter s progresivnimi silami v imigrantski in emigrantski družbi pa bi omejevala frakcijsko razcepljenost proletariata in krepila skupni boj proti kapitalu.⁵ To so hkrati odgovori, kako najti izhode iz dosedanje enostranske usmerjene imigracijske in remigracijske politike.

3. Dolžina bivanja v imigraciji in remigracije

Za tipologijo remigrantov lahko uporabimo različne kriterije. Lotili se bomo le enega kriterija: dolžina bivanja remigrantov v imigrantski družbi. To sočasni in trajni imigranti. Začasne imigrante lahko razdelimo na tiste, ki že od vsega začetka nameravajo v imigraciji ostati le krajši čas, dokler ne izpolnijo ciljev, ki so si jih zastavili ob emigraciji, in na tiste, ki so odšli z namenom, da postanejo trajni imigranti, ali pa brez odločitve, koliko časa bo trajala njihova imigracija, pa jih položaj v imigrantski družbi prisili, da postanejočasni imigranti in da remigrirajo.

Začasni imigranti, ki sočasni po lastni odločitvi, ohranjajo intenzivne stike s svojim izvirnim okoljem, v nasprotju s kategorijo začasnih imigrantov, ki začasno niso po lastni odločitvi in so zaradi ukrepov v imigrantski družbi

⁵ — P. Klinar: Mednarodne migracije, Obzorja, Maribor 1976, str. 52—55, 241.

— M. Castells: Immigrant Workers and Class Struggles in Advanced Capitalism, Politics and Society 1/75.

prisiljeni remigrirati. Prva kategorija remigrantov se po vrnitvi v domače izvorno okolje srečuje z manjšimi težavami pri ponovnem vključevanju kot pa druge kategorije remigrantov. Lahko tudi omenimo, da sta obe kategoriji remigrantov bili v imigraciji vključeni v različne družbene procese. Imigranti, ki so se že vnaprej odločili, da ostanejo le začasno, se vključujejo predvsem v procese akomodacije, manj zaznavne procese adaptacije in v akulturacijske procese. Začasni imigranti, ki so hoteli ostati dalj časa ali celo za stalno v imigrantski družbi, a so bili prisiljeni remigrirati, se trudijo da bi čim hitreje prebrodili akomodacijo, nižje stopnje adaptacije ter akulturacijo. Pri njih se lahko že začnejo uveljavljati elementi popolnejše adaptacije — integracije v imigrantsko družbo in prvine višje stopnje asimilacije (identifikacijska, strukturalna asimilacija itn.). Različni procesi, v katere sta vključeni ti kategoriji začasnih imigrantov v imigrantski družbi, gotovo vplivajo na njuno ponovno integracijo po remigraciji. Prva kategorija remigrantov ima zaradi manjše vključenosti v imigrantsko družbo manj težav kakor druga kategorija remigrantov, ki so bili bolj usmerjeni v približevanje odnosov v imigrantski družbi.⁶

Imigranti, ki se niso odločili, ali bodo začasni ali trajni imigranti, in ki ne vedo, koliko časa bodo ostali na tujem — njihov delež v sodobnih evropskih migracijah ni majhen — pričajo o tem, da se zavedajo, da sta dolžina njihovega imigrantskega bivanja in trenutek njihove remigracije odvisna od objektivnih razmer v imigrantski družbi in v njihovi izvorni emigrantski družbi. Hipotetično smemo domnevati, da ta kategorija potencialnih remigrantov zaradi negotovosti svojega imigrantskega statusa vzdržuje stike s svojim izvirnim okoljem in se vključuje v manj izrazite stopnje konjunktivnih procesov v imigrantski družbi, kar ji omogoča, da ne doživlja posebno težavnih zapletov med procesi reintegracij v emigrantsko družbo.

Začasni imigranti se znajdejo v imigrantski družbi v mnogih disjunktivnih procesih. So izrazita socialna manjšina, ki jo diskriminirajo in izkoriščajo. Njihova socialna mobilnost je zavrta in neredko doživljajo tudi socialno nazadovanje v primerjavi s socialnim statusom, ki so ga imeli pred emigracijo. Lahko tudi zapišemo hipotezo, da so začasni imigranti segregirani, kar pomeni, da je njihov družbeni sistem v imigrantski družbi različen in ločen od tistega, v katerem so pripadniki dominantne večine domačinov. Socialni sistem začasnih imigrantov pa se hkrati razlikuje tudi od socialnega sistema trajnih imigrantov; stopnje diskriminacije, izrabljanja začasnih imigrantov so ostrejšje in njihova oddaljenost od sistema dominantne večine domačinov je večja.

Spričo tega je razumljivo, da se začasni imigranti znajdejo zaradi takšnega položaja v konfliktih z dominantno večino; ti konflikti pa so v večini disfunkcionalni, saj začasni imigranti, kot smo že ugotavljali, nastopajo pred institucijami imigrantske družbe kot neorganizirani posamezniki. V zvezi s problemom, ki ga obravnavamo, je treba omeniti še konflikte med začasnimi in trajnimi imigranti, konflikte, ki sodijo v sklop konfliktov med različnimi kategorijami imigrantov. Dolžina imigrantskega statusa tako vpliva na to vrsto konfliktov.

⁶ — W. Böhning: Return Migrants' Contribution to the Development Process, WEP, Working Paper ILO, Geneva July 1975.

— P. Klinar: Mednarodne migracije, Obzorja, Maribor 1976, str. 43—45.

Glede na povedano ni težko priti do sklepa, da začasne imigrante prizadevajo najrazličnejši pojavi socialne dezorganizacije. Mogoče je zapisati hipotezo, da krajše obdobje bivanja v imigrantski družbi začasne imigrante od te družbe oddaljuje in da so disjunktivni odnosi izraziti pri kategoriji imigrantov, ki se odločijo ostati v tujini le nekaj časa in pri kategoriji imigrantov, ki so bili začasni imigranti s kratkim stažem po sili razmer v imigrantski družbi. Na drugi strani pa smemo sklepati, da vključenost začasnih imigrantov v disjunktivne procese v imigrantski družbi po remigraciji pospešuje njihovo reintegracijo v izvorno emigrantsko družbeno okolje.⁷

Remigranti nastajajo po kriteriju dolžine bivanja v imigrantski družbi iz začasnih imigrantov in iz trajnih imigrantov. Pri tem je treba omeniti, da začasni imigranti ali remigrirajo ali pa prehajajo med trajne imigrante. Trajni imigranti tudi niso nedinamična kategorija. Tista kategorija trajnih imigrantov, ki spremeni prvotno odločitev, se spremeni v začasne imigrante in remigrira. Tako torej lahko razdelimo trajne imigrante na kategorijo, ki emigrira in namenom, da bo trajno bivala v imigrantski družbi, pa prostovoljno ali zaradi objektivnih razmer v imigrantski ali emigrantski družbi spremeni svojo odločitev in se z remigracijo prekvalificira iz trajnih imigrantov v začasne. Druga kategorija trajnih imigrantov pa je nastala iz začasnih imigrantov, ki po daljšem obdobju bivanja v imigrantski družbi postanejo v bistvu začasni imigranti, ker remigrirajo v svoje izvorno emigrantsko okolje. Na splošno lahko za trajne imigrante hipotetično trdimo, da so vključeni v številne procese, iz katerih bi lahko sklepali, da se približujejo imigrantski družbi, to je dominantni večini domačinov. To so procesi popolnejše adaptacije in višje stopnje asimilacije: strukturalna in identifikacijska asimilacija, amalgamacija, naturalizacija. Seveda so procesi reintegracije trajnih imigrantov, po tem ko se vrnejo v izvorno okolje, težavni in zapleteni. Sodimo, da te težave še posebej prizadevajo kategorijo trajnih imigrantov, ki so emigrirali na tuje z namenom, da postanejo trajni imigranti. Ta kategorija remigrantov se je gotovo bolj intenzivno trudila, da se približa imigrantski družbi, kakor kategorija trajnih imigrantov, ki so nastali iz prvotno začasnih imigrantov.

Trajni imigranti, ki so že od emigracije odločeni, da za stalno zapustijo izvorno družbo, z njo ne vzdržujejo intenzivnih stikov, kar jim po remigraciji otežkoči procese reintegracije. Trajni imigranti, ki so nastali iz začasnih imigrantov, v obdobju občasnega imigriranja vzdržujejo stike z izvirnim okoljem, kar jim utegne olajšati njihovo reintegracijo po remigraciji v izvirno družbeno okolje. Vendar je ta hipoteza problematična, ker je treba upoštevati, da je po obdobju stikov z emigrantsko družbo prišlo do daljšega obdobja trajne imigracije, to obdobje pa ni spodbudno delovalo na ohranjanje globljih stikov z izvorno emigrantsko družbo.⁸

Trajne imigrante seveda tudi prizadevajo najrazličnejši procesi, ki jih oddaljujejo od imigrantske družbe. Med njimi lahko omenimo samo njihovo marginalnost, ki ilustrira gornjo hipotezo. Trajni imigranti si namreč prizadevajo, da bi se čimbolj popolno vključili v imigrantsko družbo. Te aktivnosti

⁷ — P. Klinar: Mednarodne migracije Obzorja, Maribor 1976, str. 194—229.

— B. Berry: Race and Ethnic Relations, Houghton Mifflin, Boston 1965, str. 197—219.

⁸ — W. Böhhning: Return Migrants Contribution to the Development Proces, WEP, Working Paper ILO, Geneva July 1975.

— P. Klinar: Mednarodne migracije, Obzorja, Maribor 1976, str. 45.

jih izločijo iz njihove imigrantske etnične skupnosti in njihovi stiki z izvirnim okoljem so minimalni ali pretrgani. Dominantna večina v imigrantski družbi pa brani svoje privilegije in zavrača prizadevanja trajnih imigrantov, da bi se bolj popolno vključili v imigrantsko družbo. Pri tem se boji konkurenčnosti imigrantov in jih odbija z diskriminacijskimi in segregacijskimi ukrepi. Tako se trajni imigranti znajdejo na robu imigrantske družbe; dominantna večina jim onemogoča ali izrazito otežkoča popolnejšo integracijo v imigrantsko družbo, hkrati pa so se sami izločili iz imigrantske etnične skupnosti ter omejili ali pretrgali stike z izvirno družbo. Opisani marginalni statut trajnih imigrantov povzroča, da se ti imigranti znajdejo v različnih konfliktnih z dominantno večino imigrantske družbe, s svojo etnično imigrantsko skupnostjo, pa tudi z bolj adaptiranimi ali asimiliranimi trajnimi imigranti svoje etničnosti.⁹

Gre nedvomno za očitne procese oddaljevanja trajnih imigrantov od imigrantske družbe, za procese, ki lahko povzročijo, da iščejo trajni migranti izhod iz svoje marginalnosti, ki jih še posebej prizadeva, če se pojavi po dolgotrajnem bivanju v imigrantski družbi proti koncu njihove poklicne dejavnosti, v tem, da remigrirajo. Gre tedaj za primer, ko trajni imigranti z remigracijo preidejo v začasne imigrante. Končno lahko hipotetično sklepamo, da opisani številni konflikti trajnih imigrantov v imigrantski družbi pospeševalno učinkujejo na vključevanje trajnih imigrantov po remigraciji v izvirno okolje.

4. Sklep

Dolžina bivanja v imigraciji nedvomno vpliva na probleme, ki zadevajo remigrante po povratku v izvirno družbo. Lahko zapišemo hipotezo, da imajo začasni imigranti manj težav kot trajni, ker so bili vključeni v procese, ki jih niso tesneje približevali imigrantski družbi, hkrati pa so s svojo izvirno družbo ohranjali dovolj intenzivne stike. To še posebej velja za tiste začasne imigrante, ki so se sami odločili za začasno bivanje v imigrantski družbi. Z večjimi problemi pri vključevanju v izvirno okolje se srečujejo tisti začasni imigranti, ki jih je v začasnost imigracije prisilil položaj v imigrantski družbi, položaj, o katerem smo razpravljali v prvem poglavju naše razprave. Do problemov pri ponovni vključitvi te kategorije imigrantov v izvirno okolje prihaja zaradi manj intenzivnih prejšnjih stikov z izvirno družbo, pa tudi zaradi poskusov, da bi se bolj približali imigrantski družbi. Vendar na drugi strani ne gre prezreti konfliktov v imigrantski družbi, ki jih povzroči njihov neprostovoljni odhod iz nje in ki jim lahko po remigraciji olajšajo ponovno vključevanje v izvirno okolje.

Začasni imigranti, ki se ob odhodu na tuje ali po določenem bivanju v imigrantski družbi ne odločijo, ali bodo začasni ali trajni imigranti, pozneje pa postanejo začasni imigranti zaradi tega, ker vzdržujejo običajno stike z izvirnim okoljem in se ne vključujejo v posebno izrazite konjunktivne odnose z imigrantsko družbo, po remigraciji nimajo posebno težavnih problemov.

Vse kategorije začnih imigrantov v imigrantski družbi zadevajo težavni procesi oddaljevanja od te družbe, kar nas navaja na sklep, da konfliktne si-

⁹ — P. Klinar: Mednarodne migracije, Obzorja, Maribor 1976, str. 182—186.

— R. Johnston: The Concept of the Marginal Man, International Migration 1,2/1965, str. 47—51.

— J. Mol: The Function of Marginality, International Migration 3/1963.

tuacije, ki občasne imigrante prizadevajo na tujem, pospešujejo njihovo reintegracijo, ko se vrnejo domov.

Trajni imigranti so v minimalnih stikih z izvirno družbo ali pa so te stike sploh opustili, hkrati se skušajo približevati imigrantski družbi, kar jim otežkoča ponovno vključevanje v izvirno emigrantsko družbo. Ta hipoteza še posebej velja za kategorijo trajnih imigrantov, ki so hoteli postati trajni imigranti, pa te svoje namere niso mogli uresničiti. Manj težav po remigraciji pa hipotetično pripisujemo kategoriji trajnih imigrantov, ki so spremenili svojo odločitev iz začasnosti v trajnost bivanja na tujem, potem pa remigrirajo. Konflikti trajnih imigrantov v okviru imigrantske družbe, konflikti, ki jih lahko prisilijo k remigraciji, pa so pomemben olajševalni dejavnik pri njihovem vključevanju v izvirno emigrantsko okolje.

Kategorije začasnih imigrantov, ki so prisiljene remigrirati, spremljajo poleg diskriminacijskega odnosa imigrantske družbe tudi neuspehi, ki jih doživljajo v teh družbah. Zanje na splošno velja, da se kot remigranti vključujejo v dejavnosti, ki so jih prej opravljali, ker jim imigracija ni spremenila profesionalnih navad in načina življenja. Čeprav je mogoče pričakovati relativno malo težav pri vključevanju v izvirno družbo, se utegnejo te pojaviti z mnogimi konflikti, če po remigraciji ne najdejo takšnih delovnih in življenjskih razmer, na kakršne so bili navajeni, preden so emigrirali. Podobno velja za tip začasnih imigrantov, ki so kot remigranti konservativno usmerjeni. Te lahko v glavnem uvrstimo med začasne imigrante, ki se sami odločijo za začasno bivanje na tujem, pri tem pa je dolžina začasne imigracije pogosto odvisna od razmer v imigrantski družbi in od njene migracijske politike. Ta kategorija začasnih imigrantov podredi bivanje na tujem interesom delovanja, ki ga imajo v načrtu, ko se bodo vrnili v izvirno družbo. Imigracija jim razen zaslужka ne da veliko novega, in po povratku živijo, kot so bili navajeni pred emigracijo. Če so v svoji konservativni usmerjenosti po povratku domov prizadeti, izbruhnejo konflikti in težave, povezane z njihovim vključevanjem v izvirno družbeno okolje.

Izrazit primer začasnih imigrantov, ki so prisiljeni remigrirati, so invalidi, ki so zgubili zdravje in delovno sposobnost v tujini, od koder so se prisiljeni vrniti domov. To je posebna kategorija remigrantov, ki jo spremljajo velike težave, ko se vrnejo v izvirno okolje.

Posebna kategorija trajnih imigrantov, ki se vrnejo domov, so upokojenci. Ti se po povratku srečujejo s težavami, močno so odtujeni od izvirne družbe, vanjo se aktivno ne vključujejo ali pa ostajajo zunaj dogajanja. Uspe im vzpostaviti le malo stikov, in še ti so zvečine površinski, značilni za sekundarne odnose.

Začasne imigrante, ki so v imigrantski družbi uspeli in si pridobili znanja in izkušenj, pa se kljub temu po svoji odločitvi vračajo domov, štejemo za inovacijske remigrante. Domov se vračajo zato, ker hočejo tu uresničiti svoje cilje in uveljaviti pridobljene izkušnje. S kakšnimi problemi se srečujejo kot remigranti? Nedvomno so bili na tujem dalj časa, kar pomeni, da jih prizadevajo težavnejši procesi prilagajanja na izvirno okolje. Neredko pa se še srečajo z velikimi težavami, ko skušajo uveljaviti inovacije v konservativnem lokalnem okolju, kar rodi odpore in konflikte tega izvirnega okolja, ki se končajo lahko tudi tako, da remigranti odstopijo od svojih inovacijskih za-

misli in resignirajo ali se vdajo v kompromise. Če hočejo uspeti, morajo nazorno dokazati koristnost uresničevanja svojih inovacijskih načrtov.¹⁰

Ugotovili smo, da intenzivnejše vključevanje imigrantov v imigrantsko družbo — odvisno od dolžine bivanja na tujem — slabi stike z izvorno-emigrantskim okoljem in hkrati otežkoča ponovno vključevanje remigrantov v to okolje. Remigranti se v izvorni družbi ne znajdejo, ta se je spremenila, družbene razmere so drugačne, kot so bile, ko so emigrirali. Svoj družbeni položaj nenehno primerjajo s položajem v imigrantski družbi, kar jim pogosto povzroča razočaranje. Razočaranje zbuja tudi neizpolnjena pričakovanja, s katerimi se neredko srečujejo kategorije inovacijskih remigrantov. Remigrante prizadevajo predsodki, zavist, oblike izrabljanja, pritiski sorodnikov na njihova težko privarčevana finančna sredstva. Spopadajo se s konservativnimi ovirami, poskušajo uvajati inovacije, pri tem pa ne znajo presoditi, kaj od tistega, kar so pridobili v posebnih razmerah imigrantske družbe, je uporabno v drugačnem socialnem okolju emigrantske družbe. Delovno okolje in lokalno krajevno okolje gledata nanje z nezaupanjem, češ da so ju v težavni situaciji zaradi sebičnih interesov zapustili, zdaj, ko so te težave minile in ko so obogateli, pa se vračajo domov. Vertikalna mobilnost remigrantov je zaradi vsega tega omejena, pa tudi z vključevanjem v različne oblike družbenega življenja imajo težave. Remigrante, ki so se zaradi daljšega bivanja na tujem navzeli tuje kulture in navad, spremljajo nezaupanje, posmehljivost ali celo diskriminacija in izolacija. Med sorodnimi poklicnimi kategorijami remigrantov in domačinov, ki niso emigrirali, prihaja tudi do konfliktov, ker domačine prizadeva povratek remigrantov, njihova konkurenčna sposobnost. Bojijo se, da jim bodo remigranti omejili zaposlitvene možnosti in možnosti za poklicno vertikalno mobilnost. Posebne težave pri reintegraciji imajo tiste kategorije remigrantov, ki so se iz urbaniziranega industrijskega okolja imigrantske družbe vrnile v manj razvito ruralno okolje emigrantske družbe. Lahko zapišemo hipotezo, da vsakršno izrazito nazadovanje v poklicnem statusu in v drugih pomembnih posebnih statusih, ki določajo kompleksni status remigrantov socialni status, odpira težavne probleme pri reintegraciji.¹¹

Omenimo še nekatere konkretne probleme remigrantov v njihovih izvornih družbah. Dolgotrajni in zapleteni administrativni postopki v zvezi s pridobivanjem ali priznanjem najrazličnejših pravic so pogosti. Remigranti so slabo

¹⁰ — P. Klinar: Nekaj teoretičnih izhodišč za sociološko raziskovanje migracij, CJM MK — FSPN, Lj. 1973, str. 107—110.

— F. Cerase: From Italy to the USA and Back, Doctoral Dissertation, Columbia University 1971, str. 225—309.

— I. Baučič: Vračanje i zapošlavanje vanjskih migranata iz SRH, Institut za geografiju Sveučilišta, Zagreb 1971, str. 44—53.

— T. Salutos: They Remember America, Univ. of California Press, Berkeley 1956, str. 29—56, 74—87.

¹¹ — P. Klinar: Nekaj teoretičnih izhodišč za sociološko raziskovanje migracij, CJMMK — FSPN, Lj. 1973, str. 110—112.

— Veče sindikata Jugoslavije, Regionalni sastanak sindikata o migraciji radne snage, Beograd 24.—26. 4. 1972 (razmnoženo).

— T. Salutos: They Remember America, Univ. of California Press, Berkeley 1956, str. 57—87, 103—116.

— F. Cerase: A Study of Italian Migrants, The International Migration Review 3/1967, str. 67—74.

— Politika zaposlevanja in položaj naših državljanov na občasnem delu v tujini, ZK SZDLJ, Beograd 1973 (razmnoženo).

— Vprašalnik za remigrante, CJMMK — FSPN, R-23, Lj. 1976.

informirani o svojih pravicah in o postopkih za urejanje družbenih zadev. Stanovanjski problemi so povezani s pomanjkanjem stanovanj za remigrante in z zamudnimi postopki za izdajanje dokumentov za zidavo njihovih hiš ter s kreditiranjem njihove stanovanjske zidave. Zaposlitveni problemi sodijo med najpomembnejše. Remigranti imajo težave z vračanjem v delovne organizacije, ki so jih zapustili; njihove možnosti za storitvene in druge zasebne dejavnosti so omejene. Interesi remigrantov in družbeni interesi za vlaganje njihovih finančnih sredstev so slabo usklajeni. Remigrante prizadevajo neusklajenosti v zvezi s priznavanjem njihovih kvalifikacij in delovnih izkušenj, pridobljenih na tujem, carinski predpisi, predpisi s področja socialnega zavarovanja ipd.¹²

Posebna težava pri reintegraciji remigrantov pa je vključevanje v primarne odnose. Trajni emigranti in začasni emigranti z daljšim stažem kaj kmalu ugotovijo, da se je njihov stari prijateljski krog skrčil ali razšel, ali pa so se prijateljski odnosi ohladili. Podobno velja za sorodstvene odnose, ki jih obremenjujejo porabniški pritiski daljnih in bližnjih sorodnikov na finančna sredstva remigrantov. Remigranti pogosto niso socialno sprejeti v neformalne in formalne skupine domačega prebivalstva, ki ni emigriralo. V te skupine uspe nekaterim kategorijam remigrantov prodreti le postopoma, z vztrajnostjo, po tem ko so že daljši čas v izvornem okolju.

Intenzivnost omenjenih problemov remigrantov je odvisna od mnogih dejavnikov, med njimi je gotovo pomembna dolžina njihovega imigrantskega staža, povezana z intenzivnostjo stikov z izvorno emigrantsko družbo, v katero se vračajo. Na dolžino bivanja remigrantov v imigrantski družbi pa odločilno vplivajo razmere v imigrantskih družbah, ki zaradi svojega dominantnega položaja in neorganiziranosti imigrantov lahko migracije uravnavajo s kapitalističnih — eksploatatorskih izhodišč.

STANE KOTNIK

Ljudska obramba kot funkcija samoupravnne družbe

Skupščina SR Slovenije je na septembrskem zasedanju sprejela zakon o ljudski obrambi, ki je zamenjal do tedaj veljavni zakon o splošnem ljudskem odporu iz leta 1971.

Novi zakon je nastajal več kot dve leti in je rezultat naporov širokega kroga delovnih ljudi in občanov ter družbenih subjektov, od odborov za ljudsko obrambo v krajevnih skupnostih do predsedstva SR Slovenije in njegovega sveta za ljudsko obrambo, ki so si prizadevali, da se ljudska obramba v SR Sloveniji pravno uredi v skladu z ustavo in s temelji sistema ljudske obrambe SFRJ, upoštevajoč pri tem izkušnje iz NOB ter doseženo stopnjo dosedanjega razvoja in perspektive nadaljnjega razvoja ljudske obrambe na Slovenskem.

V to dejavnost so bile od vsega začetka vključene družbenopolitične in družbene organizacije, povezovala pa jo je Socialistična zveza delovnega ljudstva na podlagi idejnih izhodišč in političnih stališč Zveze komunistov Jugoslavije in Slovenije o organiziranju in pripravljanju naše socialistične samoupravne družbe na obrambo. V svojih predlogih o novi zakonski ureditvi ljudske obrambe so se delovni ljudje in občani ter vsi v razpravah sodelujoči družbeni subjekti zavzemali za takšne organizacijske, kadrovske, materialne in druge rešitve, na podlagi katerih bodo lahko učinkovito uveljavljali in uresničevali svoje pravice in dolžnosti na področju ljudske obrambe. Po intenzivnosti razprav sodi zakon o ljudski obrambi med najbolj široko in poglobljeno obravnavane zakone.

Ustavna podlaga za izdajo zakona

Pravno urejanje ljudske obrambe je bilo v povojnem obdobju vse do leta 1968 v izključni pristojnosti federacije. Prvi zakoni s tega področja so urejali organizacijo in odnose v jugoslovanski armadi ter vojaško obveznost državljanov, torej zadeve in odnose, ki so tudi danes v izključni pristojnosti federacije.

V zvezi z razvojem in širjenjem zasnove splošnega ljudskega odpora, ki je bila leta 1958 sprejeta kot najustreznejša vsebina in oblika organiziranja, priprave in udeležbe celotne družbe pri obrambi in pri upiranju agresiji v razmerah socialističnih samoupravnih odnosov, na eni strani, in v skladu z globokimi spremembami, do katerih je ob koncu 60-tyh let prišlo v odnosih med federacijo in republikami na drugi strani, pa so se tudi republike in druge

druženopolitične skupnosti začele uveljavljati kot vse pomembnejši subjekti obrambnih priprav in splošnega ljudskega odpora.

Omenjeni procesi so dobili potrditev že v amandmajih k zvezni ustavi in republiškim ustavam, ki so bile sprejeti v obdobju 1967—1971, še bolj popolno in kvalitetno novo ureditev pa prinašajo na tem področju nova ustava SFRJ in ustave socialističnih republik ter pokrajin iz leta 1974. Po 239. členu ustave SFRJ je pravica in dolžnost občin, avtonomnih pokrajin in republik oziroma drugih druženopolitičnih skupnosti, da v skladu s sistemom ljudske obrambe na svojem ozemlju urejajo in organizirajo ljudsko obrambo, da organizirajo teritorialno obrambo, civilno zaščito in se še drugače pripravljajo za obrambo države, ob napadu na državo pa da organizirajo in vodijo splošni ljudski odpor.

Ustava SR Slovenije ureja pristojnosti republike na področju ljudske obrambe natančneje v 301. členu: socialistična republika Slovenije v skladu s temelji sistema ljudske obrambe ureja in organizira ljudsko obrambo na svojem območju, določa obrambni načrt republike ter temelje obrambnih načrtov in pripravljanih ukrepov občin, krajevnih skupnosti, organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti; organizira in pripravlja republiške organe, gospodarstvo, družbene dejavnosti in vse prebivalstvo za delo v vojnih razmerah, za udeležbo v oboroženem boju in drugih oblikah odpora, organizira in vodi teritorialno obrambo in civilno zaščito, ob napadu na državo pa organizira in vodi splošni ljudski odpor.

Temelje sistema ljudske obrambe določa federacija, ki — poleg pravic in dolžnosti zveznih organov, celotne organizacije in delovanja jugoslovanske ljudske armade ter zadev, ki so skupnega pomena za obrambo države — ureja tudi tiste temeljne pravice delovnih ljudi in občanov ter družbenih subjektov na tem področju, z uresničevanjem katerih se zagotavlja usklajeno izvrševanje obrambnih priprav in učinkovito oboroženo bojevanje in upiranje agresiji na celotnem ozemlju Jugoslavije. Doslej je bilo izdanih že več zveznih zakonov s področja ljudske obrambe, med katerimi so najpomembnejši: zakon o ljudski obrambi, zakon o službi v oboroženih silah in zakon o vojaški obveznosti (objavljeni v Uradnem listu SFRJ, št. 22/74).

Republika uresničuje svojo pravico in dolžnost pravnega urejanja ljudske obrambe s tem, da oblikuje in izdaja zakone, uvedbe, odloke ter druge pravne akte, s katerimi določa organizacijo, funkcije in naloge posameznih družbenih subjektov ter delovnih ljudi in občanov na področju ljudske obrambe v republiki. Zakon o ljudski obrambi je prvi in najpomembnejši izmed teh aktov.

Nekatere značilnosti zakona o ljudski obrambi

Republiški zakon o ljudski obrambi (zakon, ZLO) razčlenjuje ustavno ureditev ljudske obrambe in podrobneje določa organiziranost družbe ter pravice in dolžnosti družbenih subjektov ter delovnih ljudi in občanov v SR Sloveniji na tem področju.

Zakon odseva doseženo stopnjo organiziranosti in razvoja ljudske obrambe v SR Sloveniji, obenem pa s svojo splošno usmerjenostjo in še zlasti s pravno ureditvijo nekaterih sistematskih vprašanj omogoča nadaljnje podružbljanje ljudske obrambe in tudi nadaljnje izpopolnjevanje zasnove splošnega ljudskega

odpora. Tako bo zakon v procesu uveljavljanja in praktičnega izvrševanja nedvomno pripomogel k še boljši organiziranosti in učinkovitosti priprav celotne družbe in vseh družbenih dejavnikov na splošni ljudski odpor.

V nadaljevanju navajamo nekatere značilnosti novega zakona, posebej pa omenjamo zakonsko ureditev tistih vprašanj, ki jih lahko ocenimo kot neposreden prispevek k razvoju in izpopolnjevanju zasnove splošnega ljudskega odpora.

1) Republiški zakon o ljudski obrambi je sistemski zakon, se pravi, da ureja celotno področje in vse subjekte in komponente ljudske obrambe, in to na vseh ravneh, s tem da organizacijo in naloge republike in republiških organov ureja v popolnosti, organizacijo in naloge drugih družbenopolitičnih skupnosti, prav tako pa tudi krajevnih skupnosti in organizacij združenega dela pa v meri, ki zagotavlja enotnost in učinkovitost obrambnih priprav.

Čeprav temelje obrambnega sistema, obrambnih priprav in obrambnih načrtov določa oziroma ureja federacija, pa republiški zakon ni izvedbeni zakon, temveč se v njem opredeljuje vseljudska obramba kot izvirna pravica republike kot države, prav tako pa tudi kot ustavna pravica in dolžnost vseh družbenih subjektov, delovnih ljudi in občanov v SR Sloveniji.

Izhajajoč iz te ugotovitve republiški zakon iz omenjenih zveznih zakonov prevzema nekatera temeljna načela o ljudski obrambi, zlasti tista, s katerimi se potrjuje in izraža izvirna pravica republike, da ureja ljudsko obrambo na svojem območju. Republiški zakon nadalje prevzema iz zveznih zakonov tiste določbe, ki so delno v pristojnosti federacije, glede ureditve katerih pa ima tudi republika določene pristojnosti. Končno so iz zveznega zakona o ljudski obrambi prevzete v republiški zakon vse določbe o civilni zaščiti, ki so v republiškem zakonu izpopolnjene in prilagojene razmeram in potrebam republike.

Vse druge določbe zveznih zakonov s področja ljudske obrambe veljajo tudi na območju SR Slovenije neposredno. To velja zlasti za določbe zakona o oboroženih silah (glede ureditve teritorialne obrambe) in zakona o vojaški obveznosti ter seveda tudi za druge zadeve, ki so glede zakonskega urejanja v izključni pristojnosti federacije.

2) V temeljnih določbah zakon (v 1. členu) opredeljuje pomen in smoter ljudske obrambe: »Socialistična republika Slovenija organizira in gradi ljudsko obrambo kot neločljivi del socialistične samoupravne družbene ureditve za primer, če bi bile ogrožene svoboda, neodvisnost in suverenost jugoslovanskih narodov in narodnosti ali ozemeljska neokrnjenost in z ustavo določena družbena ureditev Socialistične republike Slovenije in Socialistične federativne republike Jugoslavije, ter za primer naravnih in drugih hudih nesreč ali drugih izrednih razmer«.

Poleg že doslej poudarjenih vrednot, ki jih varujemo in smo jih pripravljeno braniti, če bi bile ogrožene (družbena ureditev v najširšem pomenu in ozemeljska neokrnjenost), se v okviru ljudske obrambe, po republiškem zakonu, pripravljamo tudi za zaščito in reševanje prebivalstva in materialnih dobrin ob vojnih akcijah, prav tako pa tudi ob naravnih in drugih hudih nesrečah ter v drugih izrednih razmerah. Odvisno od stopnje in obsega katerekoli izmed teh vrednot se morajo v aktivnosti za njeno obrambo, zaščito oziroma reševanje vključiti vsi delovni ljudje in občani oziroma vsi družbeni subjekti in vse komponente ljudske obrambe. To velja tako za udeležbo v

oboroženem boju (5/I. člen), kakor tudi glede zaščite in reševanja ob vojnih akcijah, ob naravnih in drugih nesrečah ter v drugih izrednih razmerah (144/III. 190. 212/I. člen itd.).

Takšno stališče zakona je popolnoma v skladu z razvojem koncepta o splošnem ljudskem odporu, ki ga zakon ne urejuje samo kot vsebino in obliko vseljudske obrambe proti kriti vojni agresiji, temveč tudi kot dejavnost, s katero — v povezanosti z dejavnostjo družbene samozaščite — v miru varujemo našo neodvisnost, družbenopolitično ureditev in socialistične samoupravne odnose pred agresivnimi akcijami in pritiski katerekoli vrste, vključno tudi pred oblikami in metodami »psihološke« ali »specialne vojne«.

3) Ljudska obramba je v zakonu opredeljena kot družbena funkcija, ki jo vsakodnevno izvršujejo delovni ljudje in občani neposredno kot posamezniki ter v oboroženih silah, civilni zaščiti, službi za opazovanje, javljanje, obveščanje in alarmiranje, prav tako pa tudi v krajevnih skupnostih, v vseh samoupravnih organizacijah in skupnostih, v družbenopolitičnih skupnostih ter v političnih in družbenih organizacijah (3. in 4. člen).

Takšno zakonsko normiranje ljudske obrambe je odraz procesa podružbljanja priprav inoletnega področja ljudske obrambe. Ta proces se na podlagi idejnih izhodišč ZK in programske usmeritve SZDL vse bolj pogloblja vzporedno s procesi podružbljanja tudi na vseh drugih področjih družbeno-ekonomskih odnosov.

V skladu s podružbljanjem obrambnih priprav se vsa družba nenehno in načrtno pripravlja za obrambo. Zato morajo biti tudi programi razvoja ljudske obrambe vseh družbenih subjektov medsebojno usklajeni, družbeno verificirani in vgrajeni v njihove družbene plane in razvojne programe (7. člen). S tem v zvezi se tudi ljudska obramba financira po enakih načelih in merilih kot druge splošne in skune potrebe (214. člen).

4) V središču obrambnih priprav, v primeru vojne pa v središču odpora se kot nosilec pojavlja delovni človek in občan. To stališče je jasno izraženo v zakonski ureditvi vseh komponent ljudske obrambe, zlasti pa še v določbah 10. in 12. člena zakona, kjer je poudarjeno, da delovni ljudje in občani oblikujejo in uresničujejo politiko ljudske obrambe neposredno, na zborih in z drugimi oblikami izjavljanja v svojih temeljnih organizacijah in skupnostih in da se zato v teh organizacijah in skupnostih organizirajo tako, da si zagotovijo najboljše možnosti za uveljavljanje svojih pravic in dolžnosti na področju ljudske obrambe.

Zakon o ljudski obrambi razglša (v 9/II. členu) popolno *enakopravnost žensk* pri uresničevanju pravic in dolžnosti na področju ljudske obrambe v SR Sloveniji. S pravnega stališča te enakopravnosti ne bi bilo treba posebej urejati, ker so s pojmom »delovni ljudje in občani« zajeti vsi občani, ne glede na spol in starost. Z omenjeno zakonsko normo je torej enakopravnost žensk na področju ljudske obrambe le še posebej poudarjena, kar naj opravi vsakršni dvom glede tega vprašanja in pospeši proces vključevanja žensk v vse strukture in na vse položaje in področja ljudske obrambe. To vključevanje zajema tudi njihovo usposabljanje za oborožen boj in za številne druge naloge v splošnem ljudskem odporu, kar vse bo bistveno okrepilo obrambno moč in sposobnost celotne družbe.

5) Že v razpravi o osnutku zvezne in republiške ustave je bilo veliko predlogov, da se v skladu z zasnovo splošnega ljudskega odpora in procesom po-

družbljanja obrambnih priprav opredelijo tudi naloge družbenopolitičnih organizacij ter družbenih organizacij in društev na tem področju. V zvezni ustavi o tem ni posebnih določb, vsebuje pa jih zvezni zakon o ljudski obrambi (Temeljna načela — V.).

V ustavi SR Slovenije so vloga in naloge družbeno političnih in družbenih organizacij ter strokovnih in drugih društev opredeljene v 309. členu, natančneje pa so določene v 6. členu zakona, ki določa:

»Družbenopolitične organizacije in družbene organizacije ter vse organizirane socialistične sile, združene v Socialistični zvezi delovnega ljudstva Slovenije, na čelu z Zvezo komunistov Slovenije kot vodilno idejno in politično silo, uresničujejo politično in akcijsko enotnost ter solidarnost delovnih ljudi in občanov pri nenehni krepitvi obrambne moči domovine in pripravljenosti za preprečevanje in odpravljanje posledic naravnih in drugih hudih nesreč ter drugih izrednih razmer, razvijajo bratstvo, enotnost in druge revolucionarne pridobitve narodov in narodnosti Jugoslavije, utrjujejo zavest o možnosti uspešne obrambe pred vsakim napadalcem ter spodbujajo aktivnost svojih članov in delovnih ljudi za obrambo države.

Družbene organizacije in društva v skladu z načrti družbenopolitičnih skupnosti in z naravo svoje dejavnosti sodelujejo v obrambnih pripravah z vzgojo in strokovnim usposabljanjem svojih članov ter drugih delovnih ljudi in občanov za borbene in druge aktivnosti v obrambi in zaščiti, kakor tudi za izvrševanje drugih nalog v splošnem ljudskem odporu in obrambi. Med njimi imajo poseben pomen družbene organizacije in društva, katerih dejavnost neposredno prispeva k usposabljanju občanov za splošni ljudski odpor in obrambo.«

Vloga in naloge družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij so na eni strani usmerjene v idejnopolitično in strokovno pripravljane in usposabljanje delovnih ljudi in občanov za izvrševanje nalog v splošnem ljudskem odporu, na drugi strani pa se morajo te organizacije tudi same pripravljati za delovanje v vojnih razmerah, tako organizacijsko kot tudi funkcionalno.

6) Zakon v skladu z ustavo določa, da obrambne priprave in splošni ljudski odpor na območju SR Slovenije organizirajo in vodijo republika in občine ter mestne in regionalne skupnosti, kakor tudi krajevne skupnosti. Družbenopolitične skupnosti so po zakonu odgovorne tudi za organiziranje in delovanje posameznih elementov in aktivnosti ljudske obrambe oziroma splošnega ljudskega odpora v republiki, kot so: teritorialna obramba, civilna zaščita, služba za opazovanje, obveščanje in alarmiranje, zaledna oskrba oboroženih sil, obrambne priprave gospodarstva in družbenih dejavnosti itn. Jasnost ureditve tega vprašanja je zelo pomembna za razumevanje celotne organiziranosti družbe v pripravah na odpor in odporu zoper agresijo. Pri tem pa zakon jasno poudarja, da je oboroženi boj odločilna oblika upiranja agresiji in da so nosilke oboroženega boja oborožene sile, ki so torej glavni element obrambe in splošnega ljudskega odpora.

7) Po zakonu je osnova za krepitev ljudske obrambe in njene učinkovitosti družbena samozaščita kot najširši sistem za preprečevanje vseh oblik delovanja, usmerjenega k izpodkopavanju ustavne ureditve in temeljnih družbenih vrednot. Zato zakon ti področji povezuje, saj je v osnovi in končnem cilju njuna dejavnost usmerjena k zagotavljanju varnosti delovnih ljudi in občanov, k obrambi neodvisnosti države ter njene socialistične samoupravne

družbene ureditve (8. člen). Stabilna notranja varnost je pomemben element naše trdnosti in obrambe sposobnosti. Zato se v odpravljanje vzrokov, zaradi katerih bi bila ta varnost močnejše ogrožena, vključujejo tudi posamezni elementi ljudske obrambe. Na drugi strani pa se v primeru vojne družbena samozaščita s celotno svojo dejavnostjo vključuje v splošni ljudski odpor.

Analogno povezovanje ljudske obrambe in družbene samozaščite vsebuje tudi zakon o družbeni samozaščiti, varnosti in notranjih zadevah, ki ga je sprejela skupščina SR Slovenije istega dne kot zakon o ljudski obrambi.

Povezovanje in sodelovanje elementov ljudske obrambe in družbene samozaščite je, poleg njunega popolnega vključevanja v odpor zoper obo- roženo agresijo, zlasti potrebno in nujno tudi ob naravnih in drugih hudih nesrečah ter v drugih izrednih razmerah.

Naravne in druge hude nesreče so po zakonu zlasti potresi, poplave, zemeljski in snežni plazovi, neurja in podobne naravne katastrofe ter epi- demije, veliki požari, nesreče v rudnikih in na drugih deloviščih, hude pro- metne nesreče, eksplozije, zastrupitve ozračja, voda, zemljišč in druge nesreče, pri katerih je ogroženo življenje in zdravje velikega števila ljudi ali pre- moženje v velikem obsegu.

»Drugih izrednih razmer« zakon ne opredeljuje. Glede na konstrukcijo in vsebinsko usmeritev zakona pa lahko sklepamo, da se misli pri tem na razmere, ki se, ob spletu različnih okoliščin, lahko pojavijo v miru, so pa za družbo nevarne in škodljive, ker ogrožajo njeno varnost ali družbeni red ali druge njene temeljne vrednote in pridobitve.

Iz zakona o družbeni samozaščiti, varnosti in notranjih zadevah izhaja (88. člen a), da stanje izrednih razmer ugotavlja predsedstvo republike.

S svojo aktivnostjo in ukrepi v okviru družbene samozaščite, zlasti na- rodne zaščite bodo delovni ljudje in občani vsekakor delovali v smeri pre- prečevanja in odpravljanja takšnih pojavov. Vendar je prav, da tudi vse strukture ljudske obrambe načrtujejo in pripravijo ustrezne ukrepe za delo- vanje v situacijah, ki bi narekovale njihovo angažiranje. Zato je temeljna določba o aktiviranju in vključevanju ljudske obrambe v »izrednih razmerah« vgrajena v vse dele zakona, v katerih so opredeljene pravice in dolžnosti družbenih subjektov ter naloge posameznih komponent ljudske obrambe.

Povezanost področij LO in DSZ je zlasti izražena v občini in temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih, kjer se za opravljanje nalog z obeh področij ustanovijo posebni skupni družbeni organi: v občini ter mestni in regionalni skupnosti — svet za ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito, v krajevni skupnosti ter v temeljni in drugi organizaciji zdru- ženega dela pa odbor za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito. V re- publiki je za obravnavanje vprašanj in zadev ljudske obrambe pristojen svet predsedstva SR Slovenije za ljudsko obrambo, medtem ko je za obravnavo problematike notranjih zadev in družbene samozaščite pristojen republiški svet za varstvo ustavne ureditve.

8) Celoten zakon je zgrajen tako, da njegove določbe veljajo v miru (ob naravnih in drugih hudih nesrečah ter v izrednih razmerah), ob nepo- sredni vojni nevarnosti in v vojni (ob agresiji). V zvezi s tem so v zakonu opredeljene organiziranost, pripravljanje in udeležba delovnih ljudi, občanov in družbenih subjektov v vseh teh situacijah.

Kot je znano, se za primer vojne pripravljajo posebni predpisi o organizaciji in delovanju nekaterih za tisti čas najpomembnejših gospodarskih in drugih družbenih dejavnosti. Vzporedno s pripravami teh predpisov tečejo tudi priprave za njihovo uporabo oziroma izvrševanje. Kljub temu pa bi verjetno pri njihovem iznenadnem uveljavljanju nastopile težave, med drugim tudi zaradi tega, ker širša javnost z njimi ni seznanjena. Zaradi tega bi si bilo treba prizadevati, da vsi »mirnodobni« predpisi vsebujejo tudi klavzule, da se uporabljajo — z določenimi prilagoditvami — ob neposredni vojni nevarnosti in v vojni. Izjemno bi samo za vojni čas še vedno posebej pripravljali tiste predpise, ki bi jih ne bilo mogoče objaviti že v miru, ker bi to, zaradi njihove zaupnosti, škodovalo obrambnim interesom države.

Republiški zakon o ljudski obrambi bo s svojo naravnostjo v tej smeri lahko spodbudil k podobni ureditvi posameznih področij tudi v drugih predpisih.

Pravice in dolžnosti občanov

Splošna ljudska obramba temelji na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi. Vsi delovni ljudje in občani in vsi družbeni subjekti so nosilci in izvrševalci ljudske obrambe.

Zakon določa te osnovne pravice in dolžnosti delovnih ljudi in občanov na področju ljudske obrambe:

1. vojaška dolžnost, ki jo delovni ljudje in občani izvršujejo v JLA, teritorialni obrambi, milici, v enotah za vojne zveze, med vojno pa tudi, če se posamično z orožjem ali na drugi način upirajo agresiji;

2. dolžnost služiti v štabih in enotah civilne zaščite ter sodelovati v akcijah za zaščito in reševanje ljudi in imetja z izvajanjem ukrepov samopomoči in samozaščite;

3. dolžnost služiti v službi za opazovanje, javljanje, obveščanje in alarmiranje, in delovanje v aktivnostih za izvrševanje nalog te službe;

4. delovna dolžnost, ki pomeni izvrševanje proizvodnih, storitvenih, upravnih in drugih nalog v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela, v krajevnih skupnostih, v družbenopolitičnih skupnosti in njihovih organih ter v organih drugih samoupravnih organizacij in skupnosti;

5. materialna dolžnost, ki se izvršuje z dajanjem materialnih sredstev za potrebe oboroženih sil, civilne zaščite ter za delovanje vseh drugih struktur in subjektov splošnega ljudskega odpora;

6. dolžnost varovanja tajnosti zaupnih podatkov s področja ljudske obrambe.

Kot je bilo že rečeno, se omenjene zakonske dolžnosti med seboj ne izključujejo, kar pomeni, da morajo delovni ljudje in občani, ne glede na morebitno vojaško oziroma upravno razvrstitev, prvenstveno izpolnjevati tiste dolžnosti, ki so v določenem času za družbo in njeno varnost najbolj pomembne.

Izhajajoč iz ustane določbe, da je obramba domovine pravica in najvišja dolžnost in čast vsakega občana, zakon uresničevanja navedenih osnovnih pravic in dolžnosti ne veže na spol niti na določeno starost občanov. Nekatere omejitve glede tega določa zakon samo pri upravnem razporejanju občanov na posamezne dolžnosti.

V temeljnih določbah zakona je opredeljena ljudska obramba kot neločljiv del socialistične samoupravnega družbene ureditve, splošni ljudski odpor pa kot oblika in vsebina njene obrambne organiziranosti te bojevanja in upiranja proti agresiji. Te določbe dajejo tudi temeljna izhodišča za normativno in samoupravno ureditev organiziranosti ter pravic in dolžnosti delovnih ljudi in občanov in vseh družbenih subjektov ter komponent ljudske obrambe.

a) V poglavju, v katerem so opredeljene pravice in dolžnosti družbenopolitičnih skupnosti na področju ljudske obrambe, so na prvem mestu, in to zelo izčrpno, urejene zadevne pristojnosti *republiških organov*: skupščine SR Slovenije, predsedstva republike, izvršnega sveta, republiškega sekretariata za ljudsko obrambo in drugih republiških organov, glede na njihovo vlogo in položaj v družbenem sistemu.

Zakonsko urejanje ljudske obrambe je v pristojnosti republiške skupščine. Zakone in druge splošne akte s tega področja sprejemajo enakopravno družbenopolitični zbor, zbor združenega dela in zbor občin. Poleg tega skupščina SR Slovenije določa politiko graditve ljudske obrambe v republiki, kar pomeni: politiko razvoja in pripravljanja teritorialne obrambe, civilne zaščite ter prilagajanja vseh gospodarskih in družbenih dejavnosti potrebam oboroženih sil in drugih subjektov SLO.

Izredno pomembne pristojnosti s področja ljudske obrambe ima predsedstvo republike, ki po ustavi predstavlja SR Slovenijo in obravnava temeljna politična vprašanja iz pristojnosti skupščine SR slovenije, zavzema stališča do teh vprašanj in daje pobudo ter predloge za njihovo reševanje vsem družbenim dejavnikom v republiki. Med temeljnimi vprašanji, ki jih obravnava predsedstvo republike, so na prvem mestu navedena vprašanja s področja ljudske obrambe, mednarodnih odnosov, državne varnosti in družbene samozaščite.

Predsedstvo republike v okviru svojih pravic in dolžnosti pripravlja ljudsko obrambo, ob napadu na državo pa organizira in vodi splošni ljudski odpor. Zakon v skladu z ustavo našteva poglavitne zadeve, o katerih odloča predsedstvo republike in s katerimi v miru uresničuje svojo funkcijo na področju ljudske obrambe. Med drugim določa obrambni načrt republike in daje smernice za obrambne priprave ožjih družbenopolitičnih skupnosti in družbenih dejavnosti.

Med vojno ali ob neposredni vojni nevarnosti se pristojnosti predsedstva republike še povečajo, kar je razumljivo glede na vojne razmere, ki lahko otežkočijo ali celo onemogočijo sestajanje in delo drugim skupščinskim organom. Če se skupščina SR Slovenije zaradi omenjenih razmer ne more sestati, opravlja predsedstvo republike (v posebni, razširjeni sestavi) določene zadeve iz njene pristojnosti, med drugim izdaja tudi uredbe z zakonsko močjo, s katerimi se lahko urejajo vsa področja iz redne zakonodajne dejavnosti skupščine. S takšno uredbo bo možno, izjemoma in v interesu obrambe države suspendirati celo posamezne določbe ustave SR Slovenije, ki se nanašajo na posamezne svoboščine in pravice delovnih ljudi in občanov ter na pravice samoupravnih organizacij ali na sestavo in pooblastila izvršnoupravnih in drugih organov v SR Sloveniji (381. člen Ustave SRS).

Pri predsedstvu republike deluje svet za ljudsko obrambo, ki je njegov posvetovalni organ. Svet določa predlog obrambnega načrta Slovenije in obravnava druga vprašanja, ki jih določi predsedstvo.

Izvršni svet skupščine SR Slovenije kot izvršilni organ republiške skupščine skrbi za izvrševanje politike in za izvrševanje zakonov in drugih njenih aktov s področja ljudske obrambe ter za mobilizacijo in uporabo vseh sil in virov za oborožene sile in za izvrševanje splošnega ljudskega odpora. Ob neposredni vojni nevarnosti izvršni svet skrbi za izvrševanje ukazov o ukrepih za pripravljenost in za izvrševanje odloka o mobilizaciji, v vojni pa skrbi za opravljanje nalog po obrambnem načrtu rezublike in drugih nalog, ki jih terjajo vojne razmere. Ob naravnih in drugih nesrečah ter v drugih izrednih razmerah skrbi za mobilizacijo in uporabo vseh sil in virov družbe za izvrševanje zaščitnih, reševalnih in sanacijskih ukrepov ter spodbuja solidarnostne akcije in pomoč prizadetemu prebivalstvu.

Zakon podrobneje določa še naloge republiškega sekretariata za ljudsko obrambo, ki opravlja upravne in strokovne zadeve iz republiške pristojnosti na področju ljudske obrambe, medtem ko naloge, ki jih na tem področju opravljajo drugi republiški upravni organi, določa najprej sumarno za vse organe, nato pa opredeljuje za nekatere organe še njihove posebne naloge.

b) Podobno, vendar nekoliko manj podrobno zakon zatem ureja organiziranost in pristojnosti *občin* ter mestnih in regionalnih skupnosti in njihovih organov na področju ljudske obrambe.

»Občine in mestne oziroma regionalne skupnosti v skladu z ustavo in zakonom ter v skladu s temelji sistema ljudske obrambe, varnosti in družbene samozaščite, obrambnimi in drugimi načrti ter pripravljalnimi ukrepi širših družbenopolitičnih skupnosti urejajo in organizirajo ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito na svojem območju, organizirajo in vodijo teritorialno obrambo, milico in narodno zaščito, civilno zaščito in druge obrambne priprave, ob napadu na državo pa organizirajo in vodijo splošni ljudski odpor.

Občine urejajo in organizirajo ljudsko obrambo na svojem območju in določajo svoje obrambne načrte v skladu z ustavo, zakonom, s statutom občine ter z obrambnimi načrti širših družbenopolitičnih skupnosti.«

Pravice in dolžnosti občine na področju ljudske obrambe izvršujejo v mejah svoje pristojnosti občinska skupščina, svet za ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito, izvršni svet, upravni organ za ljudsko obrambo in drugi upravni organi, štab za teritorialno obrambo in štab za civilno zaščito, med vojno pa tudi predsedstvo občinske skupščine.

Občinska skupščina obravnava in odloča o vprašanjih, ki so splošnega pomena za razvoj in krepitev ljudske obrambe v občini.

Kadar se med vojno občinska skupščina ne more sestati, odloča o vseh vprašanjih iz njene pristojnosti predsedstvo občinske skupščine.

Predsedstvo občinske skupščine organizira in vodi splošni ljudski odpor na območju občine v skladu z obrambnim načrtom občine ter s stvarnimi vojnimi razmerami oziroma potrebami in v skladu z odločitvami širših družbenopolitičnih skupnosti.

Kot je znano, predvideva ustanovitev in delovanje predsedstva občinske skupščine že ustava SRS v 192. členu. Glede na izredno pomembne pristoj-

nosti in naloge, ki jih opravlja predsedstvo občinske skupščine med vojno, zakon določa tudi njegovo kadrovsko sestavo:

Predsednik občinske skupščine je predsednik predsedstva občinske skupščine. Člani predsedstva so po svojem položaju: predsednik izvršnega sveta občinske skupščine, sekretar občinskega komiteja Zveze komunistov, predsednik občinske konference Socialistične zveze delovnega ljudstva, predsednik občinskega odbora Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne, predsednik občinskega sveta Zveze sindikatov in predsednik občinske konference Zveze socialistične mladine.

V miru je osrednji organ za opravljanje nalog s področja ljudske obrambe v občini svet občinske skupščine za ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito, ki vodi, usmerja in usklajuje obrambne priprave vseh dejavnikov v občini, sprejema obrambni načrt občine in vse druge pomembnejše organizacijske in operativne odločitve s področja ljudske obrambe. Zakon določa tudi kadrovsko sestavo sveta, ki je podobna kadrovski sestavi predsedstva občinske skupščine. Svet za ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito preneha z delom ob neposredni vojni nevarnosti oziroma ob razglasitvi vojnega stanja, obenem pa se aktivira in začne delovati predsedstvo občinske skupščine. Tako je glede na kadrovsko sestavo obeh teles zagotovljena kontinuiteta njunega dela.

Naloge izvršnega sveta občinske skupščine ter občinskih upravnih organov so urejene analogno ureditvi pristojnosti teh organov v republiki.

V tem delu zakona sta rejeni tudi organiziranost in pristojnost pokrajinskih odborov. V izvrševanju svoje funkcije je namreč predsedstvo SR Slovenije odločilo, da se v primeru vojne v Sloveniji ustanovijo in začnejo delovati pokrajinski odbori kot organi oblasti s funkcijami družbenopolitičnih skupnosti. Ti odbori organizirajo in vodijo splošni ljudski odpor na območju pokrajine, ki zajema območje več občin. V tem smislu je pripravljena tudi posebna uredba z zakonsko močjo o organiziranju in delovanju pokrajinskih odborov med vojno.

Da pa bi ti odbori ob nastopu neposredne vojne nevarnosti oziroma ob začetku vojne učinkovito delovali, se morajo pripravljati na to že v miru. Zato je v zakonu predvidena možnost, da občine z območja posameznih pokrajin (katere določi predsedstvo republike) že v miru ustanovijo pokrajinske odbore kot skupne medobčinske organe samoupravljanja (193. člen ustave SRS). Občine se tudi dogovorijo o medsebojnih obveznostih pri opravljanju nalog pokrajinskega odbora in o financiranju obrambnih priprav v pokrajini.

c) *Krajevna skupnost* dobiva vse pomembnejše mesto v obrambnih pripravah. V njej delovni ljudje in občani uresničujejo številne naloge s področja ljudske obrambe in ustvarjajo bazo splošnega ljudskega odpora. Temu ustrezno je v zakonu urejena tudi organiziranost krajevne skupnosti na področju ljudske obrambe:

— Za obrambne priprave v krajevni skupnosti je odgovoren svet krajevne skupnosti, konkretne naloge s tega področja pa opravlja odbor za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito.

— Za učinkovitejše delovanje organov krajevne skupnosti med vojno je predvidena možnost, da predsedstvo občinske skupščine lahko pooblasti krajevno skupnost za izvrševanje določenih upravnih nalog, zlasti na pod-

ročju preskrbe oboroženih sil ter preskrbe, nastanitve in zaščite prebivalstva (54/3. člen).

— Vse temeljne in druge organizacije združenega dela ter druge samoupravne organizacije in skupnosti z območja krajevne skupnosti se morajo vključiti v obrambne priprave krajevne skupnosti, čeprav imajo zadolžitve in naloge po obrabnem načrtu občine ali širše družbenopolitične skupnosti (21. člen). Nekateri TOZD, zlasti s področja družbenih dejavnosti, bodo v popolnosti vključene v obrambne priprave krajevne skupnosti.

— Zakon nadalje predvideva možnost, da se tudi v krajevni skupnosti ustanovi štab in enota teritorialne obrambe, kar je novost glede na ureditev teritorialne obrambe v zveznem zakonu.

— Krajevna skupnost je dobila večjo vlogo, kot jo je imela doslej, tudi na področju civilne zaščite. Štab za civilno zaščito krajevne skupnosti usklajuje, ob reševalnih akcijah pa tudi vodi delo vseh štabov za civilno zaščito in lahko zahteva aktiviranje katerekoli enote za civilno zaščito, ki deluje na območju krajevne skupnosti, razen štabov in enot, ki so podrejeni neposredno občinskemu štabu za civilno zaščito 210. člen).

d) Za obrambne priprave v temeljni organizaciji združenega dela in v drugih organizacijah združenega dela, v samoupravni interesni skupnosti ter v drugih organizacijah in skupnostih je odgovoren delavski svet oziroma drug organ upravljanja, ki za neposredno izvrševanje nalog s področja ljudske obrambe ustanovi odbor za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito.

V samoupravnih organizacijah in skupnostih, v katerih ni odbora, podobora ali komisije za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito, opravlja naloge s področja ljudske obrambe delavski svet oziroma drug ustrezen organ upravljanja.

Teritorialna obramba

Teritorialna obramba je del ljudske obrambe v republiki, obenem pa tudi del oboroženih sil Socialistične federativne republike Jugoslavije ter je, najširša oblika organiziranja ljudstva za oborožen odpor.

Teritorialna obramba je sestavljena iz štabov, enot in zavodov, ki jih ustanavljajo: v republiki — predsedstvo republike, v občini — svet občinske skupščine za ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito, v krajevni skupnosti — svet krajevne skupnosti, in v temeljni ali drugi organizaciji združenega dela — delavski svet ali drug ustrezen organ upravljanja.

Glavni štab SR Slovenije za splošni ljudski odpor, ki je bil ustanovljen in še deloval po prej veljavnem zakonu o splošnem ljudskem odporu, nadaljuje z delom kot republiški štab za teritorialno obrambo, conski štabi pa kot pokrajinski štabi. Ustanavljanje štabov za teritorialno obrambo v občinah in v krajevnih skupnostih zakon ni predvideval.

Štabi in enote v krajevnih skupnostih in temeljnih organizacijah združenega dela ter v drugih organizacijah združenega dela se ustanovijo v skladu s programom razvoja teritorialne obrambe, ki ga sprejme svet občinske skupščine za ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito.

Kot je bilo že rečeno, je oborožen boj, ki ga bijejo oborožene sile, odločilna oblika upiranja agresij. To temeljno ugotovitev vsebuje tudi zvezna

in republiška ustava. Oboroženi boj mora trajati do končnega napadalnega zloma, oziroma dokler napad ni odbit. Razumljivo je, da je za takšen boj sposoben samo idejnopolitično osveščen človek. Zato je v 80. členu zakona določeno, da štabi in poveljstva teritorialne obrambe v povezavi z družbenopolitičnimi in družbenimi organizacijami ter društvi in vzgojno izobraževalnimi organizacijami skrbijo za vzgojo kadrov ter za nenehno razširjanje in krepitev idejnopolitičnega dela v teritorialni obrambi. Za moralnopolitično stanje v enotah teritorialne obrambe so odgovorni komandanti (sistem enostarešinstva!), idejnopolitično delo pa vodijo politični komisarji.

V teritorialno obrambo se poleg vojaških obveznikov obeh spolov vključujejo tudi mladinci, ki še niso odslužili vojaškega roka. Tako je danes v enote teritorialne obrambe v SR Sloveniji vključeno že 3,5 % delovnih ljudi in občanov.

Civilna zaščita in služba za obveščanje in alarmiranje

a) Civilna zaščita je del ljudske obrambe in družbene samozaščite v Socialistični republiki Sloveniji ter najširša oblika priprav in udeležbe delovnih ljudi in občanov za zaščito in reševanje prebivalstva in materialnih dobrin ob vojnih akcijah, ob naravnih in drugih hudih nesrečah ter v drugih izrednih razmerah.

Civilna zaščita v zakonu ni urejena samo kot neka posebna organizacija s specialnimi nalogami v splošnem ljudskem odporu, katero vodijo in za katero odgovarjajo štabi za civilno zaščito, temveč je to dejavnost, ki jo morajo izvajati in za katero so odgovorni vsi družbeni subjekti (145. člen). Temelj te dejavnosti je samozaščita, ki so jo dolžni izvrševati vsi občani in delovni ljudje posamično, v obliki sosedске pomoči, prve pomoči itn. Ko se organizirajo in začnejo z delom štabi za civilno zaščito, se izvršuje samozaščita pod vodstvom in po smernicah štabov. Zahtevnejše naloge zaščite in reševanje opravljajo pod vodstvom štabov za civilno zaščito enote civilne zaščite, ki se ustanovijo v vseh krajevnih skupnostih, v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela in v državnih organih, v drugih organizacijah in skupnostih pa v skladu z načrti civilne zaščite v občini.

V primeru hudih posledic vojne akcije, naravne ali druge hude nesreče ali drugih izrednih razmerah se lahko odredi, da morajo pri zaščiti, reševanju in odpravljanju posledic sodelovati vsi za delo sposobni občani, z opremo in sredstvi pa, poleg njih, tudi vse temeljne in druge organizacije združenega dela in samouprave skupnosti (190. člen). Kdor ne izpolnjuje teh obveznosti, zagreši kaznivo dejanje (247. člen.)

Mnogo natančneje kot v prešnjem zakonu so v novem zakonu o ljudski obrambi določene tudi druge obveznosti občanov ter organizacij in skupnosti glede izvrševanja ukrepov civilne zaščite, katerih namen je čim popolnejše preprečevanje, zaščita in reševanje ljudi in premoženja, prav tako pa tudi odpravljanje posledic vojne in drugih hudih nesreč.

Ukrepi civilne zaščite, ki jih je treba izvrševati za zaščito in reševanje prebivalstva in materialnih dobrin ob vojnih akcijah ter ob naravnih in drugih hudih nesrečah, so v republiškem zakonu zelo jasno in obsežno urejeni.

Novi zakon poleg tega določa, da se ustrezni ukrepi izvršujejo tudi za odpravljanje hudih posledic omenjenih akcij in nesreč. Tudi v ta namen se

lahko odredi mobilizacija ljudi in sredstev (190. člen). Taka ureditev je sprejeta na podlagi izkušenj naravnih nesreč, zlasti potresov v zadnjem obdobju in jo prizadeti občani in delovni ljudje sprejemajo kot pomembno dopolnitev o organiziranosti družbe v situacijah, v katerih je ogroženo njihovo življenje in imetje ter skupne materialne dobrine.

b) Ustanavljanje posebne službe za opazovanje, obveščanje in alarmiranje je predvideno že v vzevnem zakonu o ljudski obrambi. Vsaka republika, tako tudi SR Slovenija, ureja to službo ustrezno svojim razmeram in potrebam, s tem, da bo njeno delovanje vključeno v enoten sistem, ki ga določa federacija. Zakon določa, da je ta služba namenjena za odkrivanje nevarnosti pred vsemi vrstami vojnih akcij in nevarnosti naravnih in drugih nesreč ter za obveščanje in alarmiranje prebivalstva.

V skladu z rešitvami in odločitvami, ki jih prinaša zakon o ljudski obrambi, bo treba izdati ustrezne podzakonske predpise ter spremeniti oziroma izpopolniti tudi statute in druge pravne in samoupravne akte občin, krajevnih skupnosti, temeljnih organizacij združenega dela, samoupravnih in interesnih skupnosti ter drugih samoupravnih organizacij in skupnosti z določbami o ljudski obrambi. S tem bo izpopolnjena pravna ureditev ljudske obrambe v SR Sloveniji. No, že sedaj lahko trdimo, da ta ureditev postaja pomemben del pravnega sistema ljudske obrambe v SFRJ in da bo prispevala k nadaljnjemu razvoju obrambnih sposobnosti republike Slovenije, s tem pa tudi h krepitvi obrambne moči SFR Jugoslavije.

ANDREJ KIRN

Znanost kot družbena revolucionarna in konservativna sila

I

Družbena vloga znanosti se uveljavlja tako na idejni, pojmovni, intelektualni ravni kot na praktični ekonomski, tehnološki, politični, etični in kulturni ravni. Ne gre samo za idejno, strokovno družbeno relevantnost znanstvene misli, ampak tudi za celostni razpon znanstvenikovega praktičnega družbenega ponašanja.

Ne razpolagamo sicer z znanstveno napisano socialno politično idejno zgodovino inteligence, vendar pa obstojijo posamične nacionalne študije, ki nam dajejo neko vednost o njenem preteklem in sedanjem družbenem ravnanju. Proučujejo znanstveno inteligenco na univerzitetnih institucijah, naravoslovno-tehnično inteligenco v gospodarstvu in drugih področjih dejavnosti. Od leta 1963 do 1970 naj bi po nekaterih podatkih nastalo v svetu okoli 150 del o temi naravoslovna tehnična inteligenca. Poseben impulz za proučevanje naravoslovne tehnične inteligence so dali revolucionarni majski dogodki v Franciji leta 1968, ko se je inteligenca v večjem številu, zlasti v modernih industrijskih panogah, priključila veliki stavki francoskih delavcev.

Precejšen del znanstvene inteligence, tako naravoslovne, tehnične, medicinske kot družboslovne meni, da je znanstvenikovo družbenopolitično delovanje njegovemu znanju zunanje, tuje in do tega znanja ravnodušno, da je pač neka dodatna vzporedna dejavnost, ki z naravo znanstvenosti njegovega znanja nima nobene povezave. V družbenopolitični idejni vlogi naj bi znanstvenik prenehal biti znanstvenik, ker pač nastopa v neki drugi vlogi, ki je tuja njegovi znanstveni zavesti in njegovemu znanstvenemu delu.

(Ta dualizem, ki ga (je utemeljeval že nemški sociolog Max Weber), je dokaj globoko zakoreninjen v marsikateri znanstveni zavesti. Ne gre samo za nekritičen intelektualni odnos do nekega meščanskega ideologema; takšno utemeljevanje načelne dvojnosti znanstvenikovega delovanja dejansko ustreza socialnemu položaju in politični družbeni zavesti določenega sloja znanstvene inteligence. S tem stališčem se varuje tista znanstvena inteligenca, (ki noče ali pa ni sposobna zapustiti svoje družbene izolacije, ki znotraj svoje akademske trdnjave skuša dokazovati vrednost znanja, ki je samemu sebi namen. Vsako družbeno kritiko svojega znanja in stališč razvrednoti, češ da gre za neznanstveno kritiko.) Dualistična koncepcija znanstvenikove osebnosti je lahko tudi zelo plehko opravičilo za sleherno konservativno znanstvenikovo angažiranje,

češ tega ni storil kot znanstvenik, ampak kot državljan, ki je izpolnjeval različne obveznosti in naloge.

Ni vsako družbenopolitično idejno delovanje znanstvenika že samo na sebi nekaj vrednega. V nekaterih okoliščinah — če nima znanstvenik nobene druge možnosti za aktivnejši progresivni odpor, je tudi to, da zavrača družbenopolitično angažiranje, lahko zelo afirmativno, napredno družbenopolitično obnašanje. (Tudi v družbenopolitični idejni vlogi se mora znanstvenik uveljaviti kot znanstvenik, ne pa da opušča svojo prednost in odgovornost, ki mu jo nudi znanje.)

Ne daje vsako specialno strokovno znanje enakih možnosti za notranjo, ne zunanjo dualistično povezanost strokovnega znanstvenega in družbenega delovanja.

Tudi vsi družbenopolitični problemi ne nudijo vsem znanstvenikom enakih možnosti in priložnosti, da se družbeno angažirajo na temelju svojega posebnega strokovnega znanja. Te razlike je treba upoštevati. V takšnih razmerah obstoji dejanski paralelizem med znanstveno in družbenopolitično vlogo. Toda ta (dvojnost zginja v tolikšni meri, v kolikršni se povečuje prakseološka in idejna vloga vseh znanosti, v kolikršni se pogloblja interdisciplinarnost znanosti in) v kolikršni meri se spreminja narava znanstvenih problemov, ki postajajo bolj ali manj neposredno človeški družbeni problemi, in) v kolikršni meri (je vse več znanosti potisnjenih v položaj (npr. tehnične, ekološke, družbene idr.), da je znanstvena rešitev problemov možna le, če gre hkrati tudi za družbenopolitično rešitev. Odtrgana od družbenopolitične rešitve pa ostaja znanstvena rešitev nemočna, pogosto celo škodljiva, ali pa ostaja samo teoretična zanimiva rešitev na papirju.

Številni so progresivni primeri, in to ne v okviru družbenih znanosti, ampak medicinskih, tehničnih, naravoslovnih znanosti, kjer se je strogo strokovno angažiranje znanstvenika za znanstveno resnico, njeno razširitev in uporabo neposredno ujemalo z družbenopolitično vlogo. Švedskemu genetiku Björnu Gilbergu so odtegnili državna sredstva za njegov inštitut pri poljedelski visoki šoli v Uppsali. Dokazal je nevarnost dodatnih preparatov, ki pa jih baje niso prepovedali zaradi pritiska poslovnih krogov in interesov. Nastalo je spontano gibanje, ki je zbralo sredstva za njegov inštitut. Gilbergovo angažiranje za prepoved te vrste je logični iztek pridobljenega strokovnega spoznanja. Ljubitelj Webrove dualistične koncepcije bo seveda odvrnil: pridobljeno spoznanje ni prav nič sililo genetika Björna Gilberga, da bi se angažiral za prepoved dodajanja preparatov. Če takšno spoznanje ne sili človeka v akcijo, potem je to znanost programirane smrti in njeni ljubitelji sami zaslužijo, da z njo vred propadejo.

Družbeni interes za znanost pomeni, da je znanost postala družbenopolitična tvorna sila, in zato se tudi znanost ne more več izmikati družbenemu vplivu, če pa ga sama vse bolj očitno proizvaja. Proizvodnja in uporaba znanja za partikularistične in neustrezne družbene cilje pri mladi generaciji že poraja vse večji dvom in razočaranje nad smiselnostjo znanstvenega dela. Kritika znanosti se je ponekod že tako razširila, da se v angleškem jezikovnem prostoru govori o «gibanju proti znanosti» (antiscience movement). To gibanje je zajelo kroge politiziranih študentov, znanstvenikov, publicistov. Kritika ni v vseh deželah enako artikulirana. V ZDA jo je spodbudila vojna v Vietnamu, program Apollo, nerešeni problemi okolja. Opozorila je na ne-

primerno prioriteto v programu znanstvenega raziskovanja, ko dajejo premalo sredstev za reševanje in raziskovanje problemov kriminala, okolja, fasnih nemirov, uživanje mamil idr. (Znanstvena skupnost se čuti ogrožena od tega gibanja.) Nekateri ga sploh niso vzeli resno in so njegove argumente označili za pravljice in privide. Drugi kot npr. Ashby, Price, Kranzberger pa so menili, da lahko to gibanje celo ogrozi tehnološko prednost ZDA pred Sovjetsko zvezo. (Kritika je ogrozila družbeno pozicijo znanstvenikov, ki so zaposleni na vojaških in prestižnih področjih, zato zanje kritika znanosti ogroža znanost samo. Nekateri znanstveniki pa so menili, da lahko takšno kritiko zajezi s tem, da znanost bolj odprejo javnosti in da jo bolj popularizirajo,) kar ni nepomembno.

Proučevanje nemške naravoslovne tehnične inteligence je pokazalo na globoko množično zakoreninjeno družbeno idejno konservativnost, ki se je kazala v obsojanju oktobrske revolucije, aktivne ali vsaj pasivne lojalnosti do nacizma. Zlasti to velja za nežidovski del inteligence.) Slabo so se odrezale takšne korifeje nemške znanosti kot Werner Heisenberg, Otto Hahn, Max von Laue, Max Planck. Po svojih političnih nagnjenjih so bili po sodbi Josepha Haberera (*Politics and the Community of Science*, New York 1969) vsi konservativci in nacionalisti. Pogosto so zavračali le Hitlerjeve metode, ne pa njegove cilje. Identificirali so se z nacionalsocializmom, čeprav so zavračali njegove fanatične rasistične manifestacije. (Široko navdušeno idejnopolično podporo nacizmu so izrazili celo organizirano nekateri deli inteligence (npr. matematiki) že veliko pred letom 1933,) ko se še ni bilo mogoče izgovarjati s tveganjem ali z ogroženostjo. 3. marca 1933 je 300 profesorjev in znanstvenikov deklariralo svojo podporo Hitlerju ter izrazilo prepričanje, da bo Hitler spet ozdravil »naše vsakdanje življenje«. (Takšnega ravnanja ni mogoče izključno pojasniti s specifičnim socialnim poreklom znanstvene inteligence, posebnostjo ožjega socialnega okolja, v katerem se je gibal, pomanjkljivostjo njene družboslovne izobrazbe, ampak sta bili njena zavest in ravnanje sestavni del neodpornosti in poraza nemškega delavskega razreda pred nastopajočim nacizmom.

Max Planck je še leta 1933 gojil iluzijo, da hoče nacistični režim uresničiti velike in plemenite cilje. Takšno razmišljanje ni bilo v tem času izjema in zato ni nič čudnega, da se mu je priključil tudi nemški filozof Heidegger. Max Planck je bil prepričan, da so brutalnosti in preganjanja samo prehodne narave. Glavno nalogo v tej prihajajoči družbeni tragediji je videl v tem, da se ohrani visoka svetovna raven znanosti v Nemčiji; to raven pa je ogrožalo preganjanje znanstvenikov židovskega rodu. Taktika reševanja strokovne ravni znanosti, ne pa kvalitete družbenih odnosov, je vodila v slepo ulico, v kateri se je izgubila znanstvena inteligenca sama. Werner Heisenberg je leta 1942 še upal v nemško zmago. Znanost zmanjšuje svojo odgovornost in osveščenost, če ob takšnih negativnih izkušnjah iz preteklosti navede in blagohotno spregleda družbenopolitični profil znanstvenika zaradi njegovih izjemnih znanstvenih dosežkov.

Strašna je bila družbena slepota velikega dela nemške naravoslovne tehnične inteligence, ki jo je vodila v moralni, idejnopolični poraz ob tako usodnem zgodovinskem trenutku. Seveda so v njem obstajale tudi mnoge častne izjeme. Tako opevana kritična zavest znanosti, ki se kaže znotraj znanstvenega dela, je odpovedala v bistvenem odnosu ob odločilni zgodovinski

situaciji v nekem socialnem prostoru. Na družbeni ravni se ni dvignila nad ideološki monopol, ki je prepoil vsakdanjo zavest in se je nenehno utrjeval prek izobraževalnega sistema in množičnih komunikacijskih sredstev.

Kot ugotavlja Haberer, so številni običajni preprosti napredni nemški državljani pokazali večjo mero tveganja v svojem odporu do nacizma kot znanstvena inteligenca. Odnos nemške znanstvene inteligence do nacizma je izredno zgodovinsko poučen za študij družbenopolitične osveščenosti oziroma neosveščenosti znanstvene inteligence in njenega praktičnega ravnanja. Ta dogodek ima neprimerno večjo zgodovinsko težo kot npr. epizoda Oppenheimerja, vprašanje etično-politične odgovornosti znanstvenikov v zvezi z izdelavo atomske bombe idr. Ta zgodovinski poraz predvsem nežidovskega dela nemške znanstvene inteligence se ne more opravičiti in ublažiti s frazo, da je pač znanstvena inteligenca, predvsem naravoslovnotehnična, laična v ocenjevanju družbenih zadev. Nevednost in nepoučenost ne zmanjšujeta odgovornosti, zlasti še ne, če obstojijo vse možnosti, da se o nečem poučiš, če seveda iščeš takšne informacije in te tvoj družbeni položaj ne oropa potrebe po njih. Takšna nevednost me spominja na tisto šaljivo zgodbo o popotniku v čolnu, ki je v nasprotju s nevednim čolnarjem vedel vse mogoče stvari, toda ker ni znal plavati, je utonil, ko je nastal vihar — kljub svojemu obsežnemu znanju.

Znanstvena inteligenca si mora prizadevati, da si bo pridobila takšno znanje, in mora poskušati tako praktično ravnati, da ne bo utonila v družbenem viharju kot velik del nemške inteligence leta 1933, čeprav se je potapljala že davno poprej. Ti viharji, bolj ali manj usodni, večjega ali manjšega obsega pa se stalno porajajo (Vietnam, rasizem, Čile, tehnokratizem, nacionalizem, dogmatizem, monopolizem, antikomunizem, hegemonizem velikih sil idr.). Znanstvena inteligenca si mora biti na jasnem, da ne bo zraslo rumeno žitno klasje, če bo teoretično in praktično pomagala sejati ali podpirati družben plevel (konservativnost).

II

Webrovska meščanska pozicija o odnosu znanosti in družbe je danes nevzdržna za najbolj osveščeni del znanstvene inteligence same, in to celo tiste, ki nima marksističnih spoznanj.) Zato je to stališče toliko bolj anahronistično v našem idejnem družbenem prostoru in zlasti v nekaterih krogih družboslovne inteligence, ki s svojo družboslovno znanstveno avtoriteto tako pomaga, da se še del naravoslovne tehnične in medicinske inteligence oklepa tega stališča.

Dualistična Webrova koncepcija je mogoče v neki meri še veljala za stopnjo podružbljenosti znanosti do konca 19. stoletja, postaja pa popolni anahronizem za podružbljenost znanosti 20. in bližajočega se 21. stoletja. Takšno dvojnost je že teoretsko razbila Marxova misel, da znanost v tistem trenutku, ko se priključi zgodovinskemu gibanju, ki je sposobno prelomiti razredno družbo, preneha biti doktrinarna in postaja revolucionarna.) Mislim, da se zgodovinsko oži prostor, v katerem je znanost na videz še lahko abstrahirala svoj odnos do razredne družbe in njene ukinitve in si ni zastavljala odločilnega vprašanja, s kakšno družbo je edinole v perspektivi združljiva silna družbena moč znanosti.

Sodobni položaj naravoslovnih tehničnih ved vse očitneje kaže, da je minil čas, ko je k oblikovanju napredne družbene zavesti znanstveno prispevala predvsem družboslovna inteligenca. Ta možnost se v večji ali manjši meri zdaj zgodovinsko odpira vsem naravoslovnim tehničnim vedam, da ne omenjam medicine, ki je s človeškimi družbenimi problemi veliko bolj neposredno povezana kot ostala naravoslovna znanost. Omejena specialistična zavest te zveze ne vidi pri svojem specialnem znanju, ker ga ne vključuje v širše poznavne kroge in komplekse. Brž ko je sposobna ali prisiljena, da naredi ta korak, se zveza vsiljuje sama od sebe.

2. Svoj intelektualni »prispevek« k oviranju družbenega osveščanja znanstvene inteligence daje tudi tista filozofska pozicija, ki vidi nepremostljivo razpoko med znanstvenim in filozofskim mišljenjem, med znanostjo in filozofijo. Dve meščanski filozofski smeri — neopozitivizem in eksistencializem — prihajata po različnih miselnih poteh do iste rešitve glede odnosa med znanostjo in filozofijo, samo da pozitivizem hoče očistiti znanosti vse metafizike, eksistencializem heideggerjevskega tipa pa filozofsko mišljenje osvobaja znanstvenosti, in tako mišljenje naj bi bilo v nekem smislu celo strožje od znanstvenega. Pri nas se slaba različica Heideggerjeve rešitve izdaja v obliki stališča, da npr. znanost odgovarja na vprašanje »kako«, filozofija pa na »kaj«. »Kaj« pa je seveda vedno bolj bistveno kot »kako«, ali pa pripada vsaj neki načelno drugi ravni.

Ovekovčenje prepada med »kaj« in »kako« je filozofski izgovor, da se vsemu velikemu in pomembnemu v znanosti obrne hrbet in da se podredi pod zgodovinsko obliko intelektualne delitve dela še blagoslovi z ustrežno teorijo. Takšni poziciji navdušeno ponuja zavezništvo filozofska pozitivistična znanstvena zavest.

3. Zelo priljubljeno in trdovratno je utemeljevanje nepremostljivega prepada med znanostjo in filozofijo tudi v tem stilu, da se znanost v nasprotju s filozofijo ne sprašuje o svojih predpostavkah. Lahko bi se strinjal, da se neki določeni zgodovinski razvojni tip znanosti, znanstvenega mišljenja, ki še danes prevladuje, ne sprašuje o svojih predpostavkah, toda to nespraševanje ne izhaja iz nekega večnega bistva znanosti. Nasprotno vidim (perspektivo) — vendar ne zasanjano in utopično — v tem, da je znanost praktično in teoretično notranje vse bolj potisnjena v pogoje in jih tudi sama proizvaja, ko je prisiljena, da se imanentno kot znanost sprašuje o svojih predpostavkah. Pot tega spraševanja se že gradi in naša naloga je, da jo podpremo, ne pa da jo rušimo in ji odrekamo perspektivo.

Nekateri Marxovo idejo o enotnosti znanosti razglašajo za megleno in utopično. Da, to je utopično in megleno za tiste, ki obstoječo delitev dela v znanosti povzdigujejo v normo in ideal prihodnjega ravnanja znanosti in stila znanstvenega mišljenja. Kdor se pusti nekritično ujeti v obstoječe trenutno prevladujoče empirično bistvo, za tega bodo drugačne možne alternative vedno meglene in utopične.

4. Meščanski »transpozitivisti« v 60. letih so priznali, da je neuresničljiv neopozitivistični program stroge ločitve med znanostjo in filozofijo, da je filozofičnost imanentna znanstvenosti. Pri nas zlasti proti dialektični marksistični filozofiji navajajo argument, češ da so bili vsi veliki naravoslovni tehnični rezultati doseženi brez pomoči filozofije, dialektičnega mišljenja. V tem ugovoru fiči velika elementarna neinformiranost o zgodovini znanstvenega miš-

ljenja.) Lepe študije iz zgodovine znanosti rušijo takšno predstavo čiste ravno-
dušne dvotirnosti med znanostjo in filozofijo. (Ugovor) tudi ni nekaj, original-
nega. (Navedel ga je že fizik Bridgman) češ pokažite mi eno samo znanstveno
naravoslovno odkritje, ki je bilo doseženo s pomočjo dialektične metode.
Mislim, da se imajo mnoga pomembna znanstvena odkritja zahvaliti zelo
briljantnim vzorcem dialektičnega mišljenja, (ne pa seveda kakšni šolski sho-
lastični aprioristični uporabi dialektičnih načel in kategorij, ki bi delovale
kot nadomestek za konkretni raziskovalni napor.) Dialektično mišljenje je so-
delovalo pri znanstveno-tehničnih odkritjih, toda ne na takšen šolski način,
kakor meni navedeni ugovor. Ugledni naravoslovci svetovnega slovesa so tako
afirmirali moč in kvaliteto dialektičnega mišljenja, da ga tistim, ki so obre-
menjeni z vsemi mogočimi predsodki o odnosu med filozofijo in znanostjo,
ne bo uspelo degradirati. Dva velika dosežka, (Heglov sistem in Marxova
kritika politične ekonomije,) sta dovolj zgovoren in otipljiv dokaz o ustvar-
jalni moči dialektičnega mišljenja. Toda to niso zadnji dosežki. Komur že
to ni dovolj, se naj še kar naprej nevede ali sprenevedavo sprašuje, kje so
znanstveni rezultati dialektične metode.

Nekateri vrednost dialektične metode odklanjajo z argumentacijo, da je ^{b)}
dialektična metoda v nasprotju s formalnimi metodami neločljiva od enkratne
konkretne vsebine in zato nima ekstrapolativne hevristične metodološke vred-
nosti. Če bi bilo to točno, potem dejansko ne bi imelo smisla proučevati forme
dialektičnega mišljenja v dosedanjem bogastvu akumulirane prakse miselnega
dela. Princip konkretnosti, povezanosti z vsebino, ne izključuje ekstrapola-
tivnega pomena form dialektičnega mišljenja.) Razglašanje znanstvene steril-
nosti dialektične metode je pravilno samo s predpostavko, ki z dialektično
metodo kot obliko teoretičnega mišljenja nadomešča vse druge teoretične,
empirične, eksperimentalne in matematične metode. Pri takšni redukciji pa
dialektična metoda ne more biti vir znanstvenih spoznanj, in zlasti še ne
naravoslovnih in tehničnih. ^{Prava} Samo v povezavi z drugimi znanstvenimi meto-
dami je teoretičen dialektičen način mišljenja vir znanstvenih odkritij, čeprav
je dialektičnost prisotna in se uveljavlja tudi v teh specialnih metodah, ven-
dar nikdar ne v celotnem obsegu svojih kategorij in načel. Tam, kjer manjka
stvarno temeljito znanje, dialektika ne more delati nobenih čudežev. V takšni
situaciji »dialektični napor mišljenja« lahko producira samo fantastične zveze.
Toda (združeno z znanjem pa je dialektično mišljenje mogočno sredstvo proti
vsem enostranostim, absolutizacijam, redukcionizmu, mehanicizmu, kon-
servativnosti, apologetiki idr.) Moramo se sprijazniti, da (popolne dovršene
dialektičnosti ni. Obstoja tudi nedialektičnost dialektike, ki temelji v omeje-
nosti naših spoznanj oziroma v možnosti, da naša spoznanja izboljšamo in
razširjamo) Obstoja dialektika dialektike, ker tudi dialektično mišljenje spre-
minja svoj način in svojo vsebino.

Nekateri namigujejo, češ ^{c)} (da gre pri naravoslovcih, ki se verbalno zavijajo
v plašč družbenih in dialektičnih kategorij, za neko vrsto socialno-ideološke
mimikrije, ki odgovarja na trenutne modne politične ideološke muhe. Ne
zanikam, da pri nekaterih lahko gre za takšno mimikrijo, toda preveč je že
resnih filozofskih dialektičnih refleksij izpod peres naravoslovcev, da bi šlo
le za mimikrijo. Mimikrija kot oblika neiskrenosti in laži nikakor ne more
proizvesti česa velikega, pomembnega in pristnega. Tudi ideološka in socialna
mimikrija se prej ali slej razblini kot milni mehurček. Prepričan sem, da tudi

pri naši naravoslovni in tehnični inteligenci vsaj pri njenem najbolj osveščnem delu ne more iti za neko trenutno našemljeno prilagajanje, ampak da gre za iskreno notranjo filozofsko družbeno potrebo in ne za koketiranje z neko namišljeno vsiljenostjo od zunaj.

Prihodnji prispevki naše naravoslovno-tehnične inteligence na tem področju bodo preskusni kamen njenega pristnega, trajnejšega prizadevanja. S tem bo tudi v našem prostoru pomagala praktično ovreči in slabiti filozofske in znanstvene pozitivistične predsodke o nepremostljivi razpoki med znanostjo in filozofijo. Premostitev prepada pa seveda ne vodi k izenačenju ali odpravi begov.

Nikakor ne gre za to, da bi znanosti predpisovali ali vsiljevali dialektične filozofske recepte. Takšno vsiljevanje lahko poraja samo odpor, nenačelnost in idejno mimikrijo. (Sodobna znanost, oprta na najboljšo filozofsko tradicijo, sama proizvaja sebi in svojemu dvatisočletnemu znanstvenemu (miselnemu) izkustvu primerno zgodovinsko filozofsko zavest. Če tega sama ne bo storila noben drug to ne bo mogel.

III

Idejno-družbeno nevtralnost znanosti kot obliko družbene odtujene znanstvene zavesti ukinja tudi dosežena zgodovinska stopnja podružbljenosti znanosti.

Intenzivno in ekstenzivno se pogloblja proces podružbljanja znanosti tako znotraj znanstvenega dela samega kot na vseh stičnih točkah med znanostjo in družbo. Podružbljenost znotraj znanosti se npr. kaže prek kolektivnosti in kooperativnosti znanstvenega dela, prek kolektivno napisanih del, kolektivno prijavljenih patentov, interdisciplinarnosti, zmanjševanja pojmovne odtujenosti med znanostmi, mednarodne povezanosti znanstvenega dela, prek združevanja sredstev in ljudi za skupne naloge, podružbljene, ne pa privatizirane uporabe dragih eksperimentalnih sredstev idr. Stopnja notranje podružbljenosti znanstvenega raziskovalnega dela pri nas še gotovo daleč ni na zavidljivi ravni. Podružbljenost v odnosu med znanostjo in družbo se prebija v naslednjih vidikih: podružbljenost na ravni uporabe znanja, podružbljanje iniciativ prioritet družbenih problemov znanstvenega raziskovanja, kriterijev tehničnega inovacijskega procesa, podružbljenost v obliki množične raziskovalne inventivne inovacijske dejavnosti, podružbljenost znanosti na ravni zavesti, tj. koliko so znanstvena spoznanja postala del obče delovne kulture ljudi.

Nevzdržne so trditve, češ da je problematika idejnosti naravoslovnih znanosti v zadnjem času v naš prostor vnešena od zunaj, kakor da preje ni bilo nobene filozofske družbene idejnosti, ampak »čista znanost«, ki mirno in nemoteno producira svoje znanje v laboratorijih in kabinetih a ob tem troši velika družbena sredstva. Tudi to je svojevrstna, toda ne ravno najbolj kulturna in progresivna idejnost. Nekateri tožijo po dobrih starih časih, ko se znanosti še ni bilo treba brigati za svojo družbeno filozofsko idejnost. Takšna argumentacija me spominja na položaj slepca, ki se nahaja v globoki jami, vendar je vesel da tega ne vidi in ne ve ali noče vedeti za različne možnosti, kako bi se lahko iz te jame izvlekel, o kateri ima iluzijo, da se nahaja na prostrani cvetoči ravnini, kjer ga nič ne omejuje in zavezuje.

Praktična raven podružbljenosti znanosti ni samo v tem, koliko je znanost postala ekonomski, tehnološki, organizacijski, pravni dejavnik družbenih sprememb, ampak tudi v tem, koliko je postala politična revolucionarna idejna sila, da osvešča ljudi o njihovem dejanskem življenjskem procesu, o protislovjih, ki izhajajo iz njega. Po Marxu je nujna poleg socialne revolucije tudi idejna revolucija, v kateri se ljudje zavedo družbenih konfliktov in jih razrešijo. Vsaka znanost — ne samo družbena — v današnjih razmerah lahko prispeva k takšni idejni revoluciji. Ekonomsko, tehnološko, organizacijsko podružbljenost znanosti še ne spremlja nujna progresivna družbenopolitična idejna podružbljenost.

Kapital je na praktični ravni proizvedel objektivno bolj silno podružbljenost znanosti, kot pa so zmogle do sedaj socialistične družbe; ni pa ji seveda dal družbenopolitične oblike. Hkrati pa se je kapital angažiral z vsemi sredstvi, da je oslabil in preprečil podružbljenost revolucionarne progresivne družbene idejne funkcije znanosti. Preprečeval je, da bi znanosti proizvajale zavest o totalnem protislovju obstoječega sistema in da bi nakazovale drugačne socialistične, brezrazredne alternative. Če je naravoslovna tehnična znanost več kot 300 let molče in zavestno pomagala graditi politično in ekonomsko moč kapitala, pa danes že pripravlja obtožnico proti njemu. Posamična znamenja in elementi takšne obtožnice so že tu in prihajajo iz vrst same najbolj progresivno osveščene naravoslovne tehnične inteligence po vsem svetu. To je začetek konca dolgega več ali manj brezkonfliktnega odnosa med naravoslovno tehnično znanostjo in kapitalom. Tudi naravoslovna tehnična znanost postopoma neha biti doktrinarna do razrednih pogojev človeške eksistence, postaja revolucionarna, ko se obrača kritično do teh pogojev, in to iz svojega lastnega strokovnega spoznanja ter družbene vloge, ki jo ima to znanje. Zelo pomembno je, kako to obliko napredne podružbljenosti znanstvene zavesti razvija strokovno najbolj kvalitetni del znanstvene inteligence. Ta inteligenca s tem daje vzorec ravnanja sedanji in prihodnji generaciji znanstvene inteligence.

Praktično družbenopolitično in idejno je zelo pomembno, kako se znanstvena inteligenca — ne samo v kapitalizmu ampak tudi v socializmu — družbeno osvešča in vključuje v razreševanje družbenih konfliktov. Gotovo ni nepomembno, kakšno privrženost in identiteto s socializmom kaže znanstvena inteligenca. Ne gre seveda za neko formalno deklariranje in nekritično sprejemanje družbenopolitičnih rešitev, ki se razglašajo za socialistične in v interesu delavskega razreda. Takšna slepa predanost, ki prikriva dejanska protislovja in se ne mobilizira za reševanje stvarnih eksistenčnih problemov ljudi, je prav tako škodljiva.

Revolucionarnost in konservativnost znanstvene inteligence je treba gledati z vidika današnje svetovne situacije, današnjih družbenih odnosov, možnosti, problemov in vizij.

Problemi, okoli katerih se kristalizira družbena praktična in idejna revolucionarnost ali konservativnost znanstvene inteligence v današnjih razmerah so npr.: odnos do socializma in delavskega gibanja, odnos do razredne družbe, do imperialističnih vojn, do obćih družbenih kriterijev tehničnega napredka, do ekološke krize in njenih vzrokov, do narodnoosvobodilnih vojn, do kolonialnih odnosov, do neenakopravnih gospodarskih odnosov v svetu, do razumevanja odnosov med znanostjo in družbo, do samoupravnih odnosov, do vseh oblik odtujenosti in zlasti še praktične ekonomske odtujenosti idr. Druž-

bena revolucionarnost in konservativnost znanstvene inteligence se je v nedavni preteklosti lepo odmerila v njeni oceni oktobrske revolucije, imperialistične prve in druge svetovne vojne, nastopa fašizma in nacizma, socialnih revolucij, razumevanje gospodarske krize idr.

Družbeno idejno osveščen del naše naravoslovne, tehnične in družboslovne inteligence je npr. pogumno pokazal na dolgoročne in dalekosežne politično-ekonomske posledice nekritičnega uvoza tujih tehnologij, ki duši lastno znanstveno-tehnično ustvarjalnost, proizvaja nezaupanje v lastne sposobnosti in oboževanje tuje znanstvene tehnične superiornosti, ki se pogosto združuje tudi z občudovanjem družbenega sistema, ki je sposoben proizvajati takšno superiornost.

Socialistična družba mora v skladu s svojimi novimi cilji, potrebami in drugačno kvaliteto družbenih odnosov in načina življenja proizvesti sebi lastne tehnološke rešitve. To pa je mogoče doseči le z ustvarjalnostjo znanstvene tehnične inteligence in sploh vseh delovnih ljudi. Brez pomembnega deleža lastnih tehničnih rešitev socialistična družba ne bo sposobna obvladati svojih protislovij med družbenimi odnosi, produktivnimi silami in naravo. Dalekosežne, dolgoročne in globoke, so negativne praktične družbene posledice (odtekanja našega znanstvenega tehničnega potenciala v tujino.) Nič manj usodne pa niso posledice neustrezne izkoriščenosti njegovih sposobnosti v domačem okolju.

Zelo pomembno je, da znanstvena-tehnična inteligenca razgrne pred družbeno in strokovno javnostjo najrazličnejše alternative in tveganja raznih družbeno-ekonomskih-tehnoloških rešitev. Počasi se v naši znanosti uveljavlja način mišljenja, ki se giblje v dolgoročnih sistemskih kategorijah.) Zaradi takšne naravnosti so nekateri znanstveni krogi slepi za mnoge probleme ali pa jih podcenjujejo in proglašajo za modne muhe (npr. ekološke probleme) in ne ocenijo vse njihove globine, dolgoročnih usodnosti. Posledice enodimenzionalnega mišljenja in rešitev mora praktično eksistenčno prenašati vsak dan v svojem bivalnem življenjskem in delovnem prostoru zelo veliko število ljudi (npr. enostranske prometne, arhitekturne rešitve, tehnične rešitve v delovnih organizacijah — pa seveda tudi enostranske in nepremišljene ekonomske, družbene, organizacijske rešitve idr.).

Zelo škodljiva je praksa — in te ni malo — da nimajo strokovne znanstvene skupine ali posamezniki z različnimi pogledi in koncepti na pomembne tehnološke-ekonomske rešitve enakopravne možnosti za javno strokovno in družbeno obravnavanje svojih alternativnih predlogov. Pogosto se na različnih ravneh politično enostransko podprejo rešitve določenih skupin ali posameznikov. Boj za takšno apriorno politično podporo proizvajajo med drugim tudi nenačelno strokovno rivalstvo, nestrpnost in prestiž znotraj same znanstveno-tehnične inteligence. Znanstveno-tehnična inteligenca je pogosto izpostavljena najrazličnejšim oviram — tako v lastni kot v širši družbeni sredini — ki dušijo njeno ustvarjalnost in družbeno uporabo njenih rezultatov. Takšne razmere pa izredno otežujejo in paralizirajo naš družbeni razvoj.

Naša znanstvena in celotna inteligenca je pokazala svojo družbeno idejno zrelost in naravnost v svojem odnosu do NOB, do socialne revolucije in do usodnih prelomnic v izgradnji samoupravne družbe. To angažiranje pa ne daje nobenega apriornega jamstva za njeno napredno idejno družbeno osveščenost in ravnanje v prihodnjih dilemah, preizkušnjah in krizah našega družbenega

razvoja. Strokovno najbolj kvalitetni del naše znanstvene inteligence nosi tudi veliko odgovornost, kakšna bo idejna družbena osveščenost naslednjih generacij inteligence in delavskega razreda. In obratno: zavest znanstvene inteligence je prav tako opredeljena z globalno družbeno-ekonomsko situacijo in zlasti z zavestjo in prakso delavskega razreda tako doma kot v svetu.

OTO NORČIČ

Smithova »nevidna roka« in vloga države v zgodovinski perspektivi

»V tem primeru kot v mnogih drugih ga vodi neka nevidna roka, da si prizadeva za cilj, ki ga sploh ni nameraval doseči...«

A. Smith

Uvod

Ko je Smith zapisal te besede,* je kapitalistični sistem blagovnega gospodarstva postal že dominantna oblika produkcije, v kateri je bilo že mogoče razložiti nove produkcijske odnose. Analiza teh odnosov je Smitha prepričala, da prihaja novo obdobje, v katerem se bodo družbeni problemi gospodarske narave, pa tudi problemi vsakega posameznika, reševali preko tržnega mehanizma s pomočjo privatnega interesa kot gibalne sile, kajti, kot pravi Smith v nadaljevanju odlomka o »nevidni roki«, »kadar uveljavlja svoj lastni interes, pogosto zadovoljuje interes družbe učinkoviteje kot takrat, kadar ga v resnici poskuša zadovoljiti.«¹

Prav gotovo nobeno delo meščanske politične ekonomije ni zapustilo takega vtisa in tradicije ter ni imelo takega vpliva na kasnejši razvoj kot Smithovo Bogastvo narodov. Ta vpliv gre v dveh smereh. Prvi, ki izhaja iz Smithove delovne teorije vrednosti, gre prek Ricarda in Marxa in je eden izmed najpomembnejših virov Marxovega nauka; drugi vpliv, ki izhaja pretežno iz njegovega nauka o tržnem mehanizmu in »površinskih pojavih« je začetna točka meščanske ekonomske analize. Čeprav so se tehnični prijemi in analitični instrumentarij po Smithu zelo hitro izpopolnjevali, sta Smithova filozofija sistema in njegov tržni mehanizem ostala vse do danes izhodiščni točki vseh tistih avtorjev, ki poudarjajo premoč kapitalističnega sistema blagovne produkcije.

Namen tega zapisa je, da se ozremo na Smithovo idejo o tržnem mehanizmu svobodne konkurence (kjer egoistični posamezniki »uveljavljajo tudi

* Prispevek ob dvestoletnici Smithovega »Bogastva narodov« na posvetovanju »200 godina ekonomske nauke«, Beograd 1976.

¹ A. Smith, Bogatstvo naroda, I. knj., Kultura, Zagreb, 1952, str. 407.

družbeni interes, ko uveljavljajo svoj lastni interes») in mimogrede na njegove poglede o vlogi države, ter da v zgodovinski perspektivi pogledamo, kako sta se spremenila delovanje »nevidne roke« in vloga države.

Tržni mehanizem.

Mehanizem popolne konkurence je zagotovo zelo pomembna postavka v celotnem Smithovem sistemu. Prek njega se uveljavljajo »naravni« zakoni in načela kapitalistične blagovne produkcije. Smith piše o tem v Bogastvu narodov na več mestih, na enem izmed njih takole:

»Če blago, ki prihaja na trg, preseže efektivno povpraševanje, se morajo nekateri sestavni deli njegove cene plačati pod njihovo naravno ceno. Če je to renta, bo interes prisilil lastnike zemlje, da del svoje zemlje takoj odtegnejo obdelovanju. Če so to mezde ali profit, bo interes delavcev v prvem primeru in interes njihovih delodajalcev v drugem primeru prisilil tako prve kot druge, da potegnejo del svojega dela ali kapitala iz te zaposlitve. Količina blaga na trgu bo kmalu ravno prava za zadovoljitev efektivnega povpraševanja. Sestavni deli cene bodo narasli do svoje naravne stopnje, a celotna cena do svoje naravne cene.

Če nasprotno količina blaga na trgu pade pod efektivno povpraševanje, morajo nekateri od sestavnih delov njegove cene zrasti nad svojo naravno stopnjo. Če je to renta, bo interes vse druge lastnike zemlje naravno prisilil, da pripravijo več zemlje za proizvodnjo tega blaga. Če sta to mezda ali profit, bo interes prisilil vse druge delavce in trgovce, da uporabijo več dela in kapitala za produkcijo in dostavo tega blaga na trg. Količina blaga, ki prihaja na trg, bo kmalu dovolj velika, da bo zadovoljila efektivno povpraševanje. Vsi različni deli cene blaga bodo padli na svoje naravne stopnje, a celotna cena na svojo naravno ceno.²

Na podlagi tega odlomka lahko naredimo nekaj sklepov.

1. Smith meni, da je »nevidna roka« zanesljiv mehanizem, ki bo naposled vselej uskladił tok ponudbe s tokom efektivnega povpraševanja. Ta ponudba, kot pravi nekaj stavkov naprej, »si prizadeva, da vedno dostavi na tržišče točno tisto količino, ki bo zadoščala, da zadovolji in nič več kot zadovolji to povpraševanje«.³

2. Iz navedenega odlomka izhaja, da je naravna težnja tega mehanizma, da sestavne dele cene (profit, renta in mezda) vzpostavlja na ravni naravne stopnje. Kar pomeni, da ta mehanizem v ravnotežju, h kateremu zakonito in brezpogojno teži, omogoča, da lastniki posameznih dohodkov realizirajo te dohodke v njihovi naravni višini, torej kot normalne dohodke.

3. Kolikor tržišni mehanizem teži k temu, da v najboljši meri zadovoljuje obstoječe efektivno povpraševanje, ki ga generirajo prejemniki naravnih oziroma normalnih dohodkov, potem lahko tudi sklepamo, da se s tem mehanizmom optimalno alocirajo produkcijski faktorji, da bi se na ta način lahko maksimaliziralo družbeno bogastvo. To izhaja iz mobilnosti faktorjev in njihove polne zaposlitve.

² Smith, Bogastvo naroda, I. knj., str. 54—55.

³ ibidem, str. 55.

4. Tržni mehanizem s pomočjo relativnih cen kontinuirano *kanalizira prihranke in jih spreminja v realne investicije*, ter s tem prispeva k realizaciji cilja, ki smo ga navedli pod 3. To Smithovo stališče izhaja iz tegale odlomka v Bogastvu narodov: »To, kar se letno privarčuje, se prav tako redno porabi kot tisto, kar se letno izdaja (za potrošne dobrine, O. N.)« ... »Tisti del dohodka, ki ga bogat človek letno prihrani in ki se zaradi profita takoj zaposli kot kapital, se porabi prav tako in skorajda v istem času, vendar ga rabi druga vrsta ljudi, delavci ... ki s profitom reproducirajo vrednost svoje letne potrošnje.«⁴ Nevidna roka v zadnji posledici ne omogoča samo usklajevanja toka ponudbe in povpraševanja ter toka prihrankov in investicij, marveč s svojim delovanjem vzpostavlja splošno ravnovesje sistema, zagotavlja njegovo stabilnost in polno zaposlitev produkcijskih faktorjev.

5. Iz Smithovega Bogastva narodov izhaja, da v profitno usmerjenem kapitalističnem gospodarstvu kapitalisti skoraj ves realizirani profit prihranijo in te prihranke s pomočjo tržnega mehanizma kontinuirano kanalizirajo na deficitna področja, kjer jih produktivno zaposlijo. Ta mehanizem sam na sebi spodbuja prihranke, ki so dovolj veliki, da omogočajo zgraditev novih kapacitet, da bi se dolgoročno zadovoljilo učinkovito povpraševanje in poleg tega zagotovila zadovoljiva stopnja gospodarske rasti. Skoz to se realizira tudi optimalna struktura investicij in nazadnje optimalna struktura produkcije.

Lahko bi še naštevali ugotovitve, ki izhajajo iz omenjenega teksta in ki jih implicitno vsebujejo tudi druga mesta Bogastva narodov in s katerimi Smith prepričuje bralce, da je tržni mehanizem popoln in da učinkovito rešuje vse probleme družbene produkcije. Vendar za naš prispevek to ni potrebno.

Pod vplivom tega Smithovega nazora je meščanska politična ekonomija dolgo menila, da tržni mehanizem v resnici deluje popolno in da je sklop naravnega reda in interakcij, ki skoz objektivne, tako rekoč prirodne zakone v najboljši meri rešujejo vse naloge ekonomske narave. Na področju družbene reprodukcije ostaja le majhno število vprašanj in problemov, ki jih ne more rešiti osebni interes skoz tržni mehanizem, zato je potrebna določena aktivnost države. Tradicija takega gledanja se je dolgo ohranjala in jo lahko pogosto še danes opazimo v zelo različnih okoljih in celo sistemih.

Takšno gledanje na tržni mehanizem, ki ga je kasneje podkrepil Sayev zakon o trgih, je ostala morda najznačilnejša poteza, pa tudi najtrdnjše prepričanje meščanskih ekonomistov. Toda vseeno je prišlo do pomembnih premikov, ki so jih spodbudili praksa in izkušnje kapitalističnega razvoja, pa tudi teorija, ki je temeljila na drugačnih načelih in pogledih, ki so se uveljavili po marginalizmu z razvojem monetarne teorije, teorije nepopolne konkurence in nepopolne zaposlenosti ter interakcije med realnimi in monetarnimi dejavniki.

Ta razvoj je povzročil, da je zdaj gledanje na tržni mehanizem Smithovega tipa precej drugačno, in da vse manjše število meščanskih ekonomistov brezpogojno zagovarja načela liberalizma.

Poglejmo, kako se danes v ekonomski teoriji lahko postavljajo vprašanja v zvezi z delovanjem trga. V ta namen razdelimo trg (kakor delajo nekateri

⁴ Smith, Bogatstvo naroda, I. knj., str. 305.

ekonomisti) na trg potrošnih dobrin, trg produkcijskih faktorjev, trg denarja in trg »investicijskih projektov«, ter analizirajmo posamezne trge z namenom, da jih primerjamo s Smithovo idejo o popolnosti tržnega mehanizma v celoti in posameznih delov posebej.

Kar se tiče potrošnih dobrin in njihovega trga, je Smithova ideja, da »nevidna roka« zanesljivo prilagaja ponudbo teh dobrin učinkovitemu povpraševanju (to je razvidno iz točke 1). Iz točke 2 izhaja, da je razdelitev dohodka v Smithovem sistemu naravna, torej v skladu z normami pravičnosti, in je zato tudi povpraševanje, ki se poraja iz teh dohodkov, tisto povpraševanje, ki predstavlja resnične družbene potrebe. Toda že ta stališča so med ekonomisti sprožila razprave in navrgla nekaj resnih vprašanj.

Ugotovili so namreč, da ta trg deluje popolno, učinkovito in v smeri maksimalizacije blaginje vseh članov družbe samo pod določenimi, precej strogimi pogoji (ki jih pa kapitalistična družba praviloma ne izpolnjuje). Za ta trg lahko rečemo, da v razmerah popolne konkurence (ki je pa Smith vsekakor ni opredelil tako strogo kot poznejši ekonomisti; vprašanje je, če je sploh kdajkoli obstajala) teži k optimalni alokaciji potrošnih dobrin glede na preference individualnih kupcev in ustrezno njihovim dohodkom. V tem primeru trg deluje učinkovito, vendar samo glede na *dano* razdelitev dohodka.

Smith bi vsekakor pripomnil, da je ta razdelitev »naravna«, da ustreza »naravnemu redu« kapitalizma, ter da zavoljo tega ni razloga, da bi se postavljalo vprašanje o učinkovitosti delovanja trga potrošnih dobrin. To je lahko res, če se sprijaznimo s takšno pravičnostjo, ki jo vsiljuje sistem sam na sebi. Toda mehanizem trga in sistem v celoti ne delujeta povsem tako, kot je predpostavljal Smith.

Razdelitev dohodka je namreč determinirana na drugem trgu, trgu produkcijskih faktorjev in njihove razdelitve med člane kapitalistične družbe. Vsaki taki razdelitvi ustreza neka »optimalna« razdelitev potrošnih dobrin, ki izhaja iz usklajevanja med tokom ponudbe in tokom povpraševanja po teh dobrinah.

Kot vemo, se Smith ni spuščal v to vprašanje. Menil je, da bodo z razvojem kapitalizma dohodki posameznih razredov nenehno rasli, predvsem zaradi ugodnih vplivov družbene delitve dela, podprte z akumulacijo kapitala, ter da se bodo morebitni konflikti, ki bi izhajali iz razdelitve, sproti odpravljali s samim progresivnim razvojem kapitalistične družbe. To se ni zgodilo in poznejši tok dogodkov v kapitalističnih državah se je gibal drugače. Razraščali so se konflikti namesto harmonije in očitno je prihajalo do velikih disproporcionalnosti glede razdelitve dohodka. Marginalna analiza v meščansko teorijo sicer ni prinesla česa epohalnega, pač pa je — ker je bolj stroga v pogledu postuliranja ravnotežja in še posebej glede alokacije produkcijskih faktorjev — vseeno spodbudila poznejši razvoj in poznejše pisce k razmišljanjem teorije blaginje.

Teoretiki blaginje so pokazali, da tržni mehanizem sam na sebi ne vodi k optimalnemu stanju, in so zaradi tega zahtevali prerazdelitev dohodka na podlagi izračuna in primerjave med družbenim in privatnim neto produktom, ter so s tem tako rekoč podvomili o učinkovitosti tržnega mehanizma. (Kaldor zahteva celo razdelitev, ki bi uveljavljala tako imenovani »kompenzacijski efekti«, oziroma propagira načelo, da naj prerazdelitev seže vse do točke, do katere se v globalu delu prebivalstva, ki v prerazdelitvi dohodek povečuje,

zboljšuje ekonomski položaj vsaj v tolikšni meri, v kolikšni se drugim članom zaradi odvzemanja dela dohodka slabša). Ta analiza je poleg drugega sprožila problem merjenja in primerjave blaginje, problem, ki ga niso nikoli zadovoljivo rešili.

Za nas je zanimivo, da je že sama meščanska ekonomska teorija postavila na dnevni red vprašanje o učinkovitosti tržnega mehanizma v tem smislu, da ta mehanizem v vladajoči razdelitvi produkcijskih faktorjev ne omogoča takšne razdelitve dohodka, ki bi bila s stališča teoretikov blaginje sprejemljiva. To je pa izredno močan ugovor proti Smithovi »nevidni roki« kot učinkovitemu načinu za reševanje ekonomskih problemov.

Kot je razvidno iz povedanega, lahko sklenemo, da nekateri kasnejši pisci menijo, da trg potrošnih dobrin lahko maksimalizira blaginjo samo pogojno, in to le, če se dohodek prerazpodeli. To pa z drugimi besedami pomeni, da se na trgu produkcijskih faktorjev v kapitalizmu uveljavljajo tendence, ki niso sprejemljive za vse enako, in da zaradi tega zahtevajo družbeno intervencijo.

Kot rečeno, bi lahko temu sklepanju ugovarjali na podlagi argumenta, da Smith ni razmišljal o rezultatih razdelitve na tem drugem trgu, celo več, menil je, da so rezultati na dolgi rok prirodni in glede na to pravični, za družbo sprejemljivi in tedaj normalna podlaga za vse, kar se dogaja na drugih področjih. Lahko celo dopustimo, da je v njegovem času celotna družba delila njegovo mišljenje, toda to ne pomeni, da s stališča kasnejšega razvoja ne bi postavili vprašanje upravičenosti takega mišljenja. Preprosto zato, ker so Smith in njegovi nasledniki poskušali dati »nevidni roki« neko *trajno naravo*, *naravo univerzalnega mehanizma*. Zaradi tega moramo opredeliti mesto tega mehanizma iz zgodovinske perspektive. Iz te perspektive je bolj relevantno to kasnejše gledanje na »normalnost«, »pravičnost« in »družbeno blaginjo«, ne pa Smithovi nazori. Če tako gledamo na »nevidno roko«, potem lahko ugotovimo, da ima veliko hujše pomanjkljivosti, kot si je Smith v času mladega kapitalizma sploh mogel zamisliti.

Te zadnje ugotovitve vsekakor implicirajo nekatere stvari, ki jih Smith nikakor ni mogel predpostavljati. Implicirajo namreč trditev, da kapitalistični sistem na področju trga produkcijskih faktorjev ustvarja položaj, ki povzroča »nenormalno« distribucijo dohodka. Implicira dalje, da je na tem področju prisotna neka trajna monopolizacija dohodka na podlagi določenih »privilegijev«, proti katerim se je Smith tako zelo kategorično upiral. Do radikalne spremembe bi lahko prišlo samo s pogojem, da bi vsem posameznim članom družbe bilo omogočeno, da pod enakimi pogoji razpolagajo s produkcijskimi faktorji, z drugimi besedami, če faktorjev ne bi bilo mogoče monopolizirati. S tem bi se pa porušila razredna struktura kapitalistične družbe.

Teh implikacij Smith ni mogel in ni smel videti. Izhajajoč iz danega stanja razdelitve produkcijskih faktorjev, za katero je menil, da je normalna, je domneval, da bosta ta razdelitev in razredna struktura, ki iz nje izhaja, v progresivnem razvoju zadovoljila postulat popolne konkurence, učinkovitosti, optimalnosti in družbene harmoničnosti. Tako izhaja iz njegovega doumevanja prirodnih zakonitosti kapitalistične blagovne produkcije, pa tudi iz stališča, da je sam kapitalistični sistem prirodni in ga ne zadevajo zgodovinske kvalitativne spremembe.

Še za en Smithov pogled na delovanje tržnega mehanizma se je pokazalo, da je napačen. V mislih imamo njegovo razlago enakosti med tokom prihrankov in investicij. Glede tega je Smith menil, da se vsak obseg prihrankov, kot je bilo razvidno, pretvarja v investicije. Denar, ki deluje nevtrarno, se ne bo zadrževal v privatnih rokah oz. blagajnah, ampak se bo porabil za nakup potrošnega blaga, prihranki pa se bodo pretvorili v realne investicije ali pa jih bodo posodili za obresti. Trg denarja deluje pri Smithu vselej učinkovito in ne vpliva na realne komponente narodnega bogastva. Ravnovesje se vzpostavlja pri skoraj vsaki količini denarja s pomočjo mehanizma relativnih cen in obrestne mere. Kolebanja v količini denarja, ki je v obtoku, sicer nimajo pozitivnega vpliva, vendar se skozi prilagajanje v daljšem časovnem razdobju spet vzpostavi ravnotežje med realnimi veličinami, med katere spada tudi enakost med investicijami in prihranki.

Kasnejši razvoj teorije odkriva, da obstaja specialno povpraševanje po denarju, da pogosto ni enakosti med prihranki in investicijami in da prihaja do motenj v agregatnem efektivnem povpraševanju in v družbeni reprodukciji. Do tega prihaja med drugim zaradi tega, ker trg denarja, ki ima zelo pomembno vlogo pri vzpostavljanju splošnega ravnotežja in prav tako posebnega ravnovesja med prihranki in investicijami, ne deluje v tistem smislu, kot je predpostavljala Smith. Obrestna mera, kategorija denarnega trga, bi morala po Smithu spodbujati prihranke in jih prav tako sproti kanalizirati v produktivne investicije. Praksa pa nasprotno kaže, da se denarni prihranki pogosto ne pretvarjajo takoj v investicije. S tem se moti tok reprodukcije in ustvarja v sistemu nezaposlenosti. Tak položaj lahko prebrodi edino aktivna monetarna politika, pogosto so pa potrebni še drugi ukrepi kapitalistične države. Zato je potrebna aktivna monetarna politika, da bi se zagotovila nevtralnost, kar pomeni, da spontano delovanje trga denarja samo na sebi ne učinkuje zadovoljivo. Prav zato je potrebna družbena intervencija.

Iz Smithovih pogledov prav tako izhaja, da kapitalistični sistem v okrilju svojega mehanizma vsebuje potrebne sile, ki izraženim družbenim potrebam lahko učinkovito prilagajajo strukturo produkcije in stalno omogočajo potrebno rast produktivnih kapacitet. Smith seveda govori o tem, da se »produktivna sila enakega števila delavcev ne more povečati drugače kot s pomočjo nekega povečanja števila in zboljšanja tistih strojev in orodij, ki olajšujejo in krajšajo delo; ali zaradi prikladnejše delitve in razporeditve zaposlenih. V vsakem primeru je vselej potreben dodatni kapital,«⁵ vendar ne dvomi o tem, da bi se v sistemu, v katerem vladajo prirodni zakoni, ki se izražajo skozi tržni mehanizem, resno postavilo vprašanje potrebnega *toka*, *obsega* in *smeri* oblikovanja tega dodatnega kapitala. Zato Smith meni, da razvoj kapitalizma zagotavlja že samo delovanje tržnega mehanizma, in z optimizmom gleda na ta razvoj.

Toda ravno teh problemov v zvezi s tokom, obsegom in smerjo oblikovanja kapitala so se pozneje lotili s pripombo, da tržni mehanizem ni sposoben, da bi te probleme razreševal racionalno, in da pravzaprav ravno na tem področju ta mehanizem najbolj odpoveduje.

Ni več tako malo meščanskih ekonomistov, ki menijo, da če tudi imamo zadosti veliko akumulacijo, ni takega trga, ki bi lahko to akumulacijo ra-

⁵ Smith, *Bogatstvo naroda*, I. knj., str. 309

cionalno alociral. Trg, ki vpliva na investicijska vlaganja v kapitalističnem sistemu, ima po mnenju teh ekonomistov največ pomanjkljivosti. Ta trg nosi s seboj največ negotovosti in postavlja privatnega investitorja v položaj, v katerem razpolaga s skrajno pomanjkljivimi informacijami o tistih dejavnostih, ki so podlaga za odločanje. Investicijske odločitve sprejemajo, ne da bi poznali cene produktov, ki jih bodo producirali s temi kapacitetami, ne vedo za odločitve drugih potencialnih investorjev tako glede obsega kakor tudi glede smeri investiranja. Pri teh odločitvah zanemarjajo družbeni učinek, ker delajo vse račune na podlagi privatnega neto produkta. Poleg tega ti investitorji stojijo še pred problemom, ki izhaja iz indivizibilnosti investicij, ter zato po pravilu ustvarjajo večje ali manjše kapacitete, kot je družbeno potrebno. Vse to kaže na velikansko tveganje, ki obstaja pri investicijskih odločitvah, in ki se pojavlja zaradi pomanjkljivosti trga, ki vpliva na investicije. Tržni mehanizem tedaj na tem področju ni sposoben zagotoviti optimalnega razvoja gospodarstva, ker obstoječa sredstva oziroma akumulacijo neracionalno alocira tako po obsegu kot tudi po smeri oziroma strukturi novih investicij.

Ta problem ni bil tako pereč v Smithovem času, ko je tehnologija omogočala le majhne obrate in so bile zgube zaradi neracionalnega investiranja malo pomembne, če gledamo s stališča gospodarstva kot celote. Toda kasnejši razvoj tehnologije je spodbudil in zahteval investicije v gigantske obrate, kjer imajo zgrešene odločitve na podlagi tržnega mehanizma daleč večji vpliv na gospodarstvo v celoti; sedanja razvojna stopnja zato vsiljuje povsem drugačno obnašanje sistema in njegove ekonomske politike.

Vloga države

Postala je skoraj navada, da se vloga države pri Smithu reducira na funkcijo »nočnega čuvaja«. V resnici Smith omejuje to vlogo na tri tipe angažiranja. V Bogastvu narodov lahko preberemo tole: »Prva dolžnost vladarja je, da zavaruje družbo pred nasiljem in vpadi drugih...«⁶ »Druga dolžnost vladarja je, da vsakega člana družbe v največji možni meri zavaruje pred nepravilnostjo in nasiljem vsakega drugega člana družbe.«⁷ »Tretja in zadnja dolžnost vladarja in države je, da organizira in vzdržuje tista javna dela, ki so — čeprav so lahko v največji možni meri koristna za veliko družbo — take narave, da profit nikoli ne bo mogel nadomestiti izdatkov posameznikom ali majhnemu številu posameznikov, ter se zato ne more pričakovati, da jih bo organiziral ali vzdrževal kak posameznik.«⁸

Prvo in drugo področje sta klasični področji angažiranja kapitalistične države kot instrumenta vladajočega razreda; ti področji nista v teoretskih razpravah nikoli zbuja vprašanj. Funkcija in vloga države na teh področjih sta imeli zmeraj opredeljen pomen in po vsebini se od Smithovih časov nista dosti spremenili. Spremenili sta se samo po obsegu izdatkov, ki so potrebni za opravljanje teh funkcij.

⁶ Smith, Bogastvo naroda, II. knj., str. 191.

⁷ ibidem, str. 207.

⁸ ibidem, str. 219.

Ne bomo zahajali v podrobnosti, ki so pritegovale Smithovo pozornost glede vloge države na teh klasičnih področjih. Za potrebe tega zapisa naj nam bo dovoljena ugotovitev, da je že tedanji razvoj, in prav gotovo še toliko bolj kasnejši razvoj družbe in teorije, posebno v tem stoletju, ločil ti področji kot področji, ki ju ni mogoče prepustiti stihiji trga, ampak ju je priporočljivo načrtovati in programirati. Lahko sklenemo, da je že Smith za te dejavnosti določil drugačen način razreševanja, in to na podlagi zbiranja potrebnih sredstev za financiranje minimalnega programa teh vej družbenega življenja. Na tem področju je prišlo do *ex ante* prilagojevanja med družbenimi potrebami in sredstvi za njihovo zadovoljevanje. Kar pomeni, da je že tedaj prišlo do neke primitivne oblike planiranja oziroma programiranja, s tem pa so že na samem začetku razvoja kapitalizma priznali, da so možnosti tržnega mehanizma vseeno omejene.

S stališča tega zapisa je zanimiva tista posebna dejavnost države, ki se pojavlja zaradi pomanjkljivega privatnega interesa, zaradi premajhne donosnosti. Aktivnost države se je prav iz tega razloga v zgodovini povečevala in rasla tako, da je država dobivala vse pomembnejšo vlogo v ekonomskih dogajanjih. Njena vloga se je povečala tudi zaradi tega, ker so se vse bolj kazale tiste slabosti, ki izhajajo iz trga, ki vpliva na investicijske odločitve privatnih investorjev. Lahko se reče, da je angažiranje države potrebno predvsem zaradi tega, ker tržni mehanizem ne more učinkovito opravljati tehle funkcij: 1. alokacija produkcijskih faktorjev; 2. zagotavljanje družbeno sprejemljive distribucije dohodka; 3. permanentna generacija zadostnega učinkovitega povpraševanja.

Po mnenju nekaterih ekonomistov bi morala država programirati velike komplekse investicij, s katerimi bi nevtralizirala neučinkovitost, ki pri privatnih investicijah izvira iz pomanjkanja potrebnih informacij. Kompletnije informacije, ki jih je mogoče zbrati, če se načrtuje cele komplekse (in preprečuje podvajanje kapacitet) v veliki meri nevtralizira negotovost, ki je povezana s prihodnjimi cenami produktov, z obsegom in strukturo investicij itn. . . Alokacija produkcijskih faktorjev bo na ta način vsaj v enem delu gospodarstva racionalnejša in bližje stvarnim družbenim potrebam. Realizacija take produkcije je zanesljivejša in je zaradi tega agregatno povpraševanje manj ciklično. Za vzdrževanje potrebnega učinkovitega povpraševanja mora zato kapitalistična država modificirati razdelitev dohodka in priskrbeti potrebna sredstva za financiranje javnih projektov. Vse to pa povečuje vlogo kapitalistične države in planskih elementov mešanega sistema ter slabi tržni mehanizem.

Take spremembe v gospodarstvu kapitalistične države v veliki meri modificirajo delovanje tržnega mehanizma in vlogo države v smeri, o kakršni avtor »nevidne roke« nikoli ni razmišljal.

Spremembe v pogledih na ta mehanizem in uvažanje planskih elementov v kapitalistični sistem na tej razvojni stopnji še ne pomenijo, da ta sistem zgublja naravo kapitalističnega sistema in da prenehujejo delovati njegove specifične zakonitosti in protislovnosti. Moramo upoštevati, da te planske elemente uvaja kapitalistična država zato, da bi ohranjala tipične kapitalistične odnose v tistih vejah in sektorjih, kjer tržni mehanizem lahko še zmeraj deluje brez večjih težav.

V tem zapisu se nismo sklicevali na Marxa in druge marksistične pisce, ki so mnogo prej kot posamezni predstavniki meščanske ekonomije ugotovili slabosti tržnega mehanizma kapitalistične blagovne produkcije in predvideli njegovo transformacijo v sistem družbenega planiranja v razmerah družbene lastnine produkcijskih sredstev.

Prav gotovo ni treba pričakovati, da bo tržni mehanizem kar naenkrat popolnoma zginil kot način reševanja ekonomskih družbenih problemov. Vse dokler planski mehanizem v razmerah visoko razvitih produktivnih sil ne bo toliko izpopolnjen, da z njegovo uvedbo namesto trga potrošnih dobrin ne bomo osiromašili izbire in kvalitete dobrin in ogrozili suverenosti potrošnika, bo ta trg očitno še zmerom potreben, saj omogoča, da se ponudba hitreje prilagaja povpraševanju, kot bi to bilo mogoče s pomočjo planskega mehanizma.

Kar se pa tiče posameznih področij infrastrukture in superstrukture ter področja investicij v velike komplekse, lahko že zdaj trdimo, da je na teh področjih planski sistem učinkovitejši in bi zato moral v stvarnosti zamenjati tržni sistem.

Tak razvoj tedaj v kapitalističnih sistemih oži prostor delovanja tržnega mehanizma, krepi vlogo države in vsiljuje uvajanje planskega mehanizma.

ANTON BEBLER

Razvoj vojaške sociologije v Jugoslaviji

Vojaška sociologija se je začela uveljavljati v naši državi kot posebna družboslovna disciplina pred približno petnajstimi leti. Ravni konstituiranja pa še do danes ni dosegla, če prav ima dokaj bogato in raznovrstno podlago, številne vire in nekaj ducatov avtorjev, ki se ukvarjajo z različnimi sociološkimi vidiki oborežene sile v preteklosti in sodobnem svetu.

Posebnost naše vojaške sociologije je, da se ni razvijala kot specializirana veja v okviru akademsko priznane družine socioloških ved. Poklicni in »legitimirani« sociologi v Jugoslaviji so se njenega področja večidel enostavno izogibali. Avtorji najbolj pogosto uporabljenih univerzitetnih učbenikov sociologije in marksizma komajda omenjajo vojno, oborožene sile, militarizem itn. Glede tega so izjeme učbeniki S. Puliševića, A. Fiamenga in I. Kosanovića, v katerih govorijo tudi o družbenem izviru vojn. Število člankov in drugih del s področja vojaštva izpod peresa naših poklicnih civilnih sociologov je izredno skromno. Jugoslovanska vojaška sociologija nastaja pretežno zunaj kroga univerzitetne sociologije, v veliki meri na podlagi prvin drugih družboslovnih disciplin (zgodovine, filozofije, prava, psihologije, političnih ved in dr.), ter pod neposrednim vplivom družbene prakse.

Pomembne prvine sociološke analize posameznih vidikov oborožene sile najdemo pri starejših mislecih z zemljepisnih področij, ki danes tvorijo našo državo. Med temi avtorji so omembe vredni Juraj Križanić, Vuk Stefanović Karadžić, Ante Starčević, Dimitrije Tucović, Todor Pavlović, Petar Bojović, Slobodan Jovanović. Čeprav ta seznam ni popoln, vendarle kaže na zavirljivo predzgodovino naše sociologije vojaštva.

Posebno bogata spremljevalna literatura in množica virov so nastali pri nas med narodnoosvobodilno vojno in v povojnem obdobju. Vodilni jugoslovanski komunisti so se v nui aktivno ukvarjali z različnimi vidiki oborožene sile in njihova dela poleg normativnih stališč vsebujejo tudi sociološko-politološko analizo druge svetovne vojne; njene dinamike; razvoja naših oboroženih sil; dejavnikov, ki opredeljujejo bojne lastnosti sovražnih formacij; odnosa med oboroženo silo in družbo v povojnem razvoju naše države; vprašanje vojne in miru v obdobju jedrskega orožja itn. Med deli te vrste posebni mesti pripadata petim zvezkom »Vojaških del« J. Broza Tita, ter delu »Socializem in vojna« E. Kardelja. Med slovenskimi političnimi in vojaškimi delavci iz časa NOB, ki so pustili več pisanih del s prvinami sociološke analize oborožene sile, lahko poleg E. Kardelja omenimo še B. Kidriča in D. Kvedra.

V povojnem obdobju je v naši državi nastala obsežna vojaškopolična literatura, ki vsebuje tudi sociološke prvine. Med avtorji so bili številni generali (D. Kveder, B. Oreščanin, R. Tanacković, V. Bubanj, Dj. Lončarević, D. Dozet, I. Dolničar in dr.), polkovniki in drugi poklicni vojaki.

Po osvoboditvi se je pri nas razvila zelo obsežna in bogata vojaškozgodovinska literatura, ki pretežno osvetljuje našo narodnoosvobodilno borbo in revolucijo. Veliko naporov je šlo v pripravo nekaj sto zvezkov dokumentov, monografij o večjih enotah (odredov, bataljonov, brigad, divizij itn.) narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, o posameznih področjih v NOB, o delovanju KPJ, o vojaškopoličnih problemih med NOB itn. Imamo tudi pomembna dela vojaškozgodovinske sinteze. V tej literaturi, ki je lahko sama bogata podlaga za zgodovinsko usmerjanje vojaškosociološke raziskave, naletimo tudi na tehtne razprave o socialnem izvoru pripadnikov partizanske vojske, o razmerju med razredno sestavo in drugimi družbenozgodovinskimi lastnostmi sredin ter dinamiko narodnoosvobodilne borbe. Velikih naporov jugoslovanskih vojaških zgodovinarjev in zgodovinarjev NOB so se udeležili tudi slovenski avtorji. Omenil bom le najnovejša dela: monografijo »Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945« izpod peresa skupine avtorjev (Z. Klanjšček in dr.), I. Križnarja in L. Amrožiča — Novljana.¹

Dosti manj razvita je vojaška zgodovina predvojne Jugoslavije (in še manj je razvita njena sociološka sestavina) in bolj oddaljenih obdobj. Naše znanje o družbeni naravi in vlogi oboroženih sil na območju današnje SFRJ je neenakomerno in pogosto zelo pomanjkljivo. Med nekoliko bolj znanimi obdobji so kmečki pundi na Hrvaškem in v Sloveniji. »vojna krajina«, proti-

¹ Ivan Križnar, Socialna in politična pripadnost slovenskih partizanov v I. 1941, Paralele št. 43, 1975, str. 33—49.

Lado Ambrožič, Gubčeva brigada, Partizanska knjiga, Ljubljana 1972 (dodatek o socialni sestavi brigade).

turške vstaje v Srbiji, Hercegovini in Makedoniji v XIX. stoletju, Srbija in Črna gora XIX. in začetek XX. stoletja.

Vojaška sociologija se močno, prepleta tudi z vojaško politologijo, in sicer tako tesno, da je na sedanji stopnji razvoja skoraj nemogoče potegniti črto ločnico med njima. To bi bilo tudi nesmotrno, saj moramo prepustiti praksi, da bo izoblikovala bolj ustaljeno podobo vsakega novega znanstvenega področja. Tudi v prihodnje bosta ti dve disciplini sodelovali in se medsebojno dopolnjevali v preučevanju dokaj širokega kroga vprašanj. Dober primer ustvarjalnega prepletanja sociologije, politologije in zgodovine pri preučevanju družbene vloge vojaščine najdemo v delih dr. Staneta Južniča o Latinski Ameriki in problemih dežel v razvoju. Dela avtorja teh vrstic (*»Vojaška vladavina v Afriki«, »Marksizem in vojaštvo«* in nekatera druga) tudi vsebujejo tako politološke kot sociološke prvine.

Posebna zvrst *»spremljevalne«* literature je *»civilna«* politična publicistika. V jugoslovanskem tisku vsako leto objavijo gotovo nekaj sto novinarskih člankov o družbenopolitičnem delovanju oboroženih sil v sodobnem svetu. Med njimi zdaleč največ analitično naravnanih člankov objavijo pri nas o oboroženih silah (ali z dogajanjem, ki so z njimi v zvezi) iz kapitalističnih držav in dežel v razvoju, manj pa o naših oboroženih silah in o drugih socialističnih državah.

Naštete zvrsti vsebujejo številne pomembne prvine in drugotne vire za jugoslovansko sociologijo vojaštva. Ne glede na to sorazmerno bogastvo pa se je ta disciplina razvijala pri nas zelo počasi. Iz stare Jugoslavije smo podedovali zelo malo, v glavnem starejše vire in dela redkih posameznikov. Prve pobude za razvoj vojaške sociologije pri nas lahko vidimo v delovanju političnih in vojaškopoličnih šol narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije. Prvi vojaškopolični tečaji so pri nas bili organizirani že jeseni l. 1941, medtem ko so stalne ali periodične šole te vrste delovale od l. 1943. Vojaško politična oficirska šola JLA je začela delovati v Beogradu l. 1947 in še vedno deluje, z nekoliko spremenjenim imenom.

Snov vojaške sociologije je delno navzoča v učnih programih te in drugih vojaških šol pri predmetih *»moralnopolitična vzgoja«, »zgodovinski materializem«, »družbeni sistem SFRJ«, »marksizem in vojaška vprašanja«* itn. Sistematični napor za utemeljitev vojaške sociologije so se začeli l. 1962. Tedaj so predmet s tem naslovom uradno vključili v učni program Vojaškopolične šole JLA. Po mnenju polkovnika M. Ibrahimpasića, načelnika katedre za vojaško sociologijo v omenjeni šoli, so ta korak narekovala tele okoliščine: spoznana potreba po globlji teoretični podkovanosti naših starešin; nezadostnost tradicionalnega predmeta *»moralnopolitična vzgoja«* v okviru vojaško-izobraževalnega sistema; spoznana potreba po znanstvenem proučevanju družbenopolitičnega položaja oboroženih sil v jugoslovanski družbi; program modernizacije naših oboroženih sil. V zvezi s temi premiki se je sama šola preimenovala v Visoko vojaškopolično šolo JLA (na stopnji univerze).

Ti koraki so odražali proces postopnega dozorevanja in uveljavljanja naše spremenjene obrambne doktrine. Le-ta je potekal v naših oboroženih silah od sredine petdesetih let. Doktrina splošne ljudske obrambe je bila uradno sprejeta na IX. kongresu ZKJ l. 1969. Doktrina in proces podružbljanja naše obrambe sta pozitivno vplivala in še vplivata na razvoj vojaške sociologije.

Lahko ugotovimo, da se je vojaška sociologija pri nas razvijala in se razvija pod vplivom neposrednih spoznanj o potrebah naših oboroženih sil in ne pod vplivom kake tuje mode ali splošnega zanimanja za to področje pri akademskih (civilnih) sociologih. Naša vojaška sociologija je morala zadovoljevati neposredne potrebe JLA, predvsem v njenem sistemu šol. Marksistična ideologija in poudarek na neposredni uporabnosti v okviru rednih dejavnosti JLA sta v največji meri opredelila lastnosti naše vojaške sociologije. Vprašanja, s katerimi se je ukvarjala, so izhajala iz učnih programov višjih in visokih šol in iz operativnih potreb političnih organov JLA. S svojim razvojem je naša vojaška sociologija tudi v neki meri povratno delovala na učne programe in ustvarjala nove pripomočke za delo političnih organov. Okvir in razvoj vojaške sociologije (in drugih vojaško — družboslovnih ved) na naših visokih vojaških šolah tvorijo redni predmeti: »marksizem in družbeno bistvo oborožene sile«; »sociologija vojne«; »teorija vojne«; »socio-politični vidiki doktrine SLO«; »posebnosti vojaške organizacije«; »bojna morala«. Organizacijsko je največja skupina naših vojaških sociologov povezana na katedri vojaške sociologije Visoke vojaškopoliitične šole JLA. Člani katedre redno predavajo predmete »temelji vojaške sociologije« in »sociologija vojaške organizacije«. Snov, ki jo obdelujejo v okviru predmeta »temelji vojaške sociologije«, omejujejo še vedno skromne kadrovske možnosti; predmet in metodologija discipline; vojna kot družbeni pojav; družbena vloga oboroženih sil v različnih sodobnih družbah; marksistični pogled na družbeno bistvo oborožene sile; družbenopolitična analiza narodnoosvobodilne vojne in revolucije; družbenopolitična podlaga doktrine SLO in metode obrambe SFRJ.

Ta zasnova je vsekakor dosti ožja od opredelitve vojaške sociologije, ki jo je l. 1971 dal mgr. polkovnik M. Ibrahimpasić: Vojaška sociologija je posebna sociologija, ki na podlagi teoretičnega in empiričnega raziskovanja proučuje: vojno kot obliko razreševanja medskupinskih, medrazrednih, mednarodnih in meddržavnih spopadov; družbene dejavnike, ki opredeljujejo različne obrambne sisteme; oborožene sile kot družbeno ustanovo in njihove odnose z družbo; družbene odnose znotraj oboroženih sil in družbene dejavnike, ki opredeljujejo človekovo vedenje v oboroženem boju«.

S pedagoškim delom v sistemu šol JLA je delno povezana empirična družboslovno raziskovalna dejavnost v JLA, katere del sodi v okvir vojaške sociologije. Od l. 1968 je bil večji del empiričnih socioloških (in socialnopsiholoških) raziskav v JLA osredotočen v Centru za andragoške in sociološke raziskave zveznega sekretariata za ljudsko obrambo. Do l. 1974 je Center pripravil 38 večjih študij, izvedel je 55 raziskav javnega mnenja, objavil 26 monografij, učbenikov, priročnikov itn. V prvo zvrst del sodijo študije o splošni izobrazbeni in kulturni ravni oficirjev, o prilagajanju mladih oficirjev za vojaško življenje, o vrednotah rekrutov, o družbenih odnosih v vojaški organizaciji, o pojavu neopravičene odsotnosti iz enot itn. V raziskavah javnega mnenja so obdelali dojemanje družbenega in pravnega položaja pri poklicnih vojakih; položaj vojaških obveznikov v vojaški organizaciji; stališča vojakov glede družbenih in ekonomskih sprememb, glede uradne vojne doktrine, modernizacije oboroženih sil, glede vloge organizacije ZKJ, glede mednarodnih odnosov, delovanja družbenopolitičnega sistema; odnosa vojakov

do vere; uporabo prostega časa; uporabo nacionalnih jezikov v JLA. Več tovrstnih raziskav so redno izvajali.

Enega največjih raziskovalnih načrtov »Raziskava o odnosih med narodi in narodnostmi v JLA« je omenjeni Center uresničil v letih 1966—1970. Njegove rezultate so v l. 1971 posredovali tudi strukturam zunaj JLA in l. 1972 delno objavili v časopisu »NIN«. Raziskovalna skupina, ki jo je vodil dr. polkovnik I. Mrmak, je uporabila štiri vrste vprašalnih pol s 27 vprašanji za vojake, 29 vprašanji za oficirje, 19 vprašanji za gojence šol za mlajše oficirje. Anketiranci so lahko na vsako vprašanje odgovorili z enim izmed petih pripravljenih odgovorov, ki so se stopnjevali od »popolnoma se ne strinjam« do »popolnoma se strinjam«. V raziskavi so uporabili tri vzorce vojaških obveznikov iz 28 garnizij, dva vzorca gojencev iz 12 šol za mlajše oficirje; dva vzorca gojencev iz osmih vojaških akademij; en vzorec gojencev iz 10 šol za rezervne oficirje in en vzorec aktivnih oficirjev. Vsi vzorci so bili neslučajnostne reprezentativne zvrsti. Skupna populacija je štela 7663 vojakov, 4591 gojencev in 2738 oficirjev.

Raziskava je pokazala, da skoraj vsi jugoslovanski vojaki zelo pozitivno vrednotijo odnose med jugoslovanskimi narodi in narodnostmi. Povprečni seštevki so se malo razlikovali glede na čin in položaj vojakov:

višji in srednji oficirji	139.18
nižji oficirji	137.44
mlajši oficirji	137.77
rezervni oficirji v aktivni službi	136.46
gojenci vojaških akademij	137.67
gojenci šol za mlajše oficirje	135.38
gojenci šol za rezervne oficirje	134.32
vojaški obvezniki po služenju 10 mesecev kadrovskega roka	131.69

Raziskovalci so med drugim ugotovili, da je pozitivno vrednotenje bolj poudarjeno pri vojaki, ki so predhodno živeli zunaj svoje republike:

živel le v svoji rodni republiki	132.4
živel še v eni republiki	133.5
živel še v dveh republikah	136.6
živel še v treh ali več republikah	136.6

Vrednotenje mednarodnih odnosov se je nekoliko spreminjalo glede na narodnost, republiko rojstva, starost (pripadniki mlajših generacij so imeli višje seštevke) in članstvo v ZKJ, toda raziskovalci niso ugotovili statično pomembne korelacije z družbenim izvorom, izobrazbo in nekaterimi drugimi spremenljivkami.

Raziskava o mednarodnih odnosih v JLA daje dober primer obsežne in solidno izvedene raziskave z družbenopolitičnega zornega kota o pomembnem in s sociološkega vidika zanimivem vprašanju delovanja JLA.

Dve področji, na katerih se v JLA uveljavlja vojaška sociologija (pedagoško in raziskovalno delo), povezujejo številne raziskovalno empirično usmerjene doplomske naloge, magistrske in doktorske disertacije, ki jih pripravljajo naši poklicni vojaki v vojaških šolah in (bolj poredko) ustanovah. V anoti-

ranem seznamu diplomskih nalog Visoke vojaškopoliitične šole JLA so za l. 1974 navedli med drugim tele teme: oborožene sile kot družbenopolitični sistem; posebnosti vojaških kolektivov v mornarici, vojaškemu letalstvu in obmejnih enotah; vloga političnih oficirjev v boju; vloga ZKJ v vojaških enotah; sistem vrednosti v JLA; podrejanje in morala; množična občila v enotah; prosti čas vojakov; vojakova osebnost.²

Pregled dejavnosti naših vojaških šol in družboslovno raziskovalnih ustanov nedvoumno potrjuje njihovo usmerjenost k neposrednim potrebam naših oboroženih sil, predvsem JLA. Iz vrste razlogov so pri nas še vedno nerazvita nekatera vojaškosociološka področja: primerjalne raziskave vojaških organizacij, primerjalne raziskave vojaških in civilnih organizacij, družbeni ugled vojaških starešin, vojaška družina, upokojeni vojaški starešine, borci, in nekatera druga. Očitno je, da pri tem ne gre samo za kadrovske, materialne in organizacijske omejitve, temveč tudi za pojmovanje vojaškosociološkega področja kot posebne družboslovne discipline. To področje pojmujejo nekateri pretežno kot sociologijo vojaške organizacije, s tem da glavna pozornost velja stalnim oblikam vojaške organizacije. Ta poudarek pa odvrta pozornost od odnosa civilne družbe do njene oborožene sile in do vprašanj ljudske obrambe, od delovanja sistema v celoti, ki je (še posebej pri nas) bistveno širši od operativne armade itn.

Ravno na teh področjih ter na področjih primerjalnih raziskav obrambnih sistemov in armad pa delovanje naših uniformiranih vojaških sociologov redno ali občasno dopolnjujejo nekatere civilne raziskovalne ustanove in posamezniki. Pri tem pa se vojaškosociološkimi prvinami prepletajo vojaškopolitološke prvine. Med tovrstnimi raziskovalnimi ustanovami so Inštitut za mednarodno politiko in gospodarstvo (v Beogradu), Inštitut za dežele v razvoju (v Zagrebu), Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij in Center za proučevanje sodelovanje z deželami v razvoju (oba sta v Ljubljani) in nekatere druge. Tako Center za raziskovanje javnega mnenja pri FSPN že vrsto let raziskuje obrambne vrednote našega prebivalstva. Z razvojem široko zasnovanega obrambnega sistema se je pri nas začelo razvijati raziskovanje delovanja njegovih posameznih delov (zunaj operativne armade) in sestavin.

Očitno je, da je naša praksa že presegla ozko pojmovanje vojaške sociologije. V naših razmerah bi temu razširjenemu predmetu proučevanja bolje ustrezalo drugo ime — sociologija vojaštva,³ oziroma sociologija ljudske obrambe. Na drugi strani pa bi lahko ostali pri enostavnejšem in bolj navadnem imenu vojaška sociologija, če bi bilo soglasje glede njene širše vsebine. Dodatni, toda pomembni razlog bi bil analogija z imenovanjem discipline v mednarodnem znanstvenem komuniciranju. V »svetovnih« jeziki namreč prevladuje imenovanje »vojaška sociologija«.

Vojaška sociologija se pri nas (kakor tudi drugod) razvija v simbiozi z drugimi disciplinami vojaškega družboslovja. Zaradi še vedno zelo skromne ravni njenega razvoja in posebnosti našega visokega šolstva so številne magistrske in doktorske naloge s pomembnimi vojaškosociološkimi prvinami pri nas zagovarjali na filozofskih in pravnih fakultetah, na fakultetah za poli-

² »Zbornik radova«, VVPŠ JLA, Beograd, št. 1974, str. 229—235.

³ S pojmom vojaštvo označujemo vse družbene pojave, ki so povezani z oboroženo silo.

tične vede itn. Do danes ni prišlo do nekega vsaj periodičnega medsebojnega povezovanja jugoslovanskih vojaških sociologov. V JLA to povezovalno vlogo delno opravljajo občasna izdaja »Zbornik radova« Visoke vojaško-politične šole JLA. Toda na srečanjih jugoslovanskih sociologov še niso delale posebne sekcije za vojaško sociologijo. Naši znanstveni delavci so se kot posamezniki aktivno udeležili zadnjih dveh svetovnih kongresov Mednarodnega združenja sociologov (Varna 1970, Toronto 1975) in so nastopali z referati, avtor tega spisa pa deluje kot eden podpredsednikov Mednarodnega raziskovalnega komiteja o oboroženih silah in družbi Mednarodnega združenja sociologov. Mednarodne dejavnosti posameznikov so izvlekle našo vojaško sociologijo iz anonimnosti,⁴ še preden se je tudi dokončno uveljavila v naši državi.

Širjenje in kakovostni razvoj našega obrambnega sistema na zasnovi doktrine splošnega ljudskega odpora narekujeta hitrejšo krepitev naše vojaške sociologije. Možnosti za njen razvoj so danes dosti ugodnejše od tistih, v katerih so, denimo, pred 15 leti delovali naši maloštevilni uniformirani sociologi. V obdobju, ko je bila JLA edina, strogo centralizirana in dokaj vase zaprta sestavina oboroženih sil, praktično ni bilo možnosti za razvoj vojaške sociologije zunaj osrednjih ustanov JLA. Hkrati so bili zelo omejeni delovni stiki in medsebojno oplojevanje med našimi civilnimi in uniformiranimi sociologi, da ne omenjam stikov uniformiranih sociologov s tujimi znanstveniki. Vrsto let v naših oboroženih silah ni bilo telesa, ki bi spodbujal in usmerjal znanstvene dejavnosti v oboroženih silah. Ko so l. 1969 ustanovili svet za znanstveno delo v oboroženih silah, je bil storjen velik korak pri spodbujanju večjega usklajevanja in dolgoročnega načrtovanja znanstvenega dela tudi na področju vojaških družboslovnih ved. Svet prispeva k ustvarjanju boljših pogojev za znanstveno delo (krepi službe dokumentacije, prevajanja, notranjega informiranja, itn.).

Ne glede na spodbudne premike so vendarle še vedno resne ovire za pospešeno zadovoljevanje objektivnih potreb naše družbe na področju vojaške sociologije; ovire za njeno trdno mednarodno uveljavitev v veliki meri izhajajo iz posebne občutljivosti vsake raziskave ali teoretičnega dela, ki lahko prizadene varnost države. Mednarodni položaj SFRJ in pogosti zunanji pritiski stopnjujejo to občutljivost. V naši državi se je kot dediščina nekdanjega podtalnega delovanja jugoslovanskih komunistov uveljavil sistem, v katerem zdaleč največji del količinskih podatkov o naših oboroženih silah velja za vojaško skrivnost. To velja tudi za skoraj vse globalne podatke o socialni sestavi oboroženih sil in njihovih delov (socialni izvor starešin, zastopanost posameznih družbenih skupin, narodov in narodnosti, starostna struktura, zastopanost žena), o kroženju kadrov, o družbenoekonomskem položaju vojakov, njihovem ugledu itn. Ta pravila zasnovana na trditvi, da bi objava takih podatkov škodovala naši obrambni sposobnosti, nedvomno bistveno utesnjujejo razvoj empirično usmerjene vojaške sociologije. Posredno te omejitve delujejo tudi na teoretična in primerjalna proučevanja sodobnih oboroženih sil, tako naših kakor tujih. Celo zelo blaga in posredna javna kritika dobiva na področju obrambe in varnosti dodatno težo. Delikatnost vojaške

⁴ V mednarodni bibliografiji vojaške sociologije, ki je l. 1965 izšla pod pokroviteljstvom UNESCO, je bil med 528 naslovi samo eno delo izpod peresa jugoslovanskega avtorja. To je bil spis Dušana Kvedra »Teritorialna vojna« iz l. 1952.

sociologije je glede tega še večja kot na drugih politično občutljivih področjih družboslovja.

Ne glede na objektivne in subjektivne omejitve pa vendarle lahko upamo, da se bo naša vojaška sociologija še naprej krepila. Podlaga za to krepitev je širjenje sistema splošne ljudske obrambe. To širjenje in kakovostna rast sta l. 1975 pripeljala do uvedbe obrambnega študija na petih jugoslovanskih univerzah, med njimi tudi v Ljubljani. V okvirih nekaterih predmetov tega študija je ustvarjena organizacija in materialna podlaga za razvoj vojaške sociologije tudi na naših civilnih visokih šolah (na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani predvsem v okviru predmetov »teorija o vojni« in »sociologija in politologija ljudske obrambe). S tem se bo nedvomno okrepilo sodelovanje med našimi civilnimi in uniformiranimi družboslovci.

Izbrana bibliografija

1. Josip Broz-Tito, *Izbrana vojna dela*, Beograd, 1966.
2. Bogdan Oreščanin, *Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*, Zagreb, 1964.
3. Vuktor Buban, *Doktrina pobjede*, Beograd, 1972.
4. Dušan Dozet, *Društvene osnove opštenarodne odbrane*, Beograd, 1969.
5. Gavro Perezić, ed., *Društvene osnove opštenarodne odbrane*, Beograd, 1970.
6. Luke Despenjić, *Tokovi, procesi i protivrečnosti rata*, Beograd, 1970.
7. Mensur Ibrahimpašić, *Armija kao društvena institucija*, Beograd, 1970.
8. Mensur Ibrahimpašić, *Moral armije*, Beograd, 1970.
9. Miloš Prelević, *Društvena suština vojne sile*, Beograd, 1972.
10. Milija Stanišić, *KPJ u izgradnji oružanih snaga revolucija 1941—1945*, Beograd, 1973.
11. Anton Bebler, *Military rule in Africa*, New York, 1973; *Vojaška vladavina v Afriki*, Ljubljana, 1975.
12. Anton Bebler, *Marksizem in vojaštvo*, Ljubljana, 1975.
13. Pavle Jakšić, *Savremeni rat*, Beograd, 1969.
14. Aleksander Vukotić in dr., *The Yugoslav Concept of General People's Defense*, Beograd, 1970.
15. Rajko Tanacković, *Faktori izgradnje i organizacije oružanih snaga*, Beograd, 1970.
16. Branko Borojević, *Druga strana rata*, Beograd, 1969.
17. Razmatranje o moralnoj snazi armije, Beograd, 1968.
18. Franjo Tuđman, *Rat protiv rata*, Zagreb, 1970.

Resolucija 7. posebnega zasedanja generalne skupščine ZN

Generalna skupščina, ki

je odločena odpraviti nepravilnost in neenakost, ki prizadevata velikanske dele človeštva, in pospešiti napredek držav v razvoju;

znova opozarja na deklaracijo in akcijski načrt o vzpostavitvi novega mednarodnega ekonomskega reda kot tudi na listino o ekonomskih pravicah in dolžnostih držav, ki določa temelje nove mednarodne ekonomske ureditve;

ponovno potrjuje temeljne cilje zgoraj naštetih dokumentov ter opozarja na pravice in dolžnosti vseh držav, da iščejo rešitve in sodelujejo pri reševanju problemov, ki prizadevajo svet, še posebej pa opozarja na to, da je nujno treba odpraviti gospodarsko neravnotežje med razvitimi in državami v razvoju;

znova opozarja na mednarodno razvojno strategijo za drugo desetletje razvoja Združenih narodov, ki bi ga morali ponovno proučiti v luči akcijskega načrta o vzpostavitvi nove mednarodne ekonomske ureditve, in je odločena uresničiti cilje in ukrepe, ki so zajeti v mednarodni razvojni strategiji;

se zaveda, da bi moral biti pospešeni napredek držav v razvoju odločilni dejavnik za vzpostavitev miru in varnosti v svetu;

znova ugotavlja, da bi večje sodelovanje med državami na področju trgovine, industrije, znanosti in tehnologije kot tudi na drugih področjih ekonomske dejavnosti, ki temelji na načelih deklaracije in akcijskega načrta o vzpostavitvi nove mednarodne ekonomske ureditve in listine o ekonomskih pravicah in dolžnostih držav, prispevalo tudi h krepitvi miru in varnosti v svetu;

je prepričana, da je celotni cilj nove mednarodne ekonomske ureditve povečati posamične in skupinske razvojne zmogljivosti držav v razvoju;

sprejme sklep, da bo v ta namen in v skladu z zgornjimi stališči pričela uresničevati naslednje ukrepe, ki naj bi rabili kot podlaga in ogrodje za delo pristojnih teles in organizacij Združenih narodov.

Mednarodna trgovina

Nujna so skupna prizadevanja v korist držav v razvoju, da bi tako povečali in diverzificirali njihovo trgovino, izboljšali in diverzificirali njihove proizvodne zmogljivosti, izboljšali njihovo produktivnost in povečali izvozne dohodke; s tem bi se države uprle neugodnim učinkom inflacije — to bi okrepilo vrednost dejanskih

* Revija Teorija in praksa je v št. 7—8/1976 objavila dva pomembna dokumenta Združenih narodov: »Listino o gospodarskih pravicah in dolžnostih države« in »Deklaracijo o uresničevanju nove mednarodne gospodarske ureditve«. S tekstom resolucije 7. posebnega zasedanja generalne skupščine ZN je zaokrožena objava temeljnih dokumentov, ki zadevajo globalno politiko ZN na področju razreševanja perečega gospodarskega neravnotežja med razvitim svetom in deželami v razvoju. — Op. ur.

dohodkov — in s tem bi izboljšali menjalne pogoje (terms of trade) držav v razvoju in odpravili gospodarsko neravnotežje med razvitimi državami v razvoju.

Nujna so skupna prizadevanja za pospešitev rasti in za diverzifikacijo izvozne trgovine držav v razvoju na področju končnih izdelkov in polizdelkov, da bi tako povečali njihov delež v svetovni industrijski proizvodnji in svetovni trgovini v okviru razvijajočega se svetovnega gospodarstva.

Pomemben cilj četrtega zasedanja konference Združenih narodov za trgovino in razvoj bi — poleg siceršnjih prizadevanj za napredek — moral biti v tem, da bi sprejeli sklepe o izboljšanju tržnih pogojev na področju surovin in izdelkov, ki so primerni za izvoz iz držav v razvoju, vključno s sklepi, ki bi upoštevali celosten program in uporabnost njegovih sestavnih delov. V tej zvezi bi se morali glede na različne značilnosti posameznih surovin in izdelkov v postopku sklepanja osredotočiti na naslednje:

a) Vzpostavitev ustreznih mednarodnih zalog in drugih oblik tržnih dogovorov, s katerimi bi zagotovili stabilne, donosne in pravične cene surovin, ki jih izvažajo države v razvoju, ter vzpostavili ravnotežje med ponudbo in povpraševanjem, vključujoč, kjer je le mogoče, dolgoročne večstranske obveznosti.

b) Ustrezne mednarodne finančne ustanove za izvajanje takšnih dogovorov o zalogah in trgu.

c) Kjer je le mogoče, vzpostaviti dolgoročne srednjeročne pogodbe.

d) Občutno izboljšati možnosti za kompenzacijsko financiranje nihanj izvoznih dohodkov s pomočjo razširitve in povečanja že obstoječih ustanov. Pri tem so omenili različne predloge za celosten način stabilizacije izvoznih dohodkov držav v razvoju, govorili pa so tudi o ustanovi za zagotavljanje razvoja, kakor tudi o posebnih ukrepih v korist tistih držav v razvoju, ki pomoč najbolj potrebujejo.

e) Pospeševati predelovanje surovin v državah v razvoju, kjer jih proizvajajo, ter povečati in diverzificirati njihov izvoz, predvsem v razvite države.

f) Učinkovito ukrepati za izboljšanje deleža držav v razvoju na področju transporta, trženja in distribucije njihovih primarnih proizvodov ter spodbuditi ukrepe svetovnega pomena za razvoj infrastrukture in sekundarnih zmogljivosti držav v razvoju in to od proizvodnje primarnih proizvodov do predelovanja, transporta in prodaje, spodbuditi pa tudi proizvodnjo končnih industrijskih izdelkov, transporta, distribucije in menjave, pri čemer naj bi za donosno opravljanje trgovinskih transakcij vključili vidne finančne in denarne ustanove.

Generalni sekretar konference Združenih narodov za trgovino in razvoj naj bi konferenci na njenem četrtem zasedanju poročal o vplivu celotnega programa na uvoz tistih držav v razvoju, ki uvažajo surovine in izdelke, vključno s tistimi državami, ki jim primanjkuje naravnih bogastev; priporočil naj bi vse možne učinkovite ukrepe, ki bi bili potrebni.

Mednarodna skupnost ima na voljo vrsto možnosti, da ohrani kupno moč držav v razvoju. Te možnosti je treba še nadalje proučevati, in sicer kot prednostno nalogo. Generalni sekretar konference Združenih narodov za trgovino in razvoj bi moral še nadalje proučevati neposredne in posredne načine za določanje cen ter druge možnosti, tako da bi konferenci na njenem četrtem zasedanju dal neposredne predloge.

Generalni sekretar konference Združenih narodov za trgovino in razvoj naj pripravi preliminarno študijo o razmerju med cenami surovin in proizvodov, ki jih izvažajo države v razvoju, ter končno tržno ceno, predvsem v razvitih državah; to študijo naj, če je le to mogoče, predloži konferenci na njenem četrtem zasedanju.

Razvite države bi morale v polni meri uveljaviti sporazumna določila o načelu mirovanja v pogledu uvoza iz držav v razvoju, za vsako odstopanje pa bi morali uveljaviti take ukrepe, kot so posveti, multilateralno nadzorstvo in nadomestilo, v skladu z mednarodno dogovorjenimi merili in postopki.

Razvite države bi morale storiti učinkovite ukrepe v okviru multilateralnih trgovinskih pogajanj, da bi — kjer je le mogoče in primerno — zmanjšali ali odpravili necarinske pregraje, ki otežkočajo prodajo izvoznih proizvodov držav v razvoju in jo postavilo na drugačna in za države v razvoju ugodnejša načela. Splošne sheme preferencialov ne bi smele prenehati veljati ob koncu desetletnega obdobja, kot je bilo prvotno predvideno in bi jih morali nenehno zboljševati tako, da bi zajemale čedalje več proizvodov, čedalje bolj zniževale pregraje in druge ukrepe, pri čemer bi morali upoštevati interese tistih držav v razvoju, ki imajo posebne ugodnosti, in pa nujnost uvajanja ukrepov in poti za zavarovanje njihovih interesov.

Kompensacijske carine naj bi uporabili le v skladu z mednarodno dogovorjenimi obveznostmi. Razvite države bi morale v okviru mednarodnih obveznosti kar najbolj omejiti nalaganje kompenzacijskih carin na uvoz proizvodov iz držav v razvoju. Sedanja multilateralna trgovinska pogajanja bi morala v polni meri upoštevati posebne interese držav v razvoju, tako da bi jim zagotovili drugačno in ugodnejše obravnavanje, kadar je to potrebno.

Morali bi odpraviti omejevalno poslovno delovanje, ki neugodno vpliva na mednarodno trgovino, posebej na trgovino držav v razvoju, ter na državni in mednarodni ravni sprejeti ukrepe, ki bi omogočili pogajanja o pravičnih načelih in pravilih.

Razvite države in države v razvoju, ki to lahko storijo, bi morale sprejeti posebne ukrepe, s katerimi bi pripomogle k strukturni preobrazbi gospodarstev najmanj razvitih držav brez izhoda na morje in otoških držav v razvoju.

Nujne ukrepe, ki so zapisani v odstavku X. resolucije generalne skupščine št. 3202 (šesto posebno zasedanje), naj bi uveljavili le začasno, in sicer za urejevanje posebnih problemov najresneje ogroženih držav, kot je določeno z resolucijami generalne skupščine št. 3021 (isto zasedanje) in 3202 (isto zasedanje) z dne 1. maja 1974, ne da bi kakorkoli škodovali interesom držav v razvoju kot celoti.

Nadaljnjo razširitev trgovine med socialističnimi državami Vzhodne Evrope in državami v razvoju bi morali okrepiti, kot je določeno z resolucijama konference Združenih narodov za trgovino in razvoj št. 15 (II), z dne 25. marca 1968, in št. 53 (III), z dne 19. maja 1972. Nujni so tudi dodatni ukrepi in primerna orientacija, da bi lahko dosegli ta cilj.

Prenos finančnih sredstev in mednarodne monetarne reforme

Finančno pomoč državam v razvoju je potrebno znatno povečati, zboljšati pogoje in določbe ter zagotoviti, da bo pritok te pomoči predvidljiv, nenehen in da bo vedno bolj zanesljiv, tako da bo državam v razvoju omogočil uresničevanje dolgoročnih razvojnih programov gospodarskega in socialnega razvoja. Po splošnem pravilu bi morala biti finančna pomoč nevezana.

Razvite države potrjujejo, da zanje še naprej velja obveznost, ki se nanaša na cilje v zvezi s prenosom sredstev, posebej še cilj, da bi uradna pomoč za razvoj znašala 0,7 % bruto narodnega proizvoda, kot je določeno z mednarodno razvojno strategijo za drugo desetletje razvoja Združenih narodov. Razvite države kot svojo skupno nalogo sprejemajo učinkovito povečanje uradne pomoči za razvoj z namenom, da do konca desetletja dosežejo te cilje. Tiste razvite države, ki še niso sprejele obveznosti v skladu s temi cilji, se zavezujejo, da si bodo kar najbolj prizadevale, da bi v preostalem delu desetletja dosegle te cilje.

Vzpostavitev povezave med posebnimi pravicami do črpanja in pomočjo za razvoj naj bi bila del prizadevanj mednarodnega monetarnega sklada za oblikovanje novih posebnih pravic do črpanja, ko bodo le-te ustanovljene v skladu s potrebami mednarodne likvidnosti. Čimprej bi morali doseči sporazum o ustanovitvi skrbniškega sklada, ki bi ga delno financirali s pomočjo prodaje zlata

mednarodnega monetarnega sklada, deloma s pomočjo prostovoljnih prispevkov, kar bi v korist držav v razvoju vodilo ustrezno telo. O drugih načinih prenosa finančnih sredstev, ki bi bila predvidljiva, stalna in zanesljiva, bi morali nujno razpravljati v zato določenih organih.

Razvite države in mednarodne organizacije naj bi povečale dejansko vrednost in obseg pomoči državam v razvoju in zagotovile, da te države dobijo največji delež pri preskrbi z opremo, svetovalci in svetovalnimi uslugami. Za to pomoč bi morale veljati ugodnejše določbe, po splošnem pravilu pa bi morala biti pomoč nevezana.

Da bi povečali sklad sredstev, ki so namenjena financiranju razvoja, je nujno precej povečati glavnico svetovne banke, posebej pa sredstva mednarodne zveze za razvoj (IDA), da bi tako dobili dodatna sredstva, ki bi bila s kar najbolj ugodnimi pogoji na voljo najmanj razvitim državam.

Tudi sredstva razvojnih ustanov v okviru Združenih narodov, posebej pa program Združenih narodov za razvoj (UNDP), bi morali povečati. To velja tudi za sklade, ki so na voljo regionalnim bankam za razvoj. Ta povečanja ne bi vplivala na dotok bilateralne pomoči za razvoj.

Svetovna banka je vabljena, da prouči nove načine, kako bi svoje financiranje dopolnila prek vodenja, strokovnega znanja, tehnologije in kapitala iz privatnih virov — dokler je to željeno — ter prouči nove ukrepe za povečanje financiranja napredka v državah v razvoju, v skladu z načrti in prioritetai teh držav.

Breme dolgov držav v razvoju se povečuje do točke, ko so uvozne zmogljivosti in tudi zaloge resno ogrožene. Na četrtem zasedanju naj konferenca Združenih narodov za trgovino in razvoj prouči potrebo in možnosti, da bi čimprej sklicala konferenco držav, ki so večje dajalke pomoči, držav upnic in dolžnic, zato, da bi našle možnosti in načine za lajšanje tega bremena, pri čemer bi upoštevali razvojne potrebe držav v razvoju, posebej še položaj najresneje ogroženih držav, kot je določeno z resolucijama generalne skupščine št. 3201 (šesto posebno zasedanje) in št. 3202 (isto zasedanje).

Državam v razvoju bi morali omogočiti lažji dostop do tržišč kapitala v razvitih državah, in sicer z ugodnejšimi pogoji. V ta namen naj bi razvojni odbor mednarodnega monetarnega sklada in mednarodna banka za obnovo in razvoj čim hitreje nadaljevala z delom. Ustrezna telesa Združenih narodov in druge sorodne medvladne ustanove bi povabili, naj proučijo načine in ukrepe za povečanje dotoka javnih in zasebnih sredstev v države v razvoju, vključno s predlogi, ki so jih dali na tem zasedanju, da bi zagotovili naložbe v zasebna in javna podjetja v državah v razvoju. Pozornost naj bi posvetili razpravam o mednarodnem investicijskem trustu in razvoju mednarodnega finančnega združenja (IFC), ne da bi zanemarili povečanje sredstev drugih medvladnih finančnih in razvojnih ustanov ter dotok bilateralne pomoči.

Razvite države in države v razvoju bi morale še naprej sodelovati na področju investiranja finančnih sredstev. Razvite države in tiste države v razvoju, ki to zmorejo, naj bi sodelovale pri dobavah tehnologije in opreme državam v razvoju.

Razvite države in tiste države v razvoju, ki jim položaj to dovoljuje, so vabljene, naj dajo primerne prispevke posebnemu skladu Združenih narodov, da bi čimprej uresničili program posojil, najboljše še v letu 1976.

Razvite države bi morale izboljšati določbe in pogoje svoje pomoči, tako da bi vanjo vključile čimveč pomoči najmanj razvitim državam, državam brez izhoda na morje in otoškim državam v razvoju.

Da bi omogočili dodatna sredstva za pomoč najresneje ogroženim državam in jim pomagali pri reševanju njihovih plačilno-bilančnih primanjkljajev, bi morale vse razvite države in tiste države v razvoju, ki to zmorejo, pa tudi mednarodne organizacije, kot sta mednarodna banka za obnovo in razvoj in mednarodni monetarni sklad, sprejeti posebne ukrepe v korist teh držav, vključujoč ukrepe, ki

jhi predvidevata resoluciji generalne skupščine št. 3201 (šesto posebno zasedanje) in št. 3202 (isto zasedanje).

Mednarodna skupnost bi morala posebno pozornost posvetiti pojavu naravnih katastrof, ki pogosto prizadevajo številne predele sveta in imajo daljnosežne škodljive gospodarske, socialne in strukturne posledice, posebej v najmanj razvitih državah. V ta namen naj generalna skupščina na svojem tridesetem zasedanju prouči to vprašanje in sprejme ustrezne ukrepe.

Zmanjšala naj bi se vloga nacionalnih rezervnih valut in posebne pravice do črpanja naj postanejo osrednja rezervna naložba v svetovnem denarnem sistemu, da bi tako zagotovili večjo mednarodno nadzorstvo nad oblikovanjem sredstev in njihovo nepristransko razdelitvijo ter bi omejili možne izgube, ki nastajajo kot posledica nihanj menjalnih tečajev. Dogovori o zlatu bi morali biti v skladu z že sprejetim predlogom o zmanjšanju vloge zlata v sistemu in s pravično porazdelitvijo novih mednarodnih plačilnih sredstev, posebej pa bi morali razmisliti o potrebah držav v razvoju, da povečajo likvidnost.

Proces odločanja mora biti pravičen in dovzete za spremembe, še posebej pa mora biti kar najbolj sprejemljiv za nujnosti novega gospodarskega vpliva držav v razvoju. Sodelovanje držav v razvoju v procesu odločanja v odgovornih mednarodnih finančnih in razvojnih ustanovah bi morali primerno povečati in zagotoviti, da bi postalo bolj učinkovito, ne da bi prizadeli široko geografsko zastopanost držav v razvoju. To sodelovanje bi moralo potekati tudi v skladu z že obstoječimi in razvijajočimi se pravili.

Nadomestne možnosti za financiranje, ki jih zdaj omogoča mednarodno denarni sklad, bi morali razširiti in liberalizirati. V tej zvezi naj bi sklad in druga ustrezna telesa Združenih narodov čimprej proučili različne predloge, ki so bili dani na tem zasedanju — vključno z razpravo o novih možnostih za zagotovitev razvoja —, predloge, s katerimi bi zmanjšali padec izvoznih dohodkov držav v razvoju, s posebnim ozirom na najrevnejše države ter bi tako zagotovili večjo pomoč za njihov nenehni gospodarski razvoj. Mednarodni monetarni sklad bi moral čimprej proučiti predloge za povečanje in liberalizacijo kritja tekočih plačil, tako da bi vključevala tudi industrijske izdelke in storitve ter da bi se zagotovila, če je mogoče, da se nadomestila za padec izvoza izplačuje tedaj, ko do padca pride. Ob določanju obsega nadomestila naj prouči gibanja uvoznih cen ter podaljša rok vračanja posojil.

Črpanje s pomočjo ugodnosti za financiranje intervencijskih zalog v okviru mednarodnega monetarnega sklada naj bi se ujemalo z drsenjem ob zlati tranši, podobno tistemu, ki ga določa dogovor o nadomestnem financiranju. Sklad bi moral pospešiti izdelavo študije o možnosti za dopolnitev členov sporazuma, tako da bi ga predložil začasnemu odboru — če je le mogoče na naslednjem srečanju — s čimer bi skladu omogočili neposredno zagotovitev pomoči mednarodnim intervencijskim zalogam primarnih proizvodov.

Znanost in tehnologija

Razvite države in države v razvoju bi morale sodelovati pri vzpostavitvi, kreipitvi in razvoju znanstvene in tehnološke infrastrukture držav v razvoju. Razvite države bi morale tudi sprejeti ustrezne ukrepe, kot na primer podpora ustanovitvi banke za industrijske in tehnološke informacije, ter proučiti možnosti regionalnih in področnih bank, da bi tako omogočile državam v razvoju večji dotok informacij za izbiro tehnologije, še posebej najbolj razvite. Morali bi tudi proučiti možnosti za ustanovitev mednarodnega centra za izmenjavo tehnoloških informacij, s katerimi bi raziskovalne izide prenašali v tiste države v razvoju, ki jih potrebujejo. Za našete namene naj bi institucionalne dogovore v okviru sistema Združenih narodov proučila generalna skupščina na tridesetem zasedanju.

Razvite države bi morale močno povečati pomoč državam v razvoju za neposredno podporo njihovim znanstvenim in tehnološkim programom, bistveno bi morale povečati obseg svojih raziskav in razvoja, ki je posvečen specifičnim vprašanjem posebnega pomena za države v razvoju, prav tako pa dati pomoč pri oblikovanju ustrezne domače tehnologije v skladu z možnimi cilji, o katerih se bo potrebno dogovoriti. Generalna skupščina predlaga generalnemu sekretarju, naj izdela preliminarno študijo in naj skupščini na enaintridesetem zasedanju poroča o možnostih, da bi v okviru sistema Združenih narodov oblikovali mednarodno ustanovo za energijo, ki bi pomagala vsem državam v razvoju pri raziskavah in razvoju energetskih virov.

Vse države bi morale sodelovati pri izdelavi mednarodnega kodeksa o ravnanju pri prenosu tehnologije, kodeksa, ki bi predvsem ustrežal posebnim potrebam držav v razvoju. Delo pri tem kodeksu naj bi še naprej potekalo v okviru konference Združenih narodov za trgovino in razvoj, končalo pa naj bi se pravočasno, da bi na četrtem zasedanju konference sprejeli sklepe, vključno z odločitvijo o pravni naravi takega kodeksa in s ciljem, da bi kodeks o pravilih obnašanja sprejeli še pred koncem leta 1977. Mednarodne konvencije o patentih in zaščitnih znakah bi morali pregledati in prilagoditi, tako da bi še posebej ustrezale specifičnim potrebam držav v razvoju. Te konvencije bi tako lahko postale bolj zadovoljujoče sredstvo za pomoč državam v razvoju pri prenosu in razvoju tehnologije. Nacionalne patente bi morali brez odlašanja izenačiti s prilagojenim mednarodnim patentnim sistemom.

Razvite države bi morale državam v razvoju s pomočjo ugodnejših pogojev in določb nujno olajšati dostop do informatike, do primernih informacij o visoko razvitih in drugih tehnologijah, ki jih potrebujejo, kot tudi o novi uporabi že znane tehnologije, novega razvoja in možnosti, da bi jo prilagodili svojim potrebam. Ker v državah s tržnim gospodarstvom visoko razvite tehnologije na področju industrijske proizvodnje razvijajo zasebne ustanove, bi morale razvite države spodbujati te ustanove in jim omogočiti, da zagotovijo učinkovito tehnologijo kot pomoč v prednostnih nalogah držav v razvoju.

Razvite države bi morale državam v razvoju omogočiti kar najbolj svoboden in čim večji dostop do tehnologij, katerih prenos ni podvržen zasebni odločitvi.

Razvite države bi morale izboljšati položaj na trgu industrijske lastnine, da bi državam v razvoju omogočile izbiro tehnologije. V ta namen naj bi organizacije v sistemu Združenih narodov, v sodelovanju z državami v razvoju, pričele uresničevati načrte na področju informacij, svetovanja in izpopolnjevanja v korist držav v razvoju.

V letih 1978 in 1979 naj bi sklicali konferenco Združenih narodov za znanost in tehnologijo z glavnimi cilji okrepiti tehnološke zmogljivosti držav v razvoju in jim omogočiti uporabo znanosti in tehnologije za svoj razvoj. Konferenca naj bi sprejela učinkovite ukrepe za uporabo znanstvenih in tehnoloških možnosti pri reševanju razvojnih vprašanj, ki so regionalnega ali globalnega pomena, posebej v prid državam v razvoju. Konferenca bi tudi morala zagotoviti instrumente za sodelovanje držav v razvoju pri uporabi znanosti in tehnologije za reševanje družbeno-ekonomskih problemov, ki jih ni mogoče urediti s posamezno akcijo, v skladu z nacionalnimi cilji, pri čemer bi morali upoštevati priporočila, ki jih je predložila medvladna delovna skupina odbora za znanost in tehnologijo za razvoj.

Sistem Združenih narodov bi moral s pomočjo ustreznega financiranja igrati pglavilno vlogo v uresničevanju zgoraj naštetih ciljev in pri razvoju znanstvenega in tehnološkega sodelovanja med državami, da bi tako zagotovili uporabo znanosti in tehnologije v razvoju.

Nujno prednost naj bi imelo delo ustreznih teles Združenih narodov, posebej konferenca Združenih narodov za trgovino in razvoj (UNCTAD), organizacija Združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO), mednarodna organizacija dela

(ILO), organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO), organizacija za prehrano in kmetijstvo (FAO), svetovna organizacija za intelektualno lastnino (WIPO) in program Združenih narodov za industrijski razvoj (UNDP), da bi olajšale prenos in razdelitev tehnologije. Generalni sekretar Združenih narodov naj prične z ukrepi, s katerimi bi zagotovil, da bi tehnologijo in izkušnje, ki so na voljo v sistemu Združenih narodov, široko razsejali in jih dali na voljo državam v razvoju, ki jo potrebujejo.

Svetovna zdravstvena organizacija in pristojni organi v sistemu Združenih narodov, posebej sklad Združenih narodov za otroka (UNICEF), bi morali pospešiti mednarodna prizadevanja, ki imajo za cilj izboljšanje zdravstvenih razmer v državah v razvoju, s tem da bi dali prednost ukrepom za preprečevanje boleznih in podhranjenosti ter da bi zagotovili osnovne zdravstvene storitve skupnostim, vključno s skrbjo za zdravje mater in otrok ter za blaginjo družin.

Ker odtok izurjenih kadrov iz držav v razvoju v razvite države resno ogroža razvoj prvih, je nujno potrebno sprejeti nacionalne in mednarodne ukrepe, s katerimi bi preprečili »odliv možganov« in se izognili njegovim škodljivim vplivom.

Industrializacija

Generalna skupščina odobrava deklaracijo iz Lime in akcijski načrt o razvoju industrijske kooperacije in naproša vse vlade, naj posamično ali kolektivno sprejmejo ukrepe in sklepe, ki so potrebni, da bi v polni meri uresničili cilje v skladu z določbami deklaracije iz Lime in akcijskega načrta.

Razvite države bi morale spodbujati razvoj novih možnosti in povečati sedanje, lotiti bi se morale tudi ukrepov na trgu delovne sile, s čimer bi okrepili ponovno oživitve tistih industrijskih vej, ki so v mednarodnem merilu manj konkurenčne do držav v razvoju, kar bi vodilo k strukturnim prilagajanjem pri prvih in k večji stopnji izkoristka naravnih in človeških virov v drugih državah. Takšni načini bi lahko upoštevali tudi ekonomsko strukturo in ekonomske, socialne in varnostne cilje teh držav v razvoju in potrebo, da se takšne industrije prenesejo v tiste produkcijske panoge, kjer bi lahko uspevale, ali pa v druga področja gospodarstva.

Sistem posvetovanj, ki ga je predvidel akcijski načrt iz Lime, bi morali postaviti na globalno, regionalne, medregionalne in področne ravni, in sicer v okviru organizacije Združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO) in v drugih primerih mednarodnih ustanovah, med razvitimi in državami v razvoju ter med samimi državami v razvoju, da bi tako spodbudili doseganje ciljev na področju industrializacije, vključno s ponovnim oživljanjem nekaterih proizvodnih dejavnosti, ki v razvitih državah že obstajajo, ter z oblikovanjem novih industrijskih zmogljivosti v državah v razvoju. V tej zvezi bi morala organizacija Združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO) delovati kot ustanova za pogajanja o sporazumih na področju industrije, in sicer med razvitimi in državami v razvoju ter, na njihovo zahtevo, med samimi državami v razvoju.

Izvršni direktor organizacije Združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO) bi moral pričeti s takojšnjo akcijo, da bi zagotovil pripravljenost te organizacije, da bi lahko delovala kot telo za posvetovanja in pogajanja o sporazumih na področju industrije. Ko bo izvršni direktor poročal na naslednji seji odbora za industrijski razvoj, bi moral v poročilo vključiti tudi predloge za vzpostavitev sistema posvetovanj. Odbor za industrijski razvoj je povabljen, naj čimprej določi pravila postopka, s katerimi bi ta sistem deloval.

Da bi pospešili sodelovanje med razvitimi državami in državami v razvoju, bi si obe skupini morali prizadevati za razširjanje potrebnih informacij o svojih prednostnih področjih za industrijsko kooperacijo ter o oblikah, v katerih naj bi se to sodelovanje po njihovem mnenju odvijalo. Prizadevanje konference Združenih narodov za trgovino in razvoj (UNCTAD) za trojno sodelovanje med drža-

vami, ki imajo različne ekonomske in socialne sisteme, bi lahko sodilo h ustvarjalnim predlogom za industrializacijo držav v razvoju.

Razvite države bi morale, kadarkoli je mogoče, spodbujati svoja podjetja, naj sodelujejo pri investicijskih načrtih v okviru razvojnih načrtov in programov držav v razvoju, ki to želijo. Takšno sodelovanje bi moralo potekati v skladu z zakoni in pravili teh držav v razvoju.

Vse vlade bi morale pričeti s skupno študijo pod okriljem organizacije Združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO), s sodelovanjem generalnega sekretarja organizacije Združenih narodov za trgovino in razvoj (UNCTAD), da bi lahko popolnoma izkoriščali znanje, izkušnje in zmogljivosti, ki so že v okviru Združenih narodov in se nanašajo na metode in mehanizme za raznovrstno finančno in tehnično sodelovanje, ki je prilagojeno posebnim in spreminjajočim se zahtevam mednarodnega industrijskega sodelovanja, kot tudi splošno usmeritev za dvostransko industrijsko sodelovanje. O poteku dela pri tej študiji bi morali poročati generalni skupščini na enaintridesetem zasedanju.

Posebno pozornost bi morali posvetiti nekaterim vprašanjem v zvezi z industrializacijo najmanj razvitih, držav v razvoju brez izhoda na morje in otoških držav v razvoju, da bi jim dali na voljo tiste tehnične in finančne vire, kot tudi najpotrebnejše dobrine, ki jih nujno potrebujejo, da bi lahko uredile svoje posebne probleme in v svetovnem gospodarstvu prevzele vlogo, ki jim sodi glede na njihove človeške in naravne vire.

Generalna skupščina odobrava priporočilo druge svetovne konference organizacije Združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO), da bi to organizacijo preoblikovali v specializirano agencijo in odloča, naj se ustanovi medvladni odbor, ki bo vključil tudi države udeleženke druge svetovne konference organizacije Združenih narodov za industrijski razvoj. Odbor naj se sestane na Dunaju, da bi začrtal statut organizacije Združenih narodov za industrijski razvoj kot specializirane organizacije in jo predlagal konferenci opolnomočencev, ki naj bi jo generalni sekretar sklical v zadnjem četrtletju 1976.

Glede na pomen bližnje svetovne konference o zaposlovanju bi vlade morale pričeti s primernimi pripravami in posvetovanji.

Prehrana in kmetijstvo

Problem prehrane v svetu je mogoče urediti predvsem s tem, da države v razvoju hitro povečajo proizvodnjo hrane. Da bi to dosegli, bi morali v proizvodnjo hrane v svetu vpeljati nujne in potrebne spremembe ter izboljšati ukrepe na področju trgovine, tako da bi dosegli primerno povečanje kmetijske proizvodnje in izvoznih dohodkov držav v razvoju.

Da bi dosegli te cilje, je potrebno, da razvite države in države v razvoju, ki jim položaj to dovoljuje, povečajo obseg pomoči državam v razvoju, da bi povečale proizvodnjo v kmetijstvu in hrani. Razvite države bi morale učinkovito olajšati dostop do svojih trgov za tista hranila in kmetijske pridelke, ki so zanimivi za izvoz držav v razvoju, tako v nepredelani kot predelani obliki, in sprejeti prilagojevalne ukrepe, kjer je potrebno.

Države v razvoju bi morale dati veliko prednost razvoju kmetijstva in ribištva, povečati ustrezne investicije in sprejeti ukrepe, ki bi kmetijskim proizvajalcem dali ustrezno spodbudo. Vsaka posamezna država je odgovorna zato, da v skladu s svojo neodvisno presojo in razvojnimi načrti ter usmeritvijo pospeši nastajanje soodvisnosti med povečanjem proizvodnje hrane in družbenoekonomskimi reformami, da bi tako dosegli zaokrožen razvoj na podeželju. Nadaljnje zmanjševanje zgub hrane po žetvi v državah v razvoju bi moralo dobiti prednost, tako da bi do leta 1985 zgube zmanjšali vsaj za 50 %. V prizadevanjih, da se uresničijo ti cilji,

bi morale finančno in tehnično sodelovati vse države in mednarodne organizacije. Posebno pozornost bi morali posvetiti izboljšavam v sistemih razdeljevanja hranil.

Posvetovalna skupina za proizvodnjo hrane in naložbe v državah v razvoju naj bi v kratkem določila tiste države v razvoju, ki imajo možnosti za najhitrejši in najučinkovitejši povečanje proizvodnje hrane, kot tudi možnosti za hiter razvoj poljedelstva v drugih državah v razvoju.

Razvite države bi morale sprejeti takšne ukrepe, ki bi bili usmerjeni k zagotavljanju ustaljene ponudbe in dovolj velikih količin umetnih gnojil in drugih sredstev za kmetijsko proizvodnjo ob primernih cenah. Morale bi tudi zagotoviti pomoč in omogočiti investicije v državah v razvoju, da bi mu tako omogočili, da bi do konca 1975 pričel delovati z začetnim kapitalom 1.000 milijonov posebnih pravic do črpanja (SDR). Poleg tega bi skladu na temelju kontinuitete omogočili tudi dodatna sredstva.

Da bi omogočili dodatna sredstva za napredek kmetijstva v državah v razvoju, in sicer z ugodnimi pogoji, bi morale razvite države in tiste države v razvoju, ki jim položaj to dovoljuje, na prostovoljni osnovi obljubiti bistvene prispevke v predloženi mednarodni sklad za kmetijski razvoj, da bi mu tako omogočili, da bi do konca 1975 pričel delovati z začetnim kapitalom 1.000 milijonov posebnih pravic do črpanja (SDR). Poleg tega bi skladu na temelju kontinuitete omogočili tudi dodatna sredstva.

Glede na pomembni vpliv temeljnega in praktičnega raziskovanja o povečanju količin in kakovosti proizvodnje hrane bi morale razvite države spodbujati povečanje prizadevanj delujočih mednarodnih centrov za raziskovanje kmetijstva. S pomočjo dvostranskih programov bi morale okrepiti stike s temi mednarodnimi raziskovalnimi centri ter z nacionalnimi kmetijskimi raziskovalnimi centri v državah v razvoju. Glede na nujnost izboljšanja produktivnosti in konkurenčnosti s sintetičnimi neprehrambenimi kmetijskimi in gozdarskimi proizvodi bi morali pomoč za raziskovanje in tehnologijo usmerjati in financirati s pomočjo ustreznih mehanizmov.

Glede na pomen pomoči v hrani kot premostitvenega ukrepa bi morale vse države sprejeti tako načelo o minimalnem cilju pomoči v hrani kot koncept vnaprejšnjega načrtovanja pomoči v hrani. Cilj za letino 1975—1976 bi moral biti 10 milijonov ton žitnih hranil. Morale bi se tudi dogovoriti o načelu, da bi pomoč v hrani usmerjali na podlagi objektivne ocene zahtev držav, ki prejemajo pomoč. V ta namen so vse države pozvane, naj sodelujejo v sistemu globalnih informacij za opozorila na področju kmetijstva in hrane.

Razvite države bi morale povečati tisti del pomoči v hrani, ki ga ni potrebno vračati, predvsem tam, kjer hrane zdaj ne zagotavljajo v tej obliki, morale pa bi tudi sprejeti multilateralno usmerjanje te pomoči, ki bi se morala nenehno povečevati. Da bi zagotovili dovolj žitnih hranil in omogočili financiranje z ugodnejšimi pogoji tistim državam v razvoju, ki potrebujejo takšno pomoč, bi morale razvite države in svetovni program za prehrano upoštevati, da bi takšna pomoč vključevala, kadarkoli je mogoče, nakupe hrane od držav v razvoju, ki izvažajo hrano.

Razvite države in države v razvoju, ki jim položaj dovoljuje, bi morale s kar najbolj ugodnimi pogoji zagotoviti žitna hranila in finančno pomoč najresneje ogroženim državam, da bi jim tako omogočili dovolj hrane in zadovoljitev zahtev za razvoj kmetijstva v okviru prizadevanj za izboljšanje plačilno-bilančnega položaja. Države dajalke pomoči bi morale tudi z ugodnimi pogoji zagotoviti pomoč — tako v denarju kot v blagu — s pomočjo dvostranskih in večstranskih možnosti, da bi najresneje ogroženim državam omogočili izpolnitev njihovih zahtev, ki so za obdobje 1975—76 okoli milijon ton rastlinskih hranil.

Razvite države bi morale tako dvostransko kot tudi večstransko pomoč v hrani usmerjati v skladu z določili načel o razdelitvi presežkov kot jih je izdelala

organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO), tako da bi se izognili neželenim nihanjem tržnih cen ali škodljivim učinkom poslovnih trgov za tista blaga, ki so izvoznega pomena za države v razvoju.

Vse države bi morale sodelovati pri mednarodnih prizadevanjih za prehranbeno varnost v svetu. Morale bi omogočiti in zagotavljati svetovne zaloge žitnih hranil, ki bi bile na nacionalni ali regionalni ravni strateško prostavljene v razvitih državah in državah v razvoju, uvoznicah in izvoznicah, ter bi bile dovolj velike, da bi lahko nadomestile možne večje padce letine. Morali bi nadaljevati s pospešenim delom v svetovnem odboru za prehrano in v drugih primernih ustanovah, da bi tako, med drugim, določili obseg potrebnih zalog, pri čemer bi morali upoštevati med drugim tudi predlog, ki so ga dali na tem zasedanju, in sicer da bi količina žita in riža v celotnih zalogah morala biti 30 milijonov ton. Svetovni odbor za prehrano bo o tem poročal generalni skupščini na enaintridesetem zasedanju. Razvite države bi morale pomagati državam v razvoju, v njihovih prizadevanjih da zagotovijo dogovorjene deleže v teh zalogah. Med ustanavljanjem svetovnih zalog žitnih hranil bi morale razvite države in tiste države v razvoju, ki jim položaj to dovoljuje, določiti zaloge in sklade, ki bi bili na voljo svetovnemu programu za prehrano kot zaloga v primeru potrebe, da bi tako okrepili zmogljivosti programa pri urejevanju kriznih položajev v državah v razvoju. Cilj naj ne bi bil manjši kot 500.000 ton.

Članice generalne skupščine ponovno potrjujejo svojo polno podporo resolucijam svetovne konference o prehrani in pozivajo svetovni odbor za prehrano, naj nadzoruje uresničevanje določil sedanje resolucije in naj poroča generalni skupščini na enaintridesetem zasedanju.

Sodelovanje med državami v razvoju

Razvite države in sistem Združenih narodov so poklicani, da zagotovijo, kot ali kadar je potrebno, podporo in pomoč državam v razvoju, da bi okrepile in povečale svoje medsebojno sodelovanje na podregionalnih, regionalnih in medregionalnih ravneh. S tem namenom bi morali v okviru razvojnega sistema Združenih narodov zagotoviti primerne institucionalne dogovore, ki bi jih po potrebi okrepili, kot so tisti v konferenci Združenih narodov za trgovino in razvoj, v organizaciji Združenih narodov za industrijski razvoj ter v programu Združenih narodov za razvoj.

Generalni sekretar naj skupaj z ustreznimi organizacijami v sistemu Združenih narodov še nadalje zagotavlja podporo projektom in dejavnostim, ki so že v teku, ter naroči ustanovam v državah v razvoju nadaljnje študije, ki bi upoštevale podatke, ki so že na voljo v okviru sistema Združenih narodov, še posebej regionalnih komisij in konference Združenih narodov za trgovino in razvoj, v soglasju z že veljavnimi podregionalnimi in regionalnimi dogovori. Te nadaljnje študije, ki bi jih predložili generalni skupščini na enaintridesetem zasedanju, bi kot pravi ukrep upoštevale:

a) uporabo know-how, poklicnih sposobnosti, naravnih virov, tehnologije in skladov, ki so na voljo v državah v razvoju za zagotavljanje investicij v industriji, kmetijstvu, transportu in zvezah;

b) ukrepe za svobodnejšo trgovino, vključno s sporazumi o plačevanju in obračunavanju, ki bi se nanašali na primarne proizvode, končne izdelke in storitve, kot so bančniške, ladjarske, zavarovalniške in pozavarovalniške;

c) prenos tehnologije.

Te študije o sodelovanju med državami v razvoju naj bi skupaj z drugimi pobudami prispevale k temu, da bi nastal sistem gospodarskega razvoja za razvijajoče se države.

Glede na začetek procesa preosnove sistema Združenih narodov, da bi postal sposobnejši za urejevanje vprašanj mednarodnega gospodarskega sodelovanja in razvoja na jedrnat in učinkovit način, v skladu z resolucijama generalne skupščine št. 3172 (29. red. zased.), z dne 17. decembra 1973, in št. 3343 (29. red. zased.), z dne 17. decembra 1974, ter da bi ta sistem postal sprejemljivejši za zahteve iz deklaracije in akcijskega programa o vzpostavitvi novega mednarodnega ekonomskega reda, kot tudi listine o ekonomskih pravicah in dolžnostih držav, je s tem ustanovljen priložnostni odbor za preosnovo ekonomskih in socialnih sektorjev v sistemu Združenih narodov. Ta odbor, ki bo deloval kot telo generalne skupščine, v njem pa lahko sodelujejo vse države, bo pripravil podrobne predloge za akcije. Priložnostni odbor bo nemudoma pričel z delom ter bo o napredku obvestil generalno skupščino na tridesetem zasedanju, poročal pa bo s sodelovanjem ekonomsko-socialnega sveta na enaintridesetem zasedanju.

Priložnostni odbor bi moral pri delu upoštevati med drugim tudi ustrezne predloge in dokumentacijo, ki je bila predložena med pripravami na sedmo posebno zasedanje generalne skupščine glede na resolucijo skupščine št. 3343 (29. redno zased.) in drugih sklepov, vključujoč poročilo skupine izvedencev o strukturi sistema Združenih narodov z naslovom »Nova struktura Združenih narodov za globalno gospodarsko sodelovanje,« dokumente z ustreznimi odločitvami ekonomsko-socialnega sveta, odbora za trgovino in razvoj, upravnega sveta programa Združenih narodov za razvoj in sedmega posebnega zasedanja generalne skupščine, kot tudi rezultate bližnjih posvetov o institucionalnih dogovorih konference Združenih narodov za trgovino in razvoj na njenem četrtem zasedanju ter programa Združenih narodov za okolje na njegovem četrtem zasedanju.

Vsa telesa Združenih narodov, vključno z regionalnimi komisijami ter specializiranimi agencijami in mednarodno agencijo za atomsko energijo, so povabljene k sodelovanju na izvršilni ravni dela priložnostnega odbora ter k temu, da odgovorijo na prošnje, ki bi jih odbor naslovil nanje, bodisi za informacije, podatke ali mnenja.

Ekonomsko-socialni svet bo medtem nadaljeval s procesom racionalizacije in reform, ki jih je pričel v skladu z resolucijo sveta št. 1768 (54. zasedanje) z dne 18. maja 1973 in z resolucijo generalne skupščine št. 3341 (29. redno zased.), z dne 17. decembra 1974, moral pa bo v polni meri upoštevati tista priporočila priložnostnega odbora, ki so v skladu s tema resolucijama, in sicer najkasneje na 61. zasedanju.

RUDOLF RIZMAN

Filozofsko družbeni vidiki naravoslovnih, medicinskih in tehničnih znanosti

Portorož, 25.—26. XI. 1976

Marksistični center pri centralnem komiteju ZKS oziroma njegova sekcija za idejna vprašanja znanosti sta organizirala posvetovanje o temi *Filozofsko družbeni vidiki naravoslovnih, medicinskih in tehničnih znanosti*. Tema posvetovanja se je delovno razčlenila še na tile delovni podtemi; *filozofsko družbeni relevantni vidiki naravoslovnega in tehničnega znanja in filozofsko-družbena osveščenost ter družbena vloga naravoslovno-tehnične inteligence v sodobni družbi sploh in zlasti še v samoupravni socialistični družbi*. Veliko število referatov in še mnogo večja udeležba pričata o družbeni tehtnosti in praktičnem družbenem interesu, ki spremlja ta organizirana razmišljanja o omenjeni temi. Pravzaprav gre v Sloveniji za prvo tako posvetovanje, ki je hkrati izpolnilo živo pričakovanje v strokovnih krogih po interdisciplinarnem dialogu in raziskovanju družbenih učinkov naravoslovnih, medicinskih in tehničnih znanosti.

Ideja organizatorjev tedaj ni bila preuranjena in se je po rezultatih posvetovanja sodeč lepo ujela s pripravljenostjo in potrebo omenjenih strok, da se parcialna strokovna spoznanja preverjajo mnogo širše in predvsem z vidika družbenega učinkovanja. Tema posvetovanja ni bila tedaj umetno skonstruirana ali enostavno prenesena od zunaj, kot so sodili ali čutili drugi, temveč bi lahko

prej rekli, da se je odzvala klicu in kriznim spoznanjem, ki so prišla iz omenjenih strok samih. Vloga marksističnega centra je v takšnem sklopu nepogrešljiva in zato niti ne more biti naključje, da takšna tema ni veljala za legitimen strokovni in teoretični problem v obdobju, ko je bila ustvarjalna marksistična misel v defenzivi.

V tem prikazu se sicer ne bomo mogli dotakniti vseh problemov, zato pa bomo opozorili na tiste, ki izrecneje zadevajo probleme in razmišljanja, ki se jim je revija, v kateri objavljamo ta zapis, v svoji publicistični praksi že odprla ali pa je zanje stalno odprta. Večdisciplinarni pomen posvetovanja pa bo najbrž spodbudil tudi druga teoretična glasila tako v družboslovju kot tudi v naravoslovju in medicini, da posvetijo svojo pozornost problemu, ki morda v našem primeru ne bo deležen ustreznega pregleda.

France Popit, predsednik CK ZKS, je v uvodnem govoru ugotovil, da naravoslovna inteligenca iz dneva v dan spoznava, da njeni tradicionalni humanistični cilji niso združljivi z bistvom kapitala in z bistvom razredne družbe sploh. Najbolj osveščeni del naravoslovne inteligence zato zavestno razkriva protislovja med znanostjo in kapitalom. Naravoslovna tehnična inteligenca je prisiljena, da svojo tradicionalno, ozko strokovno, etično odgovornost razširja v politično odgovornost tako na teoretski kot na praktični ravni. Temu nasproti stojijo zagovorniki idejne nevtralnosti v znanosti, kar ne more biti nič drugega kot nevtralnost in ravnodušnost do najbolj naprednih humanističnih ciljev delavskega razreda. Marksizem tudi uči, da zainteresiranost ni v nasprotju z resnico, objektivnostjo. Sleherni človeška resnica je na neki način zainteresirana resnica. Popit je poudaril pomen takšnega posvetovanja predvsem v luči spoznanja, da

idejno vrednostna naravnost znanosti ni dana enkrat za vselej z apriornimi kriteriji, ampak se vedno znova bogati z novimi spoznanji in z novimi družbenimi problemi in dilemami, ki se pojavljajo pred znanostjo. Poleg tega idejno vrednostne filozofske naravnosti naravoslovnih, medicinskih in tehničnih znanosti ni mogoče vnašati samo od zunaj: učinkovita postaja le, če jo goji idejno in filozofsko osveščen, razgledan, družbeno napreden in strokovno priznan del naravoslovno tehnične inteligence.

Dr. Kirn Andrej si je v uvodnem referatu z naslovom *Naravoslovje in tehnologija v materialističnem pojmovanju zgodovine* postavil nalogo, da razvije Marxov prijem pri razkrivanju dvojne dialektične protislovne vloge naravoslovja in tehnologije, ki na eni strani pomagata dopolniti in učvrstiti političnoekonomske oblike človekove odtujitve, na drugi strani pa zgodovinsko proizvajata materialne pogoje za odpravo odtujitve. Samo iz takšnega razumevanja se je lahko Marx dokopal do sklepa, da delovna tehnična sredstva niso samo kazalec razvoja delovne sile, ampak tudi kazalec odnosov, v katerih se proizvaja. Po Marxu tedaj brez analize industrije ni mogoče razumeti nobenega obdobja. Marx in Engels nikjer ne osamosvajata naravoslovja in tehnologije kot samostojni gibalni sili zgodovine. Tako glede na preteklost kot na možno prihodnost se razkriva globoka družbeno-razredna opredeljenost družbenega funkcioniranja tehnologije. Nesprejemljiva so zatorej poenostavljenja, ki zožujejo razvoj tehnologije izključno na njeno družbeno opredeljenost (v času stalinizma) ali pa tiste poenostavitve, ki prav tako zožujejo bistvo proizvajalnih sil na razvoj tehnologije. Te poenostavitve niso danes toliko aktualne kolikor je aktualna tista, ki absolutizira samostojnost naravoslovja in tehnologije glede na produkcijski način. Planetarna socialistična družba bo morala v skladu z novimi produkcijskimi odnosi, drugačnimi potrebami in problemi razkrojiti in zamenjati naravoslovno-tehnološko ogrodje produkcije in ustvariti novo, svojemu družbenemu bistvu lastno ogrodje, čeprav si zaenkrat še prisvaja ali sama proizvaja za svojo pro-

dukcijo v bistvu isto naravoslovno-tehnološko ogrodje, kot ga ima trenutno kapitalizem. Že za sam kapitalizem je mogoče trditi, da v svojih nedrih proizvaja nove produktivne sile za drugačno družbo.

Dr. Kirn je v svojem referatu razvil tezo, ki je bila prav gotovo v središču zanimanja velikega dela udeležencev posvetovanja. Sistematično je namreč razvil stališča, da priznavanje ali zanikanje samogibanja materije povzroča prav določene svetovno nazorske posledice. Referent gleda na uveljavljanje samogibanja materije prek sistema celote medsebojno povezanih povzročenih gibanj. Sodi, da vsako konkretno povzročeno gibanje tedaj tudi vsebuje moment samogibanja, ker je takšno konkretno povzročeno gibanje tudi konstitutivni del samozadostnosti materije kot celote. Hkrati pa se samogibanje materije, ki pripada materiji kot takšni, kot celoti, ne izžrpa v nobenem konkretno povzročnem gibanju. Če bi pa materiji odrekli samogibanje kot njeno sistemsko lastnost, potem bi morali nujno priznati neki zunanji nematerialni vzrok za nastanek in obstajanje materije (boga). Razsežja tega miselnega izziva so takšna, da jih brez dvoma ni bilo mogoče razrešiti zgolj v okvirih dvodnevne razprave, česar avtor tudi ni pričakoval. Zdi pa se, da so naletela na tisti odmev, ki ni samo aktualističen, temveč zahteva drobne in konkretne odgovore v okviru posamičnih strok v naravoslovju, medicini in tehniki. Omenjeni teoretični izziv je morda vendarle marsikoga prebudil iz filozofskega dremeža in specialistične samozaverovanosti, ki sta se že zdavnaj odrekla globljemu, družbeno-filozofskemu razmišljanju o samih predpostavkah parcialnih znanstvenih ugotovitev. Dr. Kirn pa je pokazal še na drugo stran resnice, češ da se mora tudi filozofsko in sploh družboslovno mišljenje opreti na nekatera bistvena spoznanja naravoslovnih, medicinskih in tehničnih spoznanj.

V referatu *Znanost in podoba sveta* je dr. Jerman Frane razmišljal o spoznavnoteoretskih vidikih tega, kar nam nudita znanost in filozofija s svojimi različnimi podobami sveta. Tukaj nas

predvsem zanimajo tista avtorjeva stališča, ki se zaustavljajo na ravni spraševanja o razmerju med filozofijo in naravoslovjem. Miselno izhodišče povzema z ugotovitvijo, da filozofija je in bo ostala verjetno tisti medij, v katerem vsaka znanost posebej pojasnjuje samo sebe. Nobena znanost kot znanost namreč ne more odgovoriti s svojimi sredstvi na kantovsko vprašanje: po čem je znanost možna? Kaj je s sliko sveta, ki jo nudi, itn. Za vsa ta vprašanja mora vsaka stroka seči po drugih sredstvih, se pravi, da mora odgovoriti bistveno filozofsko, poslužnojoč se filozofske terminologije, njene teorije in seveda s tem tudi njenega načina mišljenja. Toda to še ne pomeni, da bi lahko bila filozofija nekakšen kolektor znanosti. Tudi ni več takšnih umov, ki bi jim šlo za takšno slikanje sveta, ki bi se napajalo iz posploševanja fizike, biologije itn. Da bi bilo kaj takšnega možno, bi morali imeti izdelan slovar za prevajanje ene znanosti v drugo, kar pa je — vsaj zdi se — tudi načelno nemogoče zaradi specifičnosti posamičnih jezikov znanosti in neprevedljivosti njihovih terminov. Naravoslovci se danes ne zavedajo v polni meri dialektičnih odvisnosti svojih strok od filozofskega mišljenja, velja pa seveda tudi druga stran medalje, da se filozofi obračajo proč od naravoslovja, misleč, da so na tem področju spoznanja povsem odveč. Obe mišljenji sta pretirani — filozofi in naravoslovci potrebujejo drug drugega. To pa kažejo tudi potrebe po interdisciplinarnem študiju, po interdisciplinarnih raziskovanjih, ki pri nas še vedno niso zaživel, ker je po vsej verjetnosti potrebno rešiti še celo vrsto metodoloških vprašanj.

Dr. Kuščer Ivan je namenil svoje razmišljanje *K boljšemu razumevanju med naravoslovci in filozofi*. Sodi, da je o potrebi po sporazumevanju med naravoslovci in filozofi komaj mogoče dvomiti, kajti, ko se naravoslovec sprašuje, po kakšnih načelih naj oblikuje nove pojme in teorije in po kakšnih kriterijih naj loči resnico od neresnice ter objektivno od subjektivnega, že sestopa v filozofijo. Zanimivo je, da obstoje po svetu kar močne skupine filozofsko usmerjenih naravoslovcev in naravoslovno us-

merjenih filozofov, ki celo skupaj pišejo knjige in v revije. V Sloveniji pa je takšne dejavnosti žal doslej še bore malo. Na drugi strani so slovenski filozofi močnejše usmerjeni v družboslovje in manj v naravoslovje. Žal je celo tako, da se slovenski naravoslovci in filozofi med seboj strokovno komaj poznajo.

Prispevek mgr. *Motalna Valterja K vprašanju o naravi dejstev* se loteva pomembnega problema, ki ga ne moreta zanemariti ne naravoslovje in ne družbene znanosti. Ali v znanosti dovolj razmišljamo o naravi dejstev oz. kaj nam je početi z njimi? Zanimivo je prav gotovo to, da se ljudje različnih, večkrat tudi nasprotnih mnenj sklicujejo na dejstva, ki govore njim v prid. Ko gradimo neko znanost, moramo stalno paziti na to, kateri pojmi v njej nastopajo in s katerimi pojmi jo gradimo. Če se bomo tega zavedali, potem ne bomo videli zgolj čistih dejstev, ki so predmet neposrednega izkustva, ločenih od pojmovne aparature, ki ureja ta dejstva v neko smiselno celoto. Mora pa biti jasno, da je pojmovni aparat vsake znanosti zgrajen na izkustvu iz vsakdanjega jezika, na prejšnjem izkustvu, ki je prisotno v določeni znanosti in znanosti nasploh. V vsakdanjem jeziku so skozi razne termine prisotne tudi naplavine prejšnjih filozofij, ki so jih gojili pripadniki jezikovne skupnosti v jeziku, v katerem se gradi znanstveni sistem. Tega vpliva se običajno znanstveniki ne zavedajo. Tako znanstvenik ne začne z dejstvi, temveč s hipotezami in s kategorijami, ki so jih izdelale generacije pred njim. Od tega pojmovnega aparata pa je odvisno, kateri del stvarnosti bo osvetlil, kateri del stvarnosti bo jemal kot dejstva in kako jih bo interpretiral.

Emil Milan Pintar (*Moderna znanost in ideologija*) trdi, da bolj ko je znanost pomembna v svojem družbenem delovanju in v svojem uveljavljanju, bolj postaja sporna v svojem bistvu. Kakor da so si odgovori na vprašanji »kaj« in »kako« v obratnem sorazmerju: z vsakim novim odgovorom na »kako«, ki ga nam preskrbi znanost, s tehniko torej, prikrijemo in zasujemo temeljno vprašanje po bistveni osmiselnosti: »kaj«. Iz tega kritičnega izhodišča si je potem Pintar po-

stavil vprašanje o tem, kaj je (moderna) znanost danes? Pintar svoj spoprijem z znanostjo sklene z njeno kritiko, ker da znanost ne izhaja iz Marxovega revolucionarnega obrata in je potemtakem postala snovanje sveta, ne da bi hkrati opredelila bistvo tega sveta; da je ta svet za človeka. Vsako sprenavedanje moderne znanosti in njeno spogledovanje z »nevttralnostjo« je zato beg ljudi znanosti pred odgovornostjo za svet, ki ga s tako vehemenco ustvarjajo v svojih teorijah in svojih laboratorijih.

Dr. Branko Rudolf je prispeval referat z naslovom *O filozofski vrednosti določenih sodobnih znanosti*; referat zagovarja mnenje, da lahko prav Marxov in Engelsov dialektični, torej kritično sintetični in mnogostranski način obravnavanja pomagata do določenih skupnih predpostavk, ki bi bile dovolj preproste in razumljive, hkrati pa le dovolj tehtne, da bi omogočile oblikovanje zanesljivih sklepov. Zdi se nam, da je avtor svoj prispevek razvil prav v duhu omenjenega stališča ter ga utemeljil na številnih zgodovinskih primerih in primerjavah, ki jih Rudolf prav suvereno obvlada.

V obsežnem in tehtnem referatu z naslovom *Dialektični momenti v »Logiki raziskovanja« Karla Popperja in preseganje »analitične paradigme« znanosti v novejši zahodni »teoriji znanosti«* se je mgr. Ule Andrej pogumno spoprijel s filozofijo, katere osnovno geslo, kar se tiče znanosti, je, da se izvržejo iz znanstvenih teorij in jezika vse metafizične primesi. Ule prihaja do sklepa, da se dá tudi pri nekaterih najbolj uglednih pozitivističnih filozofih ugotoviti napredujočo težnjo k prisvajanju smisla za refleksivno, filozofsko in posebno dialektično teorijo znanosti, s čimer pa se tudi podira analitična paradigma znanosti.

Dr. Kreft Ivan (*Nekaj problemov širjenja rezultatov naravoslovnih raziskav*) se je zavzel za to, da se rezultate raziskav posreduje širšemu krogu potencialnih uporabnikov na čim bolj pregleden in lahko razumljiv način. Na ta način je mogoča vzvratna povezava nadzora in vpliva na usmerjenost raziskav. Avtorja skrbi, ker so bralci naših časopisov izpostavljeni množici »znanstveno« obarvanih informacij, ki jih s premajhno kri-

tičnostjo prevajamo in prepisujemo iz svetovnega tiska. Del teh informacij je vsaj odkrito komercialno-propagandne narave, nekateri prispevki pa prinašajo s seboj tudi bolj ali manj prikrita težnje ali sporočila komercialne, politične ali idejne narave.

Z žgočim in aktualnim problemom se je soočil mgr. Šter Jože v prispevku *Znanost in znanstveniki — etika in morala*. S pojavom znanosti se namreč ne pojavijo le vprašanje odnosa znanstvenik — morala kot odnos posebnega, specifičnega proizvajalca in morale, temveč tudi vprašanje razmerja med znanostjo in etiko kot teorijo morale. Ta problematika danes ni le pomembna, temveč je celo usodna za prihodnost človeštva. Znanstvena dejavnost pa postane moralna šele, ko se znanstvenik zaveda, ko v svoj projekt vključi tudi družbene posledice svojih odkritij. Skrajni čas je da znanstveniki, ne zgolj kot posamezni ljudje, temveč kot ljudje — znanstveniki presežejo svojo specialnost in da njihove zamisli postanejo hkrati tudi moralne zamisli.

Dr. Kornhauser Aleksandra (*Prispevek k razpravi o etiki raziskovalca*) sodi, da šteje etika raziskovalca in učitelja v sklop njegove odgovornosti do kompleksne resnice. Znanstvenikova moralna dolžnost je razvijanje znanstveno zasnovane metodologije izobraževanja ter raziskovanje in iskanje načinov, znanstvenih in poljudno-znanstvenih, s katerimi bo prispeval k temu, da bosta človek in znanost ostala en organizem. Zapiranje v elitistične skupine in prepuščanje znanosti tehnokratom nista le udarec proti svobodi ljudi, v enaki meri sta konec znanosti. Vsak sistem, ki se je zaprl, je degeneriral. To je tudi osnovni zakon narave. Dr. Kornhauserjeva je potem pokazala na nekatere najbolj občutljive probleme, kot so na primer neuravnotežena rast prebivalstva, onesaženje okolja, neokolonializem v raziskovanju, umazane tehnologije itn., probleme, prek katerih se lahko izrazi moralna zavzetost vsakega posameznega znanstvenika.

Dr. Mrmak Ilija je v referatu *Filozofsko-znanstveni vidiki pogleda na svet* podčrtal, da znanost ne izključuje, temveč predpostavlja obstoj širšega filozof-

sko-ideološkega znanja. Marksizmu je tedaj imanentno razumevanje znanosti kot pomembnega dejavnika pri človekovem oblikovanju odnosa do sveta. Seveda pa marksizem človekovega odnosa do sveta ne omeji le na znanstveno-objektivni odnos, marveč ima ta odnos tudi subjektivno osnovo. Ideologija kot splošni sistem mišljenja daje znanosti nujno širšo osnovo za boljše razumevanje in razlaganje stvarnosti, kolikor seveda ideologija tudi sama vsebuje znanstvene zakonitosti. Prav marksizem kot revolucionarna teorija nujno združuje v sebi znanstvena dognanja in napredne idejne opredelitve. Zgodovinska karakteristika marksizma je njegova odprtost do znanstvenih dosežkov. Marksizem je tedaj daleč od tega, da bi bil nekakšen zaprti »korpus idej«.

Pisec tega poročila si je v referatu z naslovom *Politična osveščenost poleg znanosti in v znanosti* prizadeval teoretično legitimirati problem vpliva zunaj-teoretičnih, predvsem političnih, moralnih in ideoloških prepričanj na sprejemanje določenih teorij tako v družbenih kot tudi v naravoslovnih znanostih. Verjetno ni znanstvenika, ki bi si upal zanikati, da je usoda človeštva in ljudi močno odvisna od znanstveno-tehničnega razvoja. Žal pa se takšna ugotovitev tudi ne nadaljuje v demokratično spoznanje, da imajo ljudje pravico do odločanja o globalnih usmeritvah znanstvenega razvoja in njegovih družbenih posledicah. Še posebej pa se takšno spoznane ujema z marksističnim razumevanjem vloge naravoslovno-tehnične inteligence, ki se ne more zadovoljiti le s trditvijo o družbeno-političnih učinkih, temveč predpostavlja tudi revolucionarno, dialektično razumevanje razmerja med družbo in znanostjo.

Mgr. Majski Josip (Nekatere oblike protislovij v družbenih sistemih) si je brez dvoma izbral tako aktualno-praktično kot tudi teoretično relevantno temo referata, ki mu gre za evidentiranje bistvenih protislovij v našem sistemu in za njihovo učinkovito razreševanje. Majski se zavzema za sistematsko razreševanje protislovij, ki jih je na osnovi svojega bogatega praktičnega izkustva razdelil v tele sklope: protislovja, ki izhajajo iz

različnih tehnologij dela; protislovja, ki izvirajo iz neprofesionalnega načina upravljanja; protislovja, ki peljejo v zaprtost sistema; protislovja systemske hierarhičnosti; protislovje systemske celovitosti; sistemsko metodološko protislovje in protislovje med širino spoznavne baze in globino spoznanja sistema.

Mrg. Mrzel Jure (Nekateri pogledi na upravljanje velikih tehničnih sistemov) je napisal referat predvsem z namenom, da osvetli nekatere družbene vidike in dialektično naravo procesov upravljanja velikih tehničnih sistemov. Avtor je najprej prikazal osnovne karakteristike sodobnih velikih tehničnih sistemov, potem pa je analiziral naloge upravljanja ali vodenja sistemov, ki jih ilustrira s primeri vodenja elektriškega energetskega sistema. Vsak sistem je zanj integralni del družbene strukture, zato posameznih sistemov ni možno obravnavati izolirano, temveč je treba upoštevati njihovo medsebojno povezanost.

Dr. Alojzij Vadnal (Nekaj vprašanj o vlogi matematike v družbenih znanostih) je zelo odločno spregovoril o problematiki matematizacije družbenih znanosti, ki da je neprimerno bolj zapletena kot v naravoslovnih znanostih. Vadnal sodi, da postane brez izkristalizirane osnovne vsebinske ideje vsak poskus matematizacije v vseh znanostih, kaj šele v družbenih znanostih, jalov in prazen matematičen formalizem. Matematika kot raziskovalno sredstvo v družbenih znanostih ni po svojem bistvu nič drugega kot samo orodje; to orodje lahko raziskovalec uporabi ali ne, če ga pa uporabi, ga lahko uporabi korektno ali pa ga lahko zlorabi v namene, ki se matematike ne tičejo. Vsako argumentiranje pomislov proti korektni in pravilni rabi matematike v družbenih vedah je zato neutemeljeno.

Na koncu naj še omenimo prispevke, ki so še neposredneje ali vsaj delno posegali na področje problematike, s katero se sooča revija, ki objavlja ta zapis. Sem sodi razmišljanje *dr. Kodre Alojza o idejnosti v fiziki in pouku fizike* ter o možnostih, da se ozka specializacija izrodi v operacionalizem ali pozitivistično gibanje. *Dr. Jakhel Rudi in dr. Tepina Marjan* sta opozorila na *filozofsko-druž-*

bene vidike urbanizma kot družbenega planiranja oziroma na stranska pota znanstvene misli v razmerjih med ekologijo, sociologijo in filozofijo. Jakkhel se je zavzel za ustvarjanje lastne teorije in metodologije prostorskega družbenega planiranja. Večji odziv je sprožilo razmišljanje dr. Moljka Antona, ko je opozoril na to, da danes utemeljujemo vrednosti bolj z vidika praktične uporabnosti kot pa s stališča spoznavne moči novega. Na drugi strani pa se je treba v sklopu širokega odločanja posebej posvetiti didaktiki splošno izobrazbe, ki naj da človeku sodobno znanstveno razgledanost. Navržena je bila ideja, da so poleg specialistov potrebni še generalisti, česar se je potem v razpravi dotaknilo več govornikov.

Dr. Kljajić in mgr. Majski Josip sta združila intelektualne moči ob problemu upravljanja kompleksnih sistemov in boljšega razumevanja sistemov v našem življenju in družbi. Jože Jan se je predvsem posvetil obravnavanju vloge in pomena ustvarjalnosti v združenem delu; ta vloga in ta pomen sta narasla ali pa sta pred novimi možnostmi z novim zakonom o združenem delu.

Med prispevki, ki so se posvetili razmišljanju o temi razmerja med družbo in medicino, omenimo referat *Sešerka Lea Kritika meščanske medicine v delih Marxa in Engelsa*, in referat *dr. Cvahte Sase o filozofskih in družbenih vidikih medicinske znanosti*. Sešerko ni iskal kritike meščanske medicine v delih Marxa in Engelsa pri njunih pripombah nanjo, marveč v kritiki politične ekonomije, v kateri je brezobzirno kritiziran metodološki koren meščanske medicine kot naravoslovno-matematične znanosti in tehnike. Kritiko medicine kot naravoslovne medicine pa je mogoče opraviti in jo je nujno opraviti skozi to medicino, ne kot zgolj teoretsko ravnanje, ampak kot čutno človeško, predmetno in »revolucionarno«, »praktično-kritično« dejavnost. Dr. Cvahte pa ugotavlja, da se celoten tok medicinskih znanstvenih raziskav ter strokovne dejavnosti usmerja vedno bolj izrazito v smer cehovske koristi. Zdravstvene raziskave in zdravstveno delo se

potemtakem nujno usmerjajo v bolezen in ne v zdravje.

Vsebine dela tega posvetovanja seveda ni mogoče izčrpati samo z navajanji bolj ali manj tehtnih misli iz referatov. K bolj zaokroženi sliki posvetovanja moramo nujno dodati še neštivilne neformalne stike med udeleženci, ki so tokrat, kar je danes še prevečkrat izjemnost takih posvetovanj, zastopali tolika različna in raznovrstna disciplinarna področja, in še razpravo, ki je v nekaterih primerih tehtno osvetlila ali celo razrešila nekatere dileme, ki so jih sprožili posamezni referati. Omenimo na primer razpravo *dr. Majerja Borisa*, ki se je dileme »specialist ali generalist« v znanosti lotil z vidika celostnosti človeškega znanja, družbene relevantnosti znanstvenikovega dela in gojenja interdisciplinarnosti. Razrešitev te dileme tedaj ne more biti v ekskluzivni opredelitvi samo za eno (specialist) ali samo za drugo (generalist). *Dr. Bibič Adolf* se je na drugi strani spoprijel z »univerzalnim« razumevanjem pomena tradicije v znanostih in se je zavzel za stališče, da je intenzivnost prisotnosti tradicije specifična in različna v naravoslovju in v družboslovju, kjer je prav gotovo usodnejše in močnejše zasidrana. Seveda pa si mora vsaka tradicija brusiti svoje zobe v sedanjosti in tako preskušati svojo ustvarjalno moč in življenjsko sposobnost. Marksizem je glede tega lep primer pozitivne tradicije, ki je na eni strani vtkana v naša snovanja in se na drugi strani ustvarjalno dograjuje in napaja ob naši družbeni praksi.

Vse prispevke s posvetovanja, tako referate kot diskusije, bo objavil v prvi naslednji številki časopis *Anthropos*. Že zdaj pa je mogoče skleniti, da je posvetovanje uspelo; in to ne le po veliki in nepričakovani množični udeležbi, temveč tudi po množtvu idej in njihovi naravnosti h usodnim vprašanjem našega časa. Veliko koristnega in plodnega je še mogoče pričakovati od tega prvega organiziranega srečanja, ki je ob skupnih praktičnih in teoretičnih problemih združilo tako družboslovce kot tudi naravoslovce, tehnike in znanstvenike s področja medicine.

X. svetovni kongres Mednarodnega združenja za politične vede (IPSA)

I

Avgusta 1976 je bil v škotskem Edinburgu X. svetovni kongres Mednarodnega združenja za politične vede. Mednarodno združenje za politične vede so ustanovili že kmalu po II. svetovni vojni in sicer 1949. leta. Cilj mednarodnega združenja za politične vede je razvijati politične vede v svetu, organizirati mednarodne politološke okrogle mize, konference in kongrese ter vzpodbujati ustanavljanje združenj za politične vede v posameznih državah. Mednarodno združenje za politične vede (IPSA) tudi vzpodbuja mednarodne primerjalne politološke raziskave in pripravlja bibliografske publikacije.

IPSA ima sedaj vpisanih 35 kolektivnih članov (politoloških združenj posameznih držav), prek 200 pridruženih članov (znanstvenoraziskovalnih in pedagoških politoloških institucij) in okoli 600 individualnih članov iz 60 držav. Med drugimi so kolektivni člani združenja za politične vede iz vrste vzhodnoevropskih socialističnih držav (Sovjetska zveza, Bolgarija, Češkoslovaška, Nemška demokratična republika, Madžarska, Poljska, Romunija), prav tako pa tudi združenja za politične vede iz ZDA, Združenega kraljestva, Francije, Zvezne republike Nemčije, Italije ter Brazilije, Indije, Mehike in še nekaterih drugih držav. Zanimivo je, da vsaj za sedaj, Kitajska ni vpljučena v delo IPSA. Zveza združenj za politične vede Jugoslavije je zelo aktivna članica Mednarodnega združenja za politične vede, J. Đorđević in N. Pašić pa sta bila tudi vrsto let člana vodilnih teles IPSA (International Political Science Association).

II

Osrednja tema X. svetovnega kongresa Mednarodnega združenja za politične vede — lahko bi dejali nekakšen skupen konceptualni imenovalec — je bila čas, prostor in politika. K problemu časa in prostora, ki je v nekem smislu res izjemno širok in takorekoč brez robov, so pristopali s politoloških, socioloških, zgodovinskih, filozofskih in tudi psiholoških izhodišč. Kakor je to že običaj na politoloških kongresih, so številni referenti imeli v kvalitativnem pogledu zelo varirane nastope. Ta naša ugotovitev ne velja samo za obravnavanje osrednje teme, temveč tudi za teme, ki so jih obravnavali v tako imenovanih »raziskovalnih komitejih« in »posebnih srečanjih«.

X. svetovnemu kongresu za politične vede je prisostvovalo zelo veliko število politologov. Še zlasti je bila vidna in številna udeležba predstavnikov iz ZDA in Sovjetske zveze, za kateri bi lahko trdili, da sta svoj položaj velesil želeli utrditi tudi na polju političnih znanosti. V številčno močni ameriški politološki ekipi je bilo tudi nekaj takšnih politologov, ki ahasfersko krošnjarijo s svojimi prispevki od posvetovanja do posvetovanja, od okrogle mize do okrogle mize, od enega kongresa do drugega kongresa in ki so potrošniki znanstvenega turizma ter včasih bolj predstavniki ameriške politike kot politologije. Številni sovjetski udeleženci, ki so bili mnogi med njimi »opremljeni« s svojimi prevajalci, so bili pravzaprav različnih strokovnih profilov. Morda med njimi ni bilo dosti »čistih« politologov, temveč precej takšnih, ki jim je matična strokovna zasidranost v pravo, filozofiji ali podobnih panogah in kjer so politične vede institucionalizirane v katedrah za državo in pravo akademije znanosti.

Med znanimi in v strokovni literaturi uveljavljenimi imeni so kot udeleženci Edinburškega kongresa nastopili K. Deutsch, S. Finer, V. Tumanov, A. Grosser, J. Wiatr, Candido Mendez G. Lavau, G. Sartori, P. Converse, S. Rokkan, D. Apter, K. Beyme in številni drugi. Svetovnemu kongresu je prisostvovalo tudi štirinajst člansko zastopstvo Zveze združenj za politične vede Jugoslavije. Jugos-

slovanski predstavniki so imeli strokovne nastope tako v okviru glavne teme kot tudi v »raziskovalnih komitejih« in v »posebnih srečanjih«. Politologi iz Slovenije so za edinburški kongres pripravili v angleškem jeziku posebno publikacijo z naslovom *Politična znanost, samoupravljanje, neuvrščenost in s tem naslovom tudi jasno profilirali nekatere temeljne probleme s katerimi se srečujejo politične vede pri nas*. Ta publikacija je obsegala prispevek A. Bibiča O ciljih politične znanosti (pogled na vlogo politične znanosti v samoupravni družbi); I. Kristana, Jugoslovanska federacija kot način reševanja nacionalnega vprašanja, B. Markiča, Delegatski sistem kot opredeljujoča prvina jugoslovanskega samoupravnega sistema ter V. Benka, Koeksistenca v času in prostoru.

Bodoči nastopi jugoslovanskih politologov na prihodnjih mednarodnih srečanjih in svetovnih kongresih za politične vede bodo nedvomno terjali njihove večje skupne priprave, bolj vsklajen izbor tem, ki bodo osnovane tudi na znanstveno raziskovalnih empiričnih izsledkih. Dosledno izpeljano načelo federalizacije Zveze združenj za politične vede Jugoslavije bo omogočilo večjo stopnjo povezanosti in organiziranosti jugoslovanskih politologov, kar smo sicer na X. svetovnem kongresu v Edinburghu pogrešali. Za prihodnji, XI. svetovni kongres IPSA, ki bo v Moskvi, Zveza združenj za politične vede Jugoslavije ne bi smela zamuditi priložnosti da prikaže svetovni politološki javnosti značilne in najbolj kvalitetne dosežke političnih ved v Jugoslaviji.

III

Pahljača vprašanj, ki so jih obravnavali politologi v Edinburghu na svojem kongresu, je bila zelo razvejana in kot pozitivno bi omenili tudi interdisciplinarnost pristopov na kongresu. Če bi v pričujočem zapisu hoteli navesti nekatera najbolj značilna vprašanja, ki so se jih lotevali politologi v Edinburghu, bi med drugim omenili zlasti sledeča: teorija političnega razvoja; načrtovanje, futurologija in politika; ideologija v času in prostoru; modeli politične analize;

politične elite; evropsko združevanje; latinško-ameriške študije; poučevanje političnih ved; družbenopolitični problemi pluralizma; politične partije in volilna kampanja; konceptualne in terminološke analize; delovanje lokalne samouprave; politična kultura; interesna artikulacija; vloga države — blaginje (welfare State); politologija vojske.

Kongres je opozoril tudi na pojave »matematizacije« politične znanosti, ki kot kaže razvoj, že vrsto let ni več zgolj nekakšen teoretični »dernier cri« politologije. V kvantitativnih in matematičnih metodah politologije je izstopal zlasti profesor K. Deutsch. Prej omenjena interdisciplinarnost pristopa je močno prišla do izraza zlasti pri obravnavanju političnih vidikov ekonomske moči, pri obravnavanju teorije ekonomskega in političnega odločanja, pri opozarjanju na medsebojno odvisnost politike in ekonomije. Za politologe iz pedagoško znanstvenih institucij je bila še posebej zanimiva razprava o politični vzgoji in političnem šolstvu. Opozorila je na velike napore, ki jih družbe z različnimi družbenimi sistemi vlagajo v to smer. Čeharinov prispevek o politični vzgoji in družbeni aktivnosti v Sovjetski zvezi, ter Fosterjev referat o državljanski vzgoji v ZDA so na svoj način, ne samo konkretno ampak tudi skoraj simbolično pokazali, kako različne družbe, ne glede na ideološke predznake, skrbе za politično vzgojo in kako je tudi s tega vidika gledano nesmiselno govoriti o »koncu ideologije«. Tudi naraščanje strokovnih političnih publikacij s tega področja (pojav novih revij *Teaching Political Science* ter revije *Teaching Politics*) kaže na pomen, ki ga pripisujejo teoretičnim in praktičnim vidikom politične vzgoje.

Že nekako v železni repertoar politoloških kongresov sodi skoraj vedno tudi tema, ki obravnava politične partije in volitve. Tokrat so poseben poudarek dali vprašanju ali in kako znajo politične partije — zlasti v razvitih industrijskih državah — kanalizirati nezadovoljstvo in protest ter v zvezi s tem analizirati problematiko stabilne pripadnosti članstva posameznim političnim partijam, vprašanju partijskih aktivistov in

»navadnega« članstva ter vzorcem volilčeve politične motivacije. Vrsta prispevkov, ki obravnavajo politične partije se ni zaustavljala le pri »pozitivističnem« pristopu in zgolj opisu delovanja političnih partij, temveč se je naslanjala na analizo socialne strukture tako družbe kot celote kot tudi partijskega članstva posebej. Rezultate empiričnih raziskav o partijah so kongresu posredovali zlasti politologi iz ZDA, Zvezne republike Nemčije in Velike Britanije.

IV

Štejemo, da je za nas še posebej pomembno in razveseljivo dejstvo, da je na X. svetovnem kongresu Mednarodnega združenja za politične vede prišlo do večje institucionalizacije in organiziranega sodelovanja politologov iz neuvrčenih držav. Prav gotovo je vrsta specifičnih znanstvenih problemov in vprašanj, ki naj bi jih potiskali v ospredje na konferencah, okroglih mizah in svetovnih kongresih ravno politologi iz takšnih sredin. Bilo bi enostransko dopuščati še naprej, da bi pretežno ameriški politologi podrobneje prikazovali svetovni politološki javnosti svoje izsledke o političnih sistemih v Afriki in Aziji, dočim bi sami politologi iz tretjega sveta bili pri takšnih študijah manj prosotni. To vprašanje postaja tembolj izostreno, če imamo pred očmi dejstvo, da so številni politologi, ki delujejo v IPSA, predstavniki »etablirane« politične znanosti in dokaj zaverovani v »svoje« politične obrazce ter ustaljene in »preizkušene« modele. Dosti seveda zavisi od tega, kakšna politološka vprašanja bodo v prihodnje dajali na dnevne rede posvetovanj, okroglih miz in svetovnih kongresov in kakšna bo znanstvena politološka angažiranost vseh tistih politologov, ki bi tudi v okviru IPSA hoteli spreminjati tradicionalna razmerja sil.

Organizatorji so v sodelovanju z nekaterimi založniškimi hišami, ki izdajajo politološka dela, v času delovanja kongresa priredili tudi priložnostno razstavo politoloških knjig in revij in s tem opozorili na nenavadno nagel porast politološke literature, navzočim politologom

pa so tako neposredno dali možnost, da spoznajo, kako velika postaja »tiranija« vsakovrstne literature. Dodajmo še, da bo celotno gradivo X. kongresa za politične vede, vsi referati in pismene razprave, na razpolago zainteresiranim družboslovcem in še zlasti politologom v posebni izdaji IPSA.

V

Živahno dopolnilo kongresu IPSA je nedvomno predstavljala okrogla miza, ki jo je pripravilo Združenje za politične vede Združenega kraljestva z naslovom Kriza parlamentarne demokracije v Veliki Britaniji. Udeleženci okrogle mize so v iskričem dialogu razpravljali o sedanjih usodi delokracije v Veliki Britaniji, o vlogi političnih partij, o naraščajočem pomenu skupin pritiska ter o pojavnih oblikah »plebiscitarne« demokracije na Otoku. Okrogla miza je razvidno pokazala, kako se mogočna britanska politična institucionalna zgradba, ki se zdi, da je bila primerna za nekdanjo kolonialno britansko veličino, sedaj nekako seseda in postaja vedno manj funkcionalna. Po formalni strani pa je bila okrogla miza, ki so se je udeležili britanski politologi in člani parlamenta, visoka strežba namerno gojeni bleščeči parlamentarni retoriki.

Še nekaj naj omenimo, ko v tem prikazu iz drobirja posameznosti, ki so izstopale ob svetovnem kongresu, luščimo nekatere zanimivosti: razpravo, ki jo je pripravilo združenje za politične vede Združenega kraljestva o bodoči usodi Škotske. Temperamentni razpravljalci so za okroglo mizo govorili o različnih možnostih, s katerimi se lahko srečuje Škotska v bodoče: o politični devoluciji (decentralizaciji), o status quo in o popolni neodvisnosti oziroma državni samostojnosti. Razprava je pokazala, da se Škotska, ki ima že bogato zgodovinsko državno izročilo in ki je svetu dala D. Huma, W. Scotta, A. Smitha — in ki ima danes tudi nafto (!) — ne zadovoljuje le z dudami in kiltom in podobno nacionalno folkloro, temveč da stremlje po mnogo širše razsežnosti svoje nacionalne identitete.

Ta zapis bi želeli zaključiti še z informacijo, da je bil v Edinburghu izvoljen tudi nov Izvršni odbor IPSA, ki mu namesto prejšnjega predsednika Jeana Laponce iz Kanade sedaj predseduje K. Deutsch iz Združenih držav Amerike, politološko razgledan svetovljan. Član Izvršnega odbora IPSA pa je postal tudi prof. A. Bibič iz ljubljanske FSPN, kar je poleg osebnega priznanja tudi pomembno priznanje jugoslovanski (slovenski) politologiji.

SLAVKO SPLICAL

Deseta konferenca IAMCR (AIERI)

Deseta generalna skupščina in znanstvena konferenca Mednarodnega združenja za raziskovanje množičnega komuniciranja je bila sklicana v angleškem Leicesteru. Na štiridnevem posvetovanju od 31. avgusta do 3. septembra 1976 je sodelovalo več kot 300 članov združenja iz okrog 35 dežel z vseh kontinentov. Čeprav je bilo — tako kot vsa leta doslej — največ predstavnikov z evropske in severnoameriške celine, pa je bilo število udeležencev konference iz neuvrčenih in drugih dežel v razvoju nedvomno največje doslej, kar je dajalo svojevrsten pečat tudi razpravam na konferenci. (Naj ob tem le zabeležimo, da je bila prav v istem času sklicana tudi konferenca druge »sorodne« mednarodne organizacije IBI v Tokiu, na kateri je sodelovalo okrog 700 udeležencev. Težko bi rekli, da gre za »zdravo konkurenco« v mednarodnem organiziranju komunikoloških raziskovalcev, lahko pa bi ugotovili, da se je večina prominentnih znanstvenikov zbrala v Leicesteru, kar kajpak ni zadosten kazalnik za uspešnost ene konference in za neuspešnost druge konference.)

Morda je bil največji dosežek konference v Leicesteru v (re)vitalizaciji organizacije, ki združuje komunikologe iz

kapitalističnih, socialističnih in neuvrčenih držav. V razpravah so jasno prihajala do izraza različna, celo konfliktna ideološka izhodišča, ki pa so prej prispevala k razčiščevanju teoretičnih in metodoloških problemov kot pa zavirala plodno diskusijo. Štiri plenarna zasedanja konference so tudi bila pripravljena tako, da so omogočila izmenjavo (o usklajevanju bi le težko govorili) različnih mnenj, stališč in pogledov na probleme, ki v sodobnem svetu postajajo vse bolj pomembni. Vsako poldnevno zasedanje sta vodila raziskovalca iz dveh po družbenopolitični ureditvi različnih dežel. Podobno so bili »razdeljeni« glavni referati in koreferati, pri čemer je učinkovitosti škodovalo le to, da so udeleženci dobili referate šele v Leicesteru.

Prvo plenarno zasedanje je bilo namenjeno obravnavi stanja in razvoja komunikoloških raziskav iz zgodovinske in družbene perspektive. Referate so pripravili Lothar Bisky (NDR), George Gerbner (ZDA) in Peter Golding (Anglija). V referatih in v razpravah, ki so referatoma sledile, so na eni strani poudarili, da mora komunikologija usmeriti več pozornosti k dejanskemu predmetu te znanosti in da ne sme postati »univerzalen rezervoar«, da mora razčistiti svojo teoretično osnovo in omogočiti učinkovito izmenjavo med teoretičnim in empiričnim raziskovanjem ter tako omogočiti znanstveni razvoj, na drugi strani pa so udeleženci poudarili pomen objektivnih dejavnikov, ki vodijo k razvoju znanstvene discipline. V razpravi so še posebej poudarili vprašanje, kako so teorije, ki so se rodile v nedrih razvityh industrijskih držav, »uporabne« za komunikacijsko politiko in razvoj dežel tretjega sveta. Problemi, ki so bili v ospredju razprave na prvem plenarnem zasedanju, zlasti problemi povezovanja teorije in empiričnega raziskovanja ter problemi komunikacijskega razvoja, so bili rdeča nit celotne konference.

Druugo zasedanje z delovnim naslovom »Struktura in kontekst medijske produkcije«, za katero so referate pripravili Stuart Hall (Anglija), Armand Mattelart (Francija) in John Pollock (ZDA), je obravnavalo zlasti vlogo množičnih

medijev v političnem sistemu, na primer funkcije »promocije pomirjevalnih ali kohezivnih znakov, kot je ‚svoboda‘, izlgčanje znakov, ki so disonantni s prevladujočimi predpostavkami, in zagotavljanja vizije ‚stabilnega sveta‘ s sugeriranjem, da so ‚nemirni‘ režimi, kakršen je bil Allendejev, nepopularni in začasni« (Pollock). Nekateri prispevki so obravnavali delovanje množičnih medijev kot dejavnikov družbenega nadzora, njihovo vlogo pri ohranjanju in uveljavljanju prevladujočih pogledov na svet ter pri reprodukciji idej vladajočega razreda. Drugi so opozarjali na vlogo množičnih medijev pri spodbujanju družbenega razvoja, spet tretji pa poskušali »pomiriti« in uskladiti (navidezna) nasprotja med enimi in drugimi.

Razprava o družbeni vlogi množičnih medijev se je nadaljevala na tretjem plenarnem zasedanju, na katerem so govorili o različnih prijemih pri raziskovanju vplivov medijev. Uvod v diskusijo so z referati pripravili Nevill Jaya-weera (World Association for Christian Communication), Nikolaj Mansurov (Sovjetska zveza) in Elisabeth Noelle-Neumann (ZRN), ki so orisali ekonomsko-politične vidike komunikacijske strategije (Jayaweera — s posebnim ozirom na azijske probleme), rezultate empiričnim raziskavam (Mansurov in metodološke probleme komunikoloških raziskav (Noelle-Neumannova). Po obdobju razprav o zmanjševanju učinkov množičnih medijev so raziskovalci — seveda ne soglasno — postavili vprašanje o ustreznosti metodoloških instrumentov za ugotavljanje učinkovitosti množičnih medijev. Ena izmed temeljnih značilnosti je bila nedvomno odsotnost tradicionalnega (socialno)psihološkega prijema pri raziskovanju medijskih učinkov, ki je usmerjal oz. usmerja svojo pozornost predvsem v proučevanje spreminjanja stališč, ki je posledica posamičnih medijskih kampanj. V razpravi so poudarili kompleksno raziskovanje medijskih učinkov, ki mora predvsem upoštevati socio-kulturno okolje ter posredne in/ali dolgoročne učinke delovanja množičnih medijev.

Za zadnje plenarno zasedanje, namenjeno razpravi o »medijih in mednarod-

nem sporazumevanju« ter iskanju odgovora na vprašanje, »kakšne podobe o svetu prinašajo mediji«, so pripravili uvodne referate Luis Beltram (Kolumbija), Phil Harris (Anglija), Al Hester (ZDA) ter Okwu Ogboajah (Nigerija). Da bi referenti odgovorili na zastavljeno vprašanje, so večidel uporabljali rezultate analiz medijskih sporočil in (ponovno) dokazali neuravnoteženost, enosmernost pretoka medijskih sporočil prek etničnih, kulturnih in nacionalnih meja v sodobnem svetu. Razprava je tekla v smislu Harrisove ugotovitve, da »vemo, kaj je narobe, toda — če smo odkriti — le malo je bilo storjeno, da bi ta položaj spremenili in izboljšali. Kaj lahko storimo?« Metodološka raven referatov in razprave je bila v celoti potisnjena v ozadje, čeprav bi zaslužila kritičen premislek, pač pa so številni razpravljalci pokazali na razsežnosti mednarodnega komuniciranja, postavili zanimiva teoretična in praktično-politična izhodišča, pri čemer je prihajalo tudi do jasnih nasprotij med predstavniki razvitih in manj razvitih dežel, do nasprotij, ki jih polemika ni mogla rpeseči. Nedvoumno izhodišče razpravljalcev je bilo, da so množični mediji razvitih (kapitalističnih) dežel pomembno pripomogli k preobrazbi (negativni homogenaciji?) tradicionalnih kultur lastnih dežel in da je ta teorija danes očitna v mednarodnih razsežnostih, kjer je vzporednica mednarodni blagovni in neblagovni menjavi. Škoda je le — vprašanje je, ali je temu krivo le pomanjkanje časa — da se je razprava na zadnjem plenarnem zasedanju pretežno sukala okrog vprašanja in dokazovanja, zakaj take značilnosti v mednarodnem komuniciranju, manj pozornosti pa namenila problemu preseganja tega stanja, ki je kajpak le za nekatere nezaželeno.

Temu, pa tudi drugim vprašanjem so se udeleženci lahko v večji meri posvetili tretjega dne, ki je bil namenjen diskusijam v okviru ožjih interesnih skupin, izmed katerih so bile le nekatere — »standardne«, kot na primer pravna sekcija, zgodovinska sekcija, skupina za mednarodne primerjalne raziskave — pripravljene vnaprej, druge, pravzaprav

večino, pa so organizirali *ad hoc* na temelju razprav na plenarnih zasedanjih.

Letošnjo konferenco Mednarodnega združenja za raziskovanje množičnega komuniciranja, ki se je sklenila z redno skupščino združenja, lahko tako po organizacijski kot vsebinski strani ocenimo kot napredek v dejavnosti združenja. V referatih, koreferatih in razpravah na plenarnih zasedanjih ter v delovnih skupinah, ki so se jih aktivno udeleževali tudi člani jugoslovanske delegacije — v Leicestru jih je bilo devet in največ do-

slej — je prevladal naprednejši prijem, ki ga je nedvomno spodbudila tudi aktivna prisotnost predstavnikov dežel tretjega sveta. Res pa je, da razprave še zdaleč niso segle do vseh problemov komuniciranja v sodobnem svetu, in še posebej, da se praktično niso dotaknili problemov organizacije in delovanja tega mednarodnega združenja. Na drugi strani pa nam prav to daje upanje, da bo prihodnja konferenca IAMCR, ki bo leta 1978 v Varšavi o temi »Množični mediji in nacionalne kulture«, nič manj zanimiva kot leicestrška.

OPREDELJENJA (Sarajevo)

št. 8/1976

Aktualni politični trenutek: TODO KURTOVIĆ: Nacionalno in internacionalno; *Teme:* MIČO RAKIĆ: Nekatera vprašanja delovanja delegatskega sistema v združenem delu in v krajevni skupnosti; ANĐELKO VELJIĆ: Procesi združevanja dela in političnega organiziranja; MITAR MILJANOVIĆ: Sindikati in združeno delo; *Izkustva:* FUAD MUHIĆ: Uvodne opombe k nekaterim vprašanjem metodologije dela v ZKJ; BOŽO KLJAJIĆ: Sodelovanje in odnosi Bosne in Hercegovine s tujino; *Soočanja:* HALIM MULAIBRAHIMOVIĆ: Dialektika (med skepsa in dogmo) in fenomenologija; ZDRAVKO GREBO: Ob neki formalno-pravni kritiki Marxovega pojmovanja demokracije; *Pogledi:* FRANJO KOŽUL: Novi kriteriji za vpis študentov; MUHAMED NUHIĆ: Opombe na temo: totalna televizija pri nas; IVICA LOVRIC: »Francoska levica in samoupravljanje«.

SOCIJALIZAM (Beograd)

št. 10/1976

Mednarodna tribuna: »Socializem v sodobnem svetu«: NIKOS POULANTZAS: Sodobne transformacije države, politična kriza in kriza države; LUCIO LIBERTINI: Demokracija in socializem v deželah razvitega kapitalizma; ELMAR ALTVATER: Socialistične tendence v kapitalističnih deželah zahodne Evrope; ANOUAR ABDEL-MALEK: Prodor socialistične misli — predpostavke; ALE ALENIUS: Demokratična pot socialistične preobrazbe na Finskem; MONTY JOHNSTONE: Socializem in demokratično izvajanje politične moči; FUAD MURSI: Kriza Naserjeve soci-

alistične formule; FRANCISCO BU-STELO: Od kapitalizma do socializma (beležka o španskem primeru); MIROSLAV PEČUJLIĆ: Revolucije ne tečejo po ravni črti; MUHAMED FILIPOVIĆ: Socializem in vprašanje strategije boja za socializem v sodobnem svetu; BUDISLAV ŠOŠKIĆ: Delavski razred in zveza komunistov v sistemu socialističnega samoupravljanja; NAJDAN PAŠIĆ: Socialistična demokracija in družbeno osvobajanje dela; MILADIN KORAC: Dileme in razvoj blagovne proizvodnje v socializmu; DANCO ZOGFRASKI: Boj za nacionalno svobodo in socialistični razvoj v sodobnem svetu; DUŠAN PIREC: Kriza kapitalizma in nujnost boja za nove mednarodne ekonomske odnose; BOŽIDAR DEBENJAK: Samoupravni socializem in humanistične perspektive.

SOCIALIZAM (Beograd)

št. 11/1976

Socializem v sodobnem svetu: DUŠAN POPOVIĆ: Marksizem — celovito spoznanje zgodovinskega gibanja; JURIJ KRASIN: Problemi strategije enotnosti socialističnih in demokratičnih sil v sodobnem revolucionarnem procesu; LELIO BASSO: Socialistična vsebina antikolonialne in antiimperialistične revolucije v našem času; PIERRE JOYE: Protislovja in transformacije sodobnega kapitalizma in problemi revolucionarne strategije socialističnih sil; THEOTONIO DOS SANTOS: Socializem in fašizem v današnji Latinski Ameriki; EMMANUEL ARGHIMI: Socialistični projekt v dezintegriranem kapitalističnem svetu; BRANKO PRIBIČEVIĆ: Razvita kapitalistična družba, delavski razred in socializem; *Razprava:* VLADIMIR BAKARIĆ: O konceptiji združenega dela

in dohodka; ALEKSANDAR GRLIČ-KOV: Mednarodne razmere in strategija boja za socializem; JOSIP VRHOVEC: Marksistična zasnovanost strategije socialistične prakse; VJEKOSLAV MIKECIN: Socializem in problemi teorije revolucije; ADOLF BIBIČ: Protislovja interesa v socialistični družbi; PETRE GEORGIJEVSKI: O družbenih protislovjih v socializmu; STIPE ŠUVAR: O različnih sodbah, kaj je socializem danes; RADOVAN RADONJIĆ: Pogoji za prepraščanje delavskega razreda v odločujočo družbeno silo; MILOVOJ OREB: O diktaturi proletariata in krizi sodobne države; ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ: Filozofija sodobnega kapitalizma: spremenjene tehnološke, organizacijske in finančne dispozicije za industrijski kapital; HASAN HADŽIOMEROVIĆ: Marksistična misel mora odgovarjati na sodobne probleme; IVAN KRISTAN: Samoupravljanje in participacija v luči razvoja socializma; MILENKO MARKOVIĆ: Revolucionarna strategija in internacionalizem v sodobnih razmerah; *Prikazi.*

PREGLED, (Sarajevo)

št. 11—12/1976

Članki: CVIJETIN MIJATOVIĆ: Pomen pete konference neuvršenih držav v Colombu; IVAN-IVICA LOVRIĆ: Delegatski sistem — od zamisli do ustavnega konstituiranja; MOMČILO PAVLOVIĆ — SIMA MILJKOVIĆ: Pogled na problem masovne graditve stanovanj; VOJIN SIMEUNOVIĆ: Delovni proces in sektor kulture; MIRO-

SLAV RADOVANOVIĆ: Domet in omejenost klasičnih empiričnih študij revščine v meščanski sociologiji; *Iz zgodovine NOB in revolucije:* PERO MORACA: Posvetovanje v Stolicah leta 1941; BRANKO PETRANOVIĆ: Narodnoosvobodilni odbori — enotnost izvajanja oblasti in političnih funkcij; DRAGO BOROVIČANIN: Elementi bosansko-hercegovske državnosti v zaključkih septembrskega posvetovanja 1941. leta; RAFAEL BRČIĆ: Vojaškopolitični ukrepi okupatorjev in kvizlingov za dušenje vstaje leta 1941; *Preводи:* DEJAN DJURIČKOVIĆ: Jean Starobinski: Nove smeri kritičnega raziskovanja; *Pogledi, Prikazi.*

IDEJE (Beograd)

št. 3/1976

Marksizem in kritika: MUHAREM PERVIĆ: Marksizem in kritika; PREDRAG MATVEJEVIĆ: Samoupravljanje v luči kulture; JOVICA AČIN: Usoda in svoboda — razgovor s Sretenom Marićem; JASMINKA GOJKOVIĆ: Strogost in počasnost Hannah Arendt; HANNAH ARENDT: Področje javnega in privatnega (Človek: družbeno ali politično bitje); *Pogledi in prikazi:* NENAD KECMANOVIĆ: Todo Kurtović: Komunisti in nacionalne svoboščine; ĐORDANA KURIR: Sodobni kapitalizem — družba srednjega razreda, mit ali stvarnost? (ob študijah: John Reynor — Srednji razred in Richard Parker — Mit srednjega razreda).

JOSIP BROZ TITO, SKJ u novoj etapi razvoja socialističkog samoupravljanja, Centar PK SKV za političke studije, Novi Sad 1976, izbor dr. Aleksander Sekulović, 550 str.

Vsebinsko te knjige sestavljajo govori in nastopi tovariša Tita od Devetega kongresa ZKJ pa do današnjih dni. Izdajatelj se je odločil za to obdobje prikaza Titove misli in akcije zaradi tega, ker je bilo obdobje od Devetega kongresa pa do danes soočeno z mnogimi preizkušnjami in protislovji, ki jih je Titova misel odločno prevladala. S tem, ko so v knjigo uvrščeni tudi tisti Titovi prispevki, ki se nanašajo na aktivnost komunistov in KP v predvojnem obdobju, v narodnoosvobodilni borbi in v povojni socialistični izgradnji dežele, je še posebej poudčrtana kontinuiteta revolucionarne akcije Zveze komunistov. Čeprav je dan glavni poudarek stališčem o ZK in njeni družbeni vlogi, organizaciji, načinu delovanja in obnašanju komunistov, pa je urednik sodil za potrebno, da vključi tudi tiste Titove prispevke, ki vključujejo vprašanja, ki imajo trajnejši pomen za teoretično in praktično-politično aktivnost ZK, kakor so na primer stališča o nacionalnem vprašanju, tehnokratizmu, splošni ljudski obrambi itd. Sestavni del knjige je dokument — Pismo predsedstva in izvršnega biroja ZKJ — glede na to, da je imela tudi v tem primeru iniciativa tovariša Tita prelomni pomen. Prav tako so v knjigo vključeni Titovi govori na konferencah v Helsinkih, Berlinu in v Colombu glede na intenzivno angažiranje naše dežele in ZKJ v mednarodnih odnosih in v mednarodnem delavskem gibanju.

Knjiga je razdeljena na pet delov: Petdeset let revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov; Boj za revolucionarno vlogo Zveze komunistov; Boj za nadaljni razvoj socialističnega samoupravljanja v naši deželi in vloga Zveze

komunistov Jugoslavije; Uresničevanje sklepov Desetega kongresa; in Prispevek k miru, enakopravnosti med narodi in družbenemu razvoju.

KARL MARX — FRIEDRICH ENGELS, Izbrana dela v petih zvezkih, II. zvezek, druga izdaja, CZ, Ljubljana 1976, 706 str.

Ponatis II. zvezka še posebej potrjuje tehtnost tega zvezka in njegovo povpraševanje v našem družbenem prostoru. Tehtnost temelji na naslednjih sestavinah knjige: Nemška ideologija (Marx-Engels); Iz Marxove beležnice 1844—47; Nemške razmere (Engels); Beda filozofije (Marx); Načela komunizma (Engels); Manifest komunistične stranke (Marx-Engels); Gibanja 1847 (Engels); Začetek konca v Avstriji (Engels); in Mezdno delo in kapital (Marx).

EDVARD KARDELJ, O sistemu samoupravnog planiranja, Radnička štampa, Beograd 1976, 136 str.

Kot poudarja avtor v uvodni besedi, se ta tekst ne ukvarja z ekonomsko-teoretičnimi, metodološkimi in strokovno-organizacijskimi vprašanji planiranja, temveč predvsem s vprašanji izgradnje sistema družbenega planiranja, to je planiranjem kot družbeno-ekonomskim in demokratičnim odnosom med ljudmi, kot sistemom medsebojnih odnosov, pravic in vzajemnih obvez in odgovornosti vseh udeležencev planiranja, in kot delom organizacijskega sistema samoupravno združenega dela in naše samoupravne socialistične družbe nasploh. »Brionske razprave«, kot je zapisano v podnaslovu te knjige, vsebujejo naslednja nosilna poglavja: Dileme o družbeno-zgodovinski vsebini pojma planiranja v samoupravni socialistični družbi; Temelji družbenega planiranja v pogojih

socialističnega samoupravljanja; Nosilci planiranja in način urejevanja materialnih odnosov med njimi; Samoupravni in družbeni plani; Družbeno dogovarjanje in samoupravno sporazumevanje o osnovah plana; Priprava in postopek sprejemanja samoupravnih sporazumov o osnovah plana, Priprava in postopek potrjevanja družbenih dogovorov o osnovah družbenih planov, in kot zadnje Časovno trajanje planov in njihova metodologija.

MARX-BORCHARDT, Kapital, CZ, Ljubljana 1976, 512 str. Prevedel Stane Krašovec.

Gre za tretji, pregledani in dopolnjeni natis poljudne Borchardtove izdaje Marxovega Kapitla. Glavna novost tretje izdaje je v tem, da je prevajalec na spodnjem robu vsake posamezne strani nakazal, na katerem mestu se nahajajo dotični odstavki ali stavki v slovenski izdaji originalnega celotnega Kapitla. Prevajalec je s tem hotel omogočiti vsakemu bralcu, da z lahkoto sam poseže po tistih straneh originala v slovenščini, kjer osebno čuti potrebo po razširjanju, po nadaljnjih primerih in poglobitvi, ali pa kjer mu to svetuje oziroma naloži njegov učitelj ali mentor, ki mu bodo reference pod črto prav tako olajšale delo.

Druga novost je uskladitev slovenskega besedila Borchardtove priredbe z besedilom slovenske celotne izdaje Kapitla povsod, kjer Borchardt ni šel v popularnejšo besedilo in ponemčevanje tujk, z drugimi besedami povsod, kjer se popolnoma skladata nemški Borchardt in nemški Marx, ne pa tudi stari slovenski Borchardt in celotni Marx v slovenskem prevodu.

PALMIRO TOGLIATTI, Izbrano delo, prevedel Branko Vrčon, uredil Anton Žun, CZ, Ljubljana 1976, 694 str.

Sorazmerno kmalu po objavi izbranih del Antonia Gramscija je sedaj pred nami tudi izbor iz del njegovega najbližjega političnega sobojevnika Palmira Togliattija, uglednega voditelja v med-

narodnem delavskem in komunističnem gibanju, soustanovitelja KPI in njenega dolgoletnega generalnega sekretarja, osrednjega nadaljevalca Gramscijevega političnega programa, oblikovalca »nove partije« in italijanske poti v socializem. Anton Žun v uvodnem eseu razčlenjuje metodo Togliattijevega političnega dela, še posebej pa poglobitve značilnosti Togliattijeve misli in akcije.

Med izbranimi Togliattijevimi esei smo posebej zabeležili naslednje: Država in svoboda; Socializem in svoboda; Partija in frakcija; Predavanje o fašizmu; Poseg v kulturni komisiji; Italijanska pot v socializem; O socializmu in demokraciji; Komunizem in reformizem; Marksistično pojmovanje politične partije delavskega razreda; Potovanje v Jugoslavijo; Spomenica o vprašanih mednarodnega delavskega gibanja in o njegovi enotnosti; Aktualnost Gramscijeve misli in dela in Leninizem v Gramscijevi misli in akciji.

IVAN KRISTAN, Družbena ureditev SFRJ, Založba Obzorja, Maribor 1976, 254 str.

Knjiga v svojem prvem delu obravnava naš družbeni razvoj do sedaj veljavne ustave iz leta 1974, v drugem delu pa obstoječo družbeno ureditev. Družbeni razvoj ni obravnavan v celoti, ampak samo s stališča najpomembnejših temeljev, ki nam pomagajo razumeti našo sedaj veljavno družbeno ureditev. Socialne korenine naše ureditve sežejo v bivšo Jugoslavijo in v NOB. Veljavna družbena ureditev je obravnavana z vidika vseh njenih glavnih sestavin, torej od družbenoekonomskih odnosov in družbenopolitičnih odnosov do institucionalnih oblik njihovega uresničevanja in varstva družbene ureditve.

Delo obravnava tedaj naslednje problemske sklope: Nastanek in značilnosti predvojne Jugoslavije, Graditev temeljev nove Jugoslavije med NOB; Federativna ljudska republika Jugoslavija; Socialistična federativna republika Jugoslavija; Temelji SFRJ; Svobodščine, pravice in dolžnosti človeka in občana; Družbena ureditev; Družbenopolitične organizacije; Družbenopolitične skupnosti; Varstvo

družbene ureditve; Občina; Avtonomna pokrajina; Socialistična republika Slovenija; in Socialistična federativna republika Jugoslavija.

Na koncu velja še posebej opozoriti na priloženo shemo skupščin družbeno-političnih skupnosti.

KAZENSKI ZAKON SFRJ, Časopisni zavod Uradni list SRS, Ljubljana 1976, 165 str.

Prof. dr. Ljubo Bavcon je prispeval uvodno študijo, ki pojasnjuje nekatere značilnosti kazenskega zakona SFRJ. Novi Kazenski zakon SFRJ pomeni avtorju uvodne besede v prvi vrsti uskladitev kazenske zakonodaje z novo ustavno ureditvijo, poleg tega pa prinaša tudi nekaj novosti načelnega in ožjega kazenskopravnega pomena. Sicer demokratično in humanistično usmerjena kriminalna politika v novi jugoslovanski kazenski zakonodaji, je kljub nekaterim postrožitvam taka, kakršna edinole ustreza socialistični samoupravni družbi.

Kazenski zakon, ki začne veljati 1. julija tega leta, vsebuje štiriindvajset poglavij z 264 členi.

**AUTONOMIJA VOJVODINE — Iza-
brani spisi, Centar PK SKV za političke
studije, Novi Sad 1970, 427 str., izbor:
Ljubiša Stankov Zemba in Nandor Far-
kaš.**

Delo je razdeljeno na dva dela; v prvem delu je zbranih devet prispevkov, ki so jih napisali ugledni politični delavci Socialistične avtonomne pokrajine Vojvodine. Veselinov, Doronjski, Popović, Crevar, Kovačević, Alimpić in Vlajković posegajo v svojih prispevkih na naslednja področja: Vojvodina in boj njenih narodov in narodnosti, konkretizacija načel samoupravljanja in enakopravnosti narodov v Vojvodini, deetnizacija in zgodovinski pregled konstitui-

ranja Vojvodine, njena Ustava ter vloga ZKV v boju za socialistični samoupravni razvoj.

V drugem delu sta urednika tega dela naredila obsežnejši izbor dokumentov o razvoju politične koncepcije avtonomije Vojvodine in o procesu njenega konstituiranja v avtonomno pokrajino v revolucionarni praksi KPJ od leta 1935 do leta 1945, ter izbor iz dokumentov o razvoju avtonomne Vojvodine in o procesu njenega konstituiranja v socialistično avtonomno pokrajino v revolucionarni praksi ZKJ ozir. KPJ od leta 1946 do leta 1976.

**PETER JAMBREK, Zgradba in razvoj
družbe, Pravna fakulteta, Univerza v
Ljubljani, Založila Dopisna delavska
univerza — Univerzum v Ljubljani
1976, 355 str.**

Avtor je pričujoče delo označil kot dopolnilo učbenika profesorja J. Goričarja. Težišče dela je na prikazu Marxove teorije razredne sestave družbe: prav razumevanje teh pojavov, da pomeni pomembno teoretično izhodišče za razlago družbene slojevitosti in razlikovanja, politike in prava, oblik družbene zavesti, zlasti pa dialektiko družbenega spreminjanja in razvoja. Delo podaja take teoretične rešitve in pojmovne okvire, ki zajemajo tudi pojave, ki rastejo iz novih, nerazrednih družbenih osnov. Teorija družbene slojevitosti preučuje, po avtorjevem mnenju, na primer tudi družbene neenakosti, ki izvirajo od različnega nagrajevanja po delu; družbena moč in odločanje imata v naši družbi zlasti funkcijo usklajevanja, načrtovanja in združevanja družbenih dejavnosti v gospodarstvu, pa tudi na drugih področjih družbenega življenja.

Iz takšne teoretične perspektive obravnava avtor naslednje družbeno-teoretične teme: družbeno slojevitost, razredno sestavo družbe, politiko in pravo, družbeno zavest, družbene procese in razvoj in sociologijo in družbo.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

DOLANC Stane: Marksizem je teorija preobrazbe. Komunist, Lj., 13. dec. 1976 št. 50.

ENGELS Friedrich: Principi komunizma. (Izbor: P. Kožul i I. Mutevelić. 2. izd.) Mostar, Prva književna zadruga 1976. 30 str. (Misao, 1). — sig. 13.823-1.

HALADIN S.: Osnove marksizma. Za srednje škole. 2. neizm. izd. Zagreb, Školska knjiga 1976. 144 str. — sig. II/14.169.

LENIN V. I.: Filozofske eske. (Prev. Z. Mičić, V. Pavičević, M. Cukić, S. Ristić.) Beograd, BIGZ 1976. XVII+631 str. — sig. 13.824.

—: MARKSIZAM — misao savremene epohe. Antologija tekstova. 3. knj. Beograd, Službeni list SFRJ 1976. — sig. III/3145-1, 2, 3.

PERVIĆ Muharem: Marksizam i kritika. Ideje, Beograd, 1976, št. 3, str. 5—41.

TOGLIATTI Palmiro: Izbrano delo. (Izbral in uredil: Anton Zun, prev. B. Vrčon.) Ljubljana, CZ 1976. XXIV+694 str. — sig. I/2862.

VOJNOVIĆ Milan: Socializam i revolucionarna akcija. Ogled o odnosu blankizma i marksizma. Beograd, Institut za medjunarodnu politiku i privredu 1975. 282 str. — sig. 13.833.

II. FILOZOFIJA

LANDGREBE Ludwig: Suвременa filozofija. (Philosophie der Gegenwart. S njemačkog prev. V. Sutlić.) Sarajevo, Veselin Masleša 1976. (Logos) — sig. 13.828.

PAVLOVIĆ Branko: Platonova kritika umetnosti. Gledišta, Beograd, 1976, št. 4, str. 303—316.

PLATON: Država. (Politeia. Prev. J. Košar, uvod: V. Korać.) Ljubljana, DZS 1976. 441 str. — sig. 13.825.

PLATON: Kratil. (S grčkog prev. D. Štambak, predgovor V. Filipović.) Zagreb, Studentski centar 1976. 96 str. (Biblioteka, 1) — sig. II/14.155-1.

THOMAS Aquinas: Dvije filozofske rasprave. Toma Akvinski. (Quaestiones disputatae — de veritate tractatus de universalibus. Prev. V. Premec. Sarajevo, Veselin Masleša 1976. 121 str. (Logos) — sig. 13.827.

III. SOCIOLOGIJA

BLAGAJNE Dušan: Sanacija stare Ljubljane v luči problematike starih naselij. Naši razgledi, Lj., 10. dec. 1976, št. 23.

DJUKANOVIĆ Borislav & Vidoje Marković: Slobodne aktivnosti kao faktor socijalizacije dece iz porodica alkoholičara. Gledišta, Beograd, 1976, št. 4, str. 349—355.

GOATI Vladimir: Demokratija i teorije elita. Gledišta, Beograd, 1976, št. 7/8, str. 595—608.

GREČIĆ Vladimir: Savremene migracije radne snage u Evropi. Beograd, Institut za medjunarodnu politiku i privredu 1975. 310 str. — sig. 13.832.

JAKSIĆ Božidar: Historija i sociologija. Uvod u raspravu o jedinstvenom pristupu društva i historiji. Zagreb, Liber 1976. 149 str. (Razlog, 90) — sig. 12.330-90.

JUŠIĆ Božo: Sociološke dimenzije stvaralaštva i odgoj putem umjetnosti. Sociologija Beograd, 1975, št. 4, str. 667—675.

MILIĆ Vojin: Filozofskoistorijski idealizam i saznanjoteorijska eklektika Sorokinove sociologije saznanja. Sociologija, Beograd, 1975, št. 4, str. 545—597.

RUGELJ Janez: Vlti vero v življenje. Društvena politična rehabilitacija alkoholikov Komunistov, Lj., 22. 11. 1976, št. 47.

RIZMAN Rudolf: Sociologija sociologije: od radikalne sociologije do konstituiranja posebne discipline. Sociologija, Beograd, 1975, št. 4, str. 655—665.

SIMONITI Jurij s sodel.: Organizacijske, socialne in družinske determinante hospitalnega zdravljenja. Sociološke raziskave v zdravstvu. Ljubljana, Inštitut za sociologijo 1976. loč. pag. — sig. IV/2577.

SMILJKOVIĆ Radoš: Sociologija političkih stranaka. Beograd, Izdavačko informativni centar studenata 1976. 251 str. — sig. II/14.178.

SUŠNJIĆ Djuro: Istorija nauke i sociologija nauke. Sociologija, Beograd, 1975, št. 4, str. 627—638.

WEITLING Wilhelm: Čovečanstvo kakvo jeste i kakvo bi trebalo da bude. (Prev. M. Tabaković. (Die Menschheit wie sie ist und wie sie sein sollte.) Beograd, Grafos 1975. 66 str. (Horizonti, I. kolo, 2./ — sig. 13.760-1/2.

IV. PSIHOLOGIJA

POŽARNIK Hubert: Kakšno psihologiju potrebujemo? Naši razgledi, Lj., 10. dec. 1976, št. 23.

TRSTENJAK Anton: Problemi psihologije. Ljubljana, Slovenska matica 1976. 523 str. Ilustr. — sig. III/3146.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

BERTONCELJ Vesna: Slabo prodajamo svoje znanje. Delo, Lj., 27. 11. 1976.

DERRIDA Jacques: O gramatologiji. (De la grammatologie. Prev. L. Šifrer-Premec. Pogovor: N. Milošević.) Sarajevo, Veselin Masleša 1976. 522 str. (Logos) — sig. 13.829.

GLOGOVSEK Drago: Preobrazba srednjega izobražavanja v svetu. Vzgoja in izobraževanje Lj., 1976, št. 4, str. 5—6.

LIPUŽIČ Boris: Reforma vzgoje in izobraževanja. Vzgoja in izobraževanje, Lj., 1976, št. 3, str. 3—11.

MATVEJEVIĆ Predrag: Samoupravljanje u svijetu kulture. Ideje, Beograd, 1976, št. 3, str. 43—66.

MEDVEDEV P. N.: Formalni metod u nauci o književnosti. (Formal'nyj metod v literaturovedenii.) Kritički uvod u sociološku poetiku. (Prev. Dj. Vuković.) Beograd, Nolit 1976. LXXXVII+269 str. (Biblioteka Sazveždja, 53./ — sig. 10.690-53.

MEJERHOL'D V. E.: O pozorištu. (Izbor i prev. O. Miličević. Beograd, Nolit 1976. 349 str. +(12) pril.) Ilustr. (Biblioteka Sazveždja, 54) — sig. 10.690-54.

MESAROVIC M. & E. Pestel: Čovječanstvo na raskršću. (Mankind at the turning point) Drugi izveštaj Rimskog kluba. (Prev. M. Mihovilović. Pogovor: A. Dragičević, V. Mikecin.) Zagreb. Stvarnost 1975. XI+190 str. (Svijet suvremene stvarnosti, 10) — sig. 12.137-10.

—: NALOGA še ni izvedena. Izobraževanje odraslih. Delo, Lj., 11. dec. 1976.

TOMSIĆ Vida: Razredna vsebina humanizacije odnosov med spoloma. Naši razgledi, Lj., 5. in 26. nov. 1976, št. 21, 22.

VALENTINČIČ Jože: Reforma usmerjenega izobražavanja in vzgoje odraslih. Vzgoja in izobraževanje, Lj., 1976, št. 4. str. 7—10.

WHITEHEAD A. N.: Nauka i moderni svet. (Science and the modern world. Prev. A. I. Spasić. Beograd, Nolit 1976. 303 str. (Biblioteka Sazveždja, 56.) — sig. 10.690-56.

ZLATNAR Peter: Razprava o jezikovni demokraciji. Naši razgledi, Lj., 10. dec. 1976, št. 23.

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

CARATAN B.: Staljinov pragmatiski etatizam. Socijalizam, Beograd 1976, št. 9, str. 1371 do 1394.

—: FASIZAM i neofašizam. Zbornik izlaganja na međunarodnom znanstvenom simpoziju, Zagreb, 13.—15. studenoga 1975. Zagreb, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu-Centar društvenih djelatnosti SSOH 1976. 404 str. — sig. III/3144.

ICEVIĆ Dušan: Tehnokratija, nacija i nacionalizam. Socijalizam, Beograd, 1976, št. 9, str. 1307—1320.

MORAČA Pero & Dušan Bilindžić & Stanislav Stojanović: Istorija Saveza komunista Jugoslavije. Kratak pregled. Beograd, Rad 1976. 345 str. — sig. 13.840.

PASIĆ Najdan. Uporedni opolitički sistemi. 2. izd. Beograd, Institut za političke studije FPN 1976. 254 str. — sig. 13.820.

PERIĆ Ivan: Suvremeni hrvatski nacionalizam. Izvori i izrazi. Zagreb, August Cesarec 1976. 215 str. — sig. 13.822.

RALIĆ Prvoslav: Kriteriji revolucionarnosti danas. Socijalizam, Beograd, 1976, št. 6, str. 985—995.

RATKOVIĆ Radoslav: Ideologija i politika. 3. dop. izd. Beograd, Institut za političke studije FPN 1976. 325 str. — sig. 13.818.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

BILIĆ Jure: Nič se ni zgodilo po naključju. O 21. seji predsedstva ZKJ... Delo, 18. dec. 1976.

—: DRUSTVENI plan Jugoslavije za razdoblje od godine 1976. do 1980. Beograd, Službeni list SFRJ 1976. 132 str. — sig. I/2857.

GLIGOROV Kiro: Ekspoze predsednika skupštine SFRJ Kire Gligorova ob sprejetju zakona o združenom delu. V: ZAKON o združenom delu, Lj., 1976, str. 6—20.

KARDELJ Edvard: V zrelo obdobje samoupravne družbe. Delo, Lj., 1. dec. 1976.

KARDELJ Edvard: Samoupravna struktura: nosilac akcije in razvoja družbe. Delo, Lj., 4. dec. 1976.

- POTRČ Miran: Uresničevanje stališča in skle-
pov 2. seje konference ZKS in nadaljnje
naloge pri uresničevanju samoupravnih
družbenoekonomskih odnosov v kmetijstvu,
gozdarstvu in na vasi. Komunist, Lj., 25.
10. 1976, št. 43 — Dokumenti.
- : RESOLUCIJA o politiki izvajanja družbe-
nega plana SRS za obdobje od leta 1976
do 1980 v letu 1977. Predlog. Delo, Lj.,
18. dec. 1976, poseb. pril.
- SUVAR Stipe: Iz česa izvira in s čim se hra-
ni dogmatizem. Delo, Lj., 27. 11. 1976.
- TITO: Odločnost naših ljudi, da si sami iz-
boljšujejo svobodo, je bila najpomemb-
nejše poročilo za našo neodvisnost. Go-
vor... ob promociji za dr. vojaških ved.
Delo, Lj., 22. dec. 1976.
- TITO: Enotnost delovnih ljudi in njihova pr-
vrženost samoupravljanju in socializmu —
najboljši odgovor vsem, ki nas žele odvrniti
od naše poti. Komunist, Lj., 29. 11. 1976,
št. 48.
- VRHOVEC Josip: Iskanje novega je pravza-
prav perspektiva socializma. Komunist, Lj.,
15. 11. 1976, št. 46.
4. *Delavska in progresivna gibanja:*
- BENKO Vlado: Miroljubiva koegzistencija, ne-
svrstanost in socializem. Socializam, Beo-
grad, 1976, št. 7/8, str. 1069—1083.
- DAVIDOVIĆ Milena: Klasna svest naših rad-
nika u inostranstvu. Gledišta, Beograd,
1976, št. 4, str. 336—348.
- KAVČIĆ Bogdan: Na stopnici soodločanja.
Delo Lj., 27. 11. 1976.
- : KONFERENCA komunističnih in delav-
skih partij Evrope. Govori šefov delegacij.
Sklepni dokument. (Ured. F. Brglez.) Ljub-
ljana, Komunist, 1976, 233 str. — sig.
13.806.
- MARKOVIĆ Živko: Samoupravljanje i klasna
svest komunista. Gledišta, Bgd, 1976, št.
7/8, str. 609—620.
- PETROVIĆ Dušan-Šane: Putevima borbe rad-
ničke klase. Beograd, Institut za političke
studije FPN 1976. 160 str. — sig. 13.821.
- : POKRET nesvrstanosti, Tema broja, So-
cijalizam, Beograd, 1976, št. 7/8, str. 1021
do 1149.
- TADIĆ Bojana: Nesvrstanost u teoriji i praksi
medjunarodnih odnosa. Beograd 1976. 415
str. — sig. 13.835.
5. *Mednarodni odnosi:*
- STOJIC-IMAMOVIĆ Edita: Stavovi Socijali-
stičkih zemalja istočne Evrope u medjuna-
rodnim odnosima. Beograd, Institut za
medjunarodnu politiku i privredu 1974.
258. — sig. 13.834.
- STRBAC Čedomir: Jugoslavija i odnosi soci-
jalističkih zemalja. Sukob KPJ i Inform-
biroja. Beograd, Institut za medjunarodnu
politiku i privredu 1975. 231 str. — sig.
13.826.
- TITO — BREŽNJEV: Vзајемно spoštovanje
skupno sprejetih načel predstavlja trajno
in trdno podlago za razvoj sovjetsko-ju-
goslovanskega sodelovanja. Komunist, Lj.,
22. 11. 1976, št. 47.
- VII. POLITIČNA EKONOMIJA
IN GOSPODARSTVO
- BAJT Aleksander: Zakaj dinar ni konvertibi-
len? Delo, Lj., 27. 11. 1976.
- BUNC Mirko: Temelji marksistične politične
ekonomije. Kranj, Moderna organizacija
1976. 199 str. — sig. II/14. 167.
- NESIĆ Dragoljub: Politična ekonomija. 9.
izd. Beograd, Savremena administracija
1975. VI+433 str. — sig. II/14.164.
- SOSKIĆ Branislav: Ekonomska politika zapo-
slenosti i stabilizacija. Socializam, Beo-
grad, 1976, št. 4. str. 962—984.
- TURK Ivan: Uvod v ekonomiko delovne or-
ganizacije. 2. izd. Kranj, Moderna organi-
zacija 1976. 315 str. — sig. II/14.172.
- WEBER Max: Privreda i društvo. (Wirtschaft
und Gesellschaft. Prev. O. i T. Kostreše-
vić. Predgovor: R. D. Lukić.) 2 knj. Beo-
grad, Prosveta 1976. (Karijatide — N. S.)
6. — sig. II/5019-N. S./6-1, 2.
- VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA
OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE
- STOJILKOVIĆ Dragan: Društvo i informacije.
Prilog razmatranju karaktera i uloge in-
formacija u procesu upravljanja i u životu
društva sa posebnim osvrtom na ulogu i
delovanje informacija u samoupravljanju.
Beograd, Institut za političke studije FPN
1976. 188 str. — sig. 13.819.
- X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA
- GOMBAČ Milan: Ob 35. letnici varnostno-
obveščevalne službe in narodne zaštite v
Sloveniji. Delo, Lj., 11. in 18. dec. 1976.
- : OD Goričan do Čebina. Komunist, Lj., Teo-
ret. pril. okt. — dec. 1976.
- XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE
— PRIROČNIKI — SLOVARJI
- GARAUDY Roger: Karl Marx. (Prev. R. Ka-
lanj. 2. izd.) Zagreb, Školska knjiga 1976.
238 str. (Suvremena misao, 539.) — sig.
13.346/539.

III. SOCIOLOGIJA

BOGDAN Robert & S. J. Taylor: Introduction to qualitative research methods. A phenomenological approach to the social sciences. New York, John Wiley & Sons 1975. XI+266 str. — sig. II/14.176.

CARLSMITH M. J. & Ph. C. Ellsworth & E. Aronson. Methods of research in social psychology. Reading, Addison-Wesley 1976. X+326 str. — sig. III/3143.

DUNCAN O. D.: Introduction to structural equation models. New York, Academic Press 1975. IX+180 str. — sig. II/14.149.

—: LEBENSQUALITÄT. Konkrete Vorschläge zu einem abstrakten Begriff. Hrsg. von Uwe Schultz. C. Amery, K. Antes i.d.R. Frankfurt/M., Aspekte Vlg 1975. 170 str. — sig. 13.782.

LEFCOURT Herbert M.: Locus of control. Current trends in theory and research. New Jersey, Lawrence Erlbaum Assoc. 1976. X+221 str. — sig. II/14.161.

LUTHE H. O.: Interpersonale Kommunikation und Beeinflussung. Beitrag zu einer soziologischen Theorie der Kommunikation. Stuttgart, F. Enke 1968. VIII+127 str. — sig. III/3110.

MARTINDALE Don: Prominent sociologists since world war II. Columbus, Ch. E. Merrill 1975. IX 158 str. — sig. II/14.182.

MEISTER Albert: Vers une sociologie des associations. Paris, Les editions ouvrieres (1972.) 220 str. — sig. 13.839.

PALMER M.: World Population. London, B. T. Batsford (1973.) 96 str. illustr. — sig. III/3134.

ROBERTS Margaret: An introduction to town planning techniques. London, Hutchinson 1975. VII+409 str. — sig. II/14.137.

ROBERTSHAW J. E. & Dickerson S. L.: Planning and design. The systems approach. Lexington, Lexington Books 1975. XV+275 str. — sig. II/14.123.

IV. PSIHOLOGIJA

RAHMANI Levy: Soviet Psychology. Philosophical, theoretical, and experimental issues. New York, International Universities Press (1973.) VIII+440 str. — sig. II/14.175.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

—: RACE and education across cultures. Ed. by G. K. Verma, Ch. Bagley. London, Heinemann 1975. XV+375 str. — sig. II/14.131.

SACKMAN H.: Delphy critique. Expert opinion, forecasting, group process, London, Lexington Books 1975. XIII+142 str. — sig. II/14.118.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

BERLINER J. S.: Economy, society and welfare. A study in social economics. New York, Praeger Publ. 1972. XVII+196 str. — sig. II/14.180.

—: The GAP¹ between rich and poor nations. Proceedings of a Conference held by the International Economic Association at Bled, (27 August—2 Sept. 1970), Yugoslavia. Ed. by G. Ranis. (London & Basingstoke), Macmillan (1972.) XXII+439 str. — sig. II/14.120.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

BLAKE R. & E. O. Haroldsen: A taxonomy of concepts in communication. New York, Hastings House 1975. XIX+158 str. — sig. II/14.184.

BRETZ Rudy: A taxonomy of communication media. 3. print. Englewood Cliffs, Educational Technology Publ. (1974.) XXIV+168 str. — sig. II/14.188.

CATER D.: TV and Thinking people. Palo Alto, Aspen Institute Programm on Communication in Society (1975.) 6 str. (A Policy Paper, 727). — sig. IV+2575—727.

—: COMMUNICATION and behavior. G. J. Hanneman, W. J. McEwen et al. Reading, Wesley 1975. XVI+442 str. (Adisson-Wesley series, 2745 — sig. 12.952-2745).

GORDON G. N.: Communications and media. Constructing a cross-discipline. New York, Hastings House 1975. XI+209 str. — sig. II/14.185.

—: INFORMATION and inference. Ed. by J. Hintikka and P. Suppes. Dordrecht, D. Reidel (1970.) VIII+336 str. — sig. II/14.187.

KLAUS G.: Systeme-Informationen-Strategien. Eine Einführung in die kybernetischen Grundgedanken der System- und Regelungstheorie, Informationstheorie und Spieltheorie Von —, H. Liebscher. Berlin, VEB Vlg Technik (1974.) 356 str. — sig. II/14.181.

—: MASS media and society. Ed. by A. Walls. 2. ed. Palo Alto, Mayfield Publ. Co. 1975. X+412 str. — sig. III/3148.

RIVERS W. L. & Th. Peterson & J. Jensen: The Mass media and the modern society. 2. ed. San Francisco, Rienhart Press (1971). X+342 str. — sig. II/14.168.

KARDELJ, Edvard: On the System of Selfmanagement Planning
Teorija in praksa, Ljubljana 1976, Vol. 13, No. 12., p. 1123—1139

In this article, which is a fragment of an extensive study, the author deals with dilemmas appearing in the creation of the new system of social planning at the present stage of socio-economic and democratic relations in the Yugoslav selfmanagement society. The author analyzes some dilemmas which express themselves in the oscillation among the models of centralised and decentralised planning, and the thesis defining the plan as a provision of the state and the thesis defining it as a prognosis — does it have the function of coercion or the function of mutual relations of workers in associated labour, etc. The author comes to the conclusion that these dilemmas do not reflect the true state of facts but are in rather, certain respect, a heritage of the conceptions resulting from the time when the state agencies had the monopoly over the management of the means of production and social accumulation, on the one hand, and of some subjective voluntaristic conceptions on the other. According to the author selfmanagement socialist planning is an essential condition and form of the reproduction of selfmanagement socialist relations at an ever higher level of development.

UDC 325.2(100)

KLINAR, dr. Peter: The Length of Time the Emmigrants spend Abroad and Remigration
Teorija in praksa, 1976, Vol. 13, No. 12, p. 1238—1248

The author first analyzes the two mutually related notions of temporary migration and remigration. He proceeds with an analysis of the causes for remigration among which the factors of ousting from the immigrant societies and the regulatory measures taken by the latter are predominant. In his study dealing with immigrants, the author comes to the conclusion that capitalist immigrant societies discriminate and exploit the immigrant workers. The dominant attitude of immigrant societies towards the subordinated immigrants is manifested in the one-sidedness of migration policy which among other phenomena involves remigration. The author views remigration as primarily an involuntary action and, at the same time, poses the question of why emigrants accept this subordinate position and do not return. The answer to this question can be found in the fact that the immigrants are not organized well enough and that their political rights are not recognized. The length of time spent in the immigrant society is the criterion which the author uses as a basis for his typology of remigrants, including the following: temporary immigrants, the temporariness being the result of either their own decision or not, immigrants straying in the foreign country for unspecified period of time, immigrants who had decided for a permanent stay in the foreign country, permanent immigrants recruited from the category of temporary immigrants. Some problems concerning individual categories of remigrants with the view to this typology are dealt with.

UDK 331.152.1(497.1):338.984

KARDELJ, Edvard: O sistemu samoupravnega planiranja
Teorija in praksa, Ljubljana 1976, let. 13, št. 12, str. 1123—1139

V objavljeni študiji (ki je odlomek iz obsežnejšega dela) se loteva avtor aktualnih dilem, ki jih prinaša snovanje novega sistema družbenega planiranja na sedanji stopnji družbenoekonomskih in demokratičnih odnosov jugoslovanske samoupravne družbe. Pri tem avtor razčlenjuje nekatere dileme, ki se izražajo v nihanju med modeli centraliziranega in decentraliziranega planiranja, obveznega ali neobveznega planiranja, med tezami, ali je plan državni akt ali prognoza, ali ima funkcijo državne prisile ali medsebojnih odnosov delavcev v združenem delu, ali je instrument razvojne politike ali samoupravnega položaja delavca itn. Avtor ugotavlja, da te dileme ne odražajo realnega stanja stvari, da so v mnogočem nasledek pojmovanj planiranja iz časov monopola državnih organov v upravljanju s proizvodjalnimi sredstvi in družbeno akumulacijo, po drugi strani pa tudi nekaterih subjektivistično voluntarističnih nazorov. Po mnenju avtorja je samoupravno socialistično planiranje bistveni pogoj in oblika reprodukcije samoupravnih socialističnih odnosov na čedalje višji razvojni ravni.

UDK 325.2(100)

KLINAR, dr. Peter: Imigrantski staž in remigracije
Teorija in praksa, 1976, let. 13, št. 12, str. 1238—1248

Avtor pojasni najprej medsebojno povezana pojma občasnih migracij in remigracij, potem pa analizira vzroke remigracij, med katerimi prevladujejo dejavniki potiskanja iz imigracijskih družb in regulacijski ukrepi teh družb. Raziskovanje odnosov, ki zadevajo imigrante, pripelje avtorja do sklepa, da kapitalistične imigrantske družbe diskriminirajo in izrabljajo imigrantske delavce. Dominantni odnos imigrantskih družb do podrejenih imigrantov se kaže v enostransko usmerjeni migracijski politiki, katere del so remigracije. Ko avtor ugotavlja, da so remigracije predvsem neprostoovoljno dejanje, hkrati zastavlja vprašanje, zakaj imigranti sprejemajo tak podrejeni položaj in se ne vračajo. Odgovor na to vprašanje je med drugim mogoče najti v nezadostni organiziranosti imigrantov in v nepriznavanju njihovih političnih pravic. Dolžina bivanja v imigrantski družbi je kriterij, na katerem gradi avtor tipologijo remigrantov: občasni imigranti po lastni odločitvi, tisti, ki to niso po svoji volji, časovno neopredeljeni imigranti, imigranti, ki so se odločili za trajno bivanje na tujem in trajni imigranti, ki so se izoblikovali iz kategorije občasnih imigrantov. Prikazani so problemi, ki glede na to tipologijo prizadenejo posamezne kategorije remigrantov.

VSE NAŠE NAROČNIKE, KI DOSLEJ IZ KAKRŠNIHKOLI RAZLOGOV
ŠE NISO PORAVNALI NAROČNINE ZA LETO 1976, VLJUDNO NAPRO-
ŠAMO, DA TO STORE ČIMPREJ, KER BODO S TEM PRISPEVALI
K REDNEMU IZHAJANJU REVIJE !

Uprava revije

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Anton Vratuša: Rezultati pete konference neuvrščenih v Colombu

Adolf Biblč: Beležke o ideologiji

Janko Jeri: Osimski sporazumi

Branko Priblčević: Razvita kapitalistična družba, delavski razred in socializem

Najdan Pašić: Socialistična demokracija in družbeno osvobajanje dela

Lello Basso: Socialistična vsebina antikolonialne in antiimperialistične revolucije (v našem času)

Stipe Šušar: O različnih kvalifikacijah, kaj je socializem danes

Rudi Jakhel: Urbanistično planiranje kot sredstvo dealienacije

Rudi Lešnik: Prosti čas ne izključuje dela